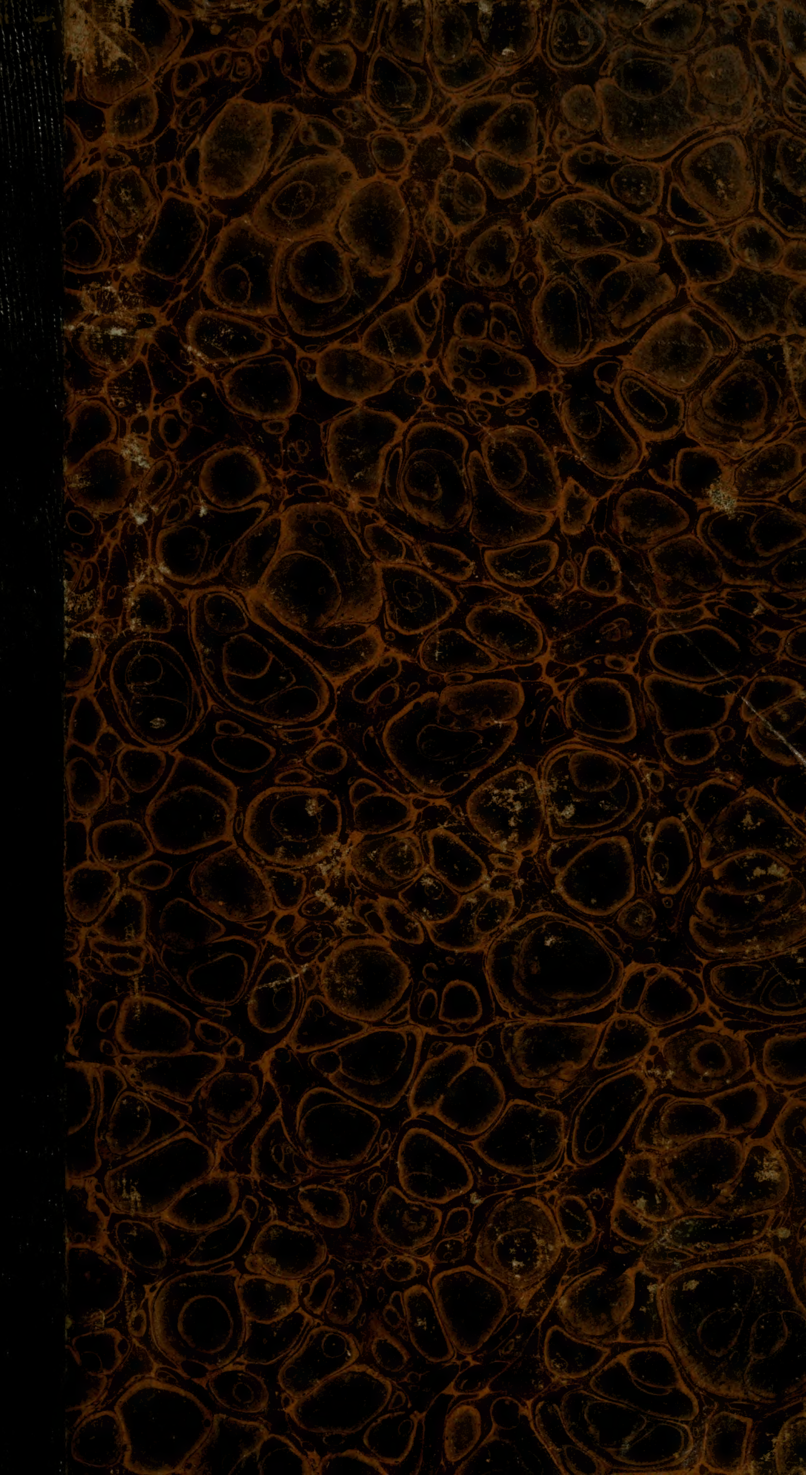


MAGAZIJN

VOOR

WETENSCHAPPEN, KUNSTEN EN LETTEREN.

MAGAZIJN

VOOR

WETENSCHAPPEN, KUNSTEN EN LETTEREN.

behelzende:

I. WIJSBEGEERTE DES LEVENS.
II. GESCHIEDENIS.
III. AARDRIJKS- EN NATUURKUNDE.
IV. FRAAIJE LETTEREN EN MENGELWERK.

Verzameld door

N. G. van KAMPEN.

ZEVENDE DEEL.



TE AMSTERDAM, BIJ
P. MEYER WARNARS.
1827.

REGISTER
DER
STUKKEN,
VERVAT IN HET ZEVENDE DEEL,
VAN HET
MAGAZIJN
VOOR
WETENSCHAPPEN, KUNSTEN
EN LETTEREN.

EERSTE AFDEELING.

Wijsbegeerte des Levens.

Over

TWEEDE AFDEELING.

Geschiedenis.

VIER-

VIERDE AFDEELING.

Fraaije Letteren en Mengelwerk.

De



REDEVOERING

OVER DE

DWEEPERIJ;

DOOR

A. J. BERKHOUT,

Predikant te Zaandijk.

Er zijn in de menfchelijke zamenleving zekere woorden en uitdrukkingen, die elk in den mond heeft, en welke men veel en dikwijls hoort bezigen; en die evenwel, hoe dikwijls ook uitgefproken, in derzelver aard en kracht flechts door weinigen verftaan worden. Dit misverftand is te gevaarlijker, omdat de woorden door het gebruik *gelden*, en het derhalve een natuurlijk gevolg is, dat men zich een verkeerd begrip van *zaken* vormt, als men de *woorden* niet verftaat; en dat verkeerd begrip te algemeener wordt, en te dieper inkankert, naarmate men de *woorden* meer bezigt, welke de zaken moeten uitdrukken. Wie uwer, M. T., heeft in de jaren, die wij beleefd hebben, niet dikwijls bij zich-

zelven die aanmerking moeten maken, als hij de woorden *vrijheid*, *verlichting*, *beſchaving*, *verdraagzaamheid*, en dergelijke hoorde bezigen? en werd niet maar al te dikwijls in het denkbeeld bevestigd, hoe weinig zij, welke die *woorden* altijd in den mond hadden, vaak de *zaken* verſtonden, en toch op die valſche denkbeelden doordraafden, en dus eene goede zaak bedierven? — Er is vooral ééne zaak, waarop het mij voorkomt, dat de genoemde aanmerking wel bijzonder toepasſelijk is, en dat is de *dweeperij*, waarvan men ſpreekt. Hoe dikwijls hoort men ſpreken van *dweepen* en *dweepzucht*, terwijl men het woord niet verſtaat! hetwelk evenwel dikwijls ten gevolge heeft, dat men het beste en heiligſte zelf met den hatelijken naam van *dweeperij* beſtempelt, waardoor men dan weder tegen zijnen wil brave en achtenswaardige menſchen kwetst of in verdenking brengt, of aanleiding geeft tot zedeloosheid en ligtzinnigheid. Het is de overweging van dit een en ander, zeer geëerde Toeh., hetwelk mij beſluiten deed, om bij deze mijne ſpreekbeurt dit onderwerp met uwe aandacht te behandelen. Ik wilde in dit avonduur over de *dweererij* met u ſpreken. Ik wilde u doen zien, *wat zij is, en waaruit zij oorſpronkelijk is; waarmede zij dikwijls door onkundigen verward wordt: en zoo u opleiden tot wijze behoedzaamheid, om haar wél te onderſcheiden, u voor hare beſmetting te wachten; maar aan de andere zijde ook niemand voorbarig als dweeper te veroordeelen.*

I.

I. *Wie is een* dweeper? — *en wat is het eigenlijk, hetwelk wij teregt met den naam van* dweeperij *kunnen bestempelen?* Er zijn zekere verschijnselen van den menschelijken geest, welke, meer uit gevoel en verbeelding, dan wel uit gezond verstand en rede oorspronkelijk, den mensch bedwelmen en tot dolle razernij brengen; zij hebben dan plaats, wanneer het heerlijk evenwigt tusschen rede en gevoel verbroken is, en de mensch alleen rondzwerft in het gebied der verbeelding. Men is doorgaans gewoon alle die verschijnselen met den naam van *dweeperij* te bestempelen; en hoezeer het waar is, dat de dweepzucht eigenlijk onder dat gebied behoort, vertoonen zich echter dezelve in verschillende kracht en mate, in verschillende opgewondenheid van overdreven gevoel, en ontvangen zij naar die mate verschillende namen, die hen, hoezeer van hetzelfde soort, en uit ééne bron voortgevloeid, toch evenwel van elkander onderscheiden. Zoo is, bij voorbeeld, de dweeper nog altijd geen *bijgeloovige*, die aan iets, dat niet bestaat, heiligheid en wonderkracht toekent, voor het eenvoudigst natuurverschijnsel huivert, en daarvan heil verwacht of onheil vreest; — zoo is hij nog altijd geen bedorven *mystiek*, die van inwendig gevoel droomt, hem door God, als het ware, ingeblazen; — of een ellendige *geestdrijver*, die zich beroemt op een hooger licht, en onmiddelijk waant door Gods geest zelven verlicht te zijn: — neen, mijne Toehoorders, de *dweeperij*, eenmaal bot gevierd, moge eindelijk in redeloos *mysticisme*, of dolle *geestdrijverij* ontaarden; maar dan

gaat zij reeds buiten de haar aangewezene grenzen, of vereenigt zich op één punt, om al de kracht te toonen van overdreven gevoel en verwrikte beginſelen, waarvan de dweeperij zelve de eerſte aanleg of beginſel is. Zij heeft eenvoudig dán plaats, *wanneer men zich in zijn oordeel en in de ſchatting der dingen meer door* gevoel, *dan wel door* rede *laat leiden, en in beginſelen en grondſtellingen meer aan de* verbeelding, *dan aan het* gezond verſtand *gehoor geeft.* Dat, M. T., zoude ik *dweeperij* noemen; volgens taalkundigen (*) van den eerſten rang beteekent het woord *dweepen* in onze taal eigenlijk *ſchokken*, en wel *ſchokken van de herſenen*, die, als het ware, niet vastliggen, en waaruit oorſpronkelijk is, hetgeen men in het gewone leven *malen* of *mijmeren* noemt. Volgens de kracht van het woord derhalve is de *dweeperij* eigenlijk eene krankheid van den geest, uit het verbroken evenwigt der gemeenſchappelijke werking onzer geestvermogens oorſpronkelijk; maar zij is, als het ware, de *eerſte graad* dier ziekte, welke, als men haar niet ſpoedig te keer gaat, en dat evenwigt herſtelt, tot hoog overdreven gevoel, tot geestdrijverij overſlaat, en in volſlagene krankzinnigheid eindigt.

De *dweeper* derhalve is de man, die, door zijn gevoel weggeſleept, de zaken overdrijft; die op de vleugelen rondzwerft van gevoel en verbeelding; zich levendig vastklemt aan hetgeen die verbeelding hem voorſchildert; voor overtuiging onvatbaar is, om-

(*) Bilderdijk, *Taalk. Verſcheidenh.* I. D. bl. 18 en 19.

omdat de uitſpraak van het gevoel de ſtem der rede verdooft, en al de nieuwe beelden en indrukken aan het geliefkoosd voorwerp vastknoopt en zamen- hecht, waaruit dan natuurlijk ten laatſte een wan- ſtaltig geheel, een wangedrocht moet voortkomen.

Dat is *dweeperij*, M. T.; zij is *naar den geest* die geſteldheid van den mensch, welke *naar het ligchaam* hem eigen is, wanneer het zenuwgeſtel den boventoon geeft, en het evenwigt verbroken is tusſchen hetzelve, en de vaste en vloeibare deelen: zij kan op *één punt werken*, zoodat iemand op *dat* punt volſtrekt buitenſporig, en echter voor het overige een zeer verſtandig mensch is; maar door- gaans vertoont zij zich meer algemeen in ſombere, donkere, verwarde begrippen, die eindelijk in onzin en volſlagene wartaal uitloopen. Het is er echter verre af, M. T., dat de dweeperij zich alleen tot het godsdienſtige bepalen zoude; neen, men heeft *dweepers* in elk vak, in alle ſtanden en kringen; men heeft dweepers in den godsdienst, ja, helaas! meer dan te veel! — maar men heeft ook dweepers in den *krijg*, dweepers in de *liefde*, dweepers in de *ſtaatkunde*, dweepers in de *wijsbegeerte*; men heeft dweepers onder *het volk*, maar ook in de *geleerde wereld*; *geneeskundige*, *regtsgeleerde* en *taalkundige* dweepers, zelfs kan het vuur, dat den dichter, ſchilder of beeldhouwer bezielt, zeer ligt in dwee- perij ontaarden. Ja, M. T., de godgeleerde, die zijn ſtelſel alleen voor *ſchriftmatig*, of, hetgeen nog erger is, voor *alleen zaligmakend* houdt; de ſtaatkundige, die voor eene Republiek of Koning

 ijvert,

ijvert, en in den *vorm van bestuur alleen* het hoogste regt en de gelukzaligheid des volks vindt; de wijsgeer, die alleen zijn stelsel als het *ware* voorpredikt, hij moge zich dan naar ARISTOTELES of KANT heeten; de krijgsman, die slechts vechten wil, door een valsch punt van eer verblind, is het niet voor de Grieken, het mag dan voor *Turken* wezen; de verliefde, die dwaasselijk de zotte rol eens *Werthers* speelt; de geleerde, die zijn vak verheft, alsof *hij alleen* de wijsheid aan de wereld gaf; de geneesheer, die droomt van dit of dat middel, of van zijn geheele vak, alsof *hij alleen* de krachten der natuur naar willekeur besturen kon, en als door wonderkracht genezen; de regtsgeleerde, die zijn *Corpus Juris* of zijn *Code Napoleon* beschouwt als het *Delphisch orakel*; de taalgeleerde, die voor elke klassikale fout beeft en siddert; de beeldhouwer, die op de vleugelen der verbeelding zweeft, en in het rijk der mogelijkheden omzwerft; de koopman, die zich uitsluitend beschouwt als den steun der maatschappij: — o zij allen, M. T.! zij zijn dweepers, omdat zij allen eenzijdig oordeelen, de zaak overdrijven, en het allen ontbreekt aan dat gezond verstand en onbevangen oordeel, waardoor zij alleen in staat zijn het geheel te overzien, van alle zijden te beschouwen, en dus te komen tot gevolgtrekkingen, die billijk en naar waarheid zijn. Dat is dweeperij, M. T., en gij gevoelt het zelve na deze korte ontwikkeling, zonder dat ik noodig hebbe, dit u meer uitvoerig te betoogen; zij is oorspronkelijk uit eene te levendige verbeeldingskracht, uit gebrek aan oordee-

deel en verſtand, of grondige kennis van zaken, uit een ziekelijk geſtel, zwakheid van zenuwen, eenzame eentoonigheid, ongeloof of bijgeloof, valſchen ſmaak, verkeerd gewijzigden leeslust, eenzijdige opvoeding, of omgang met zulke menſchen, welke reeds door die ziekte zijn aangetast, en haar, zoo beſmettelijk van aard, op anderen voortplanten. — Dat heb ik noodig geacht, u omtrent den aard en de natuur der dweeperij te moeten voorafzenden; maar er is veel, M. T., hetwelk menſchen voor dweeperij houden, hetgeen het waarlijk niet is, en het zal dus noodig zijn

II. *na te gaan, waarmede zij dikwijls door onkundigen verward wordt.*

Er is een heilig vuur in ons, M. T., eene goddelijke geestdrift, die ligtelijk ontvlamt, in heiligen ijver ontſteekt, en de ganſche ziel in verwarming brengt. Dat vuur zit in de ziel van den redelijken mensch, die adeldom des harten heeft! Het was dat heilig vuur, hetwelk onze vaderen bezielde, toen zij moedig ſtreden voor het onkreukbaar regt en vrijheid van geweten; het is dat heilig vuur, hetgeen thans nog in de Grieken blaakt; het is dat heilig vuur, hetwelk ons met verheven, met edel gevoel voor JEZUS en Christendom vervult, en hetwelk een STEPHANUS als martelaar deed ſterven. — Dat gevoel, M. T., heeten wij met een onduitsch woord *enthusiasme*, (geestdrift) en het is dat verheven gevoel, hetwelk de onkundige zoo vaak met den naam van *dweeperij* beſtempelt. En evenwel,

dwaze dweeperij is dat heilig *enthusiasme* niet! — „ Hij is een *enthusiast*, hij is een *dweeper!*" hooren wij dikwijls de menfchen in éénen adem zeggen; en zij weten het niet, hoe zij het *onheiligfte* met het *heilige* onder elkander mengen.

De dweeperij oordeelt naar de taal van *gevoel* en *verbeelding;* maar, waar het hart in geestdrift blaakt, daar ligt *gezond verftand* en *overtuiging* ten grondflag; de dweeperij ijvert voor eigen ftelfel, en voor zaken van eenzijdige befchouwing, die op de fchaal des verftands de proef niet kunnen doorftaan; maar, waar *enthusiasme* voor eene zaak ijvert, daar heeft reeds het gezond verftand beflist, en zij moge in de keus der middelen falen, bij gebrek van bedachtzaam overleg; maar zij ijvert toch altijd voor het goede; zonder geestdrift of *enthusiasme* kwam nooit eene groote zaak tot ftand; en terwijl de dweeperij altijd in het klein werkt, is het daardoor alleen, waardoor wij groote zaken uitvoeren. Wie onzer zal de affchudding van het juk van NAPOLEON, de geestdrift der volken in 1813, *dwaze dweeperij* noemen? en men zegge dan niet, dat zoo ligt die geestdrift in dweeperij ontaarden kan! dat is zoo; maar zoo fpreekt alleen de koude ziel, die aan de tegenovergeftelde ziekte krank ligt; — de koele verftandelijke berekenaar, die alleen op het *zien komen* tuurt, niets durft wagen, en op zijn gemak blijft nederzitten; die niets groots ondernemen durft, uit vrees voor gevaar; maar wel na den afloop de vruchten wil inoogften, waarvoor een ander met kloek beleid en fieren moed edelmoedig zijn leven waag-

waagde! — Dat wij dan nooit dweeperij verwarren met die edele geestdrift, die altijd voor regt en waarheid ijvert, en het goede met vuur en kracht voorstaat en bevordert.

Maar dat wij ook daarvoor zorgen, dat wij haar met *gemoedelijke overtuiging* geenszins verwisselen.

Er is iets eerbiedwaardigs in den mensch, hetwelk ieder regtschapen man ontziet, en voor heilig acht, en hetwelk in verband staat met de hoogste regten der menschheid; dat is: *de overtuiging van den mensch van hetgeen waar en goed is.* Het is die overtuiging des gemoeds, die ons alleen naar vaste beginselen doet handelen, en welke ons gedrag naar vaste wetten regelt. Het was het levendig gevoel van hare hooge waardij, welke eenen apostel van JEZUS deed zeggen: „ *al wat niet uit het geloof is, is zonde!*" en het was de naauwgezette vrees, om dezelve te kwetsen, welke hem deed uitroepen: „ *indien ik mijnen broeder met den vleesche erger, wil ik liever in eeuwigheid geen vleesch eten!*" — Het valt niet te ontkennen, M. T., dat men dikwijls in dezen struikelt, en die overtuiging van den mensch, het heiligste voor zijn' geest en hart, met den verachtelijken naam van *dweeperij* bestempelt: zoo noemt men hem een dweeper, die op eene verstandige wijs voor dit of dat leerstuk van zijn bijzonder kerkgenootschap ijvert; en hij is het waarlijk niet, zoo lang hij voor zich zelven meent overtuigd te zijn, dat het in de daad gegrond is op de uitspraken des Bijbels; hij is de man, die de inspraak van zijn hart en ge-

gemoedelijke overtuiging volgt; maar dan wordt hij een dweeper, wanneer hij de zwakheid onzes verſtands uit het oog verliest, vergeet, dat hij verkeerd kan zien, en die overtuiging met kracht en geweld anderen wil opdringen; dan is hij een dweeper, wanneer hij trotsch en vermetel een ander, die niet zoo denkt, voor een dwaas en een ſlechthoofd houdt, eens anders overtuiging belacht en veroordeelt, ze aan vuile bronnen toeſchrijft, of verkeerde bedoelingen, en hij zich dus meer door de zucht voor zijn ſtelſel laat wegſlepen, dan wel door de inſpraak der waarheid zelve. — Erkennen wij dat regt dan in elken mensch, die op een' beſcheiden toon zegt: „dat is mijne overtuiging;" dat wij hem niet belagchen of veroordeelen als een' waanzinnigen dweeper: want dan worden wij, hoe verlicht en verdraagzaam wij ons zelven ook wanen, in de daad, M. T., zelve ook dweepers, die, door hoogmoed verblind, in den waan en de verbeelding zijn, dat *wij alleen* de waarheid in bezit hebben; wij worden, ondanks onszelven, *dweepers* van de ergſte ſoort: want wij worden onverdraagzame ijveraars.

Er is nog iets, M. T., hetwelk door onkundigen vaak te onregt met den hatelijken naam van *dweeperij* beſtempeld wordt, en dat is die *gemoedelijke ernst*, *die teedere naauwgezetheid des gewetens*, die bevreesd is, om zelfs in het kleinſte te overtreden. Ik weet wel, M. T., dat er ook hier zelfs veel is, hetwelk bij kleingeestige zielen op beuzelgeest uitloopt; maar ik weet ook, dat velen, niet zoo teeder van geweten, voor beuzel-

geest

geest houden, wat het waarlijk niet is, en den braven, naauwgezetten man bedroeven, door zonder onderzoek hem te doemen als een' dweeper, terwijl zij integendeel zijne naauwgezetheid van geweten moesten bewonderen en navolgen. In de zuivere zedekunde hebben ook kleinigheden zelve eène onbedenkelijke waarde: eerbied verdient de man, die, met het heiligste ingenomen, ernstige zaken ernstig behandelt, en zelfs tot in het kleinste toe, hetgeen hij voor heilig acht, geenszins verwaarloost of straffeloos laat bespotten.

Wij zijn niet geboren om te dartelen, of ligtzinnig te spotten met hart of beginselen; hetgeen *wij* dikwijls voor ongeoorloofd houden, houdt vaak een ander voor ongeoorloofd in *zijn'* kring, in *zijn'* geest, in *zijne* omstandigheden of bijzondere betrekkingen; het valt moeijelijk te oordeelen over de beginselen en drijfveeren, welke de daden van een ander regelen, en het valt ligter te *zeggen:* „dat is dweeperij," omdat het *ons* niet bevalt, dan wel het *grondig te bewijzen.* Dat wij dan ook hier aan de uitspraak denken: „*die in het kleine niet getrouw is, is het ook in het groote niet;*" en dus naauwgezetheid van het geweten in onzen broeder eerbiedigen.

Eindelijk, het is een vrij algemeen denkbeeld onder de menschen, dat zij het woord *dweeperij* alleen toepassen op bijgeloovigen en geestdrijvers, op menschen, die men waant, dat minder vrij en verlicht denken, terwijl het niet minder op het ongeloof, en op eene meer vrije denkwijs toepasselijk is.

Ook

Ook het *ongeloof*, M. T., had door alle tijden heen zijne dweepers; men kan dweepen zelfs voor verlichting, voor verdraagzaamheid, bij eene vrijere denkwijs, en liberale gevoelens zelve: ook *dat* zelfs, het ijveren voor vrijheid en verlichting kan ellendige dweepzucht worden; men kan zoowel overdreven ijveren voor hetgeen *nieuw*, als voor hetgeen *oud* is; of het dan *oud* of *nieuw* is, het blijft altijd *overdrijven*, en wij hebben het gezien, alle overdrijven is dweepen! De bedaarde, verſtandige man vraagt nooit, wat oud of wat nieuw is; hij dweept met zijne eeuw niet, zoo min als met de oude dagen; hij houdt niet hem alleen voor wijs en verlicht, die, zoo als men het thans noemt, *vrij denkt* en *liberale gevoelens* koestert; maar hij beproeft alle dingen, en behoudt het goede; hij neemt het *ware* en *goede* aan, waar hij het vindt, en hij zweert even zoo min bij de mannen van onzen tijd, als bij de vaderen van vroegere dagen.

Wij hebben het gezien in onzen leeftijd, hoe dwaas men dweepen kon met de regten van den mensch, met de valſche wijsbegeerte van ROUSSEAU en VOLTAIRE, hoe dwaas men hen napraatte als goddelijke orakels, en hoe men ſchreeuwde van vrijheid en verlichting, waarvan menig een, helaas! de enkele klanken kende; gelooven wij het dan, het ellendig gekras over oud of nieuw, het blijft van beide kanten altijd dweeperij; en zoeken wij de waarheid alleen met een onbevangen oordeel, op gronden, die vast ſtaan, en niemand kan omver ſtooten.

III.

III. *Het komt dus aan op wijze behoedzaamheid, om het wezen van den ſchijn wél te onderſcheiden; ons te wachten aan den éénen kant voor dwaze dweeperij; maar aan de andere zijde niet ligt een ander voorbarig te vooroordeelen.* En het is hierover, dat wij ten ſlotte nog het een en ander moesten aanmerken.

De kwaal, M. T., de krankheid van den geest, waarover wij in dit avonduur gehandeld hebben, is in de daad niet gering; zij is eene ziekte, die veel algemeener is, dan men denkt, die ſpoedig aanſteekt, en zich uitbreidt; door haar beſmettend gif duizenden verpest, de ſchrikkelijkſte gevolgen naar zich ſleept; en terwijl zij den kranken zelven op den rand der razernij brengt, is zij het tevens, die ellende en verwoesting rondom zich ſpreidt. Het is maar al te waar, gelijk door alle tijden heen in Godsdienst en burgerſtaat de dweeperij hare rol ſpeelde, zoo wemelt het nog in de wereld van fijne en grove, van valsch verlichte of dom verdonkerde dweepers; en het is maar al te waar, het is deze krankheid van den geest eigen, dat hij, die al ligt waant, dat hij er het minste van heeft, er het meest mede behebt is.

Leeren wij dan op onze hoede zijn, Toehoorders, en daartegen wel het meest waken, dat wij met dat euvel niet beſmet worden: want heeft eenmaal, helaas! die krankheid ons aangetast, is eenmaal in ons het evenwigt verbroken; het is moeijelijker, dan men denken zoude, hetzelve te herſtellen, en van

die

die krankheid te genezen. Maar zoo zeer het ons, als redelijke menſchen, past, ons voor de beſmetting der dweeperij te hoeden; zoo zeer moeten wij aan de andere zijde daarvoor zorgen, dat wij niet alles *dweepen* noemen, wat doorgaans de wereld er voor houdt; en alle gevoel geheel en al vooroordeelen. De eeuw, die wij beleven, heeft hier en daar dat wel bijzonder eigen, dat men al ligt zoude gevaar loopen, om in een ander uiterſte te vervallen, vooral daar men aan de andere zijde ten koste des verſtands het gevoel op den troon zet. Men heeft menſchen, M. T., die van een droog en koel geſtel, en hardvochtig van aard, aan het gevoel in den loop der dingen, omdat zij het zelve niet hebben, elke ſtem ontzeggen, en die alleen willen, dat in alles het verſtand beſlisſe; en dezulken, in de daad, noemen ligt *dweeperij*, hetwelk een ander *heilig vuur* zoude noemen, of *pligt*, door het geweten voorgeſchreven. Wij hebben het gezien, M. T., ook dat uiterſte is even gevaarlijk; het is niet minder, dan het eerſte, verbroken evenwigt van de verſchillende geestvermogens, door God in ons gelegd, en kan dus ook niet anders, dan treurige gevolgen hebben. Die aan de andere zijde het verſtand op den troon zet, hij wordt een koud en hoogmoedig mensch, die, meestal van vernuft ontbloot, met zijn koel verſtand alleen, met zijne trotſche redenering, alles beſlisſen wil, en alles fijn wil berekenen; en die evenwel bij de zwakheid van den geest, en de kortzigtigheid der menſchen, nooit tot de waarheid komt. Hij wordt een trotſche *scepticist*, een ellendige twijfelaar, een on-

ongeloovige van het eerste soort, die met al zijn redeneren geen haar breed verder komt, op drog-gronden verzeilt, en bij al zijn zoeken naar de waarheid geen' anderen troost voor zijn hart heeft, dan den ellendigen troost, dat hij *waant* het te weten! Zoo is *hij*, M. T., die de regten des gevoels verkracht, hij is dagelijks ten prooi van ongeloof en twijfelarij; en in de beoefening is hij een trotsche *egoïst*, die alleen voor zich zelven leeft; eene *koude ziel*, die de zijnen kan zien sterven, zonder ééne traan te laten; en die, zwak en vreesachtig tevens, in gevaar zich terug trekt, en bij de minste ramp beeft en siddert.

Leeren wij dan hier bedaard en onpartijdig handelen; — veredelen wij ons gevoel door gezond verstand aan te kweeken, door gehoor te geven aan de uitspraken van rede en godsdienst; maar kweeken wij tevens vuur en geestdrift voor het *ware* en *goede* aan; oefenen wij beide, *verstand* en *gevoel*; en houden wij het bestendig voor oogen, dat, gelijk gevoel, zonder helderheid van geest, verdooft en bedwelmt; zoo ook koele redenering, zonder gevoel, ons alleen en verlegen laat, het hart geen' troost verschaft, en ons koud en hopeloos doet sterven. Verbreken wij niet, wat God zamenvoegde, en kweeken wij het onderling verband aan tusschen de vermogens van den geest, wier vereenigde werking alleen den mensch regt vormen kan.

En daartoe geleide *lust tot onderzoek* van hetgeen *waar* en *goed*, *belangrijk* en *edel* is, onze schre-

den op den weg door dit leven; maar dat zij dan ook een *onderzoek*, *vrij van slaafsche banden*, waardoor wij vrij en onbelemmerd werken, en noch door gezag, noch door dwaze neiging geleid worden, om dit of dat aan te nemen, voor dit of dat te ijveren, hetwelk de toets niet kan doorstaan. — Vormen wij meer en meer *onzen smaak* ten goede, en verfijnen wij dien smaak door het aankweeken van nuttige kennis; gewennen wij ons, om meer ernstig *na te denken* over al, wat ons omringt, over het doel van ons leven, en over onze ware bestemming: *werkzaamheid* vooral blijve ons ten allen tijde en in alle omstandigheden bij; verhelderen wij wel bijzonder onzen geest door wereld- en menschenkennis; maar boven alles verlichte de reine leer van het goddelijk Christendom onze oogen, en verwarme onze harten! dan zullen wij bewaard blijven tegen de beide klippen van ongeloof en bijgeloof, waarop wij menschen, helaas! zoo ligt verzeilen; dan zullen wij beiden het hoofd bieden, den dwazen onderzoeker dezer eeuw, en den armhartigen dweeper, die beide zich verheffen als goddelijke orakels in hoogmoedigen waan, *dat zij het alleen weten;* en, wij mogen hen van de kwaal niet genezen kunnen, (want zij zit in de hersenen!) wij zullen toch voor ons zelven in vrijer lucht ademen, eene gezonde ziel behouden, en bewaard blijven voor pestlucht en besmetting.

—

OVER HET

STAATSBESTUUR,

VOLGENS

CICERO;

DOOR

Mr. *C. J. VAN ASSEN.*

Tweede Redevoering (*).

Onder begunstiging uwer vereerende aandacht, wilde ik heden de taak vervolgen, die ik bij eene vroegere spreekbeurt op mij nam — namelijk: om u ook van de volgende boeken van CICERO over het Staatsbestuur eene algemeene schets te geven.

Die mij te voren met uwe tegenwoordigheid hebt vereerd, of het gemelde geschrift van CICERO aandachtig hebt gelezen, zult mij gaarne toestemmen, dat het betoog over de onderscheiden regeringsvormen rijk was in gulden lessen, die ook nu niet verloren mogen gaan, als men ze slechts met onpartijdigheid en voorzigtigheid wete toe te passen.

Hoe waarschuwende zijn de vermaningen van SCIPIO tegen alle heerschappij, die de grenzen te bui-

(*) Uitgesproken in de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde*, in Februarij 1825. Zijnde de eerste Redevoering te vinden in het V. D. 3e. St. bl. 321 van dit werk.

buiten gaat, welke de rede zelve aan alle magt heeft gesteld! Hoe toont hij de gevaren, waaraan een alleenheerschend vorst den Staat bloot geeft, wanneer hij noch den raad der wijzen inneemt, noch de belangen des volks wil hooren! Met welke levendige kleuren schildert hij de woede van het waanzinnig gemeen, dat de banden van wet en orde verscheurt, om straks door overheerschers of volksleiders in knellender boeijen geslagen te worden!

Zijn besluit was dus een' leerling uit de school der Grieksche wijsgeeren waardig, namelijk: dat de verschillende beginselen, die in den Staat, even als in den mensch, op eene strijdige wijze werken, en hem steeds terugstooten van het rustpunt, dat hij zoekt, door een wijs bestuur moeten worden geregeld, hetwelk zonder miskenning of onderdrukking die hoofdbeginselen tempert, en in evenwigt houdt.

Met het uiten van dit gevoelen had SCIPIO het eerste gesprek besloten, en zich daarna met zijne vrienden verpoosd van hunne inspanning.

Het gezelschap zet zich eindelijk weder neder, en SCIPIO, hunne lust bespeurende, om hem verder te hooren, hervat zijne rede.

Ik kan hier, even min als te voren, SCIPIO's betoog in alle zijne bijzonderheden volgen; ook is het nimmer mijne bedoeling geweest, den inhoud dezer gesprekken te vertalen; ja, zelfs, waar ik de uitdrukkingen der zamensprekenden mededeelde, oordeelde ik het steeds van mijne plicht te zijn, om er die kleur en houding aan te geven, die ik mij verbeelden durfde, dat zij zelve er aan gegeven zouden

den hebben, indien zij, in plaats van de Latijnsche, de Nederlandsche taal hadden gebezigd, om deze hunne meeningen duidelijk te maken. Ik heb inzonderheid het verschillende en het gelijkende willen aantoonen, dat er scheen te wezen tusschen de staatkundige begrippen, over regering en volgsgeluk, der vroegere en latere tijd.

Wij vinden hier in den aanvang van het *tweede* boek terstond den echten Romein terug.

De wijsgeer PLATO, wiens geschrift wij vroeger breedvoerig met dat van CICERO vergeleken, schept een' denkbeeldigen Staat, dien hij door wetten en instellingen bevestigt, hoedanige nooit eenig land had gekend. ARISTOTELES treedt in een diep, en door geene afleiding verpoosd, onderzoek, hoe de beste staat zou behooren te zijn: maar SCIPIO wijst ons hier terstond op eenen reeds aanwezigen Staat. Op het gezag van CATO noemt hij *Rome* zelve, als het model van die wijze staatsregeling, die zij wenschten te aanschouwen.

Trachten wij thans de bewijzen, door SCIPIO ter staving aangevoerd, onder een algemeen gezigtspunt te brengen.

„ *Rome's* staatsregeling is niet het kunstwerk van een enkel mensch, maar het gewrocht van den weldadigen tijd, die haar heeft bevestigd en sterk gemaakt."

Hoe veel ligt in deze éene uitdrukking vervat! Welke geheel andere begrippen had SCIPIO van het constitueren of regelen eens Staats, dan sommige

volkswijsgeeren in latere dagen gaarne aan de ouden plegen op te dringen, om het gezag van dezen te misbruiken, ter ſchijnbare ſtaving hunner eigene ijdele meeningen.

Geen geſchreven wet, op bepaalden tijd ontworpen en ingevoerd, kan als met den ſlag eener tooverroede geheel een Staat verordenen en kracht en leven geven. De tijd ontwikkelt het karakter eener natie. De inſtellingen, die uit haar boezem zijn ontſtaan, die door heilige gewoonte zijn ontwikkeld en hecht geworden, doen het best de ware geaardheid van een volk kennen, en toonen, welke de vereischten zijn voor zijn beſtendig geluk. Verorden dan vrij eene wet, die de vormen voorſchrijft, om het gemakkelijkst aan deze eiſchen en behoeften van den Staat te gemoet te komen; doch waan nooit, dat zij het wezen en de natuur der dingen kan omkeeren, of kracht geven aan hetgeen in wederſtrijd is met de denkwijze en zeden waarin een volk is opgevoed.

Met de grondvesting van *Rome* was de hoekſteen gelegd voor hare toekomende grootheid en beſtendigheid.

Welk geſchiedſchrijver van ouderen en lateren tijd meldde ons niet van ROMULUS en de zes overige koningen, die een tijdvak van twee honderd en veertig jaren lang de jeugdige ſtad en haar toenemend gebied beheerschten! CICERO echter, hoe beſchroomd hij ook zij, om de volksoverleveringen niet te kwetſen, opent ons hier eene nog geſlotene bron tot kennis, en ſtelt ons de voortref-

treffelijkheid dier vorsten in een nieuw, of nog niet opgemerkt, daglicht.

De schrandere ROMULUS had midden in den nederigen staat, waarin hij onder de herders leefde, zijn koninklijken inborst getoond, en door de meerderheid zijner zedelijke hoedanigheden hen met gedweeheid voor zijnen wil doen buigen, vóór dat hij nog hun koning was. Hij verzamelde hen om zich heen, plaatste zich aan hun hoofd, nam bloedwraak over het geschonden regt zijner geboorte, en stichtte de stad *Rome*. En welk een doorzicht legt hij bij deze daad aan den dag! Welk een gunstig oord kiest hij uit voor zijn oogmerk!

„Hij bouwde," zegt SCIPIO, „zijne stad noch aan de oevers der zee, noch aan den mond van den *Tiber*. Immers, de schrandere man gevoelde en voorzag het, dat de ligging aan zee min gunstig is voor eene stad, die zich met de hope op duurzaam aanzien en magt wil vleijen. Want is zij niet aan vele onvoorziene gevaren blootgesteld? De vijand zet er soms voet aan wal, eer het gedruisch der wapenen de onbedachte bewoners getroffen heeft. Daarenboven het bederf van zeden kruipt zoo ligtelijk in den boezem dier steden! Men gewent er aan vreemde taal en vreemde begrippen; en bij het invoeren van buitenlandsche handelwaren voert men tevens verbodene vreemde zeden in. De verscheidenheid en overvloed der koopwaren wekt de lust naar weelde en pracht op. De inwoner houdt zich niet aan zijn erf en goed, maar zweeft altijd met zijne gedachten buiten 's huis over den

oceaan, en de voorouderlijke instellingen drijven er vlottende, gelijk de stad en haven zelf.

Dit was de oorzaak van den val van *Carthago* en *Corinthe*, en zoo vele andere Staten; doch het scheen als of een hoogere geest en het voorgevoel der toekomst ROMULUS bezielde, toen hij zich vestigde aan de oevers eener rivier, die, met effen stroom zeewaarts vloeijende, alle levensbehoeften kon aan- en afvoeren.

Zoo dapper met het zwaard, als schrander van beleid, weerde ROMULUS wangunstige naburen af en verrijkte met de behaalde voordeelen niet zich zelven, maar de burgers van zijn nieuwen Staat.

In alle zijne verrigtingen raadpleegde hij het oordeel van den Senaat. Hij handhaafde de eeredienst der goden. Zijne wetten ademden een zachten geest en billijk waren zijne vonnissen.

Zoo wordt ons ROMULUS geschetst. Hij voert zijn volk bijeen, hij vestigt, hij verordent het, hij regeert het. Aan verdrag, of zelfs aan opdraging van magt behoefde hier niet gedacht te worden.

Toen ROMULUS stierf, waande de ondankbare Senaat zich reeds sterk genoeg, om de macht op te nemen, die, door ROMULUS's dood, op den Staat was vervallen; doch het volk, zegt SCIPIO, verdroeg dit niet, en om het gemis van ROMULUS hield het niet op een koning te eischen.

Het gevoelde zich voorzeker gelukkiger onder den schepter van een' vorst, dan in het bezit van eene magt, die het niet wist te gebruiken.

De keuze van den wijzen NUMA drukte het zegel

op

op der Romeinen regtmatige begeerte. Het innig gevoel van regt en billijkheid, dat geheel het karakter van NUMA kenmerkte, fpreidde zich terftond hierin op eene waardige wijze ten toon, dat hij erkende, zijne vorstelijke magt niet aan het recht van geboorte of overwinning, maar aan de vrije keuze van de Romeinen te danken te hebben. Hij liet dus de wet, waarbij hem de oppermagt was opgedragen, achtervolgen door eene wet van hem zelven, waarbij hij deze opdragt liet bekrachtigen.

Alle de deelen van het beftuur des opwasfenden Staats werden door NUMA behartigd met het doorzigt van een' wijsgeer en met de bezorgdheid van een' vader.

NUMA toonde aan de Romeinen, dat de vreedzame akkerbouw de zeden befchaaft, en de begaafdheden des geestes ontwikkelt. Hij leerde hen, dat eigen noeste vlijt overvloediger oogften kan inzamelen, dan de verwoesting van de akkers der naburen immer geven kan.

Hij maakte door feesten en fpelen de bijeenkomst van afgefcheiden landbewoners gemakkelijk en uitlokkend, en verfchafte hen daardoor tevens op vastgeftelde marktdagen de begeerige gelegenheid tot het verruilen hunner veldvruchten of andere voortbrengfelen van hunner handen arbeid; en wijl de goede trouw in zulke bedrijven bovenal behoort geëerbiedigd te worden, rigtte hij haar een tempel op, en liet deze deugd vereeren als eene godheid.

Zoo ontwikkelde NUMA het karakter der Romeinen, en legde den grond voor die oneindige kracht

van den Staat, die de eeuwen moest verduren. Die na hem de oppermagt ontvingen, eerden zijne instellingen en volgden zijn voorbeeld na: want het volk deed telkens eene voorzigtige keus, terwijl het, gelijk ons de geschiedenis van elders leert, de regten van geboorte bij persoonlijke verdiensten niet uit het oog verloor. Ja zelfs, in den afstand der oppermagt aan TARQUINIUS, toonde het volk, dat het beter voor hem ware, door een' aanzienlijk' vreemdeling, des overleden konings boezemvriend, geregeerd te worden, dan eenen opperheer te moeten missen, of te beven voor de wenk van trotsche Patriciërs.

De regering van TARQUINIUS was, volgens SCIPIO's dichterlijke uitdrukking, een vruchtbare stroom, die, uit *Griekenland* zijn oorsprong nemende, op de Romeinsche velden kunst en wetenschap had doen ontluiken.

De schrandere SERVIUS TULLIUS, wiens diepe kennis in het Staatsbestuur bijna te groot scheen voor het kleine Romeinsche gebied, zat reeds op den troon, vóórdat de wettige opdragt plaats kon grijpen. Zoo zeer had hij reeds door zijn genie het overtuigend bewijs aan allen gegeven, dat hij geboren was om te regeren. Zijne volksverdeeling in klassen gevestigd, op het beginsel van grondbezittingen, is een ontwerp geweest, dat de bewondering van alle tijden heeft verworven. Hij zag verder vooruit in de belangen des volks, dan eenigen koning voor hem. Hij droeg dus zorg, dat het stemregt niet aan de willekeur der menigte, maar

aan

aan het oordeel der meest gegoeden, die het grootst belang hebben bij de rust en welvaart des Staats, werd overgelaten — „en niets verhoedde hij ernstiger," zegt SCIPIO, ten besluite, „dan dat de groote hoop niet het meest te zeggen had."

Of echter CICERO ons omtrent de afkomst van SERVIUS de echte berigten mededeelt, dat mogen wij elders in twijfel trekken (*).

Welk een uitbundigen lof hooren wij hier SCIPIO, in de opregtheid zijns harten, toezwaaijen aan de voortreffelijke regering der koningen! Zoodat wij bijna mogen vragen, of in zulk eene monarchie misschien die onvergelijkelijke staatsregeling was gelegen, die *Rome* tot een model had gemaakt, waarna PLATO te vergeefs zocht. Dan, wij zouden de rigting dezer gesprekken misduiden, indien wij dit durfden beweren. Evenwel, het zij met bescheidenheid gezegd, er heerscht in dit geschrift van CICERO somtijds zekere weifeling van denkbeelden, en in den vollen gang der redenering verraadt zich wel eens zekere wankelbaarheid, waarvan de reden, naar ons inzien, niet moeijelijk is op te sporen.

CICERO was, aan den eenen kant, als Romein, doordrongen van het heilige vooroordeel, om niets zoo voortreffelijk te vinden als *Rome*, en den toestand van hare Republiek op het einde der Carthaagsche oorlogen.

Aan

(*) Men vergelijke het *fragment* der *redevoering* van den oudheidkundigen keizer CLAUDIUS, in de *Excursus* op TACITUS. Uitgave van OBERLIN.

Aan den anderen kant had de ſchoonheid van PLATO's geſprekken hem vermeesterd, en een heimelijken eerbied ingeboezemd voor éénheid van magt in de perſoon van een éénigen, die, alle deelen des Staats met een juisten blik overziende en verzorgende, het beeld der weldadige godheid vertegenwoordigt.

Wie toch zal in deze treffende ſchilderij van alle de heldendeugden der Romeinſche vorsten niet zekere vooringenomenheid voor hen beſpeuren? of zoudt Gij mijne toehoórders, die de geſchiedenis der oudere wereld en der Romeinen hebt beoefend, aan den eerſten koning ROMULUS dat ſtaatkundig beleid durven toekennen, hetwelk CICERO zoo ſterk in hem prijst, zelfs bij de keuze van het vestigen der ſtad aan de oevers der *Tiber?* Was het niet eene geestige gedachte van PLATO, die CICERO's verbeelding had getroffen, en die hij nu, bij de vermelding van ROMULUS's heldendaden, wilde te pas brengen, of verwezenlijken?

En het vermoeden toch kon niet bij hem opkomen, dat hij hier zijn lof welligt te verre kon drijven, en zekeren ſtrijd met zich zelven doen ontſtaan: immers hij had ſteeds het oog op den tweeden TARQUINIUS, die alleen al het goede ſcheen afgebroken te hebben, dat zes koningen hadden opgerigt, en die alleen tevens alle de gevaren had bewezen, waaraan koninklijke magt een Staat bloot geeft!

Bevlekt met het bloed van den edelen SERVIUS, gejaagd door de angst van een knagend geweten, op-

opgeblazen door hoogmoed op behaalde overwinningen, kon TARQUINIUS bij al zijne bekwaamheid noch zich zelven beheerfchen, noch de uitfpattende weelde en zedeloosheid in zijn geflacht beteugelen. Zoo ontftond uit een koning een dwingeland, van wien het beleid van BRUTUS alleen *Rome* bevrijdde.

En het is dus uit het gedrag van dezen laatften koning, dat SCIPIO het befluit opmaakt, dat het koninklijke beftuur niet het beste is, omdat het flechts van één beginfel uitgaat, namelijk macht in één perfoon ondeelbaar vereenigd, zonder tempering en tegenwigt, dat haar beletten kan, om te verre over te hellen, en het verderf des Staats te veroorzaken.

Wij zullen ons niet vermeten, deze gevolgtrekking des gefchiedverhaals aan wijsbegeerte en Staatkunde te toetfen; doch waarom zouden wij het verzwijgen, dat CICERO ons hier voorkomt aan den verdelger van *Carthago* een taal in den mond te leggen, die meer Romeinfche fierheid, dan eenvoudige waarheid ademt?

Het moge waar zijn, dat het monarchaal beftuur zaden van verderf in zich bevat; maar is dan vergankelijkheid niet het beginfel van alle ondermaanfche dingen? Wat bloeit er zoo luisterrijk, dat niet bij het eerfte ontkiemen zijn toekomftigen ondergang aanduidt? Of was het dan zulk een fnel werkend vergif, hetwelk van ROMULUS af tot op TARQUINIUS, gedurende bijna derdehalve eeuw, zóó onbemerkt verborgen bleef, dat geheel het volk de weldaden, die uit zulk eene fchadelijke bron

toe-

toeſtroomden, met dankbaarheid genoot, en nooit een zucht of wensch verried naar een anderen regeringsvorm?

Het moge waar zijn, dat het koninklijk beſtuur kan plaats grijpen, zonder eenig tegenwicht van macht: doch was dan de regering der Romeinſche koningen zoodanig? Wien kunnen wij hier eerder tot getuige oproepen, dan CICERO zelven? Ziet ROMULUS met de opperheerſchappij bekleed van dien Staat, die aan hem zelven zijn oorſprong had te danken. Hoe oefent hij ze uit? Zoo, gelijk ieder regtgeaard vorst zijne macht behoort te gebruiken. Hij regeerde, zegt CICERO zelf, met het gezag en de raadgevingen van den Senaat. Als begane misdaad moest beteugeld worden, beſtrafte ROMULUS niet met ſtrenge band en pijnen, maar met het beboeten in zeker getal van ſchapen of runderen; en toch was het beroep van gevelde vonnisſen op het geheele volk reeds onder de koningen in volle kracht en gewoonte. Geen der koningen aanvaardde vervolgens de opperheerſchappij, dan bij wettige opdracht. Het aanzien van den Senaat verkreeg telkens meerder luister, en de regten des volks leden nimmer eenig aanſtoot, volgens CICERO's eigen bekentenis.

Welken regeringsvorm zullen wij gematigd en getemperd mogen noemen, indien het deze niet was? Doch, wij bekennen het: CICERO hecht een geheel ander denkbeeld aan een getemperd Staatsbeſtuur.

Dat koninklijke beginſel, dat hij vordert, wil hij

niet,

niet, gelijk wij naar onze zeden, door een koning zien vertegenwoordigd, maar door eenen ambtenaar met hooge macht, die niet door zich zelven alleen, maar door bijſtand en medewerking der *Aristocratie* en *Democratie* geholpen en onderſteund wordt.

Het was gewis in de macht der Conſuls, die alle belangrijke zaken voordroegen; in het gezag van den Senaat, die beraadſlaagde; en in het regt des volks, dat de voorſtellen hielp bekrachtigen: in dat drievoudig beginſel, en zijne gelukkige ineenſmelting ſcheen het dan, dat de voortreffelijkheid van het Romeinſche Staatsbeſtuur gelegen was.

Het koninklijk beſtuur zij dus verworpen, omdat uit de zeven vorsten één zijne magt overſchreden hebbe. Maar hoe velen ſtaken niet dikwijls daarna te gelijk het hoofd op, toen er geen koning meer was! Hoe woedden meermalen die geprezen beginſelen tegen elkander, en deden burgers tegen burgers te wapen grijpen! Elke bladzijde van *Rome's* geſchiedenis getuigt er van! Ik beken het echter, CICERO ſchetst ons die gelukkige dagen der Republiek, toen zekere eenparige werking het evenwigt van magt ophield: toen het Conſulaat werd bekleed door SCIPIO'S en MARCELLUSSEN, toen de Senaat door de tevredenheid over zijn kalmen moed in de hagchelijkſte gevaren eerbiedwaardig was, en het volk, met ontzag vervuld voor de verdienſten van zoo vele groote mannen, geen klachte durfde uiten. Dan deze gelukkige toeſtand was niet de beſtendige vrucht van het Staatsbeſtuur zelf, maar de verraſſchende uitkomst van roemrijke gebeurtenisſen; want

want kon het beſtuur door zich zelven zoo veel ſchoons te weeg brengen, waarom was het dan zoo kort van duur, waarom ſtrooide het zoo ſpoedig onkruid en bederf, en bragt grooter rampen voort, dan het ooit weldaden had geſchonken?

Maar keeren wij tot het gezelſchap der redetwistende ſtaatsmannen terug, en hooren wij SCIPIO verhalen, wat er van den Staat werd na de verbanning van TARQUINIUS.

„ Zoo lang een koning heerscht," vervolgt SCIPIO, „ is het lot des volks ſteeds wisſelvallig, omdat alles afhangt van den wil en de denkwijze van een' eenigen. Hij ſchenke het volk eenige vrijheid, gelijk ROMULUS deed, doch hoe meer hij hun de voorſmaak geeft van dat genot, hoe meer hij de dorst zal prikkelen, en het des te bevreesder maken, dat de koning zijn overheerſcher en geweldenaar worde.

Nu is dan TARQUIJN, en zelfs de onſchuldige COLLATINUS verjaagd, en het volk is vrij! wat gebeurde er nu?

„ De *Senaat* beſtuurde in dien toeſtand van zaken het gemeenebest. Door het vrije volk werd weinig, door het gezag van den Senaat bijna alles verrigt. Duurde de magt der Conſuls ſlechts één jaar, zij grensde hiervoor zeer nabij aan de koninklijke, en, om niets aan den invloed der aanzienlijken te doen ontbreken, zoo kon zelfs geene volksbijeenkomst plaats grijpen zonder bekrachtiging van den achtbaren Raad der Patriciërs. Zware geldleeningen, waarvan zij noch rente noch hoofdſom konden

vol-

voldoen, dompelde het volk in armoede, of deed hen ſmachten in den kerker hunner ſchuldeiſchers, van waar alleen de ſtraf der ſlavernij hen bevrijdde.

Zoo ontſtonden die wanhopige verwijderingen naar de nabijgelegen gebergten; zoo die ſtaatsverſcheurende onlusten, die zelfs het verkiezen van gemeensmannen niet dempen kon. De nood bedacht wel hulpmiddelen; doch wat bateden deze? „Nieuwe wetten," was de leus, „gelijkheid van rechten voor allen, zonder onderſcheid van rang of ſtand!"

Nu werd een nieuwe regeringsvorm ontworpen; en weldra waren alle de voorname wetten, die godsdienst en ſtaat en burgermacht zouden beſtieten, in tien tafelen tot ſtand gebragt. Het volk juichte. Kort was zijne vreugd. Hoort, M. T! aan welk een bedrog de hooge overheid, die ſlechts uit tien mannen beſtond, zich bij eene tweede benoeming ſchuldig maakte! Wij wisten dit niet, zoolang dit geſchrift van CICERO ons onbekend was.

Heimelijk zamenſpannende, om ſpoedig een einde te maken aan die vermeten aanmatiging des volks, en die algemeene gelijkheid van recht, droegen zij, onder den ſchijn van de leemten der tien tafelen aan te vullen, nog twee andere voor, die op eene arglistige wijze die voorrechten en gunsten introkken, welke in de tien eerſte tafelen waren gewaarborgd; zoo dat zelfs de huwelijken tusſchen Patriciers en Plebejers verboden werden

 „een

„ een verbod, zegt SCIPIO, dat een' barbaarſchen geest ademt."

De overmaat der misdaden hief wel het kwaad op; men ſchafte de hatelijke dwingelandij der tienmannen af: maar uit het bloed der onſchuldige VIRGINIA, dat door 's vaders eigen hand geſtort werd, om haar te behoeden tegen den wellustigen blik des tienmans, uit haar bloed zou geen beſtendige rust en vrede ontkiemen; maar veeleer nieuwe twist en verſcheuring der goede gemeente. Dit is de ruwe omtrek van een tijdvak van bijna eene geheele eeuw: en waarin heeft dan nu die gulden vrijheid beſtaan, die het goede volk thans in hoogere mate genoot, dan ten tijde der Koningen?

Het zweefde als een droombeeld voor CICERO's geest: het was de vrome wensch van zijn warm hart: om volk, om ſenaat, om de Ambtenaren, als uitvoerders der macht, gelijkelijk te doen werken, zonder dat de een dier gezaghebbenden meer invloed uitoefende dan de andere, en zij te zamen dat ſchoone en onafſcheidbare geheel opleverden, dat door geen tweeſpalt kon verbroken worden.

Edelaartige vaderlandsliefde kenmerkt deze begeerte; en wat kwam er ooit anders bij CICERO op? doch hoe hij zich ook wilde begoochelen, zijn wensch kwam nooit ter vervulling, en die harmoniſche ineenſmelting, die PLATO dacht, en CICERO meende te zien, is een wanklank in het werkdadige leven der onvolkomen menſchelijke Maatſchappijen.

Het

Het is een noodwendig kwaad, dat nu het een, dan het ander dier hoofdbeginſelen boven drijft, en dat de ſchaal, waarin drie zulke onderſcheiden machten worden gewogen, in evenwicht blijft hangen, dat is, helaas! eene onmogelijkheid!

Van daar, dat wij in den Romeinſchen ſtaat, nu eens Conſuls aantreffen, die naar de opperheerſchappij ſchijnen te ſtaan; dan weder den Senaat, met de onbeperktſte willekeur, oorlog en vrede zien beſluiten; of beide machten zien buigen voor de verleiders van het dwaas gemeen, dat geene andere wet kent, dan de hartstochtelijke indruk van het oogenblik.

Onherſtelbaar zijn de gapingen, die zich hier in het handſchrift bevinden. Want nadat een der aanwezigen SCIPIO had onder het oog gebragt, dat hij niet rechtſtreeks aan hun verlangen voldeed, en niet zoo zeer den besten regeringsvorm had aangewezen, als de voortreffelijkheid van den Romeinſchen ſtaat had betoogd, toen vatte SCIPIO zijne rede weder op, en antwoordde; dat hij bereid was om ook, zonder het luisterrijk voorbeeld van *Rome*, dat hij als ten ſpiegel had voorgeſteld, uit de natuurlijke geaardheid van den mensch zelven aan te wijzen, welke de voortreffelijkſte toeſtand eener welgeordende Maatſchappij moest wezen. Maar hoe SCIPIO zich van de taak kweet, die hij hier op zich nam, weten wij niet; want het handſchrift faalt, en geene gisſing ſchijnt het ontbrekende te kunnen aanvullen.

Het lijdt echter, naar ons inzien, geen twijfel, of dit geheele betoog is eene ſchoone en bevallige navolging geweest van de wijsgeerige denkbeelden van PLATO, over de gelijkheid tusſchen het redelijk wezen van een eenig mensch, en van geheel eene Maatſchappij.

„ Zagen wij niet," zegt SCIPIO, „ in een der losſe fragmenten, die hier opgezameld zijn, zagen wij niet in *Afrika* den inlander zich plaatſen op den rug van het logge en ontzettende gevaarte des olifants? Hij regeert het, hij beteugelt, hij beſtuurt het, en keert en wendt het, zonder aan te raken, op het zachtſte geluid van zijn ſtem:" „ O ja!" hervat LAELIUS, „ ik zag dit meermalen, toen ik als Legaat bij u in *Afrika* was." „Welnu," hervat SCIPIO, „ de Indiaan of Numidier moge dat logge dier gezeggelijk maken, en aan zijne bevelen gewennen, maar alle die woeste tochten, die zich in het menſchelijk hart onder elkander bewegen, en woelen, en in eeuwigen ſtrijd zijn; die zijn niet één, maar zoo vele gevaarten, die de rede aan haar beſtuur moet onderwerpen." En dit voorbeeld is misſchien als inleiding gebezigd, om te betoogen, dat die volkomen Maatſchappij of die volkomen mensch gelijk moet zijn aan den Indiaan, die rustig rijdt op den olifant, wiens voetzool hem zou verpletten, indien hij niet al de kracht van zijn geest op hem uitoefende.

Alle de ondeugden der hartstochten, met hare verderfelijke ſleep en verleidelijken tooi, moeten in

het

het gareel worden geslagen van die kalme zielesterkte, die overfaagder is, dan de heldenarm des krijgsmans.

Dan bij het aanprijzen der *rechtvaardigheid*, als de onmisbaarste van alle deugden in den werkdadigen mensch, en in elke maatschappelijke vereeniging van menschen, was bij sommigen der toehoorders de herinnering opgewekt aan de gewaagde stelling van zekere wijsgeeren, die stoutmoedig in twijfel durfden trekken, of wel de rechtvaardigheid voor een geheelen staat eene zoo groote behoefte was? Het Platonisch begrip van overeenstemming en gelijkheid tusschen een volkomen mensch en volkomen staat werd door dezen twijfel op eene arglistige wijze ondermijnd: maar PLATO zelf had reeds deze drogredenen op geestigen toon bestreden, en een geheel boek van zijne *Politica* aan het onderzoek toegewijd van het staatkundig nuttige der onrechtvaardigheid.

Het bevreemde ons dus niet, dat CICERO hier, door eenen der toehoorders, SCIPIO in de reden laat vallen, die hem, misschien met een glimplach, afvraagt: „ of dan de rechtvaardigheid, hoe groot ook hare kracht diende te wezen, niet somwijlen voor het nuttige en belangrijke van den staat behoorde achter te staan?"

Het was PHILUS, die dit vroeg; een man, wiens regtschapen karakter verheven was boven de verdenking, als of zijn hart hier meende, hetgeen zijn mond zeide, om, of meerdere levendigheid aan het gesprek bij te zetten, of door zijne bedenkingen

zelve de redenen van den Platonifchen SCIPIO nieuwe klem te geven.

Althans de geopperde zwarigheid behaagde het gezelfchap, en nu werd het, bij algemeene toeftemming, de beurt van den braven PHILUS, om de zaak der onrechtvaardigheid te bepleiten.

Behoef ik u te vragen, M. T.! of in eene wijsgeerige twistrede over het beste ftaatsbeftuur zulk eene vraag te pas kwam? Leert ons de gefchiedenis niet, welke valfche begrippen de Maatfchappijen ten allen tijde van recht en onrecht gekoesterd hebben?

Wat behoef ik de oudheid op te halen? Leest, ja hoort en ziet, welke kostelijke offers de heilige Rechtvaardigheid dagelijks brengen moet aan het verflindende monfter, dat Staatsbelang heet!

Het is in het *Derde* boek dat PHILUS het vraagftuk behandelt.

CICERO fchijnt dit boek, even als het eerfte, te hebben aangevangen met eene inleiding aan zijn broeder QUINTUS, om met nieuwe bewijzen zijn gevoelen te ftaven over de voortreffelijkheid van den mensch en zijne ontwikkeling in de Maatfchappij, alwaar hij een wijd oefenfchool voor zich geopend ziet, om, door kunften en wetenfchap en letteren en ervarenheid in het behandelen van zaken, eenmaal zoo groot en roemwaardig te worden, als de helden der gefprekken, die hij hier laat houden.

Hoe

Hoe betreuren wij het gemis van de bladeren des handſchrifts, waarin de rede van PHILUS is vervat geweest! Wat hij heeft betoogd, is moeijelijk te gisſen, ten zij wij aannemen, dat de bewijsredenen bij PLATO hier geheel ten grondſlag zijn genomen, en ook de leerſtellingen van CARNEADES, en andere wijsgeeren van dien ſtempel, geſchiedkundig zijn medegedeeld.

Uit de onzamenhangende fragmenten kunnen wij echter dezen gang der gedachten opmaken:

„Het recht, dat wij hier zoeken, zegt PHILUS, is geen bepaald recht der natuur, dat geenen wetgever onder de menſchen zou hebben gehad, maar is het recht, gelijk het in de maatſchappijen is vastgeſteld. Bij de onderſcheiden volken is dit recht onderſcheiden, en insgelijks ook het begrip van rechtvaardigheid. Immers, was het denkbeeld van recht en gerechtigheid overal één, gelijk het oordeel over zoet en zuur, over warmte en koude, hoe zoude er dan verſchil over zijn wezen en geaardheid onder de volken en menſchen ontſtaan?

„Welaan, vervolgt hij, terwijl zijn ſtijl eene hoogere vlucht heeft genomen; welaan, beſtijg den wagen door draken getrokken, gelijk hij ons wordt vertoond in het Treurſpel van PACUVIUS, rijd door het uitſpanſel heen, en werp een aandachtigen blik op de volken en ſtaten, die daar beneden verſtrooid liggen. Zie, welk een hemelsbreed onderſcheid in hunne handewijze en bedrijven doorſtraalt met opzicht tot recht en rechtvaardigheid,

jegens goden en menſchen. Zie, aan den *Nijlſtroom* goddelijke eere bewezen aan een ſtier, dien men u den god APIS noemt! Zie *Hella's* prachtige tempelgebouwen, waarin ſtandbeelden met menſchelijke gedaante den onzichtbaren God vertegenwoordigen! Hoe grieft dit den Perſiaan, die, om zijn onrechtvaardigen tocht naar *Griekenland* te bewimpelen, zich den wreker noemt der vrije goden, die door den waanzin der Grieken in tempelmuren werden opgeſloten! Zie, daar ginds ſtijgt van de altaren de bloedige rookdamp op der menſchenoffers, die de Carthager, de Taurier en de Gallier in godsdienſtige dweepzucht den hemel aanbiedt! En niet alleen in godsdienſtige inſtellingen, maar ook in die des overigen maatſchappelijken levens ſtraalt ditzelfde verſchil van weifelende meeningen over recht en billijkheid allerwege door."

„ Cretenſer en Aetolier houden het zeeſchuimen voor eerlijk werk. De Spartaan durft ieder bunder lands de zijne noemen, die hij met zijn werpſpies kan beſchieten. De Athener bezwoer de Goden in plechtigen eede, dat elke akker, die olijven en koorn teelde, zijn eigendom was. De Gallier bloost om met handenarbeid den grond te bebouwen, en daarom maait hij liever met zijn zwaard de veldvruchten zijner naburen af. Maar *wij* Romeinen, welke fraaije denkbeelden hebben *wij* van recht! *Wij*, die aan de volken aan geene zijde der *Alpen* verbieden om olijf en wijnſtok te poten, ten einde *onze* olie en wijn zijn prijs behoude; wij noemen de-

dezen onzen ſtaatkundigen maatregel voorzichtig; ... ja! hij moge *voorzichtig* zijn, maar *rechtvaardig* is hij niet! Dan verder: waarin moet de kracht der rechtvaardigheid ſterker doorblinken dan in de burgerwetten, die elke vrije ſtaat zich heeft verordend? doch noem mij het volk, dat hierin zich zelven gelijk blijft! Hoe ontelbare malen hebben wij zelve niet in onzen ſtaat op den dag van heden voor recht verklaard, hetgeen gisteren nog onrecht heette! Waaraan zal zich de rechtvaardige houden als hem zijn gevoel van plicht en deugd gebiedt, om de wetten te gehoorzamen?

„Neen! er is geen duidelijk bezef van recht en onrecht door de natuur en rede in het menſchelijk hart geplant. Ieder mensch, ieder ſtaat, ja alle de volken onderling, bewijzen dit en ſtemmen het elkander ſtilzwijgende toe. Vraag het, welk volk gij wilt, wat het liever kiest: heerſchen of gehoorzamen, onrecht lijden of onrecht aandoen! En waartoe zou hunne keus weifelen? Wat is het loon, dat de deugd der rechtvaardigheid aanbiedt? hangt niet alles af van de openbare volksmeening? Deze ſtraft of beloont naar willekeur. De deugd is haar ten ſpeelbal. — Verbeeld u een braaf en rechtvaardig man, dien de wereld voor ſlecht houdt, wat kan hij doen om tegen den ſtroom op te varen? Het nut, dat hij wil ſtichten, moet zelfbelang, de goede raad, dien hij wil geven, moet heerschzucht heeten. Verachting, vervolging, ja mishandeling en doodſtraf, wordt zijn deel, en lijden en ſmart is de belooning zijner deugd.

 „Stel

„Stel daartegen over een', die den ſpot drijft met alle die deugd, doch bij de wereld voor braaf en rechtgeaart doorgaat. Eer, rijkdom, aanzien en verheffing worden hem als om ſtrijd opgedrongen, en terwijl de onnoozele rechtvaardige man uit den weg geſtoten wordt, ſchittert hij in vollen glans en oogst toejuiching en handgeklap."

Ziedaar de ruwe omtrek van het betoog van PHILUS. Hij ſchijnt, gelijk wij uit de verſpreide fragmenten meenen te kunnen gisſen, langer te hebben geſproken dan de andere. Doch de ſtof was zoo rijk, en de voorbeelden zoo menigvuldig, dat het gemakkelijker voor hem was te beginnen dan te eindigen.

Het blijkt dat LAELIUS, als de wijste en oudſte in jaren, gekozen werd om hem te weerleggen, en de verſlagen Rechtvaardigheid in hare eer te herſtellen. Deze taak was voor hem gewis niet moeijelijk; en, offchoon ook van dit gedeelte bijna niets dan verſpreide woorden en uitdrukkingen in het handſchrift ſtaan te lezen, kunnen wij toch niet zonder grond gisſen, wat de hoofdſom zij geweest van deze zijne weerleggende rede.

Het geheele pleitgeding van PHILUS voor de wanhopige zaak des onrechts was ſlechts een fijngeſponnen weefſel uit de drogredenen van ſommige Griekſche wijsgeeren, die zich dagelijks in het ſtof hunner wandelplaatſen vermaakten, om uit zucht voor redetwisten de hechtſte beginſelen los te wrikken, en onbedachtzaam eene zedeloosheid te prediken, die de affchuwlijkſte onheilen ſtichtte.

Een

Een ervaren man met opgeklaard hoofd en deugdlievend hart ziet, door de nevelen dier drogredenen, het licht der waarheid heen. Hij gevoelt het verschil tusschen de dwaalmeeningen der menschen en de eeuwige beginselen des rechts. Hij behoeft dus geen breed betoog, om te overtuigen, dat de gebiedende stem der goddelijke Rechtvaardigheid bij alle volken, in alle tijden, en overal, dezelfde verstaanbare bevelen geeft, en dezelfde duidelijke taal spreekt.

Zij is dus de uitnemendste der deugden en de grondvest voor elke welgeordende maatschappij. Zij moet het bovenal zijn van een volmaakten staat, gelijk hier wordt voorgesteld.

Eenparig werkende door alle de deelen des bestuurs, zal zij volk en senaat, en koninklijke ambtenaren, door onverbreekbare banden verbinden, het evenwicht tusschen hunne macht ophouden, en hen met vereenden zin doen streven naar welvaart en volksgeluk.

Intusschen wordt er veel moeite en tijd en staatszorg vereischt, om dit grootsche doel te bereiken, en de zedigheid der deugd steeds te beschermen tegen de aanvallen der baldadige hartstochten.

Het zijn deze middelen, waaraan het *vierde* boek schijnt toegewijd te zijn geweest. — Het schijnt, — zeggen wij, want de zamenhang der losse fragmenten is al te gering, om iets met zekerheid te bepalen.

Het gemis dezer boeken is te meer te betreuren,

om-

omdat er waarfchijnlijk de denkbeelden van CICERO *over de opvoeding der jeugd*, als de hope des vaderlands, breedvoerig in ontwikkeld zijn.

Met Romeinfchen ernst wordt de Griekfche ligtzinnigheid gegispt, en zelfs LYCURGUS niet gefpaard: en het doet ons goed, CICERO's halve, dat hij hier geheel van PLATO durfde afwijken.

Zijne ondervinding en kennis, verkregen midden in de behandeling der grootfte zaken, in den grootften ftaat der oudheid, moest wel, ondanks haar zelve, zijne gedachten van denkbeeldige befpiegelingen aftrekken tot de wezenlijke wereld en hem voorfchriften doen geven, die werkdadig nut konden ftichten.

Ook bood de oudere gefchiedenis van *Rome* zelve hem de fchoonfte voorbeelden aan van gewoonten en inftellingen, die zedelijkheid en ingetogenheid handhaafden; die den zoon tot eerbied voor zijne ouders, de vrouw tot liefde en trouw voor haren man en kinderen, den vader en echtgenoot tot behartiging van huisfelijke tucht en welvaart aanfpoorden, en bovenal den Romeinfchen burger leerden, om niets liever en dierbaarder te fchatten, dan zijn vaderland.

In zulke leeringen opgevoed, zal de jongeling een ftaatsburger worden, gelijk hij behoort te zijn. Hij zal, naar het voorbeeld van *Rome*'s oude koningen, de wetten en rechten leeren verftaan, om ze te handhaven. Hij zal de eifchen van het beftuur doorgronden, gelijk een landbouwer de aarde, die

hij

hij bewerkt, en inzonderheid de misdaden voorkomen, niet door vrees voor ſtraf, maar uit ſchaamte voor het kwaad, en uit liefde voor de goden, wier eerdienst hij zuiver zal bewaren, gelijk weleer NUMA deed. En wat zal het loon zijn voor deze zware en onvermoeide plichtbetrachting? — De hope der onſterfelijkheid! — Onſterfelijkheid! zielverheffend en zielbeangſtigend woord, dat nu eens de borst der oude Philoſophen deed blaken van hemelſche geestdrift, en dan weder door de pijn der onzekerheid deed vervallen in de groſſte dwalingen!

Er deed zich hier voor CICERO eene te ſchoone gelegenheid op, om zijne geliefkoosde gedachten den vrijen teugel te vieren, dan dat hij konde zwijgen.

Had ook niet PLATO zijne geſprekken over het ſtaatsbeſtuur geëindigd met eene beſchrijving van het verblijf der ziel na de dood des ligchaams, en mocht CICERO dat voorbeeld onnagevolgd laten?

De vereerders van PLATO vergeven het ons, dat wij hier verre de voorkeur geven aan SCIPIO's droom boven het verhaal van ERIS, die in het leven was teruggekeerd.

Dat verhaal moge dieper en bovennatuurkundiger zijn: SCIPIO's droom is eenvoudiger en zedelijker en, indien ik het zeggen durf, meer overeenkomſtig met onze godsdienst.

Welk eene vinding, welk een rijkdom van gedachten, welke zuiverheid van geloof, welke kiesch-

kieschheid van behandeling heerscht in dit laatste boek, dat onder den naam van *Somnium Scipionis*, of „ droom van SCIPIO," reeds onder de oudere fragmenten bewaard was, en voorzeker door ieder, die smaak heeft voor de oude letterkunde, gelezen en herlezen is (*).

Bij het einde mijner taak moet ik u, M. T., verschooning vragen voor het gebrekkige in den zamenhang. Doch wijt het voor een groot deel aan de onkundige hand, die deze schriften bedierf.

Dit echter, vertrouw ik, zal u gebleken zijn, dat wij thans gemeenzamer zijn geworden met het plan der behandeling van het geschrift, waarop CICERO een bijzonderen prijs stelde, en het oordeel van CICERO hebben leeren kennen over de onderscheiden regeringsvormen en over het staatsbestuur van *Rome* ten tijde der SCIPIO's.

Wij zien ook hier weder, hoe moeijelijk het is, om op beslisfenden toon te zeggen: „ deze staatsregeling is volkomen, gene deugt niet." — Strekt niet CICERO zelf ons ten bewijze, hoe wij bij zulk een onderzoek veelal ons zelven misleiden, en uitgaan van meeningen en denkbeelden, die wij reeds vooraf hadden omhelsd, offchoon onze ijdelheid zich verbeeldt, dat ze de vrucht zijn van onze onpartijdige en diepe nasporingen.

Wor-

(*) Zie over den *droom van* SCIPIO, in het vorige Stuk van dit *Magazijn*, de Verhandeling van Prof. V. D. HOEVEN.

De Uitgever.

Worde flechts het hooge doel der Maatfchappijen, die de Voorzienigheid heeft verordend als oefenfcholen ter ontwikkeling der menfchelijke voortreffelijkheid, worde flechts dit doel nooit uit het oog verlooren, en zijn de middelen ter bereiking eerlijk en rechtvaardig!

Elke afzonderlijke natie wijst door de eigenaartige kenmerken, waarmede zij zich onderfcheidt, de vormen en de wegen aan, die zij de beste en doelmatigfte vindt. Gelukkig kan het eene volk leven onder den vaderlijken fchepter eens alleenheerfchers; gelukkig leeft het ander in vrije republieken, waar de oppermacht een onverdeeld eigendom is. Eerbied en ontzag voor geboorte, rijkdom en verdienften, is onder een ander volk, ten waarborg eener weldadige regering.

Ik zal toch de volken, die ik op het oog heb, hier niet bij name behoeven aan te wijzen.

Slaan wij liever een dankbaren blik op het land onzer vaderen, dat wij in vrede bewonen. Er is bijna geene regeringsvorm, die niet fomtijds zijn deel werd; doch er was fteeds in het nationaal karakter een gevoel van waardigheid, dat het verhief boven alle die vormen.

Noch de heerfchappij der graven, noch de knellende dwang der aanzienlijken, noch de dwinglandij der vreemde overheerfching, konden, hoe verleidelijk ook foms die regeringsvormen fchenen, zijne vaste en ingefchapene beginfelen doen ontaarden, tot dat eindelijk zijne zuchten en wenfchen werden verhoord,

en

en een getemperd ſtaatsbeſtuur zijn deel werd. Maar al waren er ook nu geene ruime vormen, waardoor de vorſtelijke macht zich zelve heeft gewijzigd, het hatelijk juk van het Despotismus zou nooit voor langen tijd den vrijen nek der Nederlanders doen buigen.

Ja! moge de oudheid zeevaart en koophandel gevaarlijk rekenen: zij is de zegen van een volk, dat uit de winst van vreemde koopwaren koninklijke weldaden uitſtort over den nood der lijdenden! (*)

(*) Februarij 1825.

***

GESCHIEDENIS.

VERHANDELING

OVER

DEN INVLOED, WELKEN DE VAL VAN KONSTANTINOPEL OP DEN STAAT DER LETTEREN IN EUROPA GEHAD HEEFT;

DOOR

S. MULLER,

Predikant bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam.

Het behoort ongetwijfeld tot de belangrijke vorderingen van onzen tijd op het gebied der wetenschappen, dat men de geschiedenis van eene zijde heeft beginnen te beschouwen, en op eene wijze te behandelen, die aan derzelver bestemming als tolk van een hooger wereldbestuur, en als leermeesteresse van ons geslacht, meer beantwoordt. In plaats van zich met eene dorre kronijk, en het opsommen van jaartallen te vergenoegen, heeft men tot de oorzaken, het verband en de gevolgen der gebeurtenissen dieper leeren doordringen, en de pragmatische Geschiedschrijver, door de fakkel der wijsbegeerte voorgelicht, is nu in staat, een tafereel der lotgevallen van landen en volken te schet-

fen, waarin wij de werkingen van den mensch als zedelijk wezen, met vrijheid begiftigd, en den gang van een' hoogeren geest door de wentelingen en wisfelingen van het tijdelijke aanfchouwen. Dan, gelijk zelfs het goede binnen zekere grenzen befloten is, en in de overdrijving nadeelige gevolgen hebben kan, zoo is het ook hier gelegen. De pragmatifche beoefenaar der gefchiedenis kan wel eens verleid worden, om in de befchouwing, de beoordeeling en voorftelling der gebeurtenisfen aan zijne denkbeelden te veel gehoor te geven, en dáár zamenhang en zelfs bedoeling te vinden, waar deze of niet beftaat, of althans voor het menfchelijk oog verborgen is. Als op eene hoogte ftaande, vanwaar hij de woelingen op aarde van achteren kan overzien, beredeneert hij dikwijls van voren, dat de gang der lotgevallen van een afzonderlijk volk, of van het geheele menschdom, gedurende een zeker tijdvak, de eenige natuurlijke was, langs welken het tot zijne beftemming moest worden opgeleid. Willekeurig kiest hij uit den grooten voorraad, niet wat op zich zelve het belangrijkst is, maar wat met zijne vooraf opgevatte begrippen meest overeenftemt, en loopt hij derhalve gevaar, om gebeurtenisfen niet volkomen naar waarheid voor te ftellen, maar deze te wijzigen, te verwringen, ja zelfs te verminken, ten einde het bewijs voor zijn gevoelen te verfterken. Overal meent hij de oogmerken als met den vinger te kunnen aanwijzen, waartoe het onzigtbaar wereldbeftuur voorvallen van een' zegenrij-

rijken of verderfelijken aard toeliet, of beſchikte, en de geheele geſchiedenis vertoont in zijn oog het uitgebreid tafereel van eene leiding des menschdoms tot een bepaald oogmerk, dat veelal van zijne bijzondere begrippen afhangt. De opkomst van den Leugenprofeet in het Oosten, en de invallen der Barbaren in het Westen moeten, naar zijne beſchouwing, kracht en leven ſtorten in de ontzenuwde bevolking van die gewesten; de kruistogten verſchijnen hem als vooraf vastgeſtelde middelen om het leenſtelſel te knakken, ja het geheele donker en treurig tijdvak der middeleeuwen kan, volgens zijn gevoelen, uit het groote tafereel der geſchiedenis van ons geſlacht niet worden gemist, maar is veeleer noodzakelijk, om eene betere orde van dingen voor te bereiden, welke, naar gelang van zijne eigene denkbeelden, in eene conſtitutioneele, of volſtrekte Alleenheerſching beſtaat.

Men zou mijne bedoeling miskennen, zoo men het gezegde als eene verwerping van het pragmatiſch behandelen der geſchiedenis wilde beſchouwen; ik waardeer dit integendeel als eene ſchoone vrucht van de eeuw, waarin wij leven, maar ik wenschte alleen op het gevaarlijke te wijzen, om, bij de voorſtelling van geſchiedkundige waarheden, aan zijne eigene denkbeelden en redeneringen te veel invloed te vergunnen. Het is ons menſchen toch niet gegeven, de bedoelingen der groote gebeurtenisſen, welke de geſchiedenis der volken uitmaken, altoos naauwkeurig op te ſporen en aan te wijzen, en eene voldingende regtvaardiging van het goddelijk

wereldbeſtuur, uit den gang van ons geſlacht afgeleid, zal ſteeds een onoplosſelijk raadſel blijven, omdat wij, bij onzen beperkten gezigtskring, het geheel in de afzonderlijke deelen niet kunnen overzien. Maar, hoewel wij ons hiertoe buiten ſtaat gevoelen, zoo hebben wij nogtans onze oogen ſlechts te openen, om de gevolgen op te merken, welke de eene of andere gebeurtenis gehad heeft, en loopen wij hier geen gevaar, ons aan losſe vooronderſtellingen en vermoedens over te geven. De redenen, waarom eene hoogere magt verderfelijke voorvallen gehengde, moge dan al voor ons verborgen blijven: de uitwerkſelen, hetzij dezelve bedoeld, of door een' zamenloop van ſchijnbaar toevallige omſtandigheden voortgebragt zijn, liggen doorgaans bloot voor ons gezigt, en het beſchouwen van deze gevolgen is dikwijls in ſtaat, om troost in onze harten te gieten, welke door het ſtaren op het bloedkleurig tafereel der geſchiedenis pijnlijk zijn aangedaan. En zoo ontwaart de welgezinde en geloovige beſchouwer in de wentelingen van het aardſche, en zelfs in de tooneelen van verwoesting, de ſporen van eene onzigtbare magt, die aan de volkeren een' afwisſelenden loopkring aangewezen heeft, die het kwade in het goede herſchept, en uit de duisternis, welke hier geboren wordt, elders het ſchoonſte licht doet opgaan.

Ik heb, als een bewijs voor het gezegde, bij mijne laatſte ſpreekbeurt (*) een tafereel van de

oor-

(*) In de Maatſchappij *Felix Meritis.*

oorzaken en de gevolgen der verovering van *Konſtantinopel* door de *Turken* voor u opgehangen, M. T. Wij verplaatſten ons toen met weemoed op dat belangrijk tooneel, wij vroegen te vergeefs, waarom de Voorzienigheid gedoogde, dat dit laatſte bolwerk der Christenheid in het Oosten inſtortte, en dat een gewest, waarin het kruis van den Heiland der wereld geplant was, en kunst en wetenſchap bloeide, in de handen van woeste Barbaren geraakte, wier Godsdienst een weeffel is van dweepzucht en bijgeloof; maar wij ſchepten eenigen troost uit de beſchouwing der weldadige gebeurtenisſen, welke wij als onmiddellijke, of zijdelingſche gevolgen van dat gewigtig voorval konden aanmerken. Wij hebben die gevolgen ten aanzien van den ſtaatkundigen, godsdienſtigen, zedelijken en letterkundigen toeſtand der wereld trachten na te gaan, doch wij konden uit den overrijken ſchat, die ons aangeboden werd, ſlechts eenige hoofdbijzonderheden uitkiezen, waarvan de ontwikkeling den kundigen onvolledig en oppervlakkig toeſchijnen moest, terwijl zij voor den minder geoefenden welligt eenigzins onduidelijk was.

Het is mij daarom voorgekomen, dat het U niet onaangenaam zijn zoude, zoo ik uwe aandacht te dezer gelegenheid meer bepaald op een van die gevolgen, en wel op het laatstgenoemde, vestigde.

Volgt mij dan met uwe belangſtellende oplettendheid, terwijl ik ſpreken zal *over de gevolgen, welke de val van Konſtantinopel op den ſtaat der letteren in Europa gehad heeft.*

Eer ik tot de behandeling van dit onderwerp overga, acht ik het noodig, twee aanmerkingen te laten voorafgaan, ter nadere bepaling van de zaak, welke ik wenschte in het licht te ſtellen. De eerſte komt hierop neder.

Wanneer wij over den ſtaat der letteren in het Oosten en het Westen van ons werelddeel ſpreken, zoo bedoelen wij daarmede in de eerſte en voornaamſte plaats den ſtaat der zoogenoemde klasſieke Letterkunde van *Grieken* en *Romeinen*. Men ſchrijve dit niet toe aan eene buitenſporige vooringenomenheid met de letterkundige voortbrengſelen van die natiën, waardoor men dezelve tot de eenige bron van alle beſchaving verheft, en in het gevoelen verkeert, dat niemand in eenig vak van kunst iets goeds zou kunnen voortbrengen, die niet gevoed en doortrokken ware met den geest der Ouden, maar wij worden door de geſchiedenis zelve tot deze bepaling geleid. Deze toch getuigt, dat de Letterkunde van de twee genoemde uitgebloeide volken, wier talen of met hen uitgeſtorven, of in derzelver verbastering bijkans onkenbaar geworden zijn, zich niet alleen door vele eeuwen heenen ſtaande gehouden, maar ook op de beſchaving van vele latere natiën zulk eenen invloed verkregen heeft, dat zij in zekeren zin als de grondſlag daarvan moet beſchouwd worden. Buiten twijfel was het in de eerſte plaats de hooge inwendige voortreffelijkheid van deze gewrochten, die dezelve tot dien rang verhief, doch hoe veel waarde wij daaraan ook hechten, er was tevens een zamenloop

van

van uiterlijke omſtandigheden noodig, die de meeſterſtukken der Oudheid tot op onze tijden bewaarde en ze datgene voor ons deed worden, wat zij nu voor ons zijn. En nu deze werken in de geſchiedenis der beſchaving zulk eene gewigtige plaats bekleeden, nu wij zien, dat ware verlichting als gelijken tred met derzelver beoefening gehouden, en deze laatſte zelfs den weg tot het regt gebruik van het boek aller boeken gebaand heeft, nu worden wij, bij de behandeling van ons onderwerp, van zelf bij de klasſieke Letterkunde bepaald.

En niet alleen bij de klasſieke, maar met name bij de *Griekſche* Letterkunde. Gelijk de *Griekſche* kunst, als de oudſte, aan de ontwikkeling, beſchaving en uitbreiding der *Latijnſche* zeer bevorderlijk geweest is, zoo heeft zij ook in lateren tijd dezen hoogen rang behouden. Uit hoofde van de meerdere voortreffelijkheid der eerste boven de laatſte, en van het veel grooter aantal meesterſtukken, waarop zij kan roemen, is zij ook altoos een krachtiger middel gebleven, om de letteren in het algemeen uit derzelver diep verval weder op te heffen. De grootſte Geſchiedkundige van onzen tijd, HEEREN, wien ik in dit onderzoek als op den voet gevolgd heb (*), is van oordeel, dat de *Latijnſche* Letterkunde, bij hare diepe verbastering, in het Westen, zich bezwaarlijk door eigen kracht, en zonder den invloed der *Griekſche*, zou hebben kunnen opbeuren,

(*) Zie deszelfs *Geſchichte der claſsiſchen Litteratur im Mittelalter.*

ren, en wij mogen dus het licht, dat er na den val van *Konſtantinopel* in het Westen doorbrak, veilig aan de herleving van *Griekſche* kunst en wetenſchap toeſchrijven.

Na deze aanmerkingen hoop ik U in eenige bijzonderheden aan te toonen, vooreerst, *dat de klasſieke, en met name de Griekſche Letterkunde, bij den val Konſtantinopel, zich in het Oosten in eenen bloeijender' ſtaat bevond, dan in het Westen*, en ten tweede, *dat, en hoe de val der Hoofdſtad van het Oostersch Keizerrijk belangrijke gevolgen voor den ſtaat der letteren in het Westen gehad heeft.*

Onderſcheidene redenen werkten, na de verplaatſing van den zetel des rijks, mede, om het Oosten, en inzonderheid *Konſtantinopel*, meer tot de verblijfplaats en kweekſchool der klasſieke Letterkunde te maken, dan het Westen, en bepaaldelijk *Rome*, waartoe men vooreerst moet rekenen, *dat de Keizers van het Oosten de beoefening van kunſten en wetenſchappen doorgaans meer begunstigden, dan de Opperhoofden van het Westen.*

Al was liefde tot de letteren geen hoofdtrek in het karakter van KONSTANTIJN *den Grooten*, het oogmerk, dat hij zich, bij het ſtichten der nieuwe hoofdſtad, voorſtelde, bragt het van zelf mede, dat hij zich als voorſtander en beſchermer van kunst en wetenſchap vertoonde. De eeuw van PERIKLES was voor *Griekenland* wel vervlogen, en kon door geen menſchelijk vermogen terug geroepen worden, maar derzelver ſchatten waren niet verloren gegaan, en

wie

wie kon meer daarover beſchikken, dan hij, aan wien het Oosten en het Westen onderworpen was. De Keizer aarzelde dan ook niet, om zich daarvan te bedienen, en den overgebleven luister van geleerdheid rondom zich te verſpreiden, door het oprigten van ſcholen voor kunſten en wetenſchappen, opdat het nieuwe *Rome* het evenbeeld van het oude worden zou. Het is waar, dat de echte Letterkunde, bij den dollen ijver der twistende Godgeleerden, onder zijne onmiddellijke opvolgers, begon te kwijnen, doch zij hief het hoofd met nieuwe levenskracht omhoog onder den milden invloed der regering van JULIANUS. Weinigen onder de volgende Keizers waren van dezen geest bezield, en de lange reeks van dwaas- en ſlechthoofden op den troon der *Cezars*, wordt hier en daar alleen afgewisſeld door eenen beminnaar en begunſtiger van wetenſchap en kunst, doch het was in allen gevalle hier nog beter geſteld, dan in het Westen, en een THEODOSIUS en JUSTINIANUS te *Konſtantinopel* deden aan ware geleerdheid niet zoo veel afbreuk, als een GREGORIUS *de Groote* te *Rome*, en de meeste der barbaarſche Opperhoofden. De negende eeuw verheft met BASILIUS I een geſlacht op den *Griekſchen* Keizerſtoel, dat van warmen ijver voor de bewaring en beoefening der oude Schrijvers bezield, ſcholen verbeterde, boekerijen vergrootte en Geleerden onderſteunde, een geſlacht, dat den troon ſlechts ſcheen te verlaten, om plaats te maken voor de kunst- en letterminnende *Comnenen*, die den glans der geleerdheid nog hooger deden rijzen, ja,

ter–

terwijl, onder het bewind der geleerde Vorſten en Vorſtinnen uit dat doorluchtig ſtamhuis, eene waarlijk gouden eeuw voor de letteren in het Oosten aanbrak, kwijnden deze in het Westen, onder het beſtuur van losbandige Kerkvoogden, of door de onverſchilligheid en woestheid der wereldlijke magthebbers, de ſtem der Zanggodinnen werd te *Konſtantinopel* niet geheel verdoofd onder het gedruisch der wapenen, tot eigen verdediging opgevat, en zij wierpen nog een' ſchoonen glans over de zinkende muren van die ſtad, waar zij zoo veel eeuwen lang zulk een gunſtig onthaal genoten hadden.

Hierbij kwam in de tweede plaats, *dat het Oosten, en inzonderheid de Hoofdſtad, minder aan omwentelingen, door de invallen van woeste volken veroorzaakt, blootgeſteld was, dan het Westen, en vooral Rome.*

Ik ben er verre af van te beweren, dat de letteren te *Konſtantinopel*, onder den weldadigen invloed van rust en vrede, altoos gebloeid hebben; neen, ik erken, dat de geestdrijverij der Christenen, en de overwinnende krijgstogten der *Perzen*, dat geweldige aardbevingen en binnenlandſche onlusten, vruchtbaar in brandſtichtingen, dat de onzalige twisten der beeldſtormers, de Godsdiensthaat der medeſtanders van MAHOMET, en de nog bitterder vijandſchap der *Latijnen* in die oorden vaak ſtormen deden opkomen, die de edelſte bloemen der Letterkunde knakten, maar de geſchiedenis leert ons, dat de ſporen van die verwoestingen ſpoediger uitgewischt werden, dan wij zouden denken, en

dat

dat de invallen der belijders van den *Arabischen* Profeet althans niet zulke nadeelige gevolgen voor de letteren hadden, als wij wel zouden vreezen, terwijl eene gezonde oordeelkunde ons in het berigt omtrent het verbranden der boekerij van *Alexandrië* door den Khalif OMAR, niet meer dan een vertelsel doet zien.

Doch al nemen wij deze verwoestingen in den uitgebreidsten zin als waarheid aan — wat zijn dezelve dan nog, in vergelijking met de veel vreesselijker tooneelen, welke het Westen in dit opzigt aanbiedt! Daar toch zien wij onbekende volken, uit het Noorden opgestoken, de landen met verderf en woestheid overstroomen, daar zien wij ALARIK, aan het hoofd van zijne *Gothen*, *Rome* stormenderhand innemen, en aan plundering overgeven, daar zien wij GENSERIK, den Koning der *Vandalen*, de wereldstad van onwaardeerbare kunststukken berooven, en ATTILA met zijne *Hunnen* het noordelijk *Italië* en *Gallië* zoodanig der verwoesting ten prooije geven, dat het tegenwoordig *Milaan*, toenmaals beroemd als de verblijfplaats van geleerdheid, tot op zijne grondvesten geschokt werd, en dat de oudheidkenner in onze dagen vruchteloos naar de plaatse zoekt, waar het even vermaard *Aquileja* gestaan heeft. Maar hoe treurig deze tijd voor kunsten en wetenschappen ook was, duurzamer was de nadeelige invloed van de oorlogen en de heerschappij der *Longobarden*. De schatten van geleerdheid in steden en kloosters werden door hunne woestheid vernield, de lust en ijver tot letteroefeningen door hunne on-

onderdrukking uitgebluscht, en zelfs *Rome* ondervond dermate de heillooze gevolgen van hunne dwingelandij, dat de openbare gebouwen aldaar instortten, en kunst en wetenschap onder hunne puinen begroeven. Maar de volgende eeuwen? .... Helaas! ook zij vertoonen niet veel meer dan voortdurende oorlogen met binnen- en buitenlandsche vijanden, diep verval van kloosterlijke tucht, en toenemende ruwheid en onwetendheid van de Geestelijken, alle verschijnselen, welke van de staatkundige gebeurtenissen dier dagen onafscheidelijk waren. De kruistogten bereidden het Westen wel voor tot het ontvangen der Letterkunde, maar hoe gunstig de romantische geest, die hierdoor werd opgewekt, voor de nationale poëzij ook was, hij werkte zelfs ten nadeele der klassieke Litteratuur, en in de dertiende eeuw vertoonen de meeste landen van *Europa* niet dan barbaarschheid, terwijl het Oosten, en met name *Konstantinopel*, hoezeer van de aloude *Grieksche* beschaving vervallen, nogtans, in vergelijking met het Westen, door een helder licht bestraald wordt.

Wij moeten in de derde plaats hierbij voegen, *dat de oude Letterkunde zich in het Oosten meer staande hield, dan in het Westen, omdat zij er door en aan het Hof gekweekt werd.*

Keizers als THEODOSIUS en JUSTINIANUS, die zich door eene vijandige gezindheid tegen de klassieke Litteratuur onderscheidden, waren op den *Griekschen* troon eene zeldzaamheid, bij het zedenbederf, dat zoo velen schandvlekte, en verre de meesten stel-

ſtelden prijs daarop, al werden zij niet door de edelſte beginſelen gedreven. Vanhier, dat de geleerdheid haren zetel vond in eene Hoofdſtad, waar een ſchitterend Hof zijn verblijf hield, en waar letterkundige beſchaving altoos in zekere mate, en dikwijls in een' hoogen graad gewaardeerd werd. Nooit ſtierf deze edele geestdrift geheel, en de regeringen der opvolgers van BASILIUS I, van de *Comnenen* en *Paléologen* kunnen tijdperken aanwijzen, waarin de eerſte Staatsdienaars zich door de beoefening der oude Schrijvers voordeelig onderſcheidden. In de ſcholen, door CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS geſticht, of verbeterd, werden jongelingen uit de aanzienlijkſte ſtanden tot het bekleeden van bedieningen in de regtbanken, in den Senaat en in het beſtuur der wingewesten gevormd. Ik wil hiermede niet beweeren, dat deze ſtudie der Ouden ook den echt verheven geest ademde, die in derzelver onſterfelijke gewrochten leeft, maar, bij het verval van den goeden ſmaak, bleef nogtans de lust voor het bewaren en beoefenen van dezelve heerſchen, en ſchoon het niet te ontkennen valt, dat modezucht en ijdelheid dikwijls de roerſels van die ſtudie waren, men moet daarom het goede niet voorbijzien, dat daardoor bevorderd werd. De klasſieke Letterkunde bleef tot op de verovering van *Konſtantinopel* door de *Turken*, aldaar modeſtudie onder de hoogere ſtanden. Men was altoos van gevoelen, dat de kundigheden, door die ſtudie verkregen, tot de vorming van den mensch voor het gezellige leven zoowel, als voor het bekleeden

van

van ambten onmisbaar waren, men meende de kunst, om goed te ſpreken en te ſchrijven, niet beter, dan in de ſchool van die Auteurs te kunnen leeren, weshalve het lezen van dezelve ſteeds een belangrijk deel van het onderwijs der jeugd bleef uitmaken, waarvan elk geſchrift uit die tijden, hoe ſmakeloos in vele opzigten, de kennelijkſte blijken draagt.

Anders was het lot der klasſieke Letterkunde in het Westen. Dezelve had aldaar geene andere zetels, dan de kloosters en de ſcholen, en zoo zij in den kerkelijken eerdienst geen ſteunſel gevonden had, zou zij waarſchijnlijk geheel vergeten zijn, daar zij om haar zelfs wille weinig beoefend werd. De Kluizenaars der woestijnen van *Syriē* en *Thebaïs* beſchouwden alle wetenſchappen met verachting, maar de Monniken, aan het kloosterleven toegewijd, aan ſtrenge regelen onderworpen, en onder de onbepaalde heerſchappij van hunne Hoofden ſtaande, begonnen hunnen tijd weder aan geleerde navorſchingen te beſteden, en de Stichter van de orde der *Benedictijnen* droeg, zonder het opzettelijk te willen, veel bij, dat de Kloosterlingen zich met het afſchrijven van de werken der Ouden bezig hielden, waardoor zij *Monte Casſino* en andere inrigtingen tot de bewaarplaatſen maakten van groote letterkundige ſchatten. Doch wat was deze kloosterlijke beoefening der oude Litteratuur anders, dan het bewaren van de letter, zonder dat men tot den geest derzelve doordrong. Het was, ja, een verdienſtelijk werk op zich zelve, maar de geleerdheid, hier-

hierdoor bevorderd, was zonder geest en leven, en de talrijke handfchriften uit alle eeuwen, en met name uit de twaalfde, welke men in de kloosters van *Italië*, *Frankrijk*, *Brittanje* en *Duitschland* ontdekt heeft, bewijzen, dat deze kweeking der oude Letteren, van het leven afgefcheiden, geenen invloed op de befchaving van het geheele volk hebben kon.

Eindelijk moeten wij hierbij nog in aanmerking nemen, *dat de landtaal in het Oosten veel minder ontaardde, dan in het Westen.*

Het behoeft geen betoog, dat eene Letterkunde noodwendig kwijnen moet, zoodra de taal van dezelve ophoudt, de levende taal des volks te zijn, of in hare zuiverheid verbastert. Dit nu gebeurde in het Westen met het *Latijn*. In de zesde eeuw was het geheele westelijke *Romeinfche* rijk door vreemde volken bemagtigd, en deze nieuwe inwoners, die, als de beheerfchers, in het geheele maatfchappelijke en gezellige leven den toon gaven, bragten, zoo al geene volflagene verandering, althans eene groote verbastering in de taal te weeg; het *Latijn*, dat door het volk gefproken werd, week hoe langer zoo meer van de taal der boeken af, zoodat deze weldra als eene vreemde fpraak moest worden geleerd, terwijl geheel nieuwe en afzonderlijke talen uit de vermenging van de Noordfche tongvallen met het oud *Romeinsch* ontftonden, en de flaauwe fporen van dit laatfte alleen bewaard bleven in de taal der regtbanken en de fpreekwijzen van het Hof.

Gunſtiger was het lot van de *Griekſche* taal in het Oosten. Hier waren geene uitheemſche veroveraars, die de gewone landſpraak verdrongen, maar bleef de taal der klasſieke Schrijvers in den mond des volks leven, en zag men eene weldadige werking van de eene op de andere. De beoefening der taal was in de twaalfde eeuw te *Konſtantinopel* zoo algemeen, dat het onderwijs daarin, zelfs op de lagere ſcholen, ingevoerd werd, en er in een weeshuis, door Keizer ALEXIUS geſticht, niet alleen inwoners der Hoofdſtad en des Rijks, maar ook vreemdelingen, zoo als *Latijnen* en *Scythen*, in de *Griekſche* letteren geoefend werden. Wij moeten ons wel niet verbeelden, dat dit *Grieksch* de welluidende en hoogstbeſchaafde taal was, welke de bewoners van *Athene* in de luisterrijkſte tijden ſpraken, en welke wij in de geſchriften uit die gouden eeuw wedervinden. De gewone tongval van de lagere volksklasſen te *Konſtantinopel* was integendeel ruw en onbeſchaafd, maar een gekuischter ſtijl onderſcheidde de taal der zamenleving in de hoogere ſtanden, en de ſtukken, welke van het ſtaatkundig of kerkelijk beſtuur uitgevaardigd werden, waarin men dikwijls de zuiverheid der *Attiſche* modellen trachtte na te volgen. De Italiaan FRANCISCUS PHILELPHUS, die zich te dier tijd, gedurende zeven jaren, te *Konſtantinopel* onthield, geeft in zijne brieven het navolgend getuigenis van den ſtaat der *Griekſche* taal in de hoofdſtad. „ De Grieken,” zegt hij, „ wier taal „ niet verbasterd is, ſpreken ook nu nog, even

„ als

„ als de Blijspeldichter ARISTOPHANES, als de Treur- „ speldichter EURIPIDES, en als alle Redenaars en „ Geschiedschrijvers, ja even als de Wijsgeeren „ PLATO en ARISTOTELES. De taal van het volk „ is door den grooten toevloed van vreemdelingen „ en kooplieden, die zich daarmede vermengd heb- „ ben, deerlijk verbasterd, maar allen, die aan „ het Hof verkeeren, hebben de aloude deftigheid „ en sierlijkheid der taal behouden, en inzonderheid „ is dezelve in hare zuiverheid bewaard gebleven „ bij de vrouwen, die met de vreemdelingen, ja „ zelfs met hare medeburgers naauwelijks eenigen „ omgang hebben (*)." In een' anderen brief schrijft hij aan eenen vriend, die naar den *Peloponesus* reizen wilde, het navolgende: „ Dit gewest was oudtijds „ beroemd en magtig en beschaafd, maar het is „ nu, door de gedurige invallen van barbaarsche „ volken, diep gezonken; de taal is derwijze ver- „ basterd, dat zij geenen zweem van den ouden „ welluidenden tongval behouden heeft. Ga dan „ niet naar den *Peloponesus*, maar begeef u naar „ het nieuwe *Rome*, alwaar gij nog geletterde man- nen,

(*) Ditzelfde getuigt CICERO van zijnen leeftijd (*de Orat.* Lib. III. cap. 12, alwaar CRASSUS zegt): *Equidem quum audio socrum meam Laeliam, facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quae prima didicerunt, sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Naevium videar audire.*

„ nen, beſchaafde zeden en eene zuivere taal „ aantreft."

Wanneer wij nu deze vier punten tot een bewijs zamen voegen, zal de waarheid der ſtelling aan geenen twijfel meer onderhevig zijn, dat de klasſieke Letterkunde zich, bij den val van *Konſtantinopel*, in het Oosten in eenen bloeijender' ſtaat bevond, dan in het Westen, en dat de ondergang van die Hoofdſtad des *Griekſchen* Keizerrijks belangrijke gevolgen voor den ſtaat der letteren in *Europa* hebben moest. En zoo ben ik tot het tweede deel van mijne verhandeling gekomen, waarin ik die gevolgen wat meer wenschte in het licht te ſtellen.

De val van eene ſtad, als *Konſtantinopel*, waarbij de veroveraars aan dolle woestheid, aan langgetergde wraaklust en blinden Godsdiensthaat den teugel vierden, moest in het eerst de noodlottigſte gevolgen hebben voor den ſtaat der letteren. Onder de voorwerpen toch, welke in de algemeene verwoesting deelden, behoorden inzonderheid de boekerijen en kunstwerken, in de Hoofdſtad ten grooten getale aanwezig. Geloofwaardige Geſchiedſchrijvers berigten ons, dat honderd en twintig duizend, meestal kostbare handſchriften, bij die kataſtrophe zijn verloren gegaan, en dat de meesterſtukken des beitels van eenen PHIDIAS en LYSIPPUS eene prooi geworden zijn van de vernielende woede der *Aziatiſche* Barbaren. En deze onheilen, wel verre van ſlechts toevallig te zijn, waren de na-

natuurlijke uitwerkſelen van de geaardheid der veroveraars. Te regt beweert GIBBON, „ dat *Konſtan-* „ *tinopel* toen ter tijd meer boeken en geleerdheid „ bevatte, dan er over de uitgeſtrekte landen van „ het Westen verſpreid waren," doch alle deze overblijfſelen van *Griekſche* kunst en letteren, welke hier en elders nog beſtonden, zouden, buiten twijfel, hoe langer zoo meer verdwenen zijn, en dikke duisternis zou het licht weldra hebben vervangen, dat eertijds zulke heldere ſtralen ſchoot.

De geleerde AENEAS SYLVIUS, naderhand meer bekend onder den naam van Paus PIUS II, beſchrijft in eene redevoering, weinige maanden na die gebeurtenis, voor de *Duitſche* Vorſten te *Regensburg* gehouden, om deze tot eenen nieuwen kruistogt op te wekken, die gevolgen met de navolgende woorden: „ *Konſtantinopel* is tot op onze tijden „ het gedenkteeken der oude wijsheid geweest, en „ de zetel der letteren. Niemand uit het Westen „ kon op eenigen roem van geleerdheid aanſpraak „ maken, die niet in de Hoofdſtad des *Griekſchen* „ Rijks eenigen tijd de letteren beoefend had, en „ de luister, die ten tijde van *Rome's* bloei, *Athene* „ verheerlijkte, omſtraalde nu *Konſtantinopel*, van „ waar wij ook vele geſchriften der oude Wijzen „ ontvangen hebben, en nog verder hopen te ontvangen. Maar nu de *Turken* de magt der *Grie-* „ *ken* geknot, en derzelver ſchatten geroofd hebben, nu vreeze ik, dat het met de *Helleenſche*

 „ let-

„ letteren gedaan zal zijn. De *Turk* haat alle ge-
„ leerdheid, en is alle letteroefeningen vijandig. Wie
„ kan dan het droevig lot der *Griekſche* geleerdheid
„ en welſprekendheid naar eisch beſchreijen! En
„ hoe groot een verlies de letteren in het alge-
„ meen door den ondergang van *Griekenland* lij-
„ den, dit zal een ieder gevoelen, die weet, dat
„ alle wetenſchap der *Latijnen* van de *Grieken* is
„ afgeleid!" In eenen brief, ten zelfden jare geſchreven, drukt hij zijn ſmartelijk gevoel hierover in dezer voege uit: „ Wie beſchreit het lot der
„ *Griekſche* Letterkunde niet! Waar zullen nu nog
„ welſprekende mannen opſtaan! De ſtroom van
„ alle geleerdheid is geſtopt, en de bron der Zang-
„ godinnen opgedroogd. Alle poëzij en welſpre-
„ kendheid ſchijnt onder het puin begraven te zijn.
„ Er zijn, wel is waar, ook bij de *Latijnen* ver-
„ maarde zetels van geleerdheid, zoo als *Rome*,
„ *Parijs*, *Bologna*, *Padua*, *Siena*, *Keulen*, *Wei-*
„ *mar*, *Salamanca*, *Oxford*, *Leipzig* en *Erfurt*,
„ maar het zijn niet meer dan beekjes, uit de
„ *Griekſche* bronnen afgeleid. Nu zullen de *Tur-*
„ *ken*, die de *Griekſche* letteren even vijandig zijn,
„ als de *Latijnſche*, na de verovering van *Kon-*
„ *ſtantinopel*, de gedenkſtukken van ſmaak en ge-
„ leerdheid den vlammen ter prooije geven. Nu
„ zullen HOMERUS, PINDARUS, MENANDER en alle
„ doorluchtige Dichters andermaal den ondergang
„ moeten duchten, en de Wijsgeeren van het oude
„ *Hellas* verloren gaan. Er zal bij de *Latijnen*

„ wel

„ wel eenig licht blijven fchemeren, maar ook dit „ zal niet duurzaam wezen, zoo God het *Romeinfche* rijk en den Apostolifchen ftoel uit den hoogen niet met bijzondere genade aanziet." Een ander Geleerde fchrijft over den val van *Konftantinopel* aan Paus NIKOLAAS V het navolgende: „ Zoo „ zal dan nu de *Griekfche* Taal- en Letterkunde, „ door zoo veel eeuwen, en zoo veel arbeid en „ vlijt opgebouwd, vermeerderd en volmaakt, helaas te gronde gaan! Wie, die hier zijne tranen „ weerhouden kan! Die letteren zullen ondergaan, welke de geheele wereld verlicht, welke „ heilzame wetten gegeven, welke de edele wijsbegeerte, en alle andere kunften en wetenfchappen, de bronnen der ware befchaving, hebben „ doen ontftaan."

Men moge deze fchilderingen, door het eerfte gevoel der droefheid wat donker gekleurd, eenigzins als overdreven befchouwen: de onmiddellijke gevolgen, welke de val van *Konftantinopel* voor ware geleerdheid had, waren in het *Griekfche* Rijk, buiten twijfel, ongunftig. Dan, M. H., alle deze onheilen werden door de heilzame uitwerkfelen opgewogen, welke die noodlottige gebeurtenis voor den ftaat der letteren in het Westen voortbragt, en het is deze befchouwing, waartoe ik u thans uitnoodig.

Gedurende de onweersbuijen, welke met fteeds vermeerderend geweld boven de landen van het Oostersch Keizerrijk zamen trokken, hadden vele Ge-

leerden reeds van tijd tot tijd dat onstuimig oord verlaten, en toen het *Griekſche* Hof, bij den klimmenden nood, in het Westen onderſteuning zocht tegen den indringenden vijand, zond het vele beroemde mannen derwaarts, om die hulp te vragen. Onder dezen muntten vooral uit LEONTIUS PILATUS, de Leermeester van BOCCACIO, MANUEL CHRYSOLORAS, die, na de meeste *Europeeſche* hoven bezocht te hebben, onderſcheidene leerſtoelen in *Italië* bekleedde, THEODORUS GAZA, voor wiens huis te *Ferrara* de Geleerden, nog na deszelfs dood, uit eerbied het hoofd ontblootten, JOHANNES ARGYROPYLUS, de kundige en deugdzame onderwijzer van den zoon en kleinzoon van COSMUS DE MEDICIS, GEORGIUS van *Trebiſonde*, Kardinaal BESSARION en anderen. Alle deze mannen, door geleerdheid, en dikwijls ook door afkomst en rang uitmuntende, genoten in *Italië* een gunſtig onthaal, zij werden door de Vorſten en Grooten geëerd, en vestigden zich in onderſcheidene ſteden, alwaar zij hunne lesſen hielden voor eene groote ſchare van toehoorders, die de Wijzen der Oudheid in hen waanden te zien herleven. Toen echter *Konſtantinopel* voor het geweld der *Turken* bezweek, en de donkere tegenwoordigheid eene nog akeliger toekomst voorſpelde, brak de laatſte band, die andere Letterkundigen tot dusver aan hun Vaderland hechtte; zij ontvlugtten den ſchrik der *Ottomanniſche* wapenen, om onder den zachten hemel van *Italië* een nieuw Vaderland te zoeken, en weldra ver-

heer-

heerlijkten de namen van DEMETRIUS CHALCONDYLES, CONSTANTINUS en JOHANNES LASCARIS en ANDRONICUS CALLISTUS den letterroem van het Westen. De verdiensten van deze geleerde vlugtelingen bepaalden zich voornamelijk tot de twee volgende bijzonderheden, het onderwijs namelijk in de *Griekſche* taal en letteren, en het bezorgen van handſchriften der oude klasſieke Schrijvers.

De kennis der *Griekſche* taal en letteren was in het Westen, en met name in *Italië*, nagenoeg uitgeſtorven, daar, volgens het getuigenis van PETRARCA, de kring zijner Landgenooten, die in ſtaat waren, HOMERUS en PLATO in het oorſpronkelijke te lezen, in het midden der veertiende eeuw, niet meer dan tien leden telde. In den zuidelijken uithoek van dat gewest, oudtijds onder den naam van *Groot-Griekenland* beroemd, bleef de taal van *Hellas* zich nog in den mond des volks, en in den kerkendienst handhaven, en was de Monnik BARLÄAM welligt de eerſte, die den naam en de liederen van den *Meoonſchen* Zanger in het geheugen terugriep, doch dit licht was te flaauw, dan dat het zich door eigen kracht over geheel *Italië* zou hebben verſpreid. Gelukkig derhalve, dat de vlugtelingen uit *Konſtantinopel* de taal der geleerdheid en beſchaving, welke hunne moedertaal was, aan de vergetelheid ontrukten, en ze in derzelver oorſpronkelijke waardigheid herſtelden. Mondeling onderwijs was hiertoe het eerſte en gereedſte middel,

 en

en de grootste mannen van dien tijd schaamden zich niet, in gevorderde jaren daarvan gebruik te maken, en aan de voeten van Meesters te zitten, wier roem zij welhaast zouden overtreffen. Hierbij voegden zij geschriften over den aard, de regelen en zamenstelling der *Grieksche* taal, die, bij al het onvolledige en gebrekkige, dat daarin heerschte, weldadig werkten, en welker verdiensten zelfs de hedendaagsche beoefenaar der spraak van HOMERUS en PLATO dankbaar erkent.

Doch deze kennis der *Grieksche* taal zou op zich zelve van weinig nut geweest zijn, zoo zij niet gevoed en gekweekt geworden ware door de handschriften der oude klassieke Schrijvers, waarvan niet veel meer dan de titels, en ten hoogste de algemeene inhoud in het geheugen bewaard gebleven was. Men behoeft den letterkundigen staat van *Italië* in de veertiende eeuw slechts oppervlakkig te beschouwen, om zich te overtuigen, dat het gebrek aan de werken der oude Schrijvers algemeen was. Wilde men dezelve hebben, zoo was men genoodzaakt, ze uit *Konstantinopel*, of uit *Griekenland* te ontbieden, hetgeen natuurlijk met groote bezwaren en kosten verbonden was, eene bijzonderheid, waaruit men met grond kan besluiten, dat het eertijds zoo geletterde *Latium*, waar de taal, de kunst en wetenschap der *Grieken* zoo ijverig beoefend werden, in het voorste gedeelte der middeleeuwen van die kennis bijkans geheel verstoken was. Trouwens, wanneer wij hooren, dat er in ge-

geheel *Italië* geen enkel volledig handſchrift van den Vorst der dichters te vinden was, en men zich met een onvolledig *Latijnsch* uittrekſel moest behelpen, wanneer wij den brief van PETRARCA lezen, waarin deze zijne blijdſchap en dankbaarheid door de levendigſte bewoordingen uitdrukt, toen hij een volledig handſchrift van HOMERUS uit *Konſtantinopel* ten geſchenk ontving, en wij hem, op den toon der vurigſte geestdrift, zijn verlangen hooren betuigen naar de oorſpronkelijke liederen van HESIODUS, en de tooneelſpelen van EURIPIDES, dan gevoelen wij eenigzins zoowel de letterkundige armoede van het Westen, als de hooge waarde der ſchatten, door de *Grieken* aangebragt. Deze toch kwamen in hun nieuw Vaderland, wel beroofd van tijdelijke middelen, maar beladen met de kostbaarſte overblijfſelen der Oudheid, welke zij van onder de puinen hunner zinkende of ingeſtorte Hoofdſtad gered hadden; zij ontvonkten door leer en voorbeeld den ijver, om naar andere handſchriften te zoeken, en weldra zag men zich in het bezit geſteld van een grooter aantal werken uit de beste tijden van *Griekenland* en *Rome*, dan waarop zelfs onze eeuw kan roemen.

Geen onpartijdige zal deze verdiensten miskennen of verkleinen; dezelve waren buiten twijfel groot, en zekerlijk grooter, dan wij in onze, zoo veel gelukkiger dagen, kunnen beſeffen, maar wij moeten ons aan den anderen kant ook voor overdrijving wachten. Men heeft aan den invloed der gevlugte

Grie-

Grieken uit het gevallen *Konſtantinopel* wel eens te veel gewigt gehecht, en de geheele herleving der letteren in het Westen van derzelver komst en pogingen doen afhangen. De letterkundige geſchiedenis van *Italië*, en van andere oorden onzes wereld-deels, bewijst het overdrevene van dit gevoelen, en wel door de volgende redenen:

Vooreerst waren er in *Italië* vóór de vlugt der *Griekſche* Geleerden, enkele mannen opgeſtaan, die met eene buitengewone geestdrift de beoefening van de Ouden, van de *Grieken* zoowel, als van de *Romeinen* aanprezen, en door uitwendige betrekkingen begunſtigd, eene zoo algemeene deelneming, voornamelijk onder de hoogere ſtanden opwekten, dat men zich tot de ſchoonſte verwachtingen voor de toekomst geregtigd hield. Hoewel DANTE reeds in de veertiende eeuw zijn goddelijk lied gezongen had: hij was geen eigenlijke Geleerde, en had geenen invloed op de beoefening der klasſieke Litteratuur. De roem, van dezelve herſteld te hebben, komt inzonderheid toe aan PETRARCA, BOCCACIO en den Discipel van den eerſten, JOAN VAN RAVENNA. PETRARCA hing met gloeijende geestdrift aan de aloude wereldſtad; alles, wat haren roem betrof, was hem heilig, en de hoop, om haren luister weder herboren te zien, deed hem zelfs onberaden juichen over de beroeringen, door den woesten Volkstribuun RIENZI aangerigt; de Vader der *Romeinſche* wijsbegeerte en welſprekendheid was zijn model, en hierdoor zoowel, als door zijnen ijver voor het verza-

me-

melen van oude Schrijvers, werkte hij weldadig mede, om de zon der klasfieke geleerdheid uit de duisternis weder te doen opgaan. Naast hem ftaat zijn vriend BOCCACIO, de Schepper der nationale Letterkunde van *Italië*, die zich omtrent de verfpreiding van oude geleerdheid, voornamelijk door het opfporen en bijeenbrengen van handfchriften, nog grooter verdienste verwierf. En wat PETRARCA door zijnen omgang en zijne gefchriften bewerkte, dat bevorderde JOAN VAN RAVENNA op den openbaren leerftoel, welken hij met zoo veel roem bekleedde, dat hij onderfcheidene groote mannen der volgende vijftiende eeuw vormde. Door den invloed van zulke fchitterende voorbeelden ontwaakte eene algemeene geestdrift voor de oude Letteren, inzonderheid onder de hoogere ftanden; het verzamelen van handfchriften werd weldra eene geliefkoosde bezigheid, en ging tot eene zekere modezucht over, waardoor men de vertrekken met boeken, als waren het de grootfte kostbaarheden, verfierde, ja Koningen en Hertogen verhoogden den luister van hunnen vorftelijken hoed door den fchoonen krans van *Griekfche* wetenfchap en kunst.

De overige landen van *Europa* ftaan in dit tafereel wel eenigzins in het donker, maar er glimden toch hier en elders vonken, die eens een heerlijk licht zouden verfpreiden. De *Griekfche* vlugtelingen vestigden zich bepaaldelijk in *Italië*, daar de weinigen, die zich naar gene zijde der *Alpen* begaven, als uitzonderingen kunnen befchouwd worden;

de

de andere gewesten van ons werelddeel waren dus aan zich zelve overgelaten, en de eenige vrucht, welke zij van de verhuizing der geletterde *Grieken* trokken, werd hun door dezulken hunner bewoners aangebragt, die, door edelen weetlust geprikkeld, naar *Italië* reisden, om aan de voeten der hooggeroemde Meesters te zitten. Enkele *Grieken*, aan de *Fransche* Koningen aanbevolen, bekleedden leerstoelen aan de beroemde Akademie te *Parijs*, waar zij de eerste morgenschemering der klassieke geleerdheid deden opgaan. In *Spanje*, *Portugal* en *Engeland* was het echter in dit opzigt nog geheel nacht, maar geene natie onderscheidde zich zoo voordeelig, als de *Duitschers* en de *Nederlanders*. *Duitschland* telde reeds in de veertiende eeuw de Akademiën van *Praag*, *Weenen*, *Heidelberg*, *Keulen* en *Erfurt*, en ons Vaderland kon in GEERT GROOTE, of GERARDUS MAGNUS, eenen tijdgenoot van PETRARCA en BOCCACIO aanwijzen, die in zijne beroemde stichting te *Deventer* het licht der klassieke geleerdheid deed opgaan, dat zelfs eenen ERASMUS in zijne jeugd bestraalde, terwijl RUDOLPH AGRICOLA, in de omstreken van *Groningen* geboren, te *Leuven* en te *Zwol* bij THOMAS à KEMPIS gekweekt, en naderhand door de eerste *Grieksche* vlugtelingen in *Italië* gevormd, met GEERT GROOTE, en op deszelfs voetspoor, met HEGIUS en andere nooit volprezen mannen, het geheele schoolwezen in ons land hervormde, gelijk RUDOLPH LANGE in *Duitschland*.

Men moet hierbij in de *tweede* plaats bedenken, dat

dat de *Grieksche* vlugtelingen de vereischte beschaafdheid en den regten smaak misten, om alléén zulk eene groote verandering, als het herleven der oude Letteren was, te doen ontstaan. Het waren meer Spraakkundigen, dan smaakvolle beoefenaars der Ouden, en hunne voornaamste verdienste bestond in hunne gemeenzaamheid met eene taal, die in het Westen bijkans uitgestorven was, en die zij naar vaste regelen onderwezen, doch van welker welluidendheid en kracht zij geen begrip hadden, en er werd meer genie vereischt, om aan den dooden letterschat, welken zij met zich omdroegen, geest en leven in te blazen. Daarenboven stonden zij, met uitzondering van JOHANNES LASCARIS, die zich even zeer door zijne welsprekendheid en beschaafdheid, als door zijne Keizerlijke afkomst onderscheidde, door ruwheid van zeden gekenmerkt, en de beschrijvingen, welke ons PETRARCA en deszelfs tijdgenooten van hen hebben nagelaten, bewijzen genoegzaam, dat deze van de personen hunner Leermeesters walgden, wier geleerdheid zij bewonderden.

Eindelijk moeten wij nog hierbij voegen, dat het eigenlijk tijdperk van den bloei der letteren in *Italië* en de overige landen van *Europa*, later aanbrak, en wel voornamelijk door toedoen van die mannen, welke reeds vroeger, onafhankelijk van de *Grieken*, hunne vorming verkregen hadden. MANUEL CHRYSOLORAS en zijne verdere Land- en Lotgenooten wierpen het zaad in den bodem, door

PE-

PETRARCA, BOCCACIO en JOAN VAN RAVENNA toebereid, doch zij waren onbewust van hetgeen zij voor het nakroost verrigtten, en het bleef aan de groote vernuften van lateren tijd voorbehouden, om uit dit zaad, meer door den loop der omſtandigheden, dan met een bepaald oogmerk geſtrooid, eens zulk een' heerlijken oogst te doen opgaan. Dit ſchitterend tijdperk brak voor *Italië* aan, toen de Vorſten der kleinere Staten van dat gewest in liefde voor letteren en wetenſchappen wedijverden, toen de MEDICISSEN eerst den handelſtaf en naderhand den hertoglijken ſchepter met de lauweren des vredes en der kunſten omſlingerden, toen LORENZO, *de Vorſtelijke* bijgenaamd, de grootſte mannen van zijnen tijd, eenen POLITIANUS, VALLA, LANDINUS, POGGIUS en ZOO vele andere door onbekrompen mildheid en eigen geletterde beſchaving aan zich hechtte, toen hij en zijne opvolgers de kostbaarſte overblijfſels der Oudheid in alle oorden lieten opzoeken, en *Florence* tot den zetel der Zanggodinnen maakten, waar het genie van HOMERUS en DEMOSTHENES, van CICERO en HORATIUS dankbaar gehuldigd werd, en de onſterfelijke gewrochten van PHIDIAS mededingers vonden in de beelden, door den beitel van MICHEL ANGELO met leven bezield; toen Paus NIKOLAAS V *Rome* door het nieuwe licht der klasſieke letteren verheerlijkte, door zijne Afgevaardigden in alle deelen van *Azië* en *Europa* nieuwe handſchriften liet opzoeken, en door het aanleggen der *Vatikaanſche* boekerij zijne

let-

letterkundige verdiensten op onvergankelijke grondvesten stichtte, en toen inzonderheid LEO X den stoel van den heiligen PETRUS met alle de bevalligheden der Zanggodinnen omringde; die schoone dag ging voor *Duitschland* en de *Nederlanden* op, toen een REUCHLIN, MELANCHTON en anderen het licht van geleerdheid en beschaving verspreidden, terwijl ERASMUS, dat wonder der wereld, ons Vaderland boven alle landen des aardbodems verhief.

Ik acht het bijgebragte voldoende, om aan te toonen, dat de val van *Konstantinopel* niet als de eerste en uitsluitende oorzaak van de herleving der letteren in *Italië* en andere landen van het Westen moet worden aangemerkt, daar dezelve reeds vroeger waren ontwaakt; doch men behoort daarom den invloed der gebeurtenissen in het Oosten, die ongetwijfeld groot was, niet te ontkennen, en ik weet de zaak niet beter naar waarheid voor te stellen, dan door de navolgende treffende woorden van HEEREN over te nemen: „ Wanneer men „ de geschiedenis der veertiende en vijftiende eeuw „ met opmerkzaamheid heeft beoefend, wordt men „ overtuigd, dat de *Grieksche* Letterkunde, ook „ zonder den val van *Konstantinopel*, naar *Italië* „ zou zijn verhuisd, alleen met dit onderscheid, „ dat haar togt langzamer zou geweest zijn. Zoo „ de *Grieksche* Zanggodinnen niet naar *Italië* ge- „ *vlugt* waren, zou men ze *gehaald* hebben, en „ misschien zou hare intrede in hare nieuwe woon-

 „ plaat-

„ plaatſen nog ſchooner en roemrijker geweest „ zijn, dan dezelve was, nu men ze als ban- „ nelingen — hoewel met open armen — ont- „ ving."

Zoo hebben wij dan gezien, M. H. H. dat, en op welk eene wijze het licht der klasſieke geleerdheid in het Westen van *Europa* weder ontſtoken werd, maar nog blijft ons de belangrijke vraag over, of dit licht in de daad bijgedragen hebbe tot de veredeling en verheffing van den menſchelijken geest, en tot de bevordering van echte verſtandelijke en godsdienſtige vrijheid?

Hoewel men in de vijftiende eeuw de klasſieke Letterkunde, niet zoo zeer om andere redenen, als wel om haar zelve beoefende, zij bleef daarom toch niet zonder vrucht voor de overige wetenſchappen. En werd deze invloed vooral in later tijden van eenig belang, zoo kon het niet misſen, of dezelve moest zich ook in den gang van den menſchelijken geest openbaren. Men beſpeurde ook dien invloed, niet regtſtreeks, maar ſlechts middellijk. De ſtudie der oude Letterkunde, onder lieden van de hoogſte ſtanden, niet om de taal zelve, maar ter eigener onderrigting gekweekt, wekte den geest van vrijer onderzoek en zelfdenken op; de ſtrijd, welke tusſchen de wijsbegeerte van PLATO en ARISTOTELES ontſtond, verbrak de kluisters der ſcholen, en deze wijsgeerige vrijheid van denken grensde zeer nabij aan de godgeleerde, zoodat de overgang van de

eene tot de andere niet meer verre was. Het zij zoo, dat de toepasſing, welke men van de herlevende oude letteren op de verklaring van onderſcheidene gedeelten der Heilige Schrift maakte, in de vijftiende eeuw nog van weinig belang was: buiten tegenſpraak werd de weg daartoe gebaand, en zelfs de ſtudie der Oosterſche talen daardoor bevorderd, gelijk de geſchiedenis van REUCHLIN en anderen leert. En werd de geheele hervorming, welke kort daarna voorviel, door de bewerkers van dezelve, op de verklaring en overzetting des Bijbels in de landtaal gegrond. — Wie kan dan twijfelen, dat die groote gebeurtenis door de herlevende oude letteren niet ſlechts mogelijk, maar alleen door dezelve mogelijk werd!

Wij vragen hier intusſchen met regt, vanwaar het dan kwam, dat die gewigtige omwenteling in wijsgeerige en godsdienſtige begrippen, de hervorming genoemd, in een ander gewest ontſtond, terwijl dezelve in *Italië*, waar het licht der herlevende letteren het eerst was opgegaan, niet dan tegenſtand ontmoette? Het antwoord op deze bedenking berust op het eigenaardig karakter der bewoners van het Zuidelijk *Europa*, en van de ſtaatkundige en kerkelijke geſteldheid dier landen. De geest der natie was in geheel *Italië* altoos meer op de verfijning van den ſmaak en het kunstgevoel, dan wel op de ontwikkeling en vorming van het verſtand gerigt, en dit was de reden, dat de herlevende oude letteren aldaar meer aan

 kunst,

kunst, dan aan eigenlijke wetenſchap dienstbaar gemaakt werden. Blijft men nu alleen bij de kunſten ſtaan, dan zeker was het voordeel groot, dat het Westen van de herleving der oude Letterkunde trok; het ſchitterend tijdperk der MEDICISSEN werd geboren, en de eeuw van Paus LEO X zal altoos in de nieuwere geſchiedenis der kunst met onvergankelijken luister pralen, maar vraagt men, of het rijk van waarheid en deugd, of het Christendom door deze uitwerkſelen iets gewonnen hebbe, zoo voelt men zich, helaas! tot een ontkennend antwoord gedrongen. Wel verre zelfs, dat het Christendom eenige voordeelen hiervan trok, zoo ontwaakte er veeleer een Heidenſche geest, die de klasſieke letteren en alle kunſten, gelijk ook in latere tijden, afgodisch vereerde, die alle verſtandelijke oefening tot de hoogere ſtanden beperkte, zonder om het onderwijs en de verlichting des volks te denken, ja, zoo diep verzonken zelfs de Opperhoofden der Kerk in het Heidendom, dat LEO, die doorluchtige afſtammeling der MEDICISSEN, zich niet ontzag, om met de vergeving der zonden een' verfoeijelijken handel te drijven, en denzelven tot eene goudmijn te maken, waaruit de ontzaggelijke geldſommen, tot de verheerlijking der kunſten vereischt, getrokken werden; en er is eenige waarheid, (ik zeg met nadruk *eenige*) in het gezegde van BILDERDIJK (*) ge-

(*) *Aan de Roomsch Katholijken dezer dagen.*

gelegen, dat „ de ontallijke vluchtelingen van het „ van God verlaten, en ter rechtmatige ſtraffe „ aan de *Turkſche* overweldiging ter prooi gegeven *Griekenland*, het middelpunt van de Christenheid met Heidenſche letterkunde, verwondering voor Heidenſche deugden en Heidenſche „ wijsgeerte, en hunne afgrijslijke ondeugden, „ lichtzinnigheid en Godslasterende ſpotternijen „ overſtroomd hebben."

Geheel anders was het in de landen aan gene zijde der *Alpen* geſteld, geheel anders vooral in *Duitschland* en ons Vaderland. Hier had men met de zwarigheden niet te worſtelen, welke de ſtaatkundige en kerkelijke betrekkingen den menſchelijken geest in den weg legden, terwijl de geest des volks de herlevende letteren meer op de ontwikkeling van het verſtand en het zoeken der waarheid, dan op de bevordering en verheffing der kunſten toepaste. Die geest, meer op het ware en goede, dan op het ſchoone gerigt, had hier reeds vroeger de verbetering van het ſchoolwezen tot ſtand gebragt, welke in geheel *Italië* nog langen tijd daarna een onbekend verſchijnſel bleef; die geest drong ook nu, met een nieuw licht beſtraald, dieper door tot de kennisſe der waarheid, in de onderſcheidene vakken van wetenſchap, en zoo werd hier allengskens de weg gebaand tot die groote omwenteling in wijsgeerige en godsdienſtige begrippen, welke, hoe men ook over de regtmatigheid van dezelve moge

oordeelen, in het oog van ieder' onpartijdigen, veelzins weldadige gevolgen heeft voortgebragt.

Na deze beschouwing, mogen wij de taal van HEEREN ten slotte tot de onze maken, wanneer hij zegt: „ Wij zien ook hier de waarheid bevestigd, dat de groote veranderingen in de geschiedenis der wereld door middelen voorbereid en veroorzaakt werden, welker gevolgen de berekeningen niet slechts van de groote menigte, maar zelfs van de schranderste vernuften te boven gaan, en de lotgevallen der klassieke Letterkunde roepen de gewigtige waarheid in ons geheugen, dat de wegen der Voorzienigheid, langs welke zij ons geslacht tot ware verlichting en veredeling opleiden wil, niet onze wegen zijn."

***

IV.

FRAAIJE LETTEREN

EN

MENGELWERK.

DE KUNST,

GESCHETST ALS DIE HEERLIJKE BAND, WELKE DE ZINNELIJKE EN BOVENZINNELIJKE WERELD IN DEN MENSCH VEREENIGT.

REDEVOERING (*),

DOOR

HENDRIK HARMEN KLYN.

Een der luimige Schrijvers dezer eeuw zegt in eene zijner geestige schilderingen, nadat hij vooraf het oordeelend Publiek had geschetst, en de mannen van verdiensten op de zonderlingste wijze ten reije gevoerd, het volgende:

„ Met den dichter is het nog ellendiger gele-
„ gen, ... hij is niets, noch wordt iets in den
„ Staat. — Meestal bedient hij zich van zoodanige
„ uitdrukkingen, die, noch in den hemel, noch
„ op aarde, noch in synodale stukken, noch in
„ besluiten der regering, noch in vonnissen van
„ geregtshoven, noch in de geneeskundige be-
„ rig-

(*) Voorgedragen in de vierde Klasse van het Koninklijk Nederlandsche Instituut, 1825.

„ rigten, gangbarer munt zijn; — terwijl hij met „ zijne gedachten en uitdrukkingen op ſtelten „ loopt (*).

Zonderling klinkt ongetwijfeld voor u, M. H.! even als voor mij, deze uitboezeming der luim. Moet dit eigenlijk verſtaan worden, dan is de Poëzij, en met haar de geheele wereld der kunst, een onbruikbaar ſpel der verbeelding; een tusſchentoeſtand, wier uitwerkſelen geene beteekenis, geen doel, geene nuttige zedelijke ſtrekking hebben.

Maar zoo eens in deze woorden eene hoogere zin verborgen lag? Indien eens die geſchetste tusſchentoeſtand, het onverklaarbaarſte in den mensch, zin en wezen gaf? Als dichter, behoort hij noch tot den hemel, noch tot de aarde: maar, indien juist dit het vereenigingspunt van beiden in den mensch uitmaakte? Wij gevoelen, wij gelooven, wij weten, dat het zonderlinge wezen, hetwelk wij mensch noemen, niet alleen eene ſchakel uitmaakt in de keten der zigtbare ſchepſelen, maar dat wij nog iets hoogers, in zijnen geest, in zijn hart, ja in zijne gewaarwordingen ontdekken.

Is dit ſchijn of waarheid? en, in het laatſte geval: Wie verklaart mij die? *Hoe* huisvest dit in den mensch? Wáár is de heerlijke band welke dit alles in zijn hart en geest vereenigd? Indien echter dit geſchikt en ongeſchikt zijn voor dit leven, ons dit raadſel eens oploste? Indien dit niet behooren tot den hemel, of tot de aarde ons deze band eens deed

(*) *Gedachten van* JEAN PAUL, I D. bl. 131.

deed zien ?.... En zietdaar, M. H.! het door mij verkoren gezigtspunt. — Ik wil namelijk pogen een kort tafereel op te hangen, waarvan de inhoud zijn zal:

„ *De kunst, beschouwt als die heerlijke band, „ welke de zinnelijke en bovenzinnelijke wereld in „ den mensch vereenigt.*"

Wat toch dringt den mensch om nimmer bij hetgeen hij rondom zich ziet, stil te staan, maar altoos naar den grond en oorzaak te vorschen? Waarom wil hij van alles, ook van zich zelve, *meer* weten? Is het niet een ingeschapen gevoel dat achter alles iets hoogers schuilt? Gewis, dit donker besef geleidt hem bij de beschouwing van alles wat hem omringt, en vooral bij de bepeinzing van zich zelve. Zijne verwachtingen, wenschen en uitzigten, ... niets vindt *hier* voldoening. Zijn geest denkt, zijn hart jaagt naar iets edelers, en dat edelere moet zijne bestemming zijn. Dit gevoel werkt op zijnen geest, en hij denkt eene reeks van verstandswetten, en dwingt de natuur aan deze te gehoorzamen. Of zijn niet alle die toestanden, in dewelke hij zich beweegt, *zijn* werk? Der natuur die hem omringt geeft hij eene rigting overeenkomstig zijn smaak en gevoel. De maatschappij waarin hij leeft, de stroomen welken hij geleidt, de velden die hij beploegt, de steden waarin hij huisvest, de wetten waaronder hij leeft, de smart die hem drukt, het genot dat hem verheft: alles, alles, is de wereld *zijner* gedachten. Zijne rede wordt opgewekt en het

heer-

heerlijk doel van het gefchapene, het verhevene van zijne eigene beftemming, en de oneindigheid zijner voortduring, rijst voor zijnen geest. — Zijne gewaarwordingen worden getroffen; ziel en ligchaam worden aangedaan; het gewoon genot voldoet hem niet; edeler aandoeningen ftroomen door zijn hart, en de onmiddelijke bewustheid van een hooger beftaan treft en fchokt zijn geheele wezen.

Wat wilt gij dat hij naar bewijzen rondtast? — Een onuitroeibaar gevoel, een onmiddelijk gewaarworden, fchenkt hem de levendige en onomftootelijke bewijzen, dat eene bovenzinnelijke wereld ook zijn vaderland is. Die te befchrijven, dit te verklaren, kan hij niet; maar kan hij *deze* wereld verklaren? Op welk eene wijze hij burger is van eenen hoogeren kring kan de mensch ons niet duidelijk maken: — maar kan hij het ons aanwijzen, hoe en waardoor zijn beftaan en betrekking, in en tot den kring waarin hij thans leeft, volkomen duidelijk is?

Stoffelijk en geestelijk is de mensch. Beiden toeftanden zijn verre van elkander verwijderd: beiden echter naderen elkander dikwerf onmiddelijk. Treffen ons nu deze uiteenloopende toeftanden van den mensch meer regtftreeks; dan zien wij dat zijne zinnelijke behoeften; en al wat hij denkt, wil en gelooft, zich dikwerf onderling ten hoogfte hinderlijk zijn. Wanneer hij over zijne beftemming op aarde en zijne pligten nadenkt, en, volgens deze handelen wil, dan hinderen hem zijne wenfchen, begeerten en neigingen, en het kost hem veel

moei-

moeite om deze laatste aan de wetten der eersten te onderwerpen. Als zijn hoop en geloof zich verheffen: wanneer hij in zich zelve keert, en op het zekerst meent te moeten verwachten, dat zijn aanleg, zielskrachten en verheven uitzigten niet enkel tot dit leven kunnen bepaald zijn, dan hindert hem het kortzigtige van zijn verstand, hetwelk hem hier niets leert: hij zoekt rondom zich naar tastbare bewijzen, maar vindt die nergens; en levendig bezeft hij het, dat hij zich meer of minder van die banden moet losmaken, en geheel in zich zelve keeren, om zoo *in* en *uit* zich zelve die volgreeks van besluiten te trekken, welke de dierbaarste belangen van zijn hart boven allen twijfel verheffen kunnen.

Er zoude dus eene altoosdurende botsing in den mensch plaats hebben; altoos zoude hij nog donker twijfelen, — in zwakke oogenblikken zijne verwachtingen loslaten; en het geloof aan zijne geestelijke en eeuwige bestemming, voor eenen vromen wensch, eenen aangenamen droom houden, indien hem geene enkelde belangrijke verschijning, van de zekerheid zijns geloofs overtuigen konde.

Bestaat er nu zulk eene verschijning? Ja, M. H.! niet alleen den nadenkenden wijzen, maar ieder, welke slechts hooren en aanschouwen wil, wordt die van alle kanten aangeboden. Vraagt gij, waar? en hoe? Ziet op den mensch! — Wat ontdekken wij, behalve zijnen hoogeren aanleg, ten aanzien zijner vermogens; in hem? Een fijn, als instinkt werkend gevoel. Inwendig brengt dit gevoel

voel zijne geheele ziel in beweging; inwendig treft en schokt het zijne spieren en zenuwen, en doet hem in eenen stroom van aangename gewaarwordingen baden. Dit gevoel, hetwelk zinnelijke gewaarwordingen met bovenzinnelijke denkbeelden vereenigt; dit gevoel is het dat den mensch reeds de vereeniging van stof en hetgeen wij het onstoffelijke noemen, ontwaren doet.

Maar dit gevoel wil hij (even als zijne denkbeelden, welke hij door woorden, klanken en uiterlijke teekenen aan anderen overbrengt) naar buiten uitzetten en aan anderen mededeelen: — hij poogt, herhaalt die poging, hij zoekt naar middelen, hij vindt die, — en het is dat pogen en vinden, hetwelk zich voor onzen weetlust openbaart in *de kunst.*

Het woord zelve schildert ons iets te zamengestelds; iets dat in de medewerking van verschillende krachten bestaat en verschillende zaken en voorwerpen opneemt. Wanneer wij gelooven dat er tot de vinding en zamenstelling van iets vele pogingen van ligchaam en geest moeten vereenigd worden, dan noemen wij zoo iets gewoonlijk *kunstig.* Hoe meer nu zoo iets onze verwondering gaande maakt, en er meer de vrije werking van den geest in doorstraalt, wordt het ons belangrijker, ja doet het ons somtijds verbaasd en opgetogen staan. Van daar dat wij meer gevoelen dan verklaren kunnen, wat kunst is: terwijl onze eigen vrije zelfsbewustheid ons levendig doet bezeffen, dat er tot de kunst, meer dan natuur, meer dan eene naauwkeu-

keurige navolging, meer dan het ſpel der verbeelding, vereischt wordt; ja dat zij het gewrocht is van de verhevenſte krachten onzer ziel, en de zinnelijke wereld ſlechts als noodzakelijk, maar ook onvermijdbaar middel gebruikt. Want waar in de natuur vindt de mensch ergens eenig ſpoor, hetwelk hem de kunst, *als kunst*, zoude kunnen onderwijzen? En welk wezen, dan hij, welke zoo heerlijk is te zamengeſteld, welk wezen, buiten den mensch, kan in den eigelijken zin, kunſtenaar zijn?

Dit zamengeſtelde in den mensch openbaart zich (zoo als wij gezegd hebben) in een fijn gevoel, hetwelk *iets* aan de voorwerpen, en tevens *iets* in onze ziel ontdekt, dat deze verheft en aangename aandoeningen verſchaft; met een woord, het is dat gevoel, hetwelk de bron wordt van het ſchoone en van het verhevene.

Het valt ons moeijelijk om de denkbeelden van ſchoonheid en verhevenheid ons eenigzins duidelijk voor te ſtellen. Of men ons al zegt dat beide het heerlijk ſpel onzer gewaarwordingen zijn: en de eerſte hier eene ſtreelende harmonie doet geboren worden, terwijl de laatſte, door deze gewaarwordingen in eenen zekeren ſtrijd te brengen, ons gevoel onwederſtaanbaar treft: — er blijft voor onzen weetlust nog te veel over om deze verklaring volkomen te kunnen noemen. Het ſchoone en verhevene op zich zelve ſchijnt ons te ontvlugten als eene ligchaamlooze ſchaduw: maar datgene toch, hetwelk ons levensgevoel ſterk treft, wat door

gedaante, houding, licht, kleur, of toon, ons tot zich trekt, en ons met een innig genoegen vervult: (een fchoone lentemorgen, een goed gefchakeerd bloemenbed, rijke weiden, bloeijende graanvelden, vrolijke natuurtooneelen:) of omgekeerd, wat ons, bij het gewaarworden van het zelven, als terug doet deinzen, en toch weder naderen: (het gezigt van den oneindigen ftarrenhemel, den peilloozen afgrond, den donderenden oceaan,) doet ons dit alles niet dikwerf met verrukking uitroepen: wat is dat fchoon! wat is dat heerlijk en vol majesteit! — En is dan deze uitroep niet misfchien de beste verklaring van datgene, wat, in zoo vele opzigten, voor ons onverklaarbaar blijven zal?

In alles nu, hetwelk ons gevoel fterk treft en wegfleept, pogen wij altoos anderen onzer natuurgenooten te doen deelen: wij zoeken daartoe woorden, gedaanten, kleuren, licht en donker, toonen en geluiden. Deze nu tot dat oogmerk te gebruiken, en in dat gewaad onze gedachten en gewaarwordingen te kleeden, *dit* doet ons dingen voortbrengen, welke nimmer zóó beftonden, en in deze dingen de afbeeldfels zien van het hoogere waartoe zij behoren. — Dan wordt de natuur die verhevene beeldfpraak, waarin 's menfchen kunstgevoel verwezenlijking van zich zelve zoekt: ja, dan wordt de wereld die ons omringt, de fchaduw dier edeler wereld, waar wij eenmaal onze hoogfte beftemming vinden zullen.

Dwaal ik hier? Voert mij een dweepend gevoel buiten de grenzen van het gezonde oordeel? Of hou-

houden de kunſten zelve ons den ſpiegel vóór, waarin wij het terug gekaatſte beeld van het oneindige in mindere of meerdere mate ontdekken? Dat ook *bij* en *in* haar wezen, graden van afſtand moeten aanwezig zijn, naar die evenredigheid zij meer datgene naderen, hetwelk wij gewaarworden, of hetgeen wij denken, naderen laat zich reeds vooraf vermoeden.

Wat zoekt de mensch het eerst? Zijne behoeften, wenſchen en begeerten aan anderen mede te deelen. Nu maakt hij de lucht tot geluid; die tot klanken, woorden en volzinnen; zijn ligchaam brengt hij in beweging, en met die beweging poogt hij voor te ſtellen wat er in zijn binnenſte werkt. Tot deze kunst der gebaarden leggen reeds de onſtoffelijke denkbeelden den grond. De zucht tot mededeeling en duidelijke voorſtelling van dezelve wordt wel door de behoeften als behoeften veroorzaakt, doch het licht, naar hetwelk wij uitzien, ſchemert reeds zacht en helder uit zijne verborgen ſtraalpunt.

Wanneer deze begeerte om zich zelve, als handelend wezen, in zich zelve te aanſchouwen, met kracht in den mensch ontwaakt: dan denkt hij daden, gebeurtenisſen, driften, hartstogten; vereenigd die in een of meer perſonen; doet dezen gevoelen, denken, handelen: wij worden weggeſleept door eene voorſtelling, welke nergens hare weergade heeft: en de tooneelſpelkunst voert ons in die wereld onzer eigen gedachten, welke ons reeds treffend zien doet, *wat* de mensch kan, en *waartoe*

hij behoort. Indien wij dit niet op het innigst erkenden, hoe zou ons dan iets met zoo veel kracht tot zich kunnen trekken, dat, in eenen eigenlijken zin, niet beftaat?

Die ftanden, die buigingen, die wendingen, die gebogen houdingen, welke, hoewel zich niet latende bepalen, toch in lijnen bepaald zijn, en in den zwierigen dans ons oog zoo kluisteren; waarom fchenken zij ons een innig genoegen? waarom volgen wij haar met onze deelneming, en bewonderen iets, waarvan wij ons zelve zoo moeijelijk rekenschap geven kunnen? Is het niet dat denkbeeldige iets, hetwelk wij fchoon noemen, doch niet verder verklaren kunnen; dat geheimzinnig vereenigen van het wezenlijke, met datgene, wat wij denken, en hetwelk ons gevoel in beweging brengt; is het dit niet, dat ons aangename gewaarwordingen fchenkt?

Wij verlaten het gewoel der wereld; wij ontrukken ons aan den maalftroom der zorgen en moeijelijkheden, welke ons aan het dagelijkfche leven binden; het land, de fchoone natuur trekt ons tot zich, en meer dan één heerlijk tooneel der natuur treft en verrukt ons. Wij beklagen ons, dat hetgeen wij nu genieten, zoo kort duurt.... Ziet, gindfche werkzame handen zijn onledig, om dat genot duurzaam te doen zijn, en u, hetgeen voorbij ging, op paneel of doek weder te geven. — Wij treden nader; maar welk een onderfcheid! *deze* geeft ons op het doek alles weder, wat onze oogen zagen, doch het fchijnt een dood ligchaam; wij gevoelen niets, en onwillekeurig wenden wij ons tot den vol-

gen-

genden. Ja, wat deze ons aanbiedt, voldoet meer aan onze behoeften: en toch, wij kunnen het niet verklaren, er ſchijnt iets te ontbreken; alles is de getrouwe terugkaatſing der natuur, en echter het ſpreekt niet, zoo als wij wenschten, dat het tot ons gevoel ſprak. Nu naderen wij den laatſten!... Ja, zóó, zóó is het! zóó moet het zijn! heerlijke kunst! hoe treft gij ons gevoel! en toch is alles de natuur; — de natuur, zoo als wij haar zien, niet enkel met ligchamelijke oogen, maar met de oogen onzer ziel. Die ziel, dat leven, dat hoogere, dat onſtoffelijke, hetwelk in zijn hart gloeide, dit alles bragt de kunstenaar op het paneel; met *dit* bezielde hij de natuur, welke hij navolgde; en deze navolging treft ons, en ſleept ons in verrukking weg.

Bedrieg ik mij niet, dan zien wij reeds de mogelijkheid, dat de kunst de band zijn kan, welke de zinnelijke en bovenzinnelijke wereld in den mensch vereenigt. Het is waar, de eerſte ſtaat hier meer op den voor-, de laatſte meer op den verwijderden achtergrond; maar wij zien toch, als door eenen verlichten nevel, dat onſtoffelijke, dat in ons woont, blinken; — dat onſtoffelijke, dat ons geene woorden, wij mogen er met alle denkbare ſpitsvindigheid namen voor zoeken, verklaren kunnen; maar dat onze inwendige vrije zelfbewustheid onwederlegbaar bevestigd.

Wat wij daar ginds op dit paneel of dat doek zien afgemaald, treft ons oog. — Wat zien wij? menſchelijke gedaanten, ſchoon van vorm, majestueus

 van

van houding en ſtand, en als handelende vereenigd. Het zijn menſchen; maar zoo zagen wij den mensch zeldzaam: zulk een ligchaam! zoodanig een gelaat! zulk een voorhoofd! zoodanige oogen! het is, als of zij tot ons ſpreken en gebeurtenissen voor onzen geest terug roepen, of ons in eene wereld verplaatsen, welke de onze niet is. Hier, daden der oudheid, wonderen onzer voorvaderen, welke wij nimmer zagen, ja hij, aan wiens talent wij deze voorſtelling danken, zelve nimmer zag; verder, het verſchrikkelijk oogenblik, dat de ontzettende worſtelſtrijd om dood of leven, tusſchen de veredeling of de verdelging der volken, op de vlakte van *Waterloo*, beſliste; dáár verheerlijking van den Heiland der wereld op den hoogen *Tabor;* ginds die roerende afneming van het kruis, door Hem gedacht, wiens tegenwoordigheid mij verbiedt zijne lofredenaar te zijn. (*) Opvaart van heiligen, ja van den Allerheiligſten, ten eeuwigen hemel; — waar zag de kunst dit alles? waar ontdekte zij die verheerlijking? waar zag zij dat lijden? waar vond zij dat opwaarts ſtijgen? waar aanſchouwde zij dien hemel, en volgde, hetgeen zij zag, zoo meesterlijk?

Hetgeen wij met zoo veel bewondering aanhoorden, en ons voortreffelijk medelid HUMBERT, in zijne denkbeelden over de lijnen, en de toepasſing van dezen op het zigtbare ſchoone, ons zoo meesterlijk in den *Apollo* afmaalde: zeg mij, welk eene *theorie* gaf hem die gewaarwordingen in, of [illegible] naar

(*) De Heer L. MORITZ.

naar welk eene *theorie* kwam het ons voor, dat de *Apollo* gevormd was? of dachten wij aan geene eigenlijke *theorien*, maar voerde de kunstvoorfteller en kunftenaar ons onmerkbaar in die hooge wereld, van welke ons de afteekening en affchaduwing zoo innig trof?

Wat men ons van RAPHAEL verhaalt, bewijst, dat hij uitftekend, misfchien eenig moet geweest zijn. Hetgeen wij in VAN DIJK, LAIRESSE, REMBRAND en anderen bewonderen, wat is dit? wat hebben zij gewrocht? — zij vormden in hunne zielen tafereelen van denkbeeldige wezens; zij wilden die eene gedaante geven, en de mensch, als het verhevenfte wezen, moest hun dit begeerten fchenken.

Dat wij ons bij het bewonderen van hunne tafereelen in eene edeler wereld als verplaatst gevoelen, bewijst de wellust, (ik ken geen beter woord) waarmede wij fomtijds halve ligchamen, gewiekte gedaanten, ja de ligchamelooze, maar bevleugelde kinderhoofdjes van DE WIT bewonderen. (*)

Schijnt

(*) Te regt roepen wij daarom, met den voortreffelijken zanger van dit tafereel, den Nederlandfchen dichter C. LOOTS, de bitter fchreijende moeder toe;

Sla 't oog, van wee hier uitgefchreit,
Naar 't hoog gebied der zaligheid,
De Godsdienst zal uw blik een vaste leidftar geven;
Zie daar, in 't altoos lagchend oord,
Waar nooit een ftorm de kalmte ftoort,
Uw liev'ling in den rei der hemelgeesten zweven,

Schijnt het ons nu reeds niet geheel ontwijfelbaar, dat de kunſtenaar, juist daardoor dat hij zich als zoodanig aankondigt, ons het regt geeft, om iets hoogers van hem te verwachten, dan het gewone leven ſchenken kan? Er is niets, dat hem verpligt kunſtenaar te zijn; geene ſtaatswet, geen burgerpligt, geene maatſchappelijke verbindtenis kan hem hiertoe noodzaken. Het verhevene, dat in zijn hart woelt, prikkelt hem, om de wereld zijner gedachten te zoeken, en hetgeen er in zijne ziel huisvest, ons mede te deelen. Wordt hij door andere prikkels, door belang, eerzucht, of waanwijsheid gedreven, helaas! zijne voortbrengſelen doen ons ſpoedig zien, welke geestes-kinderen zij zijn.

Zien wij nu echter het verhevene reeds dáár zoo merkbaar uit de voortbrengſelen der kunst blinken, waar zij nog zoo veel vau hetgeen haar van buiten wordt aangebragt, ontleenen moet; hoe veel te meer moet ons dan dat bovenzinnelijke in de kunst treffen, waar zij het grootſte gedeelte van haar wezen en middelen uit zich zelve ontleent, ja ons ſomtijds iets aanbiedt, waarvan geen voorbeeld in, of op, of boven de aarde te vinden is; iets, dat in het oneindige van onzen eigenen geest huisvest, en

Ja, zie die wichtjes, wier gelaat
Steeds lagchend, frisch, als 't roosje ſtaat,
En voor verwelking, noch vernieling heeft te vreezen:
Uw telgje zweeft hun reijen door,
Ween niet, het juicht in 't englenkoor;
Hier is 't ons naauw vergund, om mensch te mogen wezen.

en waardoor het onwederlegbaar blijkt, dat wij van goddelijk geflacht zijn.

De ontevredenheid van den echten kunftenaar met zich zelve en zijne kunstvoortbrengfelen is een, misfchien te weinig opgemerkt, blijk, dat hij tot dit edele en verhevene genaderd is. Hij befchouwt, wat hij voortbragt: maar hoe weinig fpreekt dit nog uit, wat in zijn hart gloeit! Al wat hem omringt eerbiedigt, ja bewondert, wat hij mededeelde; hij, de kunftenaar, alleen, in zich zelve of in zijne eenzaamheid gekeerd, is niet voldaan; fomwijlen ontevreden; ja dikwijls glinsteren tranen van wrevel in zijne oogen; want *hij*, *hij* befeft het duidelijk, hoe zijn toegejuicht voortbrengfel verre beneden het gevoel van zijn hart gebleven is. Waar de middelmatige zich zelve overal op den voorgrond poogt te plaatfen, en op eene kunftige wijze zijne eigene voortbrengfelen den wierook van den lof toezwaait, treedt hij fchroomvallig terug; bloost dikwerf, als men hem bewondert; ja ontvlugt vaak de plaats zelve, waar de uitbundigfte toejuichingen hem volgen zouden.

Is het nu niet een treffend verfchijnfel, dat de mensch zijne denkbeelden, welke niemand kan gewaar worden, in zigtbare teekenen of hoorbare klanken hult, en deze zoo in het verftand, in het hart, of in het gevoel van anderen overftort? maar nog treffender is het, dat hij door deze teekenen of klanken, waarin hij zijne denkbeelden hulde, onze gewaarwordingen in beweging brengt, ja ons in eene ftemming verplaatst, waarin het ons omrin-

gende ons niet meer treft, en onze ziel door aandoeningen geschokt wordt, welke wij niet beschrijven kunnen. Heerlijk wonder! voor elke onstoffelijke gedachte heeft hij hoorbare klanken in gereedheid: die klanken verbindt hij; wij volgen, wat ons gehoor treft; de juistheid dezer rangschikking, de volheid der denkbeelden, de fijnheid der voorstelling, het harmonische der toonvallen, alles, alles sleept ons mede; het ware, het schoone, het goede treft ons van alle kanten; bovenzinnelijk en stoffelijk tevens, zijn tijd en eeuwigheid voor ons gevoel vereenigt: „en wij zien in den echten Redenaar, en „Dichter (om thans de woorden van Neêrlands grootsten redenaar de mijne te maken,) de onbe„twistbare grootheid van des menschen aanleg, den „hoogen adel van dat verzinnelijkt denkvermogen, „hetwelk, als het onbegrijpelijkste van alle won„deren, in menschelijke gedaante op deze aarde „omwandelt (*).”

De Redenaar nu, M. H., kondigt ons als van zelve, doch ook niets meer aan, dan dat hij *wel* zal spreken, en het verstand nader tot het gebied der waarheid voeren; maar de heerlijkheid zijner taal, de juistheid zijner denkbeelden, het treffende zijner vergelijkingen werkt onwederstaanbaar op ons hart; en, eer wij het zelve weten, staan wij reeds op die redelijk zedelijke hoogte, waarop het scherpzinnigst betoog, de afgetrokkenste redekavelingen ons zeldzaam brengen kunnen.

De

(*) J. H. V. D. PALM, Redevoeringen, I. D. bl. 22.

De Dichter zegt het onbewimpeld, (en, indien hij het niet zeide, zijne taal zou hem dadelijk verraden,) dat hij treffen of vermaken, dat is, met ons gevoel en onze verbeeldingskracht ſpelen zal. Maar — treffend oogenblik! hij heeft geſproken! Ja, zóó onwederlegbaar is *die* waarheid! zóó grootsch of verheven is *die* daad of gebeurtenis! zóó heilig en onwrikbaar de deugd! zóó verheven de mensch! zóó groot de Oneïndige!... Als in een tooverſpiegel deed de dichter ons de waarheid met de oogen onzer ziel tastbaar zien: wij weten het voorgeſtelde zóó onömſtootelijk, dat ons elk nader betoog walgt. De beide uiterſten in den mensch, het tijdelijke en eeuwige, greep de dichter aan, verbond deze inniger, en roerde en trof ons diep. Zelfs in zijne lagchende ſchilderingen van natuurtooneelen, zijne ſcherts, zijne kout, zijne minnezangen, ſpelen die roerende gewaarwordingen, welke ons wegſlepen. Maar daagt hij op in zijnen majestueuſen helden, of verheven lierzang, of alles in zich vereenigend treurſpel; dan gevoelen wij het in deszelfs volheid, wat de kunst vermag. In het treurſpel vooral is alles dichtſtuk. De dichter brengt ons dáár geheel over in de wereld zijner gedachten. Het is ons bewust, er beſtaat niets wezenlijk van alles, wat wij zien of hooren; — en toch, wij leven, denken, gevoelen in *die* wereld; wij vergeten ons zelve zóó geheel, dat het ons dikwerf vele moeite kost, om ons weder in de dagelijkſche wereld, welke ons omringt, te verplaatsen.

Het koude, alles wikkend en wegende verſtand,

moge hier vragen: „ Indien de treurſpeldichter zijne „ gewaarwordingen aan eene geſchiedkundige ge- „ beurtenis knoopt, in hoe verre mag hij alsdan de „ geſchiedenis aanvullen, of ons die anders doen „ zien, dan zij werkelijk gebeurde?" De getroffen aanſchouwer wendt zich wrevelmoedig van den ſpitsvindigen vrager af. Is hier niet alles eene denkbeeldige wereld? Zijn immer of ooit de handelende perſonen zóó vereenigd geweest, als de dichter dit wilde? Maar is de daad in de hoofdzaak waar? Zouden de handelende perſonen zich zóó hebben kunnen vereenigen? Zijn tijden, omſtandigheden, karakters, (voor zoo verre zij bekend zijn,) regeringsvorm, taal en zeden, naar waarheid voorgeſtelt, en daarbij eene ware, heilige, dichterlijke, eenheid in de handeling bewaard? Welnu! dan volge de dichter den ſtroom zijner gewaarwordingen: hij wachte zich ſlechts, dat wij hem niet moeten toeroepen, gelijk de Franſche dichter dit den Engelſchen deed:

Sur vôtre théâtre infecté
D'horreurs, de gibets, de carnage,
Mettez donc plus de vérité,
Avec de plus nobles images.

Indien hij dit zorgvuldig blijft ontwijken, en ons niet dan waarheid en eenvoudigheid verzinnelijkt: gewis, hij zal ons hart met zich voeren, ons treffen en verrukken. Ja, zoo immer, het is dan als de redenaar of dichter ons verheft, dat wij de bovenzinnelijke wereld, het oneindige, dat in ons woont, als

als in eenen verlichten nevel voor ons zielsoog zien voorbijzweven; ons verſtand zegt, onze rede beſeft, ons hart bevestigt het: „ hooger, dan dit „ nietige beſtaan, dan dit vlugtige genot van het „ oogenblik, ligt onze beſtemming! wij zijn van „ Gods geſlacht!"

Ik gevoel het levendig, M. H., dat gij allen, wanneer ik zoo over klank en maat ſpreek; geluiden en toonvallen ten reije voer; en daarbij ons de kunst voorſtel, als die heerlijke band, welke de ſtoffelijke en onſtoffelijke wereld in den mensch vereenigt; reeds van zelve beſeft, dat ik het oog niet geheel van haar, aan wie een belangrijk gedeelte onzer werkzaamheden gewijd is; van de toonkunst kan afwenden. Doch waarom zou ik ook het oog afwenden? of is het, omdat het volle licht van haren glans mij te ſterk treft? Helaas! ja; over haar kan ik niets dan, en nog wel hoogst onvolkomen, ſtamelen; maar dit beſef, dit gevoel ik levendig, dat *zij* vooral het menſchelijke en het goddelijke, dat in ons woont, tegelijk aangrijpt, en als in de taal der hoogere geesten tot ons ſpreekt. Deze uitſpraak is zoo algemeen en beſlisſend, dat ſlechts hij, wiens oor ſtiefmoederlijk door de natuur voor haar geſloten is, hier kan afwijken. Misſchien ligt dan ook in deze algemeene erkentenis de grond, dat het getroffen godsdienſtige gevoel in zijne verrukking, van *juichende geesten*, *jubelende zaligen*, *van engelenzangen*, *van een eeuwig ongeſtoord halleluja* ſpreekt. Brengt niet de eerſte toonklank van een op ons gevoel ſterk werkend

inſtrument onze gewaarwordingen reeds in beweging? en wat worden wij, wanneer het ons in de golving van deszelfs klankſtroom onwederſtaanbaar met zich voert? De lucht, die ons omringt, brengt zij door trillingen in beweging!... Welk een gering, naauwelijks noemenswaardig middel! en welke uitwerkſelen! Het hart, de bloedſtroom, de fijnſte draden van ons zenuwgeſtel, alles, waardoor wij begeeren, denken en gelooven, brengt zij in beweging; zij grondt hare toonvallen op de werking onzer hartstogten, en is onwederſtaanbaar. Het leven en alles wat ons omringt, vervliegt in eenen nevel; wij gevoelen ons tot de verhevenſte aandoeningen geſtemd, en tot het reinſte denken, tot de grootſte opofferingen in ſtaat. Het geluk wordt voor ons tienvoudig verdubbeld, het ongeluk zonder bitterheid, en lost zich op in eene, zelfs aangenamen, weemoedigheid.

Indien gij niet van den hemel daaldet, en ons den hemel nader bragt, hoe zoudt gij zoo op ons verſtand en hart, ziel, zin, en onſtoffelijk denken kunnen werken, onbeſchrijfbare toonkunst! ja, gij zijt het, die ons in uwe toonen, (welke op zich zelve reeds louter gedachten-beelden zijn) de ware harmonie der zigtbare en onzigtbare wereld tastbaar gevoelen doet O, wie bij de uitdrukking: *quando, corpus, moriëtur!* in het *Stabat Mater* van PERGOLESE; of bij de woorden: *daar zij licht, en er was licht!* in HAYDNS ſchepping; of bij de uitdrukking: *Hij is niet dood, hij ſlaapt!* bezield door hem, wiens mogelijke aanwezigheid alhier mij ver-

verbiedt zelfs zijnen naam te noemen; (*) wie, herzeg ik, bij het hooren van dit alles, niet zijn zenuwweeffel trillen voelt, en niet met den Heiland der wereld lijdt; niet Gods almagt tastbaar ziet; niet de eeuwigheid voelt en fmaakt!... Beklagen wij hem, en danken wij Gods oneindige liefde, welke ons deze heerlijke gewaarwordingen fchonk, en ons *in* en *met* deze, de vreugde van dien hemel welke ons verwacht, reeds in dit dal der fmarte genieten doet.

Zoo, M. H., is het de kunst, welke ons doet gevoelen hoe verheven onze aanleg is, en ons in haren wonderfpiegel de fchaduw van datgene zien doet, naar hetwelk ons godsdienftig geloof zich zoo verlangend uitftrekt. Zelfs dan reeds, als het ftreven naar echte verdienften de prikkel onzer daden blijft, vergeten wij het tegenwoordige, en het aardfche en nietige van al dat genot, hetwelk de menigte betoovert: wij fmaken dan reeds een meer geestelijk beftaan, en leven gedeeltelijk reeds met en onder hun, wier ftof reeds tot ftof keerde, doch wier geesten zich baden in het licht der onfterfelijkheid. Maar als verftand, rede en gevoel ons tot het gebied der kunst verheffen, dan ontwaren wij meer onmiddelijk het verband tusfchen *dit* en een *hooger* beftaan.

Al wat tot ons verftand fpreekt, blijft meer bepaald

(*) De Heer J. W. WILMS, in de *Koorzangen*, door de Maatfchappij: *Felix Meritis*, aan de nagedachtenis van den voortreffelijken J. M. KEMPER gewijd.

paalt bij het verſtand. Al wat onze rede geleidt, beſtuurt ook haar alleen. De kunſten daarentegen werken op den ganſchen mensch; vooral dan, en wel in de edelſte beteekenis, wanneer zij elkander zusterlijk de hand bieden. Als zij zich vereenigen, hoe betooverend werken zij alsdan op ons gevoel! wanneer de gebaardenkunst de hartstogten en daden der menſchen, in treffende verzen geſchilderd, ons handelende *zien* doet! wanneer de toonkunst de taal der muzijk met de taal van den dichter verbindt, en ons, vooral in het hooge *oratorium*, de verhevenſte gedachten, door treffende woorden uitgedrukt, in wegſlepende toonvallen afmaalt! dan worden ziel en ligchaam geſchokt; de geest zweeft in hooger ſfeer; het hart klopt ſneller; en dikwerf barst ons gevoel in eenen ſtroom van luide toejuichingen los. Indien de kunst niet meer deed, dan enkel op ons zinnelijk gevoel te werken, hoe zou dan de ziel zoo diep getroffen kunnen worden? Zoo zij enkel den geest trof, wat zou ons dan zoo kunnen wegſlepen? wat ons tranen van aandoening kunnen ontwringen? op beide werkt zij, beide treft zij, beide brengt zij in eene der verhevenſte betrekkingen.

Ja, als de geest zich geheel in zijne eigene werkzaamheid verdiept, dan zondert hij zich onwillekeurig af, en hoort en ziet dikwerf niet van alles, wat er rondom hem gebeurd; dan gevoelt hij zijn afzonderlijk, perſoonlijk beſtaan, en te midden van dat gevoel zich tot gewaarwordingen geſtemd, welke ſomtijds den kouden denker zelfs tot geestdrift ver-

voert.

voert. Ik beroep mij op u, voortreffelijke wijze! die, nadat gij den ganschen mensch tot het voorwerp uwer diepzinnige bepeinzingen had gesteld, en u aan den eindpaal uwer loopbaan geloofde, zoodanig dat alles, wat u omringde, ja u zelve vergat, dat gij; gij, wien nimmer eenige geestvervoering trof, al sin verrukking uitriep: „ Twee dingen zijn er, welke „ het menschelijk gemoed met eene klimmende be- „ wondering en eerbied vervullen: de starrenhemel „ *boven* mij, en de zedewet *in* mij.... De eerste „ verruimt mijne betrekking, waarin ik sta, met „ alles, wat mij omringt, tot in het onafmeetbare; „ de laatste verbindt mij aan eene wereld, die ein- „ deloos is (*)."

En nu, M. H., wanneer de kunst het hart ontvlamt, zijn de uitwerkselen nog oneindig treffender. Ik beroep mij op u, schilders! dichters! redenaars! toonkunstenaars! op u, die in eene hooge beteekenis dien eernaam waardig zijt! schetst ons dat ongeduld! die slingering uwer ziel! die spanning van uw gevoel! — Schetst ons.... doch wat vorder ik! hoe zoudt gij ons iets kunnen schetsen, waarvoor de menschelijke taal te arm, en elke beeldspraak te levenloos is!

Zoo zijt gij het dan, edele kunsten! welke de aarde in het heerlijk gewaad van vrede en vreugde tooit! zoo zijt gij het, welke den slagboom, die volken van volken scheidt, wegrukt! die met uwen bloemenband allen vereenigt, en dat groote geestelijke ver-

(*) Zie KANTS *Kritik der Pract. Vernunft.*

verbond ſticht, dat ons aan al wat edel en voortreffelijk is, ja aan de geſlachten, welke reeds in hunne graven rusten, en de geſlachten, die komen zullen, hecht! een verbond, hetwelk door geene wereldlijke of geestelijke dwingelanden kan vernietigd worden! — Ja, zoo zijt gij, voortreffelijke kunſten! de bron van een ſchoon en rijk levensgenot! de heerlijke prikkels tot edele werkzaamheden! en die onontknoopbare band, welke ons, reeds hier, aan onze hoogſte beſtemming, aan ons eeuwig vaderland, aan de wereld der geesten verbindt!

Zijt en blijft dan het doel van het loffelijk ſtreven ook in deze voortreffelijke inſtelling! zijt en blijft de bron van een veredeld genoegen! verhoogt onze vreugde! lenigt onze ſmarte! balzemt elke wond der ziele! droogt onze tranen! leert ons het leven naar waarde ſchatten! met een kalm gemoed het ſmartelijke torſchen, en het goede hartelijk genieten! tot dat éénmaal het heerlijk oogenblik aanbreekt, waarin wij, met dank en aanbidding, onmiddelijk zullen aanſchouwen het ſchoone, het grootſche, het goede, het heilige.

* * *

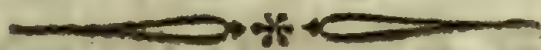
VERHANDELING

OVER

HET BELANGRIJKE VAN HOLLANDS GROND EN OUDHEDEN VOOR GEVOEL EN VERBEELDING;

DOOR

D. J. VAN LENNEP.



Weinige fchrijvers hebben zich, in onzen tijd, door hunne Werken, eenen meer algemeenen roem verworven, dan WALTER SCOTT, wiens historifche Romans gretig gelezen zijn niet flechts door allen, die, bij het lezen, alleen vermaak en uitfpanning zoeken, maar ook door hen, die lezen om kennis op te doen, ja door zulken, die, te voren, in deze foort van Romans geen behagen fchepten. Niet nieuw, toch, is deze foort; veeleer oud, en wel zeer oud, indien het waar is, zoo als fommigen willen, dat reeds de *Cyropédie* van XENOPHON een historifche Roman is. In de onderftelling, dat dezen regt hebben, en de *Cyropédie* uit dit oogpunt te befchouwen zij, zoo is daarop, en op al de Romans van dien aard, niet ten onregte, door velen aangemerkt, dat het opfieren van de helden der gefchiedenis met de kleuren der verbeelding, en het verzinnen van om-

 ftan-

ſtandigheden, om hen in een nieuw en vreemd daglicht te plaatſen, verwarring en bastaardij brengt in het veld der geſchiedkunde. Misſchien is deze aanmerking ook op ſommige Romans van WALTER SCOTT eenigzins toepasſelijk. In het algemeen, echter, zijn de voortbrengſelen van dezen ſchrijver meer eene aanvulling, dan eene opſiering of verdraaijing der bekende geſchiedenis. Zij geven ons, wat wij doorgaans te vergeefs in de geſchiedenis zoeken, en echter noodig hebben tot regte kennis van den geest der tijden, dien de geſchiedenis ons voorſtelt. Zij geven, met betrekking tot onderſcheidene tijdvakken der Historie van *Engeland*, *Schotland*, *Frankrijk*, datzelfde, wat ons BARTHELEMY in zijne Reizen van den jongen ANACHARSIS, met betrekking tot *Griekenland*, heeft willen geven, eene getrouwe beſchrijving der, toen heerſchende, volkszeden, denkbeelden en gewoonten, in dien vorm gegoten, en zóó voorgedragen, dat de lezing belangwekkend en onderhoudend zij. Naar mate van den vorm, en wijze van voordragt, kan, natuurlijk, het belang verſchillen. Zeker, moet het er ſteeds bij winnen, als wij die zeden en gewoonten niet bloot beſchreven, maar in dadelijken gang en werking gebragt, en met handelende perſonen verbonden zien. Vele geſchiedſchrijvers hebben, op het ſlot hunner jaarboeken of geſchiedverhalen, ook wel een tafereel geplaatst der zeden en levenswijze van het, door hen beſchreven, tijdperk. Maar, hoe getrouw dit ook zij, het voldoet minder, omdat het op zich zelf ſtaat. Het is, toch, geheel iets anders, of men den man de klee-

de-

deren en wapenen ziet dragen, dan of men die afzonderlijk in eene kas ziet opgehangen. WALTER SCOTT heeft, in zijne Romans, meest, perſonen ingevoerd, die nimmer beſtaan hebben, maar aan wie de kleederen en wapenen, die hij hun aandoet, in dier voege pasſen, dat zij ons, allezins, de eeuw vertegenwoordigen, in welke des ſchrijvers verbeelding hen deed werkzaam zijn. Waar deze zelfde verbeelding ook, nu en dan, bekende, en waarlijk beſtaan hebbende, perſonen heeft in 't ſpel gebragt, verzuimde zij niet, om dezen, overeenkomſtig hun bekend karakter, te doen handelen, en men kan zeggen, dat ook hier, doorgaans, de afbeelding getrouw is, getrouwer in ſommige opzigten, dan die des geſchiedſchrijvers, omdat dezen kleinigheden veronachtzaamden, die echter tot het eigenaardige des karakters behoorden, en daarom ook, te regt, door WALTER SCOTT opgemerkt, en in de afbeelding behouden zijn.

Maar, hetgeen ons vermaak en gevoel, bij het lezen der Romans van dezen ſchrijver, nog verhoogt, is de gaaf, die hij bezit om, behalve dit getrouw afdrukzel van den geest der tijden, zichtbaar in houding, handel en levenswijze van de, door hem opgevoerde, perſonen, ons ook van het tooneel der gebeurtenisſen, in welke zij handelend vertoond worden, eene juiste en heldere voorſtelling te geven. En, ongetwijfeld, moet het dichterlijk tooneel der natuur in *Schotland*, met al die bergen en meeren, en nog overeindſtaande, of half geſloopte kasteelen en kerkgeſtichten levendig op het gevoel van den Schotſchen

Dichter en Romanſchrijver gewerkt hebben, daar hij, wél vooral in het ſchilderen dezer tafereelen van zijn vaderland, bij uitnemenheid, geſlaagd is; maar echter ook in het algemeen, de gaaf verkregen ſchijnt te hebben om altijd de ſchilderij der landſtreek, waarin zijne perſonen zich bevinden, met fikſche trekken en gloeijende kleuren daarteſtellen.

Bij den opgang, dien de Romans van WALTER SCOTT gemaakt hebben, is het niet te verwonderen, dat velen, zoo bij vreemden, als onder zijne landgenooten, op zijn voetſpoor, naar hetzelfde doel ſtreefden; ſommigen, met geen' ongelukkigen uitſlag. Men zoude, eer, zich moeten verwonderen, dat het aantal der navolgers niet nog grooter is geweest, ware het niet, dat de aandachtige beoefening zijner Werken ons al ras overtuigde van de moeite, die de ſchrijver heeft moeten nemen, om zich tot het opſtellen derzelven voortebereiden door het naſporen en onderzoeken van tallooze oude kronijken, charters, kloosterbrieven, volksliedjes, verhalen en Legenden. Er wordt, in de daad, tot deze ſoort van lettervruchten, gelijk tot alle dichterlijke of dramatiſche voorſtellingen van vroegere tijden, behalve gevoel en verbeelding, oneindige kunde en geleerdheid vereischt, om, op den duur, lof te behalen. De minſte onnaauwkeurigheid, de minſte zonde tegen het kostuum, (opdat ik mij dus uitdruk) is als een wanklank in de muzijk, die meestal door ongeoefenden, zoowel als geoefenden, dadelijk gemerkt wordt, en voor hen de waarheid van het ganſche tafereel bederft. De misſlag behoeft daartoe niet zóó

groot

groot te zijn als die, welken, bij voorbeeld, WALTER SCOTT zelf beging, toen hij, in een' zijner Romans, *Luikenaren* als hunne landtaal Vlaamsch deed spreken, en in een ander *Vlamingen* gebroken Hoogduitsch.

Zulke misslagen begaat WALTER SCOTT niet, wanneer hij, in zijne Romans, op eigen' bodem staat. Ook zij, die hem zochten na te volgen, hebben het doorgaans veiliger gekeurd, zich elk tot vaderlandschen bodem te bepalen. Zóó heeft, onder anderen, de Zwitser ZSCHOKKE, uit de geschiedenis van zijn vaderland, bij den aanvang der vijftiende eeuw, en uit de zoo treffende Zwitsersche natuurtooneelen, een tafereel ontworpen, dat zich, even als de Romans van WALTER SCOTT, door waarheid van kleuren en belangrijkheid van voorstelling, aanbeveelt.

In ons land, heeft zich, tot hiertoe, nog niemand op het spoor der schrijvers van *Ivanhoe* gewaagd, offschoon, vroeger reeds, de verdienstelijke LOOSJES eenen, bijna gelijken, weg had ingeslagen, en althans, de *Maurits Lijnslager* van dezen, als eene, waarlijk geestige, voorstelling van de zeden der Hollandsche stedelingen, uit de zeventiende eeuw, algemeenen bijval had gevonden. Misschien heeft het anderen, even als mij, bevreemd, dat men, niet ook bij ons, tafereelen heeft zoeken daartestellen uit vroegere vaderlandsche tijden, en getracht, daarin ook de eigenaardige schoonheden van Hollands natuur aftebeelden. Ook bij ons, voorzeker, zoude zich hier letter- en geschiedkundige bedrevenheid aan geest

en vinding moeten paren. Men zoude met het *Charterboek* van MIERIS, en met alles wat ons van onze Oudheden nog overig is, ten volle bekend moeten zijn; doch het zoude, voorts, een' fchrijver, bij ons, zoo min als ergens, voor zijn werk aan bouwftoffen uit de gefchiedenis, aan optooifels uit de natuur ontbreken. Wij, die deze natuur kennen, deelen immers niet in den waan van vreemden, die zich *Holland* flechts als een oord van water en waterdampen voorftellen? zoo als die waan, zeker, huisvestte bij NAPOLEON, toen hij, bij gelegenheid, dat hem hier, te *Amfterdam*, de Prins van *Plaifance* iemand aanbood als een' ijverigen beoefenaar der *Hollandfche Muzen*, ten onzen aanhooren, uitriep: „ Hollandfche Muzen, Hollandfche Muzen! dat moeten wel zeer koude Muzen zijn." — NAPOLEONS gezegde verried, in meer dan één opzigt, onkunde, die men echter aan den Franfchen Keizer eenigzins vergeven kan. Maar aan ons ware het gewisfelijk niet te vergeven, indien wij, immer, of onze rijkdommen niet genoegzaam kenden, of ze niet wisten op regten prijs te fchatten. Misfchien, kan het nuttig, waarfchijnlijk zal het niet onaangenaam zijn, wanneer wij ons hier, eenige oogenblikken, bezig houden met het vlugtig overzigt der hulpmiddelen, die onze eigene vaderlandfche bodem aan vinding en geestverheffing aanbiedt, en alzoo onze aandacht vestigen op *het belangrijke van Hollands grond en Oudheden voor gevoel en verbeelding.*

Stel-

Stellen wij ons den Zwitser voor op zijne Alpen, den Hollander op den top zijner Duinen, zoo kan het, ja, bij den eersten opslag, schijnen, dat, ook in betrekking tot gevoel en verbeelding, het standpunt van den Zwitser oneindig boven dat van den Hollander verheven is: bij verder nadenken, echter, vindt men, dat ook hier de schijn bedriegt. Één gevoel is aan beiden gemeen. Beider oogen staren op een land van vrijheid, en beider boezem zwelt bij de gedachte, dat die vrijheid het loon was van vaderlandsche deugd en moed. Niets geeft hier de Hollander aan den Zwitser toe. Doch, ook waar minder overeenkomst is, gaat het evenwigt daarom niet verloren. — Het is zoo — nietig zijn de Hollandsche Duinen in vergelijking van de hemelhooge Alpen. Maar, tegen dezen stelt de Hollander het gezigt der zee, onmetelijk in ruimte, ontzettend in krachten, doch wier uitgestrektheid, sedert eeuwen, in alle rigtingen, *Hollands* vlaggen voerde, wier krachten, van ouds, met *Holland* in strijd, meer zich aan hetzelve zagen dienstbaar gemaakt, dan zij het voor haar woest geweld deden buigen. De Zwitser aanschouwt, van zijne Alpen, slechts kleine binnenwateren en meeren: en bij dezen een land, dat hij, meestal, verlaten moet, om elders zijne nooddruft te zoeken, even als ten tijde van JULIUS CEZAR zijne voorvaderen. De Hollander, als hij van zijne Duinen landwaarts nederziet, vindt, met vreugd, in de Hollandsche beemd, een onafgebroken schouwtooneel van welvaart, rijk in voortbrengselen van vee- en tuin- en akkerbouw, die, in overvloed, naar elders

 uit-

uitgevoerd, de vlijt der landzaten met ruime winsten loonen: en de vreugd, met welke hem dit aanschouwen ſtreelt, groeit en klimt nog bij het denkbeeld, dat die beemd, die Hollandſche tuin, niet door de natuur zoo geſchonken, maar, bijna in weerwil der natuur, door beleid en moed en volharding der inwoners, zoo gevormd is.

Grond en geſchiedenisſen ſtaan bij ons in naauwe betrekking. Er is, ſchier, geen plek in Holland, wier beſchouwing ons niet in vroegere tijden terugvoert, aan welke niet of edele krijgsdeugd, of dappere vrijheidsliefde, of wakkere nijverheid, en onvermoeid geduld eene grootſche herinnering verbonden hebben. Smalend zie dan de vreemdeling, aan eene wilde en woeste, en geheel Romantiſche, natuur gewoon, op het eenvormig tooneel onzer vlakliggende, in kampen afgedeelde, weilanden en polders neder. Weinig weet hij, dat, zelfs in die eentoonige opvolging van weilanden en polders, de Hollander een gedenkteeken van vaderlandſchen roem, een prikkel tot blijde geestverheffing vindt.

Doch, heeft Holland dan alleen weilanden en polders en meeren en moerasſen, zoo als de vreemdeling, die het nooit beſchouwde, zich verbeeldt? — Welligt, zijn wij rijker, dan hij, zoo al niet in ontzettende, en ijzingwekkende, immers in aanlokkende en bevallige landtooneelen. Welligt is hier de natuur overvloediger in alles, wat hart en gevoel op eene aangename wijze ſtreelt. Of, zoude het oord misdeeld zijn, waar de rivier tusſchen bloemhoven en lustwaranden kronkelt, waar de duinbeek onder

het

het eiken loof ruischt, en de nachtegaal uit de bloeijende meidoren zingt? — Vaak begaf zich de Hollander, door reislust aangedaan, naar het een of ander vreemd gewest, en reisde lang en veel, zonder landschappen aan te treffen, die hem alles wedergaven, wat de omstreken van *den Haag* en *Haarlem* en *'s Graveland*, in zoo ruime mate opleveren. Dan, ik gevoel het, deze algemeene en oppervlakkige lofspraak is voor mijn oogmerk niet genoegzaam. Ik moet hier in bijzonderheden treden.

Wat thans *Holland* heet, doch in oude oorkonden *Holtland* gespeld wordt (*), ontleende dezen naam van de bosschen, met welke het land oudtijds overdekt was. Ten tijde nog van FLORIS *den vijfden*, strekte zich de zoogenaamde *Haarlemmerhout* tot bij *Noordwijk* uit, en in het Werk, dat MERULA op het einde der zestiende eeuw *over de Wildernissen* schreef, meldt hij, hoe nog zijn vader de streek tusschen *den Haag* en *Haarlem*, als een gedurig bosch gekend had. Uit het, alzoo zamenhangend, woud der vroegere dagen, bleef het *Haagsche Bosch*, als een achtbaar gedenkteeken, overig, prijkende met stammen, die van eeuwen heugen, en die, misschien, reeds een steun verleenden aan *Hollands* Graven, als zij, van de jagt vermoeid, zich onder het loof nederlegden. Maar elders werd de boschrijke warande, in ouden tijd, der Graven eigendom, of vroeg reeds door hen zelven, zoo als bij en om den

Vo-

(*) Zie KLUIT, *Hist. Crit. Comitat. Hollandiae T. I. p.* 138 *en Excurs. III. p.* 48—53.

Vogelenzang, of later door andere grondbezitters, hier in weilanden, dáár in bloem- of boomgaarden herſchapen, en, alzoo, in het landſchap overal de heerlijkſte afwisſeling geboren. Deze zelfde verſcheidenheid ontdekt zich langs geheel den duinkant van *Schoorl* en *Bergen* af, tot bij *'s Graveſande* en *den hoek van Holland*; en — hoe belangrijk zij voor het dichterlijk gevoel is, kan ons niemand beter zeggen, dan VONDEL, die de kleuren voor zijn beroemden reizang in den *Palamedes* juist ontleende van deze verſcheidenheid, zoo als hij die aanſchouwd had van de hoogte des buitenverblijfs van zijnen vriend REAAL, bij *Velzen*. Dáár ontgloeiden hem deze ſchoone dichtregelen:

De goude Titan rijst alree
Met blaeuwe paerden uit de zee,
En ſchittert over bosch en duinen,
En Idaes bladerrijcke kruinen.
O wellekoome morgenſtont,
Gij voert hem ſpeelen in den mont
Van eindelooze zaligheden,
Die, lustigh, rustigh, wel te vreden,
Beſchouwt al wat natuur ons geeft. —

Dáár riep hij met warm gevoel uit:

Die in een liefelijcke ſtreek,
Bij 't ruiſchen van een klaere beeck,
Zijn lanthuis ſticht, en ackerwoningh,
Wat is dat een gezeghent koningh!

Die

Die nimmer vlamt op ijdlen lof,
En zijne lusten met zijn hof
Bepaalt, en indrinkt met zijne ooren
De voglenzang, die zich laat hooren,
Daar morgendau als perlen leit
Bij druppels, hier en daar gespreit,
Op roozebladen, versch ontloken.

Dáár ook, ontleende hij, uit eigene ondervinding en gewaarwording, deze beschrijving der genoegens van den landbouwer:

Hij plant, hij poot, of hij verzet,
Belaeght de voghlen met zijn net;
Of overleenende met ijver,
Treckt spartelvisschen uit den vijver,
Met zijn geboghen hangelroê:
Of is hij zulcke speelen moê,
Hij spant zijn paerden in, voor 't daeghen,
En gaet met honden 't knijn belaeghen:
Of rijdt, blj klaeren zonneschijn,
Door weghen, die gestrenghelt zijn
Als voormaels der Kretenzen doolhof;
Hier bloeit een afghetuinde koolhof.
Daar lacht een beemt, een klaverweij,
Omcingelt met een bomenreij.
Men melckt der koeien uiers wakker:
Hier zwoeght en ploegt men op den akker,
En ginder hoopt men op 't gewas:
Daar zaeit men boeckweit; ginder vlas:

Hier

Hier groeit en bloeit het weeligh koren,
Omheint met ſteeckelighe doren:
Daar ſpoeit een ſpeeljacht over 't meer:
Hier rookt een dorrep: ginder veer
Wil in 't verſchiet een ſlot verflaeuwen,
En hoogher op 't geberghte blaeuwen.

Met deze melding van het gebergte komt de Dichter weder op Trojaanſchen bodem. In al het vorige ſchetste hij het Hollandſche buitenleven: en geen wonder. De *goude Titan* was, voor VONDEL, van over het *Wijkermeer* opgegaan, en de hoogte bij het landhuis van REAAL had, voor hem, den berg *Ida* vertegenwoordigd.

Eene, niet min treffende, beſchrijving van de Hollandſche landsdouw gaf dezelfde Dichter in den aanvang van zijn landſpel *Leeuwendalers*, waar de oude vrouw KOMMERRIJN met deze woorden optreedt:

Ter goeder ure toont de klare morgenſtrael,
Een veurbô van de zon, mij 't oude Leeuwendael,
Het vleck van mijn geboorte, en zijn beplante wallen;
Waar langhs de verſche beeck zachtzinnigh komt gevallen,
De zandige oevers ſchaeft, en Zuid- en Noordzij deelt:
Terwijl een morghenlucht in 't boomloof ruiſcht en ſpeelt.
Hier rijst de Leeuwenbrugh, en ginder breit de linden,
Waar onder mij ter ſluik mijn vrijer wist te vinden,
Zijn bevende armen uit, en is alreede krom
En gemelijck, als ik, van hoogen ouderdom. —
Aan deze zijde plagh de koe van room te zwellen,
Aan d' andre 't weeligh ooft, en pruimen, en moerellen.
Ick zie de landkapel des Veegods in 't verſchiet.

Ge-

Geheel het ſtuk is vol van beelden uit de Hollandſche natuur ontleend. Die natuur is nog ſteeds dezelfde ſedert VONDEL, en nog breidt menige linde bij een Hollandsch dorp zich uit, om ſchaduw te verleenen aan gelieven. Schaduw en lommer is, ook na den val der oude bosſchen, nog immer in *Holland* overvloedig onder boomen van allerhande ſoort: want, ook hier, vertoont zich de bevallige verſcheidenheid, en onze herfst pronkt even zeer met het late groen der eiken, als onze lente met het vroege loof van olmen, beuken, linden. Waait ons van deze laatſten, in den zomer, eene welriekende bloeſemgeur toe; niet minder ſtreelt ons, in het voorjaar, de balſemgeur der, voor den dauw zich openende, berkenknoppen. — Naast de hooggetopte boomen onzer dreven, tiert weelderig het lager houtgewas met veelvuldige ſchakering van elzen- en esſchen- en berken- en eikenloof, in bosſchen, die voor den bijl der houthakkers niet vallen, dan om blijder telkens weder uitteſchieten. Tusſchen deze bosſchen loopen rij- en wandelwegen in bogten en kronkelingen, zoo verſcheiden, dat VONDEL ze eigenaardig bij die van den Cretenzer doolhof vergelijken kon. Op deze rondgevoerd, zien wij nu digte houtwallen, dan een open: hier het geboomte ſchilderachtig tegen de duinen opklimmen, dáár met abeelen- en berkenſtammen aardig in het watervlak zich ſpiegelen, ginds met donker loof bevallig tegen het goud der akkervelden of het malſche klavergroen der weiden afſteken.

Ik zal noch van de bloemtuinen rondom *Haarlem*,

noch

noch van de rozengaarden bij *Noordwijk* (hoe aanlokkend het onderwerp zij) melding maken, dan alleen, om, ook daarin, te doen opmerken, dat gebloemte (en heeft natuur iets fchooners dan gebloemte?) bij uitnemenheid, op *Hollands* bodem aardt. Voor gevoel en verbeelding, toch, zijn de tulpen en hiacinthen, en, op bedden, met zorg gekweekte, rozen min belangrijk misfchien, dan de madelief der weiden, de duinroos, die in de heggen bloeit, of de kamperfoelie, die in 't wilde door het kreupelhout zich flingert. Zóó groeijen hier, (en dit moest ik niet verzwijgen) zóó groeijen hier op *Hollands* bodem duizenderlei bloemen in het wilde op, en vormen onze weiden tot een veldtapijt, en onze bosfchen en dreven, ja ook onze wildernisfen en duinen, tot geurige lusthoven. Op klei en veen, op geest- en duinzanden, op land en water, wasfen hier, in een kort beftek, de kruiden en heesters van, ver uit een liggende, landftreken, de plant der Alpen, en het zeewier, de boterbloem der moerasfen, en het varenkruid. Geen dier planten, hoe gering in fchijn, welke niet aan de opmerkzaamheid der landlieden eenen eigenen vaderlandfchen naam te danken had, geestiger dikwijls, dan haar vreemde kunstnaam, door gepaste aanwijzing hetzij van den tijd en de plaats harer groeijing, hetzij van eene of andere eigenfchap, fomtijds ook wel van een verouderd bijgeloof, dat hij dus ons weder voor den geest brengt, gelijk, bij voorbeeld, de benaming van *elfrank*, door ons landvolk aan eene plant (*) ge-

(*) *Solanum Dulcamara* LINNAEI.

gegeven, bewijst, dat, ook bij ons, oudtijds, het geloof aan *elven* of witte vrouwen in zwang was.

Over de kelken dezer, in het wild verſpreide, bloemen zweven tallooze bontgewiekte vlinders, en dartelen en glanzen in de zomerzon. — Op deze menigte van, in ſoort en groeitijd zoo verſchillende, kruiden en heesters vinden millioenen gekorvene diertjes hun voedſel, en ſtrekken weder, op hunne beurt, tot aas aan allerlei ſoort van zangerig pluimgediert, terwijl de zaden der planten met den overvloed van velerhande beziën en boomvruchten ook andere vogelſoorten in ruime mate voeden. Zóó leeft en tiert, dan, ook bij ons, het bosch, en de naam van *vogelenzang*, aan een beſtemde plek van *Hollands* woud geſchonken, kan, met volkomen regt, op deszelfs geheele uitgeſtrektheid worden toegepast. — Stil en doodsch is voor den Hollander in vreemde gewesten de natuur. Hij vindt er noch de zangrijke bosſchen, noch de veerijke beemden, noch de visch- en ſcheeprijke wateren van zijn geboorteland. Grootsch en ſchilderachtig breide zich dáár het landſchap voor hem uit. Aan dat landſchap ontbreekt ziel en leven. Slechts ten deele vindt hij zijn gevoel bevredigd, en heimelijk zegt hem zijn hart, dat het vatbaar was voor meer genot. Maar, als in de Hollandſche, door ons afgemaalde, ſtreken, op een' ſchoonen lentemorgen, de leeuwrik, klapwiekend en zingend, ſtijgt van uit de weide; waar het jonge lam bij de moeder dartelt, het rund-dier wellustig de klaver afſcheert; als de liefelijke waasſem van het jeugdig groen en van duizend lentebloemen ons verkwikkend tegenwaait; als in vaart

of

of vliet, tusfchen waterlisch en geurigen calmus de visfchen fpartelen; als uit elzen- en iepenloveren het gekir van woud- en tortelduiven, het gefluit der meerels, en de zang der nachtegalen zich onderling afwisfelt, dan gebeurt het niet zelden, dat, bij zoo veel genot, ons gevoel als overftelpt wordt, en ons hart te eng fchijnt, om tevens al dien wellust te bevatten.

Voor dezen wellust is ieder vatbaar, in wiens boezem een gevoelig hart flaat. Maar verbeelding kan aan dien eigen wellust nog toevoegen, als zij het genot van het tegenwoordige door herinneringen uit het voorledene verhoogt. Of zoude, bij voorbeeld, op die plek, waar ik zelf meermalen de, zoo even vermelde, genoegens fmaken mogt, aan dezelve niet, als 't ware, een nieuwe prikkel worden gegeven door het denkbeeld, dat de, vóór ons liggende, weide haar eerfte aanzijn verfchuldigd was aan Graaf FLORIS, en nog, naar hem, *'s Graven made* (*) heet? Zoude, bij het hooren van den vogelenzang, op of nabij de plaats, die dezen naam voert, de herinnering ons niet ftreelen, dat dezelfde FLORIS (in wiens boezem mede een gevoelig hart floeg) haar het eerst met dezen naam noemde? dat hij daar met ridderen en heeren en dien jufferenftoet, aan welken hij zoo gaarne zijn hof maakte, dikwijls het blijde landgenoegen zocht; daar zóó gul met landlieden omging, en zich zóó van dezen deed beminnen, dat de trotfche adel hem, fmalend, *der keerlen God* noemde; daar den landbouw zelf be-

(*) *Made* is weide; van daar *madelief.*

bevorderd, door wilde bosfchen tot weilanden en tuinen aanteleggen; dáár met dit zijn voorbeeld ook anderen tot navolging ontftak, zoodat gelijktijdig fchier met de dreven van de *Vogelenzang* ook die van *Berkenrode* werden aangelegd (*).

Soortgelijke herinneringen biedt ons de Hollandfche bodem, fchier bij elken voetftap, aan, die te levendiger op onze verbeelding werken, daar zij en meest verbonden zijn met een bevallig oord, gelijk het *Haagfche Bosch*, *Teilingen*, *Heemftede*, de *Spanjaardslaan*, *Brederode*, *Velzen*, en altijd, eenigzins, aan het verhevene en dichterlijke grenzen.

De oudfte gefchiedenis van *Holland*, vastgehecht aan het beroemde tijdperk der Romeinen, ontleent hiervan, reeds dadelijk, iets groots en belangrijks. *Leydens Rhijn* en *Burg* en *Vliet*, het *Katwijkfche* ftrand en *Voorburg* doen ons aan AGRIPPINA en GERMANICUS, aan HADRIANUS en ANTONINUS denken. Maar, nog liever herdenken wij, hoe de vrije rondheid onzer oudfte duinbewoners zich vermaakte, en den fpot dreef met CALIGULAAS *Huis te Britten*, in hetwelk hij, zoo gemakkelijk, *met fchelp en kinkhoorn op Britanje triomfeerde* (†), en, hoe, een geflacht later, de Duinheer BRINIO, door diezelfde Caninefaten op een fchild verheven, en tot aanvoerder gehuldigd, met hen aftoog, om, nevens CIVILIS, den Duitfchen bodem van Romeinfchen overmoed te helpen vrijen.

Be-

(*) Zie VAN MIERIS, *Charterboek*, I. D. bl. 446.
(†) VAN MERKEN, *Brieven.*

Belangrijk ook, van de vroegfte tijden af, is de gefchiedenis onzer *Graven*. Door de Frank-duitfche Keizers geplaatst op een' uithoek des rijks, in een klein gebied, dat zij, evenzeer tegen zee en ftroomen, als tegen de aanvallen van krijgszuchtige naburen, moesten befchutten, wist zich hun beleid, geholpen door de wakkerheid en moed der landzaten, zóó roemrijk, in deze Leengift, te handhaven, dat hun aanzien fpoedig rees tot eene hoogte, die, bij den kleinen omtrek van hun graaflijk grondgebied, indedaad, zonderling en opmerkelijk moet fchijnen. Niet genoeg waardeert men, in het algemeen, de verdienften der Graven van het eerfte ftamhuis, onder welken *Dordrecht*, *Haarlem*, *Alkmaar*, ja fchier al de Hollandfche fteden gebouwd werden. — Een der eerfte Graven, DIRK *de derde*, wist zich, in het, even door hem gebouwde, *Dordrecht* en het bezit der tollen op de *Merwede*, tegen Utrechtfche en Lotharingfche en Keizerlijke magt ftaande te houden, en zijn zoon en opvolger, DIRK *de vierde*, reddede zich, niet min gelukkig, uit een' oorlog, tegen hem te land en te water gevoerd door den Duitfchen Keizer zelven, die, bij *Vlaardingen*, zijne geheele fcheepsmagt door de Hollanders vernielen zag. — De Utrechtfche Bisfchoppen, veelal onzen Graven vijandig, hadden, meermalen, hun behoud alleen aan derzelver gematigdheid of ontzag voor het heilige te danken. De Westfriezen werden krachtig in hunne ftroop- en plondertogten gefluit, ja welhaast op eigenen bodem vervolgd, en allengs be-

bedwongen. — Uit de lange en vreedzame regering van FLORIS *den tweeden*, en hetgeen de geschiedenis meldt van zijne rijkdommen, blijkt genoegzaam, hoe groot en gevestigd, toen reeds, de mogenheid van onze Graven was. Even helder blijkt hun aanzien uit de huwelijken, die zij aangingen. Wij willen ons op dat van AARNOUT, met de dochter des Keizers van *Konſtantinopel*, niet beroepen, wijl dit aan twijfel onderhevig is. Doch, het hertogelijk huis van *Saxen*, toen reeds een der vermogendſte van *Duitschland*, trouwde, bij herhaling, dochters uit aan het huis van *Holland*. BERTHA, dochter van FLORIS *den eerſten*, huwde met PHILIPS, Koning van *Frankrijk*; en ADA, kleindochter des Konings van *Schotland*, verbond zich aan FLORIS *den derden*, en werd, met eene talrijke vloot ſchepen, uit *Holland* van *Edenburg* afgehaald. Zóó deed, ſchoon ter kwader uur, FLORIS *de vijfde* zijnen zoon en erfgenaam huwen aan de *Teems* (*) met ELISABETH *van Engeland*, en, nog geene halve eeuw later, bij den aanvang van het tweede ſtamhuis onzer Graven, zag men WILLEM *den derden*, die, benevens *Holland* en *Zeeland*, niet dan *Henegouwen* bezat, ſchoonvader des Konings van *Engeland*, van dien van *Frankrijk*, en van den Duitſchen Keizer LODEWIJK. Minder moge dit verwondering baren, als men zich herinnert, dat een der laatſte Vorsten van het

(*) VONDEL, *Gijsbrecht van Aemſtel*, 1ſte Bedrijf, 1ſte Tooneel.

het vroegere ſtamhuis, zelf reeds tot den rang van Duitsch Keizer beſtemd, en werkelijk als Roomsch Koning te *Aken* is gekroond geworden.

Dan, het is niet ſlechts deze luister van mogenheid en glansrijke huwelijken, die de geſchiedenis onzer Graven belangrijk maakt. Meer en krachtiger nog werkt zij op onze verbeelding, door den glans, dien het tijdvak der riddereeuwen, tot welke zij behoort, ook van haar alom, in helderen ſchijn, doet afſtralen. Wie herinnert zich niet dien wakkeren FLORIS *den vierden*, moedig in het ſteekſpel te *Corbië* ronddravende, en de oogen der jonge en ſchoone Gravinne VAN CLERMONT onophoudelijk op Hollands Graaf gevestigd, en de bitſe taal van haren, in minnenijd ontſtokenen, echtgenoot: „zij zoude zich voor het laatst verlustigen in het aanſtaren van dien Ridder, met den *Rooden Leeuw* op het gouden ſchild," en het krijtperk verraderlijk met FLORIS bloed geverwd. Ook DIRK *de vierde* en FLORIS *de zwarte*, maakten zich in het ſteekſpel beroemd. Nog behoudt in *'s Hage* het *tournooiveld* zijnen naam van deze oude verlustigingen onzer Graven, gelijk de ridderzaal op het *Binnenhof* aldaar, en die op het ſtadhuis te *Haarlem* (welke ſtad, onder het eerſte ſtamhuis, meest de vorstelijke hofplaats en zetel was) ons nog van de feestelijke pracht hunner hofhouding eenig geheugen bewaren. Te *Haarlem* was het, dat WILLEM *de derde*, in 't begin zijner regeering, een tournooiſpel uitſchreef, op hetwelk, buiten een ontelbaar getal van

klei-

kleinen adel, tien Graven, honderd Baanderheeren, en duizend Ridders verſcheenen (*).

Tot ditzelfde tijdperk behoorden de kruistogten, het heerlijkst veld voor de verbeelding, om in uitteweiden, waar Oosterſche en Westerſche geestdrift, met elkander handgemeen, bij *Jordaan* of *Nyl*, de Europiſche wapenpraal, afſtekende tegen Aſiatiſchen krijgsdos, en beide ſchitterende in den gloed van Syriſche en Egyptiſche landsdouwen, eene reeks opleveren van tooneelen, evenzeer belangwekkend, als verſcheiden. Ook op die tooneelen, ziet men onze Graven met luister optreden. Reeds DIRK *de derde* toog, als Pelgrim, naar het *Heilig Land*; en, op het einde der twaalfde eeuw, namen FLORIS *de derde* en zijn zoon WILLEM het kruis aan, om, onder aanvoering van FREDERIK BARBAROSSA, door hunnen moed de magt der kruisvaan, in *Azie*, te helpen ſchragen, op welken togt de vader, door ziekte, binnen *Antiochië* bezweek, doch niet, dan nadat hij FREDERIK het magtig *Iconië* had helpen winnen; de zoon 's Keizers zoon trouwen bijſtand bood tot het vermeesteren van *Acre* in *Palestina*; en zich het gevolg der Hollandſche Vorsten, de Haarlemmers inzonderheid, zóó moedig kweten, dat, waarſchijnlijk, in dezen veldtogt, en niet in den lateren tegen *Damiate*, bij welken geen Keizer tegenwoordig was, de Haarlemmers, door keizerlijke gunst,

(*) Zie de ſchrijvers, aangehaald bij VAN OOSTEN DE BRUIN, *Geſchiedenisſen der ſtad Haarlem*, bl. 193.

gunst, met zwaard en kruis in hun wapenſchild begiftigd werden. Aan den lateren togt ontbreekt geen luister, al laat men ook de verdichtſelen weg-vallen, met welke eene latere eeuw haar, onhandig, heeft willen opſieren. Niet aan de zaagſchepen, die de ketens in den *Nyl* voor *Damiate* zouden verbroken hebben, hangt of *Hollands* of *Haarlems* eer. Zeker toch is het, dat Hollandſche en Frieſche moed zeer veel tot het innemen van *Damiate* toebragt, en dat de roem, die, daardoor, aan Graaf WILLEM en de zijnen te beurt viel, niet de eenige was, welken hij op dezen togt inoogſtede. Vereerd met het opperbevel over de ganſche vloot van Kruisvaarders uit de noordelijke deelen van *Duitschland*, en met die vloot naar *Egypte* ſtevenende, had hij, in het voorbijzeilen, *Portugal* bezocht, juist van pas nog, om dat rijk te redden van 't geweld der Mooren, die reeds *Alcazar* en andere plaatſen bemagtigd hadden, welke hun door de Hollanders en Frieſen weder ontweldigd werden.

Naast deze ridderglorie der Hollandſche Graven, ſchittert die der huizen van BREDERODE, ARKEL, WASSENAAR, EGMOND, AMSTEL, en een aantal andere geſlachten, in 's lands Kronijken met roem vermeld. Van vele dier ſtamhuizen zijn ook bijzondere Kronijken voorhanden, welke verdienden meer algemeen bekend te zijn, niet, om in al hare bijzonderheden, met blind geloof te worden aangenomen, maar, om vlijtig onderzocht en geproefd te worden door allen, die wenſchen den geest van *Hollands*

Rid-

Riddereeuw te leeren kennen, en begrijpen moeten dat hun daartoe ook de vertelzels en Legenden uit dezelve kunnen te ſtade komen.

Het ſpreekt wel van zelf, dat de Godsdienſtige oudheden van *Holland* mede hier inzonderheid opmerking verdienen, daar zij niet alleen met de geſchiedenis van het land en zijne bewoners in verband ſtaan, maar ook, op zich zelve beſchouwd, levendig onze verbeelding treffen. Geene moordtooneelen hebben in *Holland* de vestiging van het Christendom bezoedeld. Immers, geen ſpoor daarvan is in de geſchiedenis of overlevering te vinden. Deze vermeldt alleen, hoe de prediking der eerſte Kristenleeraars, hier te lande, bevestigd werd door weldadige wonderen, aan welke ook, zoo men wil, *Heilo*, en, bij *Velzen*, de *Engelmondſche* beek hunnen naam verſchuldigd zijn. Weldadig, zeker, was, vervolgens, nevens die prediking, de invloed der vroegſte Geestelijkheid. Voor haar toch alleen betoonde zich nu en dan de ruwe krijgsdeugd der Landzaten gedwee; voor haar en op haar voorbeeld gewenden zij zich aan landbouw en beſchaving. Hare ſtichtingen waren, hier te lande, de eerſte ſcholen van onderwijs, de eerſte bewaarplaatſen van den, nog overigen, alouden letterſchat, de eerſte ſchrijfkameren, in welke 's lands historie werd te boek geſteld. Eerwaardig ſtaat voor onzen geest de Abtdij van *Egmond*, gedurende eeuwen een gerust verblijf van wakkere kloosterlingen, een herbergzaam gasthuis voor armen en vreemden, een huis van gebed en

raad en troost voor den adel en het volk der omstreken, een achtbare en gewijde rustplaats hunner dooden. Bloeijend en vreedzaam lag de ftreek, om deze, voor haar zegenrijke, woning, die, van de vroegfte tijden af, door 's lands Graven gefticht, gehandhaafd, uitgebreid, met rijke gaven befchonken, fchier bij al de Vorsten van het eerfte ftamhuis dezelfde gunst en eerbied genoot. Dáár was het, dat PETRONELLA *van Saxen* met haren zoon DIEDERYK zich, bij voorkeur, nederbogen voor den Allerhoogften, en, tot duurzaam gedenkteeken dezer Godsvereering, boven den ingang der kerk, eenen fteen en opfchrift deden plaatfen, thans alleen nog uit de puinhoopen der abtdij in wezen (*). Dáár, ook, wilden bijna al de Vorsten van het eerfte ftamhuis begraven zijn, in het vast vertrouwen, dat, op deze plaats, althans, hun ftoflijk overblijffel met eer en in veiligheid rusten zoude. Dan, die gewijde plaats boezemde geen ontzag in aan de teugellooze krijgsknechten van *Sonoy*, die, na het verjagen der kloosterlingen, de abtdij, uit wrevel en Godsdiensthaat, in brand ftaken. Van het gansch gebouw bleef niets overig, dan twee torens, lang nog een fchilderachtig fieraad van het landfchap, en een dierbaar overfchot van het oudtijds heilige. Voor gevoel en verbeelding was het behoud dier torens van de hoogfte waarde. Maar de drang der omftandigheden, die wij beleven moesten, noopte he-

(*) Overgebragt en bewaard in den tuin van het Hôtel des Inftituuts te *Amfterdam*.

tot berekening der geldswaarde, aan het afbreken dezer oudheden verbonden, en de torens, voor afbraak verkocht, werden ten grond toe geslecht. Een gelijk lot trof de bouwvallen der abtdij van *Rijnsburg*, het slot te *Heemstede*, en andere overblijfsels der oudheid in ons vaderland.

Doch, hoe ongaarne wij ook het aanschouwen dier overblijfsels derven, dat aanschouwen is niet volstrekt noodig, om ons vroegere tijden te herinneren. Verbeelding, door geschiedkunde geholpen, kan genoegzaam het ontbrekende vergoeden, en, wat van de oudheid verging of verdween, weder in helderen luister voor zich oproepen, indien slechts de oudheid eenmaal werkelijk in luister blonk, en hare gedachtenis levendig tot verbeelding spreekt. Noch het Karthuizer-, noch het Klarissen-klooster waren meer in wezen, toen VONDEL beide zoo heerlijk voorstelde in zijnen *Gijsbrecht*. Waarlijk, ik had bijna al het vorige ongezegd kunnen laten, en blootelijk dit treurspel aanwijzen, om te doen zien, hoe geschikt onze oudheden zijn, om aan verbeelding eene hooge vlugt te geven, en, in ruime mate, het belang te wekken. Immers, bij uitstek dichterlijk is, in dit stuk, de voorstelling van Geestelijken en Ridders. Het zijn niet alleen maar Ridders en Geestelijken. Het zijn, indedaad, Hollandsche Ridders en Geestelijken, van het begin der veertiende eeuw. WILLEM *van Egmond*, DIEDERYK *van Haarlem*, de Heer VAN VOORNE, GIJSBRECHT en AREND VAN AMSTEL, hebben, zoowel als WILLEBRORD, Heer PETER, GOZEWIJN en

KLARISSE, volkomen de kleur van dien tijd, en elk de, hem bijzonder eigene, kleur. Ook de Spie VOSMEER behoort zoo geheel en al aan den Hollandſchen bodem, zoowel als aan de eeuw van GIJSBRECHT, dat men vruchteloos op een ander tooneel of in een ander treurſpel naar zijns gelijken zoeken zal. En, hoe treffend is niet dit Gooijerskind geteekend? Doch, er zijn twee zaken vooral, die aan het ſtuk dichterlijken gloed en warmte bijzetten, de voorſtelling namentlijk der oude kerkzeden, met het, daaraan eigen, Godsdienſtig gevoel; en het tijdſtip zelf der handeling, misſchien van die eeuwen het belangrijkſte. De feestviering en ſtoornis van den kersnacht, de droom van BADELOCH, het hemelsch licht van GIJSBRECHT gezien, de verſchijning eindelijk van den Engel, ſieren het ſtuk even zeer, als zij eigenaartig in hetzelve voegen; ja, zij ſieren het juist daarom, wijl zij, indedaad, behóóren tot de eeuw, wier helden in dit treurſpel worden opgevoerd; wijl zij ons, als naar het leven, hun kerkpraal, hun geestdrift, hun geloof aan wonderen en verſchijningen, ook te midden van krijg en wapenklank, voorſtellen. Het wonderdadige is, in dit ſtuk, op zijne plaats, en, wie eenigzins dichterlijk gevoelt, wordt voor hetzelve, bij de vertooning, mede als geſtemd, zoodat ons, bij het verhaal der kerkſchennis, door HAAMSTEDE aan het graf eens heiligen gepleegd, het zeggen van den bode niet bevreemdt:

Terſtond kwam hem een geur en iet wat lieflijks tegen,

maar

maar wij eer geneigd zijn met hem uitteroepen:

't Is wonder in zulk woên, dat dooden niet en spreken!

Dan, ook het tijdstip zelf der handeling is, bij uitnemenheid, dichterlijk, daar het ons *Holland* voorstelt ten prooi aan alle de hartstogten, die ontsproten uit VELZENS ongelijk en wraak, uit den moord van FLORIS, en den haat, die zijne moordenaars vervolgde. Wij misprijzen het geenszins in VONDEL, dat hij de overlevering, omtrent het schenden van VELZENS VROUW, door FLORIS, voor waar heeft aangenomen, schoon die overlevering misschien niet op waarheid steunt. Voor den Dichter was die overlevering genoegzaam, en VONDEL ontleende van dezelve vele treffende en roerende trekken voor zijn' *Gijsbrecht.* Dan, dit moeten wij bejammeren, dat eene, al te stipte, navolging van VIRGILIUS, wiens ondergang van *Troje* VONDEL, in zijnen ondergang van *Amsterdam*, heeft willen nabootsen, hem verleid heeft, om, in strijd met alles, wat geschiedenis en overlevering meldt, den onmenschelijken PYRRHUS, in zijn stuk, te doen vertegenwoordigen door WITTE VAN HAAMSTEDE, wiens naam bij Hollanders nimmer dan met eerbied en dankbaarheid had moeten genoemd worden, daar hij, in den aanvang der veertiende eeuw, *Hollands* steun en redder was, en, geheel zijne ridderlijke loopbaan, zich door edelen moed en zelfverloochening onderscheidde, zoodat in hem geen vlek te vinden was, uitgezonderd die, welke hem uit zijne geboorte

aan-

aankleefde: offchoon fommigen ook van deze vlek hem vrijfchouwen en hem achten niet den bastaardzoon van FLORIS, maar gefproten te zijn uit een ongelijk huwelijk, door den Graaf in zijne jeugd aangegaan, en naderhand, op pausfelijk gezag, verbroken. Zeker, voerde WITTE den Hollandfchen Leeuw in zijne banier, en, het was deze banier, die, met hem, in eene boot van *Zierixee* gevoerd naar *Zandvoort*, en toen door hem ontrold en geplant op de duinen van den *Blinkert*, aan de landzaten als toeriep, dat er nog iemand van het Hollandfche bloed overbleef, om *Haarlem* en *Holland* uit de hand der Vlamingen te redden.

VONDELS *Gijsbrecht* heeft de ftof, welke dit belangrijk tijdvak aan Werken van gevoel en verbeelding kan opleveren, in geenen deele, uitgeput. Geheel het leven van FLORIS *den vijfden* is belangwekkend. Hij zelf ftaat nog altijd voor ons in een raadfelachtig licht, maar dat juist de nieuwsgierigheid prikkelt, om meer van hem te ontwaren, om hem nader te leeren kennen in zijnen omgang met adel- en burger- en boerenftand, in zijne betrekkingen als mensch en als Vorst; als minnaar, en gemaal en vader; als minnezanger, en geletterde en krijgsheld. Wat, in weerwil van het naauwkeurigst onderzoek, hier altijd duister blijven zal, kan door de verbeelding van den Dichter of Romanfchrijver worden aangevuld. Ook het leven van den Roomschkoning WILLEM, FLORIS vader, ook de regeeringen der vroegere Vorsten, van DIRK

den

den zevenden en ALEID, van ADA en WILLEM *den eersten*, leveren rijke stof voor dichterlijke bearbeiding, van welke, ten deele, ook reeds is gebruik gemaakt. Dit, in waarheid, dichterlijke van *Hollands* geschiedenis blijft ook nog onder de Vorsten van het tweede en derde stamhuis voortduren. Het roemrijk bestuur van WILLEM *den derden*, de ongelukken van MARGARETHA, de krankzinnigheid van haren zoon, de twist der *Hoekschen* en *Kabeljaauwschen*, de oorlogen met *Vriesland* en *Arkel*, de minnarijen van AELBRECHT en van JACOBA, houden even zeer aandacht en gevoel bezig. Onder de laatste stamhuizen verwijdert zich het tooneel der handeling allengs meer uit *Holland*, en KAREL en MARIA *van Bourgondië* te *Gent* raken ons reeds minder, dan AELBRECHT in *'s Hage*, of JACOBA op *Teylingen*. Echter, was de voorstelling dier Bourgondische Vorsten in *Hollands* treurspeldicht, sints lang, ons welkom; en, misschien zoude het voor een vaderlandsch vernuft niet moeijelijk zijn, om als held van het een of ander werk van vinding KAREL *den stouten* in een zoo juist en treffend daglicht te stellen, dat men daarbij, niet slechts den *Solitaire* van D'ARLAINCOURT, maar zelfs de voorstelling van WALTER SCOTT, in den *Quintyn Durward*, geheel vergeten zoude.

Ik kan hier mijne voordragt eindigen, met welke ik minder heb willen betogen, wat, indedaad, voor Hollanders geen betoog vereischt, dan wel eenige denkbeelden en gewaarwordingen opwekken, wier her-

herhaling altijd even nuttig als aangenaam is, omdat, gelijk alle liefde, zoo ook de liefde tot het vaderland, meest bij gevoel en verbeelding beſtaat, en, dus, elke herinnering, die het vaderlandsch gevoel verheft, en den geest bij het vaderlandſche ſchoon bepaalt, altijd ook de vaderlandsliefde voedt, verlevendigt, en tot blijdere werkzaamheid aanzet.

* * *

HOLLANDSCHE

DUINZANG.

Kan het zijn, dat een ſprank van den vorigen gloed,
Die in jeugdige ſtonden mij blaakte,
Dat een vonk, in 't geheim nog bewaard en gevoed,
Nu zoo ſnel weêr tot Dichtvuur ontwaakte? —

Ja! gewekt van een' adem, een lieflijke lucht,
Op uw Duinen, zoet Holland, gerezen,
Werd de geest mij weêr vaardig tot hoogere vlugt,
En in zanglust ontvlamd als voor dezen.

'k Was een adem des levens, zoo koel en zoo blij!
'k Mogt op thijm en in bloemengeur treden:
'k Had het woud met zijn toppen en wildzang nabij,
En zoet Holland lag voor mij beneden.

Lief tooneel van genoegen, van welvaart en vlijt,
Bij den vreemdling met eerbied te naadren,
Uit het braambosch en lisch van den vroegeren tijd,
Dus gewrocht door de deugd onzer Vaadren!

Hoe bekoorlijk en bloeijend vertoont gij U thans,
Hoe zoo anders gefteld dan te voren,
Toen de zwierende lok met den goudgelen glans,
Uwen Duinheer van 't hoofd werd gefchoren!

Want ook hij hield getrouw met CIVILIS den eed,
Als de jagtfpriet, ten krijg nu geheven,
Als de pijl, voor konijnen en hinden gefmeed,
Romes keurling in 't hart werd gedreven:

Dies weêrgalmde zijn lof door het heilige bosch,
Dat met vreugd hem de fchuld zag betalen,
En de jagt ging weêr blij over 't krakende mos,
En door 't wilde van duinen en dalen.

Nog

Nog is jagt hier genoeglijk en 't weifpel in eer,
    Bij wie rustig de leden wil reppen,
En met ijver geklouterd duin op en duin neer,
    Zich uit moeite vermaak weet te fcheppen:

Als de haas, hoe ook fnel, door het fnellere lood,
    Wordt geftuit in zijn vaardige fprongen,
Of het veldhoen, verrast van een haastigen dood,
    In zijn fnorrende vlugt is bedwongen.

Nog is lust en vermaak hier bij 's vogelaars net,
    Aan den houtrijken heuvel, te zoeken;
Als de baan is gefpreid, en de roerftok gezet,
    En hij vink weêr met vink gaat verkloeken;

Als bij 't wanken en 't wenken van 't jaar, dat verfchiet,
    Alles leeft en zich fpoedt aan den hemel,
Als in heg en in ftruik, en bij beek en bij vliet,
    Alles tiert van gekwink en gewemel;

Als in toppen, nu prijkend met rood en met goud,
    Elke twijg van 't gewoel wordt bewogen,
En, niet min dan in bloeitijd, het Hollandfche woud,
    Mag op vrolijke wildzangen bogen.

Maar wie thans aan den duinweg bij 't vinkgetouw wacht,
Of den lijsterboog hangt in 't gebladert,
Of heromdoolt met weitasch en vuurroer bevracht,
Tot hij wildbuit en zweet zich vergadert.

Hem verkwikt van omlaag het zoo ſtreelend gezigt,
Van die weiden, en hoeven, en dreven,
Die de kunst voor natuur tot een hof hier geſticht,
En aan vrijheid ter woon heeft gegeven.

Beur dan blijder, o Haarlem, uw torens omhoog,
En roep uit over beemden en velden,
Wat al heils, toen het land voor uw zetel zich boog,
Werd gekweekt door uw Vorſten en Helden.

Prijs den roem uwer Graven van 't Hollandſche Huis;
Niet, hoe braaf ze in het ſteekſpel zich droegen,
Niet, hoe vroom ze aan den Nijlvloed zich weerden voor 't kruis,
Of den Moor van bij Lisbon verjoegen:

Maar, hoe talrijk in 't oord aan hun heirſtaf betrouwd,
Zich verhieven de Dorpen en Steden,
Hoe de klei werd bedijkt en de heigrond bebouwd,
En 't moeras van den kouter doorſneden;

Hoe, in fchut van hun heirbijl zeeghaftig gezwaaid,
Tot ontzag voor wie Holland wou moeijen,
Steeds de nijverheid juichte om het loon hier gemaaid,
En het volk zijn vermogen zag groeijen!

Was het vreemd, zoo na 't zinken van 't achtbaar geflacht,
(Toen, vervallen aan 't Henegouwsch Wapen,
't Land met Vlaand'ren in ftrijd nu verloren zich dacht,
En der Landzaten deugd fcheen te flapen;)

Was het vreemd, zoo, bij 't zien van den Hollandfchen Leeuw,
Dien de Blinkert verhief van zijn kruinen,
Jong en oud met triomfen en jubelgefchreeuw,
Kwam uit Haarlem geftroomd naar de duinen?

Waar hun WITTE verfcheen als een gift van omhoog;
Hij, de Zoon van dien FLORIS zoo goedig,
Hij, het beeld van dien Vader in houding en bog,
En niet min dan zijn Vader kloekmoedig.

Toen riep alles „ te wapen bij de oude banier!
„ Fluks te wapen, gij dapp'ren en vromen!
„ Ziet, uw helper, uw heirvoogd, uw redder is hier.
„ Ziet, het Hollandfche bloed is gekomen."

En om HAAMSTEDE drong zich de Landzaat bij een,
En de bloedige ſtrijd werd geſtreden,
En der Vlamingen hoogmoed verging en verdween,
Bij het Manpadt met voeten getreden. —

Is 't geheugen van Vorſten, den voorzaat zoo waard,
Ook nog ſteeds bij het nageſlacht heilig?
Bleef de plek, die hun lijkbus en asſchen bewaard,
Nog in eer en voor ſmaadheden veilig?

Vraagt, o vraagt het aan Egmonds verlatene ſteê,
Waar hun asch nu ten prooi is der winden,
Waar, van 't huis, daar eens DIEDERIJK ſtortte zijn beê,
Zelfs geen bouwvallen meer zijn te vinden.

Ach! de praal dier gewelven verzonk in den brand
Van de toortſen, door moedwil geheven,
En de baatzucht vernielde met ſchenzieke hand
Het geringe nog overgebleven.

Sprak voor oudheids beſcherming noch ſtem, noch gevoel?
Zweeg en Overheid hier en Gemeente?
Zat men ſtil bij des mokers onſtuimig gewoel,
Op der voorzaten heiligst gebeente?

O!

O! verzoend zij de misdaad, geboet zij de fchuld;
 Dus te lang door verzuim nog aan 't groeijen.
Zij de pligt weêr van achting aan 't Stamhuis vervuld,
 Dat den grond heeft gelegd tot ons bloeijen!

Zij de grafplaats dier Vorften van oneer bevrijd,
 Voor verguizing en fchennis beveiligd,
En door Vorst en door Volk haar een hulde gewijd,
 Die 't ontzag van de dooden weêr heiligt!

Zoo winn' Holland in luister en mogendheid aan;
 Niet door fchaamte gedrukt en veroordeeld,
Maar gerust bij het ftaren, in nijverheids baan,
 Op der Ouderen voetftap en voorbeeld.

Ja, geluk zij u, Holland, bij vroomheid en trouw!
 Voere deugd u ten top van vermogen!
Dat de vreemdling verbaasd uwen voetfpoor aanfchouw,
 En den zegen verknocht aan uw pogen.

Breng alom, als van ouds, dan hier wondren tot ftand;
 Doe de ftroomen hun landroof vergoeden;
Sprei den groei van uw' tuin over zeeduin en zand,
 Over zeenat en dreigende vloeden.

Wreek oud Holland op Biesbosch en Haarlemmermeer,
Nu verpligt weder dorpen te dragen,
En nog 't jongſte geſlacht moog' van WILLEMS beheer,
En den Nasſauſchen Scepter gewagen!

D. J. VAN LENNEP.



AAN

DE NAGEDACHTENIS

VAN MIJNEN ONVERGETELIJKEN VRIEND,

WILLEM SUNDORFF;

BIJ GELEGENHEID VAN HET LIJKFEEST,

ter zijner eere op den eersten October 1826 *gevierd*,

IN

HARMONICA.

'k Wil den droeven pligt volbrengen,
  Pligt, waartoe mij 't harte dringt.
'k Moet den ftroom van tranen plengen,
  Die mij thans uit de oogen fpringt.
In dit oogenblik te zwijgen,
  Waar te pijnlijk voor 't gemoed;
Schoon de fmart ten top mogt ftijgen,
  Stroomt toch, heeten tranenvloed!

Zou die treurtoon u mishagen?
O! vergeeft het aan den vrind,
Die in onbelemmerd klagen,
Leeniging der ſmarten vindt.
Die van uit het blij verleden,
Zoo veel aardſche vreugd herdenkt;
En aan wien het ſmartlijk heden,
Niet dan rouw en tranen ſchenkt.

Neen! gij zult mijn' zang niet wraken,
Daar hij dof en ſomber klinkt.
Zou de toorts der vreugde blaken,
Waar de hoop in 't graf verzinkt?
Neen! wat ons hier is ontvallen
Perst ons rouw en treurtoon af.
Diep getroffen ſtaan wij allen,
SUNDORFF! bij uw ſomber graf.

Dáár, dáár kunnen wij genieten,
't Geen de wereld ons niet rooft,
Troost zal in den boezem vlieten,
Als het hart oprecht gelooft.
Dáár, aan 't eindperk van het leven,
Voelt de ziel zich eindloos groot.
Hooger licht blijft om ons zweven,
Zelfs in 't aanzien van den dood.

Zon-

Zonder zulk een licht, mijn vrinden!
Greep de wanhoop ons in 't hart.
Wat zou meer aan 't leven binden,
Leven, vol van rouw en ſmart.
Voorbeſtemd tot leed en treuren,
Zonder uitzigt, zonder hoop.
Wie wenscht niet naar 't ſnel verſcheuren
Van des levens hechtſte knoop?

In deez' plegtige oogenblikken,
Door een' hoogren geest geleid,
Zult ge ons ſcheemrend oog verkwikken,
Lichtſtraal der onſterflijkheid!
Tot in 't diep der duistre groeven
Dringt die troostenrijken gloed.
Slaat het oog ten hemel, droeven!
Vliet dan, heete tranenvloed!

De blijde lente kwam. — Het nieuw herboren leven,
Gaf ſchooner glans en gloed aan beemden, veld en hof.
't Gevederd boschkoor, had zijn zangtoon aangeheven,
En zong, in 't jeugdig lied, des Allerhoogſten lof.
Natuur ſtond als een bruid, met bloem en krans te prijken;
Zij dartelde van vreugd, op 't heerlijk lentefeest:
De zuider luchtſtroom, die langs bloem en loof kwam ſtrijken,
Gaf aan het ligchaam kracht, en blijdſchap aan den geest.

De teedre filomeel liet d'eerſten zang reeds hooren,
Hij perste aan ons gevoel een' dankbren juichtoon af;
Maar, ach! wat ſchriklijk wee kwam onze vreugde ſtoren,
De lentezanger zong, maar, SUNDORFF! op uw graf.
Gij had zijn lied gehoord, toen 't nauwlijks was begonnen;
't Ontvlamde uw edel hart, en greep uw zangdrift aan;
Maar midden in 't genot, heeft u de dood verwonnen,
En filomeel zal hier, voor u geen toon meer ſlaan.

Ach! kon mijn zwakke taal in woorden zamenvoegen,
Wat thans mijn hart gevoelt, wat thans mijn ziel ontroert.
Kon ik het zeggen, wat mij nu de borst doet zwoegen,
En mijn verbeelding door het vlugtig leven voert. —
Kon ik het ſchetſen, hoe uw droeve dood mij ſchokte;
Hoe mij de felle ſchrik het bloed door de aadren joeg;
Hoe uw verlies mijn' mond de wreevle vraag ontlokte,
Mijn God! waartoe die ſlag? Mijn God! waarom zoo vroeg?

Een leven, vol genot een leven zonder vlekken,
Vol werkzaamheid en kracht, vol menſchelijke vreugd.
Een leven, dat aan elk ten voorbeeld kon verſtrekken,
Van heilgen Godsdienstmin, en echten Christendeugd.
Dit leven weggemaaid, door 't gulzig graf verſlonden.
Ja! onherroeplijk weg, voor eeuwig hier vernield.
De dood heeft dit beſtaan, met éénen ſlag ontbonden,
En, wat ons dierbaar was, ligt op de baar ontzield.

Maar,

Maar, ach! wat baat het, zoo bij 't vriendengraf te weenen;
In radelooze ſmart te jamren om zijn' dood.
Geen klagen, geen gemor kan ons met hem hereenen,
Men ſchreit de zerk niet weg, die eens zijn grafkuil ſloot.
De ſmart dooft in 't gemoed, 't geloovige vertrouwen.
De hoop wordt krachtloos, door het ſnerpend zielsverdriet.
Het kalm herdenken, doet ons weêr den vriend aanſchouwen;
't Is of zijn zorgend oog nog op ons nederziet. —

De bloeitijd is voorbij. — De boschkoralen zwijgen.
De lente praalt niet meer. — De bladren vallen af;
Maar 't graan, bij vollen ſchuur, de boomvrucht aan de twijgen,
Herinneren den mensch, wat hem de lente gaf.
De vriend zonk in het graf; hij is ons oog ontweken;
Wij zoeken zijn gebeente, en vinden niets dan asch;
Maar, hoe hij dacht en deed, moet uit zijn daden ſpreken:
Zij, zij getuigen, wat eens SUNDORFF voor ons was.

Herinnert u den vriend. — Zijn vaste wezenstrekken.
Zijn mannelijk gelaat. Zijn oog, zoo vol gevoel.
Zijn aandrift, om een elk tot handlen op te wekken.
Zijn wil, altijd gerigt naar hooger zeedlijk doel.
Zijn zucht, om in de kunst naar *'t ware* ſchoon te ſtreven,
Verſmadende elk gewrocht, wat met die waarheid ſtreed.
Zijn' opgeruimden geest, die werkzaamheid, dat leven,
't Welk voor zichzelf het minst, voor andren alles deed.

Zoo 't waar is, dat de ziel zich op 't gelaat doet lezen;
 Dat goedheid, als van zelf, de harten tot zich trekt;
Dat in den mensch geen drift, geen deugd is opgerezen,
 Die niet, bij d' eerften blik, tot liefde en eerbied wekt,
Zoo 't waar is, dat de mensch, door uiterlijk vermogen,
 Den aanleg kennen doet, die in zijn binnenst woont;
Dat zielenadel fpreekt en fchittert uit zijne oogen,
 Ja! dan heeft SUNDORFF, dit in volle kracht getoond.

Ik fchets zijn beeldnis niet. — Gij kendet hem, dien braven;
 Gij allen zaagt hem hier, en wat hij voor ons deed;
Geen onzer, denkende aan zijne onwaardeerbre gaven,
 Die op deez' dierbren grond den eedlen man vergeet.
Ik fchets zijn beeld niet, neen! mijn krachten zouden falen.
 Ik vormde een zwak geheel, ontdaan van geest en gloed.
Verbeelding zal, voor u een eedler omtrek malen,
 Die meer dan woordenpraal, aan 't dankbaar hart voeldoet.

't Is in den geest alleen, dat wij u hier herzoeken.
 Waarheen wij de oogen flaan, ftaat gij voor ons gezigt.
't Is of ge op elken plek, 't is of ge uit alle hoeken,
 't Welmeenend vriendenoog, nog op uw vrienden rigt,
Gij zijt weêr bij ons, en wij zien uw ijvrig pogen,
 Als kunst en wetenfchap, ons hier te zamen voert;
Wij zien uw geestdrift, die met nooit verflaauwd vermogen
 De harten zamenbindt, de zielen treft en roert.

Gij

Gij bondt de harten zaam, toen ramp en onheil woedden.
  Toen 't dierbaar vaderland in keetnen lag vernield.
Toen 't afgepijnd gevoel, geen hoop op uitkomst voedden;
  Toen heeft uw vriendentrouw den lijdenden bezield.
Gij roerdet toen de ziel, met dat gevoelvol zingen,
  't Welk, uit uw hart gewelt, door tooverende kracht
Het uur der ſmarte, door een blijdſchap kon verdringen,
  Die, 't morrende gemoed, tot onderwerping bragt.

De kreet der wanhoop klonk langs platgetreden velden;
  De jamren rezen tot het nooit gekende peil.
Der vadren ſchat en roem, die eens hun grootheid meldden;
  Zij waren ons ontroofd, en aan den dwingland veil.
Maar als dan 't droef gemoed, verpozing zocht in 't lijden,
  Dan was dit heiligdom de vrijplaats onzer ſmart;
Dan kregen wij hier moed, om tegen 't leed te ſtrijden;
  Dan vonden wij hier troost, aan 't eerlijk vriendenhart.

Hij is voorbij die tijd, zoo vol van leed en plagen;
  Maar toch zoo rijk aan vreugd aan zeedlijk zielsgenot.
Zij zijn voorbijgegaan, die kommerlijke dagen,
  Zoo leerzaam voor 't geloof aan een regtvaardig God.
Hij is voorbij die tijd; — maar, wat ook zij vervlogen,
  Wat ook de ontbinding, in de grafkuil nederſtiet,
Uw beeld, mijn SUNDORFF! ſtaat hier ſchittrend voor onze oogen,
  Het dankbaar vriendenhart vergeet uw liefde niet.

Wij u vergeten? hier in 't heiligdom der kunsten,
Waar 't lieflijke uwer stem nog ruischende om ons zweeft;
Waar ons de vriendschap overschaduwd met haar gunsten,
Waar ons uw voorbeeld wenkt, en kracht tot handlen geeft.
Wij u vergeten? hoe! zijn dan deze oogenblikken
Niet tot herdenken aan den zaligen gewijdt?
't Herinren van uw trouw kan ons de ziel verkwikken;
Ja 't is of ge, in deez' stond, nog bij en om ons zijt.

Het klinkt nog om ons heen, het ruischt nog in deez' koren,
Als of gij 's minnaars klagt, om zijn *Cremona* zongt; (*a*)
Als of gij 't teêr gevoel in al zijn kracht liet hooren,
En met ADÉLAÏDE in aller harten drongt. (*b*)
Maar hooger steeg 't genot, wanneer ge in grootscher klanken
't Gevoel van d' eersten mensch, deed galmen uit uw lied, (*c*)
Of als ge uw vrienden voor des levens vreugd mogt danken,
En roerend tot hun zongt: *vaartwel, vergeet mij niet!* (*d*)

Waar gij uw stem verhief, bij godgewijde altaren,
Waar 't heilig kerkgezang, in volle accoorden zweeft; (*e*)
Of daar, waar blijder lied mogt ruischen van de snaren, (*f*)
Gij zocht en vond den toon, die hoop en blijdschap geeft.
Het was uw hoogst genot, het was uw eenigst trachten,
Door kunst te treffen, die geen valsche tooisel droeg;
Waar andren naar 't gejuich, naar luiden lofspraak smachtten,
Daar was voor u, één traan in 't vriendenoog genoeg.

Wij

(*a*) Uit *Babylons Pyramide* van VAN WINTER. (*b*) VAN BEETHOVEN. (*c*) *Schepping* van HAYDN. (*d*) Van BRÄNDL. (*e*) In de Roomsch-Catholieke kerk, op de Joden-Breestraat. (*f*) In *Felix Meritis*, *Harmonica* en vooral in zijnen huisselijken kring.

Wij ſtaan thans bij uw graf, in diepen rouw verzonken;
  Maar brengen 't offer, van de opregtſte erkentenis.
Geen onzer voor wien hier uw toonval heeft geklonken,
  Die niet nog diep geroerd, bij dat herdenken is.
Gij hebt hier ons niet ſlechts, door uwe kunst, betooverd;
  Of, door uw klanken, naar een hooger ſpheer gevoerd.
Gij hebt de zielen, voor het echte ſchoon veroverd,
  Door, ware eenvoudigheid, het menschlijk hart geroerd. —

Hij, die in kalm gevoel, langs wisſelende jaren,
  Naar hooger ouderdom, de loopbaan in mag ſlaan;
Blijft eens, met zwakke kracht, en grijs geworden haren,
  Op 't afgelegde pad, verlaten, eenzaam ſtaan.
Wij zien den weg naar 't graf zich, meer en meer verſmallen,
  De zwakken voet vertrapt, de laatſte bloemenſpruit,
De vrienden onzer jeugd zijn onzer zijde ontvallen,
  En vruchtloos, rekt de hand zich weêr naar andren uit.

Wat waar dit aanzijn dan, zoo niet het zoet herdenken
  Den vriend, die ons ontviel, terug riep uit het graf?
Zoo niet herinring, ons den besten troost kon ſchenken,
  En 't lang verleden, met zijn vreugde, wedergaf? —
Het kost ons tranen, ja, als wij 't vervlogen leven,
  Weêr in den geest herzien, met wat ons hart verbond;
Maar 't is toch zaligheid, het pad weêr langs te zweven,
  Waarop zoo menig bloem, van menſchenvreugde ſtond.

Gij

Gij! aan het ſtof ontrukt, wij! nog aan 't ſtof gekluisterd.
Is dan deze aard de kloof, die ziel van zielen ſcheidt?
Is dan de roepſtem, die hier in ons binnenst fluistert,
Geen hemelpropheetzij van onze onſterflijkheid?
Gij! op den weg des lichts, wij! nog op duistre paden.
Is u de vriend daar vreemd? zijn liefde niet dan ſchijn?
Zou u de broeder, hier met 's levens zorg beladen,
Dáár bij den God van liefde, ooit onverſchillig zijn?

Neen, eedle! 't lijf vergaat, het hart houd op te kloppen;
Het vurig oog verdooft, de nijvre hand verſtijft;
De vlugge bloedſtroom, moet eens in zijn' vloed verſtoppen;
Maar 't eeuwige in den mensch, het zielsgevoelen, blijft.
Vermaagſchapt boven 't ſtof, ziet gij uit hooger kringen
Thans op uw aanverwant, op al uw dierbren neêr.
Gij blijft, als engel Gods, hen met uw' geest omringen,
En deelt in hun gevoel, en mint hen als weleer.

O zaligend geloof! als ons de zorgen drukken.
O wellekome hulp! bij duldelooze ſmart.
O ſteunſel voor het hoofd! 't welk, naar het graf gaat bukken;
O balſemende troost! voor een verbrijzeld hart!
O denkbeeld! englen waard': „De vriend zweeft om ons henen;
„Zijn geest verlaat ons niet op 't moeilijk levenspad."
Wie dit geloof hier derft, moet raadloos om hem weenen;
Hij voelt niet, dat deze aard den hemel reeds bevat.

Gezegend dan die troost. — Uit deez' gewijde koren,
Met wien zijn eedle ziel zoo naauw vereenigd was,
Zal hij, aan 't ſtof ontrukt, den dankbren lofzang hooren,
En zien de tranen, die wij plengen bij zijn asch.
Wat aandrang voor den wil, om op dien weg te treden;
Om 't ſpoor te volgen, die zijn liefde ons achterliet;
Om aan de hand der kunst, in zuivre eenſtemmigheden,
Te woekren voor den geest, met wat de vriendſchap biedt.

Komt, droeven! die den man, den echtgenoot moet derven;
Die om den vader ſchreit, of om den broeder treurt.
Komt! door dat rein beſef kunt gij ook troost verwerven,
De band, die u hier bondt, is niet bij 't graf verſcheurd.
Als gij, in eenzaamheid. voor de Almagt neêrgebogen,
In 't Christelijk gebed den zaligen gedenkt,
Slaat dan, in 't vast geloof, den aanblik naar den hoogen,
Als of zijn oog u ziet, en uit den hemel wenkt.

Dit denkbeeld zij uw ſteun, bedroefde weduwvrouwe.
Dit, kindren! doe uw' voet den weg der braafheid gaan.
Zorgt, dat ge in 't feestgewaad, gelijk in 't kleed der rouwe
Bij 't graf uws vaders, met een kalme ziel kunt ſtaan.
Al derft gij dan zijn raad, op 't pad door u gekozen,
Zijn voorbeeld blijf het wit, waarnaar ge uw ſchreden rigt.
Dan treffe u hier de ſmart, of geef de voorſpoed rozen,
Gij blijft gelukkig, in het volgen van den pligt.

De herfst ontkleedt het veld, de hof en akkers kwijnen;
'tVerwelkte loof wordt, door den ſtormwind afgeſcheurd.
Het licht der zon begint met matten glans te ſchijnen,
'tIs of natuur in rouw, om 't ſnel verſterven treurt.
Maar, hoe de orkaan ook loei', het zonlicht zwak moog gloren,
Hoe ook de ſneeuwjagt langs de ontbloote vlakte giert;
De lentezanger zal, hier weêr zijn' zang doen hooren,
Wanneer natuur het feest van haar herleving viert.

Zoo ſtaan wij aan het graf, en zien de doodkist zinken,
En hooren 't dof geluid der nederploffende aard;
Geen ſtraal, van hooger licht, mag ons in de oogen blinken,
'tIs of de wanhoop langs de doodſche grafkuil waart.
Maar als wij, weêrgekeert, het ſomber huis betreden,
Waar eens de vreugde ons wachte, en thans de ſmart verbeidt;
Dan zweef' de ziel omhoog, in heilige gebeden,
En voelt den zaalgen troost in hare onſterflijkheid.

In dat geloof met u, mijn zaalgen vriend! te leven;
Te juichen bij 't genot, te worstlen in den ſtrijd;
In dat geloof, hier reeds naar heiligheid te ſtreven,
Voor 't goede pal te ſtaan, te worden, wat gij zijt.
In dat geloof, het oog ten hemel opgeſlagen,
Den dierbren vriend herdacht, en bij zijn graf geweent,
Dan zal voor 't oog der ziel, de blijde morgen dagen,
Die ons weêr tot hem voert, en eeuwiglijk vereent.

O zaligend gevoel! bij 't graf eens vriends te beiden,
Gij hebt, in dezen ſtond, het droef gemoed vertroost.
Gij hebt aan de oogen, die om zijn verſterven ſchreidden,
Een ſtraal van 't licht doen zien, 't welk aan de kimmen bloost.
Dat licht zij onze hoop, dat licht blijf' ons verkwikken,
Of dan de vreugde ſtreel', de ſmart ter neder ſla;
Nooit! nooit vergeten wij deez heilige oogenblikken!
Neem, SUNDORFF! 't offer aan van uw *Harmonica.*

B. KLYN Bz.

I.

WIJSBEGEERTE DES LEVENS.

OVER DE

BEGRIPPEN

VAN

KIESCHHEID

BIJ DE OUDEN;

DOOR

Mr. *C. J. VAN ASSEN.*

Kindfche leeftijd, kinderlijke fpelen en opvoeding, drie, zoo het fchijnt, onderfcheiden zaken, worden in de Griekfche taal bijna door eén en hetzelfde woord uitgedrukt.

Bij de Romeinen is het begrip van mensch zoo onaffcheidelijk van befchaafdheid, dat menfchelijkheid en befchaafdheid bij hen hetzelfde beteekenen.

Ik verbeeld mij hierin den maatftaf te vinden, naar welken wij de waarde moeten beoordeelen, waarop deze beide volken der oudheid opvoeding en befchaving ftelden.

Een volk, dat zich het kind in zijne kindsche jaren en bij zijne kindfche fpelen in zijne gedachten niet kan voorftellen, of het verbindt er het denkbeeld mede van opvoeding en zedelijke vorming, zulk een volk heeft voorzeker verheven begrippen ge-

gehad van de eigenlijke bestemming, waartoe het kind al spelende moet worden opgeleid; en de beoefening van kunsten en fraaije letteren in het woord van menschelijkheid te bevatten, gelijk de Romeinen deden, kenteekent de vastheid van hun gevoelen, dat zulk eene beoefening den mensch tot mensch vormt en het meest onderscheidt van het redelooze dier.

Maar hoedanig was nu bij de Ouden de strekking van opvoeding en beschaving? Had zij alleen ten doel om de jeugd te vormen tot helden in den oorlog, tot redenaars in de vergadering, tot rechtsgeleerden voor den vierschaar, tot wijsgeeren in de scholen? of trachtten zij tevens den burger van zijne vroege jongelingschap af zuivere beginselen in te boezemen van zedelijkheid en betamelijkheid in alle de onderscheiden betrekkingen des maatschappelijken levens?

Wij behoeven slechts tot de taal terug te keeren, die zij spraken; en in de beteekenis der woorden vinden wij onze vraag beantwoord: want de meeste fouten en verkeerdheden, die inzonderheid onteerende worden gehouden, zijn door woorden uitgedrukt, die gebrek aan opvoeding en beschaving beteekenen; zoodat wij somtijds de Romeinsche en Grieksche Redenaars in hunne geestdrift de *opvoeding* als eene Godheid hooren aanroepen, die het goede van het kwade leert onderscheiden. Maar wat zinspelen wij hier op woorden, die toch deze plaats ons niet toelaat ten bewijze aan te voeren?

Er is in den mensch eene edele eigenschap, die ge-

geheel de menschheid vereert en verſiert. Onze ſchoone moedertaal ſtempelt ze met eene juiste benaming, en noemt ze kieschheid, welvoegelijkheid, betamelijkheid, of, in één woord: rechtheid van gevoel. Het was aan deze voortreffelijke hoedanigheid, dat de Grieken en Romeinen de eerſte en aanzienlijkſte plaats aanwezen onder de werkdadige deugden van het maatſchappelijke leven; en hierin ligt gewis het overtuigendſte bewijs opgeſloten, dat men kan bijbrengen, hoezeer veredeling van hart en ontwikkeling van der menſchen zedelijken aanleg het doel was, dat ook zij in het opvoeden der jeugd naauwkeurig beoogden.

Ik oordeelde het uwer aandacht niet onwaardig, om met mij te onderzoeken, in welk een licht zich die zedelijke hoedanigheid bii de Ouden vertoonde, die wij door kieschheid en welvoegelijkheid uitdrukken, en bij hen in zoo onafſcheidelijk een verband ſtond met opvoeding en beſchaving.

Wilt mij voor eenige oogenblikken uwe vereerende aandacht ſchenken!

Het vordert voorzeker onvermoeide waakzaamheid en zorg, de kiemen eener deugd te helpen ontwikkelen, die het echte merk moet dragen, waaraan men het edele in den mensch herkent: waardoor hij zich verheft boven alles, wat hem op aarde omringt, en opwast tot een zelfſtandig wezen, dat in elk afzonderlijk deel het geheel uitdrukt: dat in alle zijne betrekkingen onderling overeenſtemt, en zich met eene opene ziel in iedere wezenstrek vertoont als

 het

het ſchoone beeld, dat onder den beitel des kunſtenaars uit het ruwe marmer te voorſchijn treedt.

Wij weten allen, door de ondervinding geleerd, dat geene voortreffelijke hoedanigheid, van welken aard zij ook moge wezen, in den volwasſen mensch tot rijpheid kan zijn gebragt, of kleur en warmte aan zijne daden kan geven, ten zij de man reeds als kind er aan gewend zij, en de krachtige vonken in zijn boezem heeft opgevangen op een' leeftijd, als de brandſtof van het goede, dat in hem ligt, nog niet verteerd is.

Het heeft dus noch bewijs, noch zelfs melding noodig, dat hij, wien het onder de Grieken of Romeinen te doen mogt wezen, om de jeugd zóó op te leiden, als de wetten van den ſtaat en de voorſchriften eener gezonde wijsbegeerte vorderden, het kind reeds van zijne geboorte af als het belangrijkſte voorwerp beſchouwde van zijne teederhartige bezorgdheid.

De kortheid des tijds, dien ik mij durf toeſtaan, veroorlooft mij echter niet, mij hier op te houden, of u zelfs van verre aan te toonen, waarin deze bezorgdheid bij hen beſtond, en welke voortreffelijke middelen zij aanwendden, om aan den eisch der wetten, en aan de behoeften van hun eigen zuiver gevoel te voldoen.

Hoe gaarne zoude ik u geleiden naar het ſtille vrouwenvertrek, alwaar het kind, onder het opzicht van moeder en voedſter, zedekundige fabelen en vertellingen leerde, en de eerſte ontwikkeling ontving van die zedige ſchroomvalligheid, die hem eer-

eerbied en onderwerping inboezemt voor de wetten des lieven vaderlands. Of hield dezelve verplichting mij niet terug, ik trad met u de badplaatſen en worstelperken binnen, waar niet alleen de ſtrengſte verordeningen van tucht en betamelijkheid werden in acht genomen, maar ook het ligchaam door gezonde oefeningen als tot eene ſchoone werkplaats werd bereid, om de ziel, die er in woont, vrijer te doen adem halen.

Door dezelfde redenen genoopt, mag ik evenmin uw' wensch verhooren, om met mij de scholen te bezoeken, waar de poëzij van HOMERUS en de ſpreuken der Wijsgeeren, waar de toonen van zang en muzijk het harte der jeugd in warme beweging bragten en van liefde deden ontgloeijen voor ſchoonheid en overeenſtemming.

Voeren wij liever den rijpen jongeling terſtond uit het ſtof der worstelperken en der ſcholen naar buiten in het licht der maatſchappij.

Voortreffelijk zijn de lesſen, die ARISTOTELES in zijne zedekundige vertoogen, of, na hem, CICERO in het eerſte boek over de Plichten voorſchrijft, omtrent de ware vereering dier deugd, die wij willen ſchetſen. — CICERO geeft ze den bevalligen naam van het *Decorum*, en leert ons duidelijk door onderſcheiden treffende voorbeelden, hoe in deze deugd alle levensplichten liggen opgeſloten, die den burger tot eên achtingswaardig en beminnelijk mensch moeten maken.

Wij zullen dus inzonderheid naar deze voorſchriften den jongeling en man door de verſchillende levensbetrekkingen henen leiden.

De wélopgevoede jongeling gevoelt, bij zijne eerste intrede in de maatschappij, eerbied en ontzag voor de jaren en ondervinding des bedaagden mans. Hij hoort met zedigheid zijn raad, vangt met gretigheid zijne lessen op en vormt zich naar zijn voorbeeld. Zoo zien wij te *Athene* en te *Rome* de wijsgeerige Rechtsgeleerden en Staatsmannen omstuwd van eene schare leergierige jongelingen, die hen begeleiden, aan hunne zijde kleven, en de treffendste bewijzen eener hooge achtinge geven, die thans te weinig wordt betoond, nu wij veelal de levenswijsheid uit boeken, en de kennis van volken en staten uit oppervlakkige dagbladen willen halen.

Bijna alle vertoogen over Wijsbegeerte, of Welsprekendheid en Staatkunde, die er een deel van zijn, worden ook daarom door de oude schrijvers in het bevallige kleed der zamenspraak gewikkeld. Het zijn meestentijds bijeenkomsten van mannen, grijs door jaren en ondervinding, met jongelingen van groote verwachting in de eerste vaag hunnes levens, wanneer het harte behoefte gevoelt, om uit het vuur van wijze gesprekken vonken op te vangen, die hunne nog sluimerende begaafdheden in vollen gloed moeten ontsteken.

Ziet, hoe bij PLATO en CICERO in hunne schoone gesprekken nooit uit het oog wordt verloren, wat met den stand en de waardigheid en jaren van elken spreker overeenkomt en betamelijk is.

Op zulk eene wijze gevormd en onderricht, roept de Staat hem op, om mede de ervarene hand aan het bestuur te slaan. Glibberig is hier de baan; verlei-

de-

delijk zijn de bijwegen! Doch hij toone nu, in geheel zijn gedrag, die innige gevoelens van kieschheid en betamelijkheid, die zoo zorgvuldig in zijn boezem zijn aangekweekt; hij geve nu den hellen weêrklank op de ſchoone lesſen, die, van zijne kindschheid af, als doordringende toonen eener zuivere muzijk, de ſtem der hartstochten hebben bedaard en gelouterd; zonder te willen pralen in den Raad, zonder roem te willen bejagen bij de menigte, zoo ijdel als het geklap harer handen, is hij een ambtenaar van den Staat, gelijk hij behoort te zijn. — Hij verliest nu, gelijk CICERO zegt, niet uit het oog, dat hij den Staat mede in zijn perſoon vertegenwoordigt; dat hij er de waardigheid en eere van moet ophouden; dat hij wetten en recht naauwkeurig moet handhaven en ſteeds gedachtig zijn, dat ze aan zijne trouw zijn verpand, en hij hun wachter en beſchermer moet wezen.

De ambtenaar legt zijn wél waargenomen post neder, en keert onder zijne medeburgeren terug. Maar hier vleit hij nu niet, om weder gunst en ſtemmen te verwerven: want zijn kiesch gevoel van eigen waarde duldt geene laaghartigheid; noch verheft hij zich hoogborſtig op vroeger eere en aanzien, of trekt den neus voor zijns gelijken op. De hoogmoed zou den band verſcheuren, die alles in overeenſtemming vasthoudt.

Wij zeiden in den beginne, dat de eigenſchappen dier deugd, wier uitwendige gedaante wij wilden ſchetſen, in elke daad behoort door te ſtralen; doch wij drukten nog in geenen deele onze meening

uit, zoo als wij moesten. Want niet alleen in daden en bedrijven, zelfs in gang en beweging, in houding en kleeding, in gebaarden, in uitdrukkingen en ſpraak, nergens mag zij, op hare eigenaartige wijze, ontbreken, als de echte vrucht van de waarachtige deugd der betamelijkheid. Trachten wij onze meening door eenig betoog en voorbeelden duidelijk te maken!

Geen deel van den mensch, noch naar ziel, noch naar ligchaam, ſtaat op zich zelve; het een hangt in een onverbreekbaren ſchakel aan het andere vast. Niet alleen in oog en voorhoofd, maar zelfs in beweging en houding is de geaardheid der ziel gekenteekend; geene daad mag afzonderlijk worden beſchouwd; maar is, of het uitvloeiſel, of een deel van vele andere daden, die het oog des ſcherpzinnigen kenners niet ontſnappen. Vordert nu de ware betamelijkheid overeenſtemming en volkomenheid, dan mag ook geen deel, hoe gering in ſchijn, worden veronachtzaamd; want deze zorgeloosheid zoude het ſchoone geheel verbreken.

Wanneer wij nu van dit beginſel uitgaan, kan het niemand bevreemden, dat, vooreerst, reinheid van ligchaam zulk een ſtreng bevel was in de wetten der betamelijkheid.

Als THEOPHRASTUS ons, in zijne karakterbeſchrijvingen, het kenmerk wil opgeven van een onaangenaam mensch, dan rekent hij het geenszins ongepast, om ter voltooijing der karakterſchets er bij te voegen: „En zulk een man heeft lange nagels aan zijne vingers en ongewasſchen handen."

De

De zorg voor gezondheid in het algemeen is hiervan onaffcheidelijk. Socrates ontmoet epigenes op ftraat, en zegt hem vriendelijk groetende: „Wat ziet gij er flecht uit; foei, gij verwaarloost uwe gezondheid: het is onbetamelijk door haveloosheid op zijn ligchaam oud te worden, voor dat gij gezien hebt, hoe fchoon en hoe fterk gij nog hadt kunnen worden."

Polybius fchetst ons zijnen boezemvriend scipio aemilianus, met wien hij diende in den laatften oorlog tegen *Carthago*, bijna als een ideaal van zedelijke hoedanigheden. Hij verhaalt ons, hoe scipio zich harnaste tegen alle begeerlijkheden, en hoe geheel zijn leven, in alle opzichten, eenparig en overeenftemmend met zich zelven was. Hij toont ons vervolgens de treffendfte en aandoenlijkfte bewijzen van scipio's kinderlijke liefde jegens zijne moeder, van zijne kiefche weldadigheid jegens zijne zusters, en van zijne welwillende hartelijkheid jegens alle de zijnen, en dan voltooit hij zijne karakterteekening met deze merkwaardige woorden: Door dit alles maakte scipio zich de deugd der ingetogenheid (het echte *decorum*) ten eigendom. Door zich te onthouden van al die vluchtige vermaken, won hij daarenboven gezondheid van ligchaam en bevalligheid van voorkomen, die hem zijn leven door vergezelde, en hem het tevreden genot van wezenlijke genoegens ter belooning gaf.

Als wij in elken brief bijna van den teederhartigen cicero de welmeenendfte raadgevingen aan zijne vrienden lezen, om toch hunne gezondheid

wél

wél te behartigen, en te zorgen, dat zij welvarende blijven; dan ligt hierin meer opgesloten, dan men ons doorgaans doet opmerken. Ook in het boven aangehaalde werk over de Plichten geeft CICERO zijnen zoon den raad, (en dit lag in de begrippen van het *decorum*) om toch vooral door ligchaamsoefeningen eene gezonde kleur en een aangenaam voorkomen te behouden, zoo als het betamelijk is, gelijk hij er bijvoegt.

Met deze zorg voor het ligchaam, uit een zedelijk oogpunt beschouwd, stond die der *kleeding* in een onmiddelijk verband. Ook hier moet de betamelijkheid zelve de plooijen van den tabbaard schikken, en hem noch met te lange zoomen doen slepen, noch te hoog ophalen. In dit opzicht vergat de behaagzuchtige ALCIBIADES steeds de betamelijkheid, en werd dan door SOCRATES berispt, die uit deze uiterlijke fout van ijdelheid wel gissen kon, hoe ijdel het hart van zulk een man moest zijn, en hoe zwak zijn karakter. Daarom namen de Redenaars voor het beschaafde volk van *Rome* en *Athene* steeds gretig de gelegenheid waar, om den persoon des beschuldigers of des beschuldigden zwart te maken bij de Rechters, wanneer ongepaste gebaarden of wilde gelaatstrekken, of onwelvoegelijke kleeding inzonderheid het verwijt kon wettigen van hunne slechte zeden.

Gelijk aan de kleeding, zoo is ook aan houding en gang de man kenbaar, die zijn innig gevoel van betamelijkheid door het uiterlijke kenmerkt. Hij treedt niet naar buiten trotsch als een paauw, en sta-

ſtatig als een triumfwagen; maar hij huppelt ook niet, noch vliegt of hijgt naar zijn adem. Die ligchaamswendingen zouden de tochten verraden, die de ziel buiten hare effenheid en ſtemming brengen. „ Wat ſpreekt gij mij van NIKOBULUS," zegt DEMOSTHENES in een zijner pleitredenen; „ het is immers een mensch, dien niemand lijden kan; hij loopt met groote ſtappen, hij ſchreeuwt zoo hard, en draagt een geweldige knods in zijne handen!" — „ Langzaam," zegt ARISTOTELES, „ zij de gang, deftig de ſpraak, en bedaard de rede van den man, die zich zelf geheel bezit."

Wij geleiden hem in den bonten cirkel der gezelſchappen, waar vreemden en bekenden bijeen zijn. Hij gaat in hun midden rond; maar de betamelijkheid vergezelt hem op zijne ſchreden. Hij groet beleefdelijk en vriendelijk; doch wacht zich wel, om zich aan iemand op te dringen. Hij roept niet met luider ſtemme, om zich boven anderen te laten hooren, noch opent met plechtſtatige deftigheid zijn mond, als ware hij hier in den Raad of Volksvergadering, om de belangen van den Staat te betogen. Hij vertoont in *Rome* den reiziger niet, die *Athene* en de Griekſche Wijsgeeren heeft bezocht. In *Athene* bootst hij geene uitheemſche zeden na van Perſiſche hovelingen. Hij vleit den vreemdeling niet ten koste zijner landgenooten. Hij ſpreekt met zuiverheid en bevalligheid zijne moedertaal, en bezigt geene dan kieſche uitdrukkingen, die ieder het aangenaam bewijs geven, hoe hij wel denkt en wel gevoelt.

De

De Grieken hadden een benijdenswaardigen rijkdom en naauwkeurigheid van taal, om zelfs elke afzonderlijke eigenſchap, die tot het wezen der betamelijkheid in het algemeen behoort, met gepaste afzonderlijke woorden uit te drukken. Zoo omſchreven zij het denkbeeld van juiste inachtneming van tijd en gelegenheid, en de kennis van orde en zaken met een enkel woord, derwijze, dat het ons den geheelen omvang van plichten voorſtelt. Ook deze beide deugdzame hoedanigheden, die wij voor een oogenblik *ordelijkheid* en *tijdigheid* durven noemen, zal de waarlijk kieſche man niet uit het oog verliezen. Neen! hij kan dat niet, en waar wij hem reeds zagen, heeft hij ze getrouw betracht. Aan de gezellige vriendenmalen, die geliefkoosde uitſpanning der Grieken en Romeinen, en die de Wijsgeer ARISTOTELES de rustplaats noemt voor den vermoeiden geest, ook dáár vindt hij zijne rechte plaats. Hij zit hier niet met een gefronsd voorhoofd, noch met een peinzend gelaat in gedachten verzonken. Hij werpt hier geene ſtaatsgeſchillen op, noch geleerde twisten: want hij kent de plaats en gelegenheid, die hem zegt, dat dit *hier* niet past; maar hij tracht alle zijne redenen te beſprengen met zout, en ſmakelijk te maken als den best toebereiden ſchotel.

Hoezeer beminden de Ouden boërt en ſchertſende gezegden, mits zij de vrucht waren van een beſchaafden geest, verwijderd van alle lafheid en ſnakerij, en niet ontijdig werden bijgebragt! Wij treffen geheele boekdeelen aan met zulke geestige uit-

uitdrukkingen vervuld; ook worden de namen van hen, die ze het meest bezigden, met lof bij de nakomelingſchap vermeld. Doch terwijl hij anderen doet lagchen, zal de rechtbeſchaafde man zelf niet vooraf uitſchateren, om aan te kondigen, dat hij iets aardigs wil zeggen, noch zijn zeggen met een uitnoodigend lagchen achtervolgen. Hij zal zich geen meester maken van de geſprekken, of zich een woord veroorloven, waarmede hij in de eere van afwezenden bijt, die zich niet verdedigen kunnen. En als *hij* gastheer is, dan erkennen de genoodigden zijne kieschheid en ſmaak in het algemeen, en die even genoemde voortreffelijke eigenſchap van inachtneming van orde en plaats in het bijzonder.

Toen P. AEMILIUS den Koning van *Macedoniën* overwonnen had, gaf hij dagelijks prachtige feestmalen, waar hij vreemden en bekenden van onderſcheiden rang en ſtand noodigen moest. Zijne vrienden gaven hem eens hunne bewondering te kennen, over de volmaakte orde, waarmede hij alles aan tafel ſchikte; doch hij antwoordde hun: „wat vreemds is daaraan? is dan het ſchikken van een leger en het aanrichten van eene tafel niet hetzelfde? daar toch alles afhangt van de kennis van orde en plaats." En deze P. AEMILIUS was een der edelſte mannen van het oude *Rome*.

Die uit het ware beginſel blijgeestig is aan den vrolijken vriendendisch, treurt in de woning des bedroefden, en geeft raad aan twijfelmoedigen: want

want dat hij overal en plaats en orde en tijd in acht neemt, komt niet uit aangenomen vormen van beleefdheid voort; maar uit de rechtheid van zijn gevoel door opvoeding ontwikkeld, en daarom tast hij nimmer mis.

Bevindt hij zich somtijds in het bijzijn van vrouwen; hoe minder gemeenzaam de omgang tusschen de beide sexen was in het gezellige leven, des te uitgelezener is nu zijn onderhoud. Die oneërbare woorden durft uiten in tegenwoordigheid eener vrouw, zeide de Romeinsche Wet, is schuldig aan de misdaad van beleediging. Doch ontmoet hij op straat eene welopgevoede vrouw, hij wijkt uit verschuldigde achting uit den weg; maar al zeide zijn kiesch gevoel het hem niet, ook de wet zoude het hem gebieden.

Maar volgen wij hem en zien hem zijn huis binnentreden. Die hem mogt ontmoeten, kan zich dat huis reeds van binnen en van buiten voorstellen. Het verheft zich niet prachtig als een tempel, noch is te nederig voor zijn rang en middelen; maar allerwege heerscht de zuivere smaak en het juiste gevoel des kieschen bewoners: zoo werd de begaafdheid van ATTICUS geroemd, een man van strenge Romeinsche zeden, getemperd door Grieksche manieren. „Niet gij moet van uw huis, maar uw huis moet van uzelven zijne waarde ontleenen," schrijft CICERO aan zijn' zoon, „en heeft weleer een beroemd man het bewoond, laat ons dan op onze hoede wezen, dat wij het geen oneer aandoen, noch

noch den voorbijganger recht geven, om te zeggen: ach! oud eerwaardig gebouw, ach! welk een ander Heer beheert u thans!"

Hoe gaarne volgden wij den beminnelijken man, dien wij ſchetſen, tot in de binnenvertrekken zijner woning, waar hem eene echtgenoote, edel als CORNELIA bij PROPERTIUS, met hare kinderen aan de hand, te gemoet ſnelt; doch de onſchuldige wellust van dit huisſelijk tooneel zoude ons misſchien te veel bekoren, en ons weêrhouden, om onzen weg te vervolgen.

Glimlacht echter niet, M. T., noch waant, dat geen huisſelijk geluk aan Griek of Romein ten deele viel. De man, dien wij bedoelen, is in de ſchaduw van zijn dak dezelfde, als in den glans der groote wereld. De effenheid van zijn gemoed ſtraalt op zijne vrouw en kinderen terug. Zijn gevoelig hart klopt van weemoedige tevredenheid, als hij de gezangen van HOMERUS opzegt, en zijne kinderen op den edelen HEKTOR wijst, (want ook de deugd des vijands verdient zijne bewondering) op HEKTOR, den heldhaftigen verdediger van zijn vaderland, van zijne gade en eenig kind; of ontroeren de weeklachten der wanhopende ANDROMACHE de jeugdige harten, dan haalt hij de liederen op ter eere der getrouwe PENELOPÉ, die, in moedige onderwerping, zoo vele jaren met telkens teleurgeſtelde hope zucht, en uitziet naar de wederkomst van den nooit vergeten echtgenoot. De gadelooze trouw van PENELOPÉ en de ſtandvastige liefde van ULYSSES

zijn geene bevallige droomen voor zijne verbeelding, in het genie van HOMERUS verwekt. Neen! zijn gevoel leidt hem tot betere gisfing. Hij ziet er de fchoone fchilderij in van die voorvaderlijke deugden, waarvan de Goddelijke Dichter fomtijds getuige moet zijn geweest, en daarom de zachtere toonen van echte huwelijksliefde uit zijne fnaren deden klinken. De held dezer gezangen verfmaadt de onfterfelijkheid, die eene Godinne hem aanbiedt; omdat hij liever fterveling wil blijven, mag hij flechts naar zijn gezin terugkeeren, en de rook zien opftijgen uit de nederige daken van het rotsachtige *Ithaka*, zijn vaderland. In al zijn omzwerven is de vervulling dezer uitzichten het toppunt zijner wenfchen, en de lafenis-drank in zijne rampen. Wanneer hij als fchipbreukeling op het onbekende ftrand van *Phœaciën* is geworpen, en de koninklijke maagd hem nadert, en hij haar biddende te voet valt en fmeekt om hare hulp; dan tracht hij haar te bewegen door deze ootmoedige wenfchen, (waarbij PENELOPÉ voor zijn geest ftond) „dat de Goden haar eenmaal een waardigen gade mochten fchenken, en eigen huis en eendrachtige liefde. — Want," roept hij bewogen uit, „niets is beter, niets is fchooner, dan waar twee ééns van hart en zin te zamen wonen, een man en eene vrouw; het fmart, die hen benijden, maar het is wellust voor het weldenkend gemoed; echter befeft het niemand beter, dan zij beiden."

Doch ik moet u verfchooning vragen, mijne ge-

geëerde toehoorders, voor deze afdwaling, waaraan ik mij, ondanks mijzelven ſchuldig maakte (*). Ik wilde u in het voorbijgaan ſlechts geruſtſtellen over uwe vermoedelijke bevreesdheid, als of de zachtere deugden van betamelijkheid, en hare onmisbare gezellinnen, fijnheid van gevoel en teederheid van hart, uit den kring des huisſelijken levens zouden uitgeſloten zijn geweest. Ik had u tot de Treurſpeldichters kunnen verwijzen, tot ALCESTIS of EURYDICE, of liever nog tot de ſchriften van ARISTOTELES, die, in zijn wijsgeerig vertoog over het wél inrichten van een ordelijk huishouden, aan man

(*) Ik laschte deze geheele plaats over het huisſelijke leven hierin, na de eerſte voorlezing in *Diligentia* in *'s Hage*. Glimlagchend zeide mij de geestige en ſchrandere KEMPER, wien ik alles, wat mij ter harte ging, en dus ook den inhoud mijner voorlezing mededeelde, dat ik, bij al mijne vooringenomenheid met de Ouden, nooit zou kunnen bewijzen, dat zij die hooggeprezen *kieschheid* ook in het huisſelijke leven in acht namen, en de deugd kenden, die wij *huisſelijk geluk* noemen, en eene der ſchoone vruchten van het Christendom is. Den edelen man ten gevalle, dien ik zoo gaarne mijn ontzag toonde voor zijne aanmerkingen, rangſchikte ik de aangehaalde plaatſen, waarbij ik nog het voorbeeld van PERIKLES en CICERO had kunnen voegen. Toch overtuigde ik KEMPER niet; — en geen wonder: want dat hij nog hoogere begrippen had van huisſelijkheid en tevredenheid, dan de onchristelijke Oudheid kon gevoelen, heeft mij zijn eigen onnavolgbaar levensgedrag getoond.

man en vrouw plichten voorfchrijft, die ook naar onze zeden elk huwelijk gelukkig kunnen maken. Doch welk gezag kon u aangenamer en gemakkelijker overtuigen, dan dat van HOMERUS, die, door zijne onfterfelijke zangen grooter invloed op de wereld heeft gehad, dan ooit aan eenig dichter te beurt viel, en die ons tevens, naar het oordeel der Ouden zelven, beter dan iemand hunner wijsgeeren in de scholen, door de waarheid zijner gedichten heeft geleerd, wat fchoon en betamelijk is. En zoo worden wij dan teruggevoerd tot de aanfchouwing van den kiefchen en weldenkenden man, dien wij ons voorftellen; want geheel zijn leven, zoo in als buiten zijne woning, moet fchoon en betamelijk zijn, als het volkomen lied des dichters, of als het zuiver fnarenfpel der Dorifche muzijk. Dit was de eisch der Sokratifche fchool; en treffend zijn inderdaad de voorbeelden, die zich allerwege opdoen van getrouwe betrachting dezer leer in het werkdadige leven. Brengen wij flechts één ten bewijze bij. Mijne fchets kan toch niet anders, dan ruw, en onvolledig en onzamenhangend zijn.

„ De ware kieschheid duldt niet, dat iemand met ophef van zich zelven fpreke of fchrijve." Met hoe groot eene zorgvuldigheid vinden wij dit voorfchrift der zedelijkheid in acht genomen! Doorbladert, om maar, uit duizend voorbeelden, flechts één ten bewijze te noemen, de gefchiedboeken van THUCYDIDES. Hij befchrijft den Peloponnefifchen oorlog, waarin hij zelf een voornaam deel had, en het

het ſlagtoffer werd van de onbeſtendigheid der volksgunst. Echter roert hij deze treurige geſchiedenis, die hem twintig jaren lang van zijn vaderland verbandde, naauwelijks aan; veel min ontvalt hem eene enkele uitdrukking van beleedigd gevoel. — XENOPHON leidt als veldoverſte de tienduizend Grieken, die den jongeren CYRUS te hulp getogen waren, midden uit *Perzië*, door vijanden, door ſneeuw en wildernisſen, en brengt hen behouden in hunne haardſteden terug. Bij het blijde herdenken aan zoo vele doorgeworſtelde gevaren beſchrijft hij met zijn betooverenden ſtijl, vloeijende als de honig van *Attica*, de groote gebeurtenisſen van den veldtogt. Wie vermoedt nu, bij het lezen, dat de ſchrijver zelf het hoofd der ſtoutmoedige onderneming was?

Men beſpeurt het duidelijk aan den toon, waarin HERODOTUS zijne verhalen ſtemt, dat eene diepe ſomberheid zijn' geest had bemeesterd; doch vruchteloos gisſen wij naar de oorzaak. De waarheidlievende reiziger maakt ons nergens met zijn eigen toeſtand bekend.

Het was meer toevallig, dan met voorbedachtzaamheid, dat ik de proeve voor mijn bewijs juist ontleende van de drie groote historieſchrijvers; doch waar zoude ik eindigen, wilde ik alle de dichters en ſchrijvers zelfs met name noemen, wien ik met hetzelfde recht denzelfden lof van kieschheid konde geven; eene kieschheid, die des te grooter waardij aan hunne onſterfelijke geſchriften bijzet, omdat

zij niet jegens anderen uit het oog verloren, wat zij aan zich zelven uit zedigheid verschuldigd rekenden; vandaar die keurige behandeling hunner onderwerpen, waarbij zij steeds eerbied hebben voor den hoorder en lezer, en hem niet door afgetrokken bespiegelingen, noch door vertoon van geleerdheid veronachtzamen, om hunne eigene ijdelheid te wieroken.

Er is echter eene hoogmoed, door verdiensten verkregen, die even zoo min de welvoegelijkheid kwetst, als er eene zekere nederigheid is, die haar geenszins eere aandoet. Uit dit oogpunt moeten wij de te dikwijls gelasterde roemzucht van CICERO beschouwen. Want heeft ooit eenig schrijver zijne leer en lessen met de daad beleefd, dan is het voorzeker CICERO geweest. Hem onbedachtzaam te veroordeelen of te miskennen, zou de grofste onbetamelijkheid zijn. Wie hem wil leeren hoogschatten, leze zijne brieven, en wie niet, op elke bladzijde, den beschaafden man, den kieschen vriend, den hartelijken broeder, den teederlievenden vader, den plichtmatigen echtgenoot in hem erkent, en lief gekregen heeft, dien zouden wij bijna durven raden, om ze nog eens te lezen.

Ja! wij bewonderen te veel in de Ouden de grootheid van karakter en talenten, gelijk zij voor onze verbeelding schittert op het tooneel van staat en oorlog; te weinig slaan wij hen gade in hunne bijzondere betrekkingen, waar minder eer hunne moeijelijker daden beloont. Misschien dwale ik; maar

maar voor mijn gevoel zijn er van CICERO enkele brieven, waarom ik den grooten Conſul liever heb, dan om eene der ſchoone redevoeringen, uitgeſproken voor *Rome's* opgetogen burgerſchaar.

Dáár kon misſchien ook de prikkel der eere en de hope der toejuiching zijn geest verheffen, en zijn gevoel opwinden; maar de brieven, die ik bedoel, zijn geſchreven in de eenzaamheid, in die heilige oogenblikken, waarin het hart met niets anders raadpleegt, dan met zich zelven, en op een tijd, toen de ſchrijver niet kon gisſen, dat ooit een enkele letter van dat alles het licht zoude zien.

Deze uitboezeming waren wij verſchuldigd, als een hulde-bewijs aan den grooten Romein, wiens nooit volprezen ſchriften, waarin hij ſteeds zijne eigene zuivere denkbeelden, en tevens die der Grieken mededeelt, ons, om in één woord onze meening uit te drukken, het overtuigendst bewijs moeten geven, dat, hoe men ook redetwiste over den aard van de voortreffelijkheid der Ouden, het *Decorum* bovenal de ſtempel was, waarmede zij het kenmerk van hun oppergezag in hunne grootſche werken hebben ingedrukt.

Ziet dien Griekſchen tempel, het ſtatige dak op zijne kolommen, als op vleugelen verheffende; ziet dat beeld, in wiens gelaat de ziel der Godheid ſpeelt, die het vertegenwoordigt! Wat doet u zoo opgetogen ſtaan? — Is het de kolosſale grootheid van dat gevaarte, of van dit Godenbeeld? — Maar *Egypte* vertoont u in zijne woestenijen gedenkſtuk-

 ken

ken van bouw- en beeldhouwkunst, die dezen tempel tot eene ſtulp, die dit beeld tot een dwerg maken, en echter verbazen zij u wel; maar zij roeren u niet! Of is het misſchien de verblindende pracht van ſchitterende edelgeſteenten, van goud en purper, die u zoo betoovert? doch gij ziet bijna niets, dan marmer en ivoor. — Wat is het dan, dat u zoo treft en zoo beweegt en roert; en niet u, niet ons; maar geheel de beſchaafde wereld met luider ſtemme doet uitroepen, dat in die oude modellen de ware kunst gezeteld is? — Het is, mijne toehoorders! de juistheid en gepastheid en evenredigheid, die hier overal heerscht; — het is de harmonie, die het geheel met zijne deelen verbindt; — het is in één woord het *Decorum*, dat met geurigen wazem over alles henenzweeft, en ieder voorwerp voor de onſterfelijkheid inwijdt. Met deze rechtheid van gevoel, door opvoeding en ſtaatsinrigtingen wijſelijk geleid, en in de geringſte kleinigheid in acht genomen, ſloeg de dichter de hand aan de lier, beklom de redenaar het ſpreekgeſtoelte, en beitelde de beeldhouwer tempelzuilen en godengedaanten.

Wat vragen wij dan nog, of dezelfde kieschheid, die door alle hunne werken als een levende ſtroom henenvloeit, ook in hunne maatſchappelijke betrekkingen gebloeid, en er zwier en bevalligheid aan hebbe bijgezet?

Is niet de ziel dier kunstvoortbrengſelen, indien ik dus ſpreken durf, de ziel van hen, die ze ſchiepen

pen en te voorſchijn bragten? Is al de lof, dien wij deze ſchoone werken toezwaaijen, niet louter eerbewijs aan de meesters zelve, aan de Grieken en Romeinen in het algemeen?

Of zou dat fijne gevoel, zou die behoefte naar volkomenheid zich in het burgerlijke leven hebben kunnen verloochenen?

Om niet ſtil te ſtaan bij deze ongerijmde vooronderſtelling, indien het eene vooronderſtelling mag heeten; wij hebben door onze verſpreide voorbeelden het tegendeel trachten aan te toonen, en vinden tevens bij elken dichter en wijsgeer en wetgever der oudheid de kieschheid in alle levensbetrekkingen aangeprezen en behartigd, als een der teederſte voorwerpen onzer bezorgdheid. Wanneer de Wijsgeer PLATO, om hier mijne rede te beſluiten, ons onder het beeld van een volmaakten ſtaat den *mensch* en *burger* tracht te ſchetſen, *zoo als hij behoort te zijn*, dan is het *Decorum* de hoofddeugd, en, als het ware, de hoekſteen, waarop zijn ſtaatsgebouw moet rusten, en waardoor zijn Gode gelijkvormige mensch tot een in alle deelen overeenſtemmend geheel moet worden zamengeſteld, om de Goddelijke kalmte der ziel op het menſchelijk gelaat te dragen; en gelijk de kunstenaar, door de rechte leiding zijns gevoels beſtuurd, de ſchoonheid van zijn beeld niet volkomen rekent, zoo ze niet tot de uiterſte toppen der vingers en tot in de geringſte plooi des kleeds is uitgedrukt, zoo volgden wetgever en wijsgeer, door dezelfde leiding beſtuurd, denzelfden aangewezen weg.

Helaas! dat zij het doel niet zoo gelukkig bereikten, en voor den kunstenaar moesten bezwijken! — doch hunne verontfchuldiging biedt zich van zelve aan, in het verfchil der bewerkte ftof. — Het marmer laat zich beitelen, het ijzer laat zich fmeden, en neemt de vormen aan, die de ervaren hand er indrukt. Maar het menfchelijk hart verliest door de woede der tochten telkens die fchoone vormen, en blijft in altoos hernieuwden ftrijd met de deugd.

II.

GESCHIEDENIS.

OVER DE

OPVOEDING DER JEUGD

BIJ DE GRIEKEN; (*)

DOOR

N. G. VAN KAMPEN.



Bij het nadenken over een onderwerp, geschikt voor eene leesbeurt, in het departement *Leyden*, der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, kwam mij niets gepaster, noch doelmatiger voor, dan u te onderhouden over *de opvoeding der jeugd bij de Grieken*. De opvoeding toch is een der groote onderwerpen onzer hedendaagsche beschaving, en de werkzaamheden dezer Maatschappij; en zouden wij dan niet begeerig zijn te weten, hoe omtrent deze hoogstbelangrijke zaak de beroemdste, de verlichtste, de beschaafdste volken der Oudheid, zij, die ons in het vak van wetenschap en kunst en smaak

(*) Voorgelezen in het departement *Leyden*, der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, in Febr. 1826.

ſmaak en *genie* ſteeds als modellen worden voorgehouden, hebben gedacht en gehandeld? Zou het groote verſchil in plaats en tijd en zeden en Godsdienst ons niet nieuwsgierig maken, om te weten, hoe menſchen onder zulke geheel onderſcheidene betrekkingen gedacht hebben, omtrent eene der grootſte en gewigtigſte zaken van alle tijden en plaatſen, de vorming van den jeugdigen mensch, naar ligchaam en geest? Welaan! M. H., daar deze ſtoffe zoo rijk, en onze tijd zoo bepaald is, zal ik, zondere nadere vooraffpraak, tot het aangekondigde onderwerp overgaan.

Omtrent de opvoeding in het algemeen zijn ons weinig geſchriften door de Ouden nagelaten. Wij bezitten er, zoo ver ik weet, ſlechts één, hetwelk opzettelijk deze ſtoffe in het algemeen behandelt, het boek: *over de opvoeding der kinderen*, voorheen aan PLUTARCHUS toegeſchreven; doch hetwelk door den grooten WYTTENBACH bewezen is in dien zin geheel onecht te zijn, hoewel het verſcheidene nuttige lesſen bevat, en ook uit een tijdperk, onmiddelijk na den grooten zedemeester afkomſtig moet zijn, van wien het den naam draagt; misſchien van een' zijner leerlingen. De oude Wijsgeeren hebben nogtans eene menigte voorſchriften en belangrijke wenken te dien aanzien gegeven, zoo als PLATO in zijne werken over den *ſtaat* en over de *wetten*, vooral in het VII[de] Boek, ARISTOTELES en op eene enkelde plaats CICERO. Omtrent de Romeinen neemt voornamelijk de redekunſtige QUINTI-

TILIANUS tot zijn bepaalde doel, de vorming van eenen Redenaar, het kind bijkans van de geboorte af bij de hand, en geeft de heilzaamfte lesfen ter ontwikkeling van den aanftaanden letterkundigen. Doch deze lesfen zouden ons eerst te ftade komen, wanneer wij, na eerst de opvoeding bij de Grieken te hebben befchouwd, ons tot de Romeinen moesten wenden, hetwelk echter in dit uur bezwaarlijk zal kunnen gefchieden, zoodat ik mij alleen tot de Grieken zal moeten bepalen. De oude Grieken, wier leven veel minder huisfelijk was, dan het onze, en die een veel grooter gedeelte van hunnen tijd op de openbare marktplaats doorbragten, lieten ook hunne kinderen, over het algemeen, meer in het openbaar opvoeden. Doch hier was aanmerkelijk verfchil tusfchen ftaten en ftaten. In het forfche *Sparta*, waar men de menfchelijke aandoeningen geheel geene plaats gaf, en iedereen flechts tot geharde krijgslieden wilde vormen — in *Sparta* had de huisfelijke opvoeding geheel geene plaats; de kinderen werden reeds van het vijfde jaar af geheel aan de ouders ontnomen, en in openbare plaatfen opgevoed, echter niet dan in ligchaamsoefeningen, lezen, fchrijven en een weinig muzijk. Alle andere wetenfchappen en kunsten werden, als flechts dienende, om den foldaat te verflappen, geheel en al uit *Sparta* verbannen. Het was te *Sparta* bovenal, dat de onmenfchelijke gewoonte, van de kinderen te vondeling te leggen, die men niet konde, of niet wilde opvoeden, (welke meer of min in geheel *Griekenland* heerschte,) ftellig

door

door de wetten bepaald was, omdat *Sparta* minder menſchen, dan wel goede ſoldaten begeerde. Elk kind, hetwelk ſlechts eenigermate mismaakt ter wereld kwam, werd dadelijk in een hol geworpen, om te verſmoren. Men kan wel verwachten, dat bij zulke menſchen geene natuurlijke teederheid kon heerſchen, dat de kinderen ſlechts tot hardvochtigheid, tot wreedheid omtrent hunne ſlaven, en tot ligchaamsoefeningen werden opgeleid. Het ſtelen was hun niet verboden, mits het behendig geſchiedde. Zij moesten zich, zonder te klagen, in den tempel van DIANA ter dood toe laten geeſelen, en hadden vrijheid, jagt te maken op de ongelukkige Heloten, de ſlaven hunner ouderen, als of het wilde dieren geweest waren. Nuttige beroepen en handwerken te leeren, kwam geheel niet te pas, daar zulks in *Sparta* voor ſchandelijk, en den vrijen man onwaardig gehouden werd. Dezen ſchoot namelijk, buiten den oorlog, niets over, dan een jager of een lediglooper te zijn. Het land bouwden zijne ſlaven. Doch wenden wij onze oogen van dit treurige tooneel af, hetwelk zoo ten onregte zelfs door Wijsgeeren geprezen is, en begeven wij ons naar *Athene*.

In dit beroemde gemeenebest ontmoeten wij reeds terſtond een' anderen geest. De groote Wetgever SOLON, veel menſchelijker, dan LYCURGUS, ſtelde eene ſtraf op de werkeloosheid, zoodat alle kinderen van der jeugd af tot wetenſchappen werden opgeleid. Volgens PLATO, die in zijne wetten een geheel boek aan de opvoeding heeft toegewijd,

was

was het doel der opvoeding, *de ligchamen en zielen op de ſchoonſte en beste wijze te ontwikkelen.* Hij verlangt, dat de opvoeding het midden houde tusſchen alle groote toegevendheid en geſtrengheid. „De eerſte, (zegt hij) maakt de kinderen ongemakkelijk, driftig, en wegens kleinigheden gevoelig; de tweede kruipend en ſlaafsch, en boezemt hun menſchenhaat in. Men moet de kinderen door onmatige ſtraf niet verbitteren; maar ook niet ongeſtraft tot euvelmoed laten vervallen. De ſchommeling van zeer jonge kinderen, en het zingen van wiegezangen is zelfs voor de gezondheid bevorderlijk, verſchaft een' gezonden ſlaap, en bewaart het kind voor ſchrikbeelden." Tot het zesde jaar wil hij, dat jongens en meisjes bij elkander opgevoed, maar dat zij alsdan geſcheiden worden. Voor de jongens begint alsdan de eigenlijke opvoeding, die hij in twee hoofddeelen, *ligchaamsoefening* en *zielsbeſchaving*, doch elders in drieën verdeelt: *de beginſelen der letterkunde*, (Grammatica) *kunstmatige ligchaamsoefening*, (Gymnastica) en *de kunsten der zanggodinnen* (Muzijk). Deze laatſte verdeeling zullen wij hier volgen.

Het was een groot voordeel voor den Griekſchen knaap, dat hij ſlechts ééne taal behoefde te leeren, zijne *eigene* namelijk, hetwelk hem al den tijd uitwon, dien onze kinderen aan de beoefening van vijf of zes oude en hedendaagſche vreemde talen, gedeeltelijk zeer moeijelijk, moeten toewijden. De jonge Athener werd onder de zorg van eenen *Pedagoog* of knapengeleider geplaatst, een vertrouw-

de ſlaaf, die hem bij de hand des morgens vroeg naar ſchool bragt, en daaruit bij zonnenondergang terughaalde. Deze ſchijnbaar zoo geringe taak gaf nogtans aan den knecht, die haar waarnam, een bijzonder vertrouwen, en een *Pedagoog* was altijd, vooral, wanneer hij bij het kind naderhand zelf in dienst kwam, iemand, die veel vertrouwen en achting genoot.

Men had, zoo het ſchijnt, tweederlei leermeesters voor het lagere onderwijs, de *Grammatisten*, die enkel werktuigelijk lezen en ſchrijven leerden, en de *Grammatici*, of ook wel *Critici* genaamd, die ook den ſtijl vormden, en aan de jonge lieden uitgelezene ſtukken uit dichters lieten lezen. Deze laatſte waren ſomtijds bekwame en zeer kundige lieden, bij voorbeeld, de *Muſicus* DAMON, die mannen als PERIKLES en SOKRATES had onderrigt, en bij wien de eerſte zelfs lesſen in de ſtaatkunde had genoten. Onder de dichters, die men op deze ſcholen las, behoorden vooreerst de Fabelen van ESOPUS, alsdan ſtukken uit HOMERUS, HESIODUS, en de lierdichters. HOMERUS was op deze ſcholen dus volſtrekt onmisbaar; en geen wonder! dezen aldaar te misſen, zou eveneens geweest zijn, als wanneer een onzer ſchoolonderwijzers geenen Bijbel in huis had, daar HOMERUS zoowel voor hun godsdienſtig geloof, en voor de oudſte echte beſcheiden van hun volk, als voor dichterlijke ſchoonheden de vraagbaak en het handboek aller Grieken was. Men verhaalt daaromtrent de volgende *Anecdote* van den jongen en balddadigen ALCIBIADES, dat hij, iets

in HOMERUS willende nazien, tot den eersten den besten schoolonderwijzer in huis liep, en hem denzelven voor een oogenblik ter leen verzocht. „ Ik heb er geen," was het antwoord. „ Wat," zeide de jongeling, „ geenen HOMERUS?" en met een gaf hij hem een' slag om de ooren.

Deze trek doet ons zien, dat de onderwijzers nog minder achting te *Athene* genoten, dan in vroegere jaren bij ons, toen men het woord *schoolmeester* bijkans als eene term van verachting gebruikte. Maar er zijn ook plaatsen in de Ouden, die ons blijken geven, dat het onderwijs aldaar even hard en met bovenmatige gestrengheid plaats had, als bij ons vóór de verbeterde leermethode. Men hoore den Wijsgeer TELES, waarvan ons eene plaats bij STOBEUS bewaard is. „ Zoodra het kind de voedster ont-„ wassen is, neemt de *Pedagoog*, de drilmeester, de „ lees- en schrijfmeester, de muzijkmeester, de tee-„ kenmeester het onder hun opzigt. Het kind wordt „ ouder, dan komt de rekenmeester, de meester „ der wiskunde, de rijmeester. Door deze allen „ wordt hij met de roede geslagen, vóór den dag „ opgewekt en heeft geen oogenblik rust. Hij wordt „ een aankomende knaap; dan heeft hij weder „ andere opzieners en drilmeesters te vreezen, den „ schermmeester en den opziener zijner ligchaams-„ oefeningen. Ook van deze allen wordt hij met de „ roede geteisterd en op allerlei wijze gadegeslagen „ en gepijnigd. Nu is hij twintig jaren: hij heeft „ nog den opziener der ligchaamsoefeningen te vree-„ zen, en bezit, daar hij nu als soldaat den krijgs-

„ dienst moet leeren, in niets zijn' vrijen wil." Een ander Wijsgeer klaagt op denzelfden toon over de harde wijze van opvoeding, in het gefprek *Axiochus*, hetwelk de beroemde WYTTENBACH aan PLATO zoowel, als aan AESCHINES, den *Sokratiker*, ontzegt, hoewel STOBËUS het ons, op naam van eerstgemelden, bewaard had. „ Welk gedeelte van „ den jeugdigen leeftijd," zegt hij, „ is toch vrij „ van ellende?... Nadat het kind den ouderdom „ van zeven jaren bereikt heeft, en dus de rampen „ der eerfte kindsheid is doorgeworsteld, dan komt „ de *Pedagoog*, de lees- en fchrijfmeester, de dril- „ meester, en fpelen voor tirannen. Wordt hij „ grooter, zoo komen er *Criticusfen*, en meesters „ in de wiskunde en krijgskunde; kortom, een „ geheele troep van *despoten*. Nadat hij nu onder „ de aankomende jongelingen (*Ephebi*) is opgefchre- „ ven, zoo verfchijnt de *Gouverneur*, en met hem „ de vrees voor nog erger. Dan komt het *Lyceum* „ en de *Akademie*, en het worftelperk en de „ roede; — eene oneindige menigte rampen: den „ geheelen tijd des jongelings moet hij doorbrengen „ onder opzieners, door den raad van den *Areopagus* „ aangefteld."

Uit deze beide plaatfen blijkt, behalven hetgeen wij voornamelijk zochten aan te toonen, ook, dat de jonge Griek althans meesters in overvloed had. Al trekken wij nu van dit fomber gekleurde tafereel ook veel af, daar de fchrijver blijkbaar het oogmerk had, de ellende des levens op het zwartst voor te ftellen; zoo blijkt toch zoo veel onbetwistbaar daar-

uit

uit, dat het geene zeldzaamheid was, de vernederendste ligchaamsstraffen bij het onderwijs te gebruiken, en wel tot de jongelingsjaren toe. Doch misschien was dit zoo niet in de tijden der vrijheid; misschien werden onder de Macedonische tirannij, waaronder TELES leefde, de straffen ook zwaarder en slaafscher te *Athene*. Wij zien daaruit tevens, dat de ligchaamsoefeningen een veel grooter gedeelte der opvoeding bij den jongen Athener besloegen, dan bij ons het geval is. Dit nu was het tweede der drie hoofdvakken, waarin wij zagen, dat de opvoeding verdeeld was, en men kende haar onder den naam der *Gymnastiek*, of der *naakte oefening*, daar het worstelen en andere ligchaamsoefeningen, in de opzettelijk daartoe ingerigte plaatsen, onder naakte jongelingen plaats hadden. Te *Sparta* had men de schaamte zoo zeer uitgeschud, dat zelfs naakte meisjes tusschen zwaarden dansten. Wijsgeeren en Oudheidkundigen hebben dit zeer fraai gevonden; doch het natuurlijk gevoel is onbedriegelijker, dan de stem van een' Wijsgeer.

De *Gymnastiek* en de muzyk werden gelijktijdig beoefend. De eerste diende, om de beweging des ligchaams te regelen; de tweede, die der ziel. De *Gymnastiek* was weder tweeledig: de dans en het worstelen. De eerste, die altijd zekere deftigheid moest bewaren, zoo als vrije menschen paste, (want wulpsche dansen liet men aan slaven en slavinnen over,) diende voornamelijk, om vlugheid, behendigheid en schoonheid des ligchaams *harmonisch* te ontwikkelen. De worsteling bevorderde gezond-

 heid

heid en kracht. De jongelingen, naakt uitgekleed, werden alsdan van het hoofd tot de voeten met olij ingewreven, ten einde hunner partij minder vat op zich te geven; daarop moesten zij elkander trachten op te ligten en op den grond te werpen. In het worſtelen was het verboden te ſlaan; in den *Cestus* of het vuistgevecht mogt men elkander niet aanraken, dan met ſlagen. Dit laatſte had eene treffende overeenkomst met het Engelsche *boxen*. Men ſloeg elkander mer vuisten, in zware lederen handſchoenen gewikkeld; en in deze laatſte oefening viel ſomtijds de eene partij ter aarde, terwijl het bloed haar bij ſtroomen uit de keel vloeide, en zij voor dood werd opgenomen. PLATO, die het worſtelen zeer aanprees, keurde dan ook deze laatſte wreede ligchaamsoefening af. Voorts leerde men kaatſen, lans- en ſchijfwerpen, ſpringen, loopen, ſomtijds zwaar gewapend, en wagenmennen. Het ſchijfwerpen geſchiedde op de volgende wijze: Men had ronde, bolle en zeer gladde metale ſchijven, met een' lederen riem doorboord, waaraan men de ſchijf moest opnemen, en uit al zijne magt, na die te hebben rondgedraaid, van zich werpen. Alle deze ligchaamsoefeningen beminden vele jonge Grieken hartstogtelijk, want dezelve gaven hun, meer dan iets anders, gelegenheid, om de zegepalmen in de Olympiſche of andere beroemde ſpelen te winnen; een voorregt, hetwelk hun geene belooning van geldswaarde, maar de hoogſte eer ſchonk, die *Griekenland* kon verleenen. Buitendien oefende men

zich

zich in het zwemmen, paardrijden, en fomtijds in de jagt.

Wij gaan thans over tot het derde hoofdvak der opvoeding, namelijk de *muzijk*. Hiertoe behoorde echter niet enkel, hetgeen wij met dien naam beftempelen, de eigenlijk gezegde *toonkunst*. Bij een volk, zóó gevoelig voor het fchoone, dat het *fchoon*, *edel* en *braaf* met één en hetzelfde woord beftempelde, moest de kennis aan de wetten der *harmonie* en der *overeenftemming* eene der gewigtigfte vakken van het onderwijs zijn. Ook is het woord *muzijk* oorfpronkelijk geenszins enkel de toonkunst; het is de kunst der *Muzen*, dochters van MNEMOSYNE, de Godin der gedachtenis; en dus werden, in eenen ruimen zin, daaronder alle fraaije kunsten en wetenfchappen begrepen. Dit is zóó waar, dat PLATO ergens zegt, dat de ftarrekunde en de muzijk verwante kundigheden zijn, omdat de eerfte de harmonie der hemelbollen aan het oog vertoont, gelijk de tweede de harmonie der klanken aan het oor. „Wij zullen, zegt hij elders, de ware „muzijk niet beoefenen, voor dat wij de ware maat „en harmonie ook in het leven kennen, de denk„beelden van *bezadigdheid*, en *moed*, en *onbekrom„penheid*, en *grootmoedigheid*." Doch er is eene nog fterkere plaats in PLATO, die ons duidelijk doet zien, hoe veel men onder de muzijk begreep, namelijk de geheele dichtkunst. Men vindt die in het begin van den *Phédon*. SOKRATES verhaalt, dat hij dikwerf een' droom had, die hem gedurig vermaande: SOKRATES, *leg u op de muzijk toe, en*

beoefen dezelve! „ Eerst," zegt hij, „ dacht ik, „ dat dit ſlechts eene aanſporing en bemoediging „ was, om, gelijk ik tot hiertoe gedaan had, „ mij op de wijsbegeerte toe te leggen, als zijnde „ de verhevenſte muzijk. Doch naderhand beden- „ kende, dat de Godſpraak deze gewone muzijk „ bedoelde, wilde ik haar niet ongehoorzaam zijn. „ Ik maakte dus eerst eenen lofzang voor het feest „ van APOLLO; doch naderhand bedacht ik, dat een „ dichter, wanneer hij waarlijk dichter wil zijn, „ niet enkel woorden, maar verzierde verhalen moet „ voortbrengen; en, daar ik dit uit mij zelve niet „ kon, heb ik eenige fabelen uit het proza van „ AESOPUS in verzen overgebragt." — Wij hebben deze plaats te liever aangehaald, omdat zij ons niet alleen doet zien hoever de Ouden het denkbeeld van muzijk uitſtrekten, daar zij de poëzij onder de *gewone* muzijk rangſchikten; maar ook hoe PLATO over de dichtkunst dacht, die hij in *verdichte verhalen*, niet enkel in *ſchoone woorden* ſtelde. Vandaar ook, dat de hoogere klasſe der *Grammatici*, die de uitlegging en aanwijzing van de ſchoonheden der dichters behelsde, meermalen tot de muzijk werd gerekend; zoodat, hetgeen wij boven van den *Musicus* DAMON hebben gezegd, ons geenszins aan eenen blooten toonkunſtenaar moet doen denken.

In eenen ruimeren zin behoorden dus tot de *muzijk* allerlei bevallige kundigheden, en men zou dezelve *zielsbeſchaving*, gelijk de *Gymnastiek ligchaamsoefening* kunnen noemen. Men kan daaronder dus ook zoowel de teekenkunst, die in de

ſchoo-

ſchoone dagen van *Athene* aldaar bij fatſoenlijke jongelingen zeer algemeen beoefend werd, als andere fraaije kunſten betrekken. Nogtans ſpeelde de eigenlijke muzijk, zoowel van zang als van ſpeeltuigen, bij de Griekſche opvoeding altijd eene hoofdrol, en het is zeer geestig, hetgeen PLATO daarvan zegt in het begin des tweeden Boeks zijner *Wetten*. „De jeugd kan, om zoo te ſpreken, nooit rusten, zoo min naar ligchaam, als met de ſtem. Altijd zoekt het kind beweging en geluid te maken. Het huppelt, het ſpringt, het danst, het ſpeelt, het maakt allerlei geluiden. Andere dieren nu hebben geen gevoel voor maat en orde in hunne bewegingen; maar over ons menſchen hebben zich APOLLO en de door hem geleerde Muzen en BACCHUS (de beſchermheer van het tooneel) ontfermd, en hun maat en harmonie geſchonken, waardoor zang en dans is ontſtaan: zoodat men wel zeggen mag, dat APOLLO en de Muzen ons de eerſte opvoeding ſchonken."

Maar het was ook, uit hoofde van dit hooge belang der muzijk voor den jongen ſtaatsburger, dat dezelve door den ſtaat zelve geregeld en vastgeſteld werd; althans te *Sparta*, waar het verboden was op de lier meer dan een bepaald getal ſnaren te ſpannen. De beroemde toonkunſtenaar TIMOTHEUS werd dus genoodzaakt vier ſnaren van zijne elfſnarige lier weg te doen, omdat hij, zeide men, de oude deftigheid, zedigheid en eenvoudigheid door zijne verwijfde, wulpſche en al te kunſtige toonen beleedigd had. Te *Athene* ſchijnt zulk eene orde

niet bestaan te hebben; maar nogtans ijverde PLATO ten sterkste voor het behoud der oude, deftige, statige, en aan Godsdienst of deugd geheiligde muzijk. Inderdaad moet deze laatste wonderen gedaan en de gemoederen tot ijver voor de Goden en het vaderland hebben weggesleept, waartoe de latere, die geheel kunst werd, geheel buiten staat was. Wat zou een PLATO, wat zouden de Spartanen, aan zulke eenvoudige toonen gewend, wel van onze muzijk gezegd hebben? BEETHOVEN zoo min, als ROSSINI, zouden ongetwijfeld in hun oog genade hebben gevonden. Ook had men onze kunstige zamengestelde speeltuigen niet. Eene *lier*, eene *citer*, eene *fluit*; ziedaar de speeltuigen der Ouden. Onze piano's, onze orgels, onze talrijke blaasinstrumenten zouden hen in de hoogste verwondering hebben gebragt. Het verdient opmerking, dat de uitwerksels dier eenvoudige instrumenten en toonen, in vergelijking van onze meer kunstige en zamengestelde, zoo verbazend groot was. De oorzaken hiervan te ontwikkelen, behoort echter niet hier.

Wanneer nu de jongeling zich ook in het rekenen en andere noodige kundigheden, die gedeeltelijk reeds boven opgenoemd zijn, had geoefend, werd hij dikwijls tot onderrigting, bij eenen *Sophist*, en in latere tijden bij eenen *Wijsgeer* gebragt. De eerste namen geld, en veel geld, voor hun onderwijs in de hoogere wetenschappen, zoo als de *redekunst*, de *redeneerkunde* en de *welsprekendheid*, en vloeiden daartoe van alle kanten naar

Athene te zamen. Sokrates befpot en hekelt deze hebzucht op eene zeer fcherpe, maar nogtans regtvaardige wijze. Zijn onderwijs werd, op de hem alleen eigene manier, *om niet* gegeven. Hij nam geenszins den toon van *gezag* aan; maar lokte door zijne geestige vragen van de jongelingen antwoorden uit. Ook plato volgde dat voorbeeld; en de edelfte vernuften van *Griekenland* vormden zich in hunne fcholen. Jammer, dat een ander onmiddelijk leerling van sokrates zich reeds weder, even als de Sophisten, voor zijn onderwijs liet betalen. Het was aristippus. Een Athener wilde hem zijn' zoon ter leering toevertrouwen, en eischte daarvoor duizend *drachmen*, of driehonderd guldens. „ Wel ontzettend! daarvoor kan „ ik een' flaaf koopen!" fprak de Athener. — „ Doe dat," hernam aristippus, „ dan hebt gij „ er twee." — Dit voorbeeld werd fpoedig gegevolgd, en in fpijt der fchoone woorden der Wijsgeeren waren hunne daden meer dan eens met het merk der gemeenfte hebzucht beftempeld. Indien men den lateren Wijsgeer lucianus mag gelooven, die met zijne ambtsbroeders ongenadig den draak ftak, en hen met onvergelijkelijken luim aan de kaak ftelde, moeten vooral de Stoïcynen, die hunne leerlingen tegen gereede betaling niets leerden, dan woorden, te *Athene*, in den tijd des lateren Romeinfchen keizerrijks, zich door inhaligheid en fchijnheiligheid hebben gekenmerkt. Ik zou u hiervan kluchtige ftaaltjes kunnen bijbrengen; doch ter eere der wijsbegeerte en der deftige

Sto-

Stoïcynſche gezinte zal ik die liever verzwijgen, te meer, omdat ik niet weet, in hoe verre LUCIANUS volkomen geloof verdient. Op vroegere Wijsgeeren paste dit verwijt niet, althans geenszins op allen. Bekend is de onbegrijpelijke moeite, die SOKRATES zich gaf ter verbetering der edelſte jongelingen; en het volgende geval is te aandoenlijk, om het u niet mede te deelen. — De Wijsgeer XENOKRATES, een deugdzaam leerling van PLATO, en deszelfs tweede opvolger, was eens in den vroegen morgen in zijne ſchool (de *Akademie*) met zijn onderwijs bezig. Een dartel en weelderig jongeling, geheel in buitenſporigheid en wellust verzonken, had tot aan den morgen toe onder zijne drinkbroeders den nacht doorgezwelgd. Getooid in den opſchik der ligtmisſen van dien tijd, met een' bloemkrans in het haar, en eene *geparfumeerde* lucht wijd en zijd om zich heen verſpreidende, gaat hij de woning van den nuchteren, zedigen Wijsgeer voorbij. Deze gelegenheid tot eene grap kan hij toch niet verzuimen. „Laten wij," zegt hij, „dien ſchoolvos eens voor den gek houden!" Hij treedt binnen. Alle de leerlingen ſtaan verſteld, verwonderd, en weldra verontwaardigd: POLEMON ziet met lagchende, onbeſchaamde blikken in 't rond, vooral met een' honenden blik op den Wijsgeer. Deze ſchijnt niets te merken; maar wendt, gelijk PAULUS voor FELIX, de reden op *matigheid* en *zelfbeheerſching*. Hij ſpreekt zóó innemend, zóó hartelijk, zóó krachtig! de jongeling begint te luisteren; hij zet zich neder. Lang-

za-

zamerhand ontvloeit eene traan zijn oog; hij rukt zich den onteerenden bloemkrans van het hoofd, schikt zijne losse, woeste kleeding in eene eerbare plooi; hij wordt diep geroerd, en vat nu het heilige, onberouwelijke voornemen van *bekeering* op. Al snikkend wendt hij zich tot den Wijsgeer, en bidt hem om verder onderwijs. Deze neemt hem hartelijk op; hij wordt zijn beste leerling, zijn opvolger; en de naam van POLEMON wordt nog met roem onder de waardige hoofden der oude *Akademie* gespeld, die zich geenszins, gelijk de nieuwere, door twijfelzucht onderscheidde, maar op PLATO's voetspoor aan God, en deugd en onsterfelijkheid heilig geloofde.

Doch het waren niet alleen de scholen der Wijsgeeren, die den Atheenschen jongeling bezig hielden. Hoogere pligten riepen hem tot den strijd voor het vaderland; en wij hebben boven met een woord gezien, dat er ook meesters in de krijgskunde waren, om den jongeling reeds vroeg, zekerlijk hetgeen wij de *exercitie* noemen, te leeren. Doch zoodra de jonge Athener de jaren bereikt had, die hem tot den krijgsdienst opriepen, was zijne opvoeding geëindigd, of moest zij geëindigd zijn. Hij was alsdan burger van den staat, dien hij diende; en van dit tijdstip af verlaten wij hem.

Het zal u geenszins verwonderen, dat wij hier van geen godsdienstig onderwijs gewag gemaakt zien. De Godsdienst der Grieken had met de zedelijkheid weinig gemeens, althans hoe meer hij zich beschaafde. In de vroegste tijden had de

schroom,

schroom, om de Goden door *meineed* te beleedigen, de bescherming, die zij aan vreemdelingen en armen verleenden, en hetgeen men dus op hun voorbeeld moest doen, de vrees, om openbare ongeregtigheden te plegen, nog al invloed op de daden der Grieken. Later verdween die invloed ten goede bijkans geheel, en er bleven niets over, dan doode plegtigheden, een eeredienst zonder lessen der zedelijkheid. Jongelingen en jonge dochters vonden in denzelven wel aangename bezigheden; de veelvuldige optogten bij de vele feesten, waarin reijen van knapen en maagden koorgezangen aanhieven ter eere der onderscheidene Godheden; de offerdienst, de tooneelspelen (feesten ter eere van BACCHUS) dit alles maakte een aanzienlijk gedeelte van het leven en de werkzaamheden der jeugd uit. Maar in die spelen en die tooneelvertooningen zelve, gelijk in alle verhalen wegens de Goden, lag de kiem tot menige ondeugd verscholen. De onvergelijkelijke PLATO, dien men altijd noemen moet, wanneer van zedelijkheid en Godsdienst bij de Ouden gesproken wordt, durfde dit misbruik in het hart aantasten, door de schromelijke gevolgen te doen zien, die het voor de jeugd moest hebben, wanneer zij steeds van zulke *wreede*, *nijdige*, *twistzieke*, *onkuische*, en omtrent hunne naaste bloedverwanten *snoode* en *onbarmhartige* Goden hoorde, als in *Griekenland* het geval was. Hij gaf andere gronden van Godgeleerdheid op, ten gebruike bij het jeugdige onderwijs, namelijk: 1.) *God is goed, en bedoelt nooit het kwaad met de menschen. Hij is dus geene*

oor-

oorzaak van het kwade. 2.) *God is onveranderlijk en waarachtig; hij misleidt dus niemand, en neemt niet allerlei gedaanten aan, om de menſchen in verwarring te brengen. Er gaan niet, gelijk ſommige moeders zeggen, om de kinderen ſtil te houden, des nachts Godheden rond, die de menſchen kwaad doen. Neen! hij is geheel onwankelbaar en waarachtig in woorden en daden; hij zelf wordt niet verleid, noch verleidt niemand door woord of beeld of vertooning.* — 3.) *God heeft niets van ons noodig, maar geeft ons al het goede; hij wordt niet door geſchenken omgezet, gelijk een ondeugend woekeraar: want dat zou verſchrikkelijk zijn, indien de Goden op geſchenken en offerhanden zagen, en niet op de ziel, of iemand heilig of regtvaardig is. Offergaven en gewijde optogten kan toch ook de ſnoodſte en verachtelijkſte mensch vieren.* — Doch, helaas! deze ſchoone denkbeelden bleven binnen den omtrek der *Akademie* beſloten.

Anders ging het te *Athene* wel, gelijk te *Rome*, volgens het getuigenis van CICERO. „ Zoodra wij „ het licht zien, verkeeren wij terſtond in alle „ ondeugd, en in de hoogstmogelijke verkeerdheid „ van gevoelen, zoodat wij de dwaling als met de „ moedermelk ſchijnen te hebben ingezogen. Zoo- „ wel bij ouders als leermeesters worden wij zoo- „ danig met dwalingen doortrokken, dat waarheid „ voor waan, de Natuur voor het vooroordeel „ moet wijken. Hierbij komen de Dichters, die, „ uit hoofde van hunnen grooten naam van *ge-* „ *leerdheid* en *wijsheid*, gehoord, gelezen, van

„ bui-

„ buiten geleerd en diep in de ziel geprent wor-
„ den. Komt hierbij nog het algemeene voorbeeld
„ en de menigte, die overal in ondeugden toe-
„ ſtemt; hoe is het dan mogelijk, niet geheel door
„ eene verkeerde denkwijze beſmet te worden, en
„ van de natuur af te wijken!"

En hiermede, Mijne Heeren! meen ik mijne taak te hebben afgeweven, in zoo verre de naauwe perken eener voorlezing zulks gedoogen. Heeft u deze vlugtige ſchets niet geheel mishaagd; zoo kan ik misſchien bij eene andere gelegenheid eens met u de opvoeding der jeugdige Romeinen beſchouwen.



IV.

FRAAIJE LETTEREN

EN

MENGELWERK.

OVER DEN STIJL

VAN

DEMOSTHENES;

(*Voorlezing.*)

Mijne Heeren!

Het wordt bijna vier eeuwen, ſedert de ſtudie der oude letteren in *Europa* is begonnen te herleven, en, ontſlagen van den knellenden druk van domheid en bijgeloof, zich allengs te verbreiden, om welhaast de luisterrijkſte vruchten van beſchaving in kunsten en wetenſchappen, ja in het geheele maatſchappelijke leven voort te brengen. Men denke evenwel niet, dat velen zich ſteeds, te allen tijde, met die ſtudiën hebben bezig gehouden. Het waren ſlechts weinigen, maar wier invloed en weldadige werking op het algemeen onberekenbaar groot en uitgeſtrekt was. Vandaar nogtans, dat men zich dikwijls beklaagde over de weinige belangſtelling, die der oude letteren bij het publiek te beurt viel; en al ſpoedig hield men geleerden,

en zoogenaamde lieden van ſmaak, voor twee op zich zelve ſtaande partijen. Ongelukkige verwijdering! welligt of aan de verwaandheid van dezen, of aan de trotschheid van genen, te wijten, voorzeker niet met den aard der zake zelve verbonden, maar hare beste vruchten meestal, als in de geboorte, verſtikkende. Gelukkig is deze onnatuurlijke afſtand niet altijd dezelfde gebleven: en zoo er al eenige ſchuld bij de geleerden was, kan men niet ontkennen, dat zij ſedert een geruimen tijd, over het algemeen genomen, merkelijk zijn toegetreden, en dat opvoeding, bemoeijing in het burgerlijke leven, en werkzaamheid in de talen en wetenſchappen, die tot den dag van heden behooren, hen zullen vrijpleiten van den blaam, die men, welligt met eenig regt, op hunne voorgangers heeft kunnen werpen. Heeft dezelfde toenadering ook plaats van de andere zijde, en hebben de modellen van vernuft en ſmaak gewonnen in achting bij een publiek, dat zich beſchaafd noemt, en al wat ſchoon is van het ras miskende zegel zijner goedkeuring waant af te hangen? Ik ſchroom hier te antwoorden. Maar waarſchuwen mag ik ulieden, Mijne Heeren, tegen een geest van wuftheid en waan, die de wel langzame, maar tevens beraden keus en tred van onzen landaard dreigt voorbij te ſnellen, en aldus onzen alouden roem te ondermijnen.

Doch geene ellende voor den tijd! en trachten wij het naderend onheil, zoo lang mogelijk, van ons af te weren. De kennis, intusſchen, en juiste waar-

waardering van de meesterſtukken in allerlei vakken van fraaije letteren, die ons van *Athene* en *Rome* zijn overgebleven, en waaraan wij oneindig meer verſchuldigd zijn, dan aan de brokken van het *Parthenon*, of zelfs aan den *Apollo van Belvedere;* — deze waardering, zeg ik, kan een krachtig behoedmiddel zijn tegen de veldwinnende beſmetting; en gij zult het mij vergeven, wanneer ik het wage u eenige oogenblikken bezig te houden met de beſchouwing van den ſtijl van DEMOSTHENES, waarvan ik eene en andere proeve zal trachten te leveren, ontleend uit zijne *rede tegen* MIDIAS. Ik gevoel zelf, hoe moeijelijk deze taak is, en dat zij weleens gevaarlijk kan worden. Is er dan voor iets te vreezen? Zeer zeker. Men zou, bij voorbeeld, in de grootſte gerustheid, zoo als meermalen geſchiedt, over dezen of genen min bekenden man kunnen ſpreken. Al wat gij dan hoort, is bijkans nieuw: en al wordt gij niet volkomen overtuigd, dat het onderwerp des ſprekers verdient had meer bekend geweest te zijn; al ſtaat gij hem dien uitſtekenden rang niet toe, dien hem de redenaar met allerlei historiſche berigten, met de meest mogelijke waarſchijnlijkheid van gevolgtrekkingen, uit onmerkbare ſporen afgeleid, en met de verſpilling van alle uitgedachte en uit te denken *epitheta* opdringt; — de zaak heeft daarbij niets verloren, en geen aangenomen begrip is er door geſchokt geworden. Maar denkt eens, DEMOSTHENES! Bevat die naam niet het ideaal van welſprekendheid? Hebt gij dien niet reeds op de ſcholen met eerbied leeren

uitſpreken, alsof zijn talent eene hoogte bereikt had, naar welke te ſtreven zelfs voor ijdelen waan behoorde gehouden te worden? En al kendet gij hem toen nog niet, wat gij hoordet of laast, zou wegzinken, dacht gij, wanneer het vergeleken werd bij DEMOSTHENES. Zulk eene *reputatie* onder de oogen te zien, is reeds ſtout, en moogt gij vermetel noemen. Maar wat heeft hij zich voor te ſtellen, die ze durft ontvouwen, en, als het ware, uit te pluizen, en toonen wil, waarin dan toch die verhevene kunst gelegen was, en waarop de bewondering van zoo vele eeuwen zich kon beroepen? Wanneer hij zijne toehoorders niet overtuigt, zal men het of hemzelven wijten, zijnen ſmaak of zijne bedrevenheid verdenken, alsof hij eene taak op zich had genomen, verre boven het bereik zijner krachten; of hij ſtelt de goede zaak in de waagſchaal, doet alle vorige bewondering verflaauwen, en het zoo hemelhoog geroemde tot het ſpokenrijk verwijzen, waarvan iedereen ſpreekt, zonder dat het beſtaat.

Ik heb dit bedacht, M. H., en zal mijn best doen, om, zoo niet mijzelven, ten minſte DEMOSTHENES, buiten gevaar te ſtellen. Vooreerst wil ik u niet leeren, dat hij welſprekend was, en heb dus het voornemen niet, om alle die voortreffelijkheden, die te zamen het volmaaktst geheel uitmaken, bij hem op te ſporen en met u te onderzoeken. Ten tweede heb ik tot mijne beſchouwing alleen die hoedanigheid van zijnen ſtijl gekozen, die het minst ſchittert, en zoodanig eene

re-

rede, waarin hij niet over groote belangen, over vrede of oorlog, over het beſtuur en behoud van den ſtaat, of dergelijke onderwerpen ſpreekt; maar over hetgeen wij eene *correctioneele zaak* zouden noemen. Wij laten dus de verplettende blikſems, die hij tegen PHILIPPUS uitſchiet, en al het vuur en de pracht zijner taal tegen AESCHINES, *over de kroon*, onaangeroerd; en ik zal mij getroosten, wanneer gij, na mij gehoord te hebben, het voor de meesten zoo grievende: *is 't anders niet!* uitſpreekt.

Van ons onbekende dingen gaat het zeker, dat wij ons geen juist denkbeeld kunnen vormen; en met dat al loopt onze verbeelding maar al te dikwijls onze kennis voorbij, en vast altijd vooruit. Niets is zoo verre van ons, hetzij door tijd, hetzij door afſtand, verwijderd, of wij ſcheppen er ons een tafereel van; en deze droombeelden zijn zelden verkleinend, meestal uitgedoscht met al dien toeſtel, dien wij zoo gaarne in de wezenlijkheid zagen, zoo verheven, dat wij er zelfs geene woorden voor kunnen vinden, om ze bepaald uit te drukken, maar nimmer overeenkomſtig met de zaak zelve; en hij, die zich daarin het meest heeft toegegeven, en wiens verwachting het hoogst geſpannen is, vindt zich, helaas! wanneer hem eindelijk het voorwerp van zijne dweepende verbeelding voor de oogen geplaatst wordt, allermeest beſchaamd en teleurgeſteld. Niet anders kan het DEMOSTHENES gaan. Maar aan wien behoort de ſchuld? Aan

hem? of aan uwe dwaze en verkeerde verbeelding? Gij meent verhevenheid te zullen vinden, en beroept u op LONGINUS, die ons DEMOSTHENES tot een voorbeeld aanwijst; maar gij hebt of een ander denkbeeld van verhevenheid, of gij bedenkt ten minste niet, dat dit geen grondtrek is van ware welsprekendheid; maar eene hoedanigheid aan ééne enkele gedachte verbonden, die op zeer enkele plaatsen tepas gebragt, in het geheele uitspansel, als ik mij zoo mag uitdrukken, eener rede, als eene heldere star schittert. Neen, het grondkarakter van de Attische welsprekendheid, en van DEMOSTHENES in 't bijzonder, is hetgeen CICERO, en, op zijn voorbeeld, andere beroemde kunstkenners *gezondheid* genoemd hebben. Nergens meer, dan te *Athene*, bestond de beschaving van den geest, en de ontwikkeling der beste vermogens in het aanhooren van verhevene en sierlijke poëzij; en in de scholen der Sophisten werd de taal met zoo veel behendigheid behandeld en gekneed, en zoo veel vernuft aan haren opschik besteed, dat men daarin het toppunt van bekwaamheid meende te vinden. En evenwel kon bijna niets van dat alles den redenaar dienen, die in de volksvergadering of voor de regters sprak. Hetgeen men bij EURIPIDES bewonderde, en duizende aanschouwers in verrukking bragt, was voor hem als lekkerij en prikkelende spijs, die het bloed zijner eenvoudige taal ontreinigde en tot bederf bragt, ja zelfs het gelaat en geheel het voorkomen zou er de kenteekenen van dragen. Zijne rede moest gezond zijn, met een-

eenvoudige, maar tevens krachtige ſpijzen gevoed, en was zoodanig pas welkom dáár, waar wezenlijke en ernſtige belangen te bepleiten waren; en, om mij van een ander beeld te bedienen, zij zouden even min het vernuft van eenen GORGIAS, of de verwijfde manier der Aziatiſche ſchool in de vergaderplaats geduld hebben, als eene opgeſchikte hoer bij deftige en ingetogene vrouwen.

Een tweede hoofdtrek, die bijzonder eigen is aan den ſtijl van DEMOSTHENES, in *levendigheid*. Ik bedoel hiermede het vermijden van die aaneenſchakeling van lange en kunſtig beſtudeerde, en net geſchikte perioden, die zeker het gehoor ſoms aangenaam bezig houden, maar op de overtuiging oneindig minder uitwerken. En wie heeft dit niet zelfs bij het lezen ondervonden? Bij iedere *periode* is men voldaan, ja zelfs geſtreeld. Maar die ſtreeling zelve verlamt de belangſtelling; men kan eindelijk het geſchrift, waar men wil, toeſlaan: en menig ſpreker heeft dikwerf reeds, op de helft zijner rede gekomen, zijne toehoorders in zoeten ſlaap geſtreeld. Wie weet hoe menigmaal hem onder het opſtellen de oogleden zwaar werden! Bij DEMOSTHENES is alles vuur en leven. Het is de ongerustdheid van hem, die wil overreden; het natuurlijke van zijne redenering, de eenvoudige keus, en het matig gebruik zijner uitdrukkingen, de menigvuldige korte vragen, die in het gemeene leven tusſchen twistenden plaats hebben, de kort uitgedrukte verontwaardiging van den verongelijkten: in één woord, hij dringt zijne toehoorders, hij laat

hun geen oogenblik rust; maar terwijl hij den toon van het ware leven zoo nabij mogelijk blijft, en allen fchijn van kunst ontwijkt, zijn in ieder zin, ja bijkans in ieder woord, zoo veel prikkels, en zoo veel herhaalde aanvallen op het gemoed, dat men zelfs bij het lezen van het gefchrift als gejaagd wordt, en, door zijne drift medegevoerd, fchier geen adem kan halen, eer men het ten einde toe heeft uitgelezen. En die redevoeringen evenwel werden, gelijk men hem meermalen bits verweet, lang te voren bedacht, en bij de lamp opgefteld. Ziedaar zijne kunst, en zoo was hij doordrongen van hetgeen voor zulk een gehoor paste, en voor zulke zaken noodig was.

Maar het wordt tijd, dat ik er u eene proeve van levere, waartoe ik het *pleitgeding tegen* MIDIAS heb gekozen. Wie was die MIDIAS? en welke aanklagt had DEMOSTHENES tegen hem? Niet om u te leeren, maar om een aangenomen gebruik op te volgen, moet ik een en ander kortelijk opgeven. MIDIAS was een der rijkfte en vermogendfte burgers van *Athene*; maar die zijn goed en invloed niet gebruikte, om den ftaat van dienst, of zijnen medeburgeren tot fteun te zijn: veeleer verliet hij zich op zijn aanzien en vermogen, om ongeftraft zijn bijzonderen wrok tegen dezen of genen bot te vieren, zich aan het regt, en aan 's lands lasten en dienst te onttrekken, onvermogenden te mishandelen, en door fchandelijk omkoopen van regters en getuigen, henzelven, die hij gruwelijk beleedigd had, in het ongelijk te doen ftellen, een ieder,

die hem voor het regt wilde roepen, of door bedreigingen af te ſchrikken, of met geld den mond te ſtoppen; in één woord, hij was voor velen een geeſel, en niets was zoo heilig, dat hij niet ongewroken meende te mogen verkrachten. Waarlijk, een gevaarlijk ſoort van menſchen in de maatſchappij; en zoo het al geduld moet worden in rijken en ſtaten, waar de eene klasſe van burgers geheel andere regten bezit, dan de andere; het moest onverdragelijk zijn te *Athene*, waar burger te zijn alle regten in zich vereenigde, waar zelfs het minſte onregt, aan een' ſlaaf gedaan, bij de wetten niet ongeſtraft bleef; zoodat hij, die moeds genoeg bezat, om zoodanigen overmoed en baldadigheid het hoofd te bieden, zich in de daad bij de ganſche maatſchappij, waarin hij leefde, oververdienſtelijk maakte. Onder MIDIAS vijanden nu behoorde ook DEMOSTHENES, die, gedurende verſcheidene jaren, (hij was ten tijde van dit geding drie-en-dertig jaren oud) meer dan ééne grievende beleediging van hem had ondervonden. In het proces, hetwelk DEMOSTHENES tegen zijne voogden voerde ter verkrijging van de vaderlijke nalatenſchap, had MIDIAS ſchandelijk misbruik gemaakt van zijne jeugd en onervarenheid, en hem bijna met geweld een groot verlies doen ondergaan, waarvoor hij, ſchoon in regten veroordeeld, (zoo vermogend was zijn invloed, om alles te ontkomen) nimmer eenige vergoeding had voldaan. Meer dan éénmaal had hij DEMOSTHENES geheel valſchelijk van misdaden, ja zelfs éénmaal van moord beticht, en, waar hij maar

kon,

kon, ſtookte hij voor hem moeijelijkheid, verdriet, teleurſtelling en vijandſchap.

Te *Athene* had eene gewoonte plaats, die in onze tegenwoordige wereld geheel ongehoord is. Onder de ſtaats-uitgaven behoorden ook de kosten, die noodig waren tot het onderhoud, het onderwijs, de kleeding en den verderen opſchik van de reijen danſers en muzijkanten, die tot het vieren van de jaarlijkſche *Dionyſiën* of *Bacchus-feesten* vereischt werden. Maar deze uitgaven geſchiedden niet onmiddelijk uit 's lands ſchatkist: de rijkſte burgers in ieder der tien ſtammen droegen, doorgaans om beurten, dien jaarlijkſchen last. Zulke uitgaven waren gewis zeer aanmerkelijk; maar hij, die op eene eerlijke wijze de afgunst wilde te keer gaan, waarmede het gemeen bijkans altijd de ongelijke verdeeling van bezittingen aanziet, en zich daardoor tevens den weg tot eer en aanzien wilde banen, offerde daar gaarne een goed gedeelte van zijn vermogen aan op. Deze geheele inrigting nu der *Dionyſiën* behoorde tot de Godsdienst van den ſtaat; en voor de deftige en ongeſtoorde uitvoering en bezorging van alles, wat daartoe vereischt werd, was door ſtrenge wetsbepalingen gezorgd. Geen wonder! het waren heilige plegtigheden; en bij de vertooning in den ſchouwburg was iedere *reibezorger* zelf in plegtgewaad en bekranst op het tooneel tegenwoordig; en zijne rei of hem zelven te mishandelen, was eene hoogst ſtrafwaardige beleediging, ſtond met heiligſchennis gelijk, en kon als eene publieke misdaad worden gewroken.

Zulk

Zulk eene beleediging was DEMOSTHENES overgekomen van MIDIAS. Niet alleen had deze, gedurende het ganſche tijdverloop, van het oogenblik af, dat DEMOSTHENES dien lastpost op zich genomen had, tot op de *Dionyſiën* toe, hem allerhande kwellingen veroorzaakt, zijn' eerſten kunstenaar willen verleiden, zijn prachtgewaad geweldadigerwijze getracht te vernielen in de werkplaats van den vergulder, en dergelijke baldadigheden meer; maar het ergſte van alles was in den ſchouwburg gebeurd. Verbeeld u eene vergaderplaats, waar het ganſche volk, en duizende vreemdelingen, uit alle oorden van *Griekenland* zamengevloeid, getuigen moesten zijn van de overwinningen door dichter en reibezorger, met zijne tooneelſpelen of reijen te behalen. Heilig en ſtreng moest hier de uitſpraak zijn tusſchen de mededingers: door het lot bepaalde regters zaten vooraan, en in tegenwoordigheid van den eerſten Magiſtraatsperſoon van den ſtaat. Maar niets kon de wanugnst en vermetelheid bedwingen van MIDIAS, die het er nu op toegelegd had, om de eer der overwinning, die aan DEMOSTHENES ſcheen te beurt te zullen vallen, voor hem te doen verloren gaan; hij ruit zijne mededingers op, koopt de regters om, belet hem zelven zijne plaats op het tooneel in te nemen, mishandelt zijn gewaad, en ſlaat hem in het aangezigt.

Dit is de aanleiding van DEMOSTHENES beſchuldiging tegen MIDIAS. Nemen wij nu eene en andere plaats daaruit over, of het mij gelukken mogt het oorſpronkelijke zoo getrouw mogelijk te blijven, ten minſte u niets meer, dan het oorſpronkelijke te geven.

Na-

Nadat hij kortelijk het belang der zaak heeft aangetoond, en vervolgens de wetten vermeld, die zulke misdrijven, bijzonder gedurende de *Dionyſiën*, wraken, verhaalt hij alle de wederregtelijke vervolgingen en baldadige mishandelingen, die hij van MIDIAS had ondergaan; verdeelt dan zijn onderwerp, en gaat daarna over tot het wederleggen van alle mogelijke uitvlugten en *exceptiën*, die hij wist, dat MIDIAS gebruiken zou, om de aanklagt te doen vallen. Meermalen komt hij terug op den tijd, de betrekking, en alles, wat de beleediging als een doodſchuldig wangedrag moest doen beſchouwen: en nadat hij een paar toen bekende voorbeelden had vermeld van gelijken ſmaad, op ſtaande voet met de dood gewroken, voegt hij er bij: (*) „ want niet de klap verwekt zulk eene woede, „ maar de ſchande: en niet zoo zeer is geſlagen te „ worden voor een vrij man ondragelijk, ſchoon 't „ zeker ondragelijk is; maar wanneer het is tot „ vernedering. Veel kan hij doen die ſlaat, *Athe-* „ *ners*, hetgeen de beleedigde niet in ſtaat is aan „ een ander te verhalen, met zijne houding, met „ zijn blik, met zijne ſtem, wanneer hij tot ſpot, „ wanneer hij als vijand, wanneer hij met de vuist, „ wan-

(*) Deskundigen, die lust mogten hebben de volgende overgenomen ſtukken met het origineel te vergelijken, gelieven onder het oog te houden hoedanig mijn bepaald oogmerk alhier moest zijn, waardoor ten minſte zoodanige vertaling, die tevens verklaring van iedere bijzondere uitdrukking is, werd uitgeſloten.

„ wanneer hij in 't aangezigt ſlaat. Dat tergt, dat „ maakt iemand razend, die ongewoon is mishandeld „ te worden. Niemand kan, al verhaalt hij 't, „ al het ondragelijke er van aan zijne toehoorders „ voorſtellen zoo duidelijk, als bij het geval zelf „ de hoon aan den beleedigden en den ooggetuigen „ voorkomt. Ziet maar eens, om Godswil, en „ bedenkt eens bij u zelven, met hoe veel meer „ regt ik in woede moest geraken, terwijl mij dit „ van MIDIAS wedervoer, dan EUAEON, die voor„ leden den *Boeotier* doodde. EUAEON was door een „ goeden bekenden geſlagen, in dronkenſchap, in 't „ bijzijn van zes of zeven bekende lieden, die den „ één zouden verfoeid hebben om zijn beſtaan, den „ anderen geprezen, wanneer hij 't verdragen, en „ zich ingehouden had; daarenboven was hij in „ deszelfs huis, en tot aan deszelfs tafel door„ gedrongen. — Maar ik werd van een vijand „ mishandeld, in nuchterheid, vroeg in den mor„ gen, uit verachting, niet uit wijn, ten aanzien „ van duizenden, vreemdelingen en burgers, en „ dat in den tempel, en waar ik volſtrekt wezen „ moest als reibezorger!"

Op eene andere plaats verhaalt hij hoe ſchandelijk MIDIAS een zekeren STRATON vervolgde, dien hij door zijne valſche beſchuldigingen ongelukkig had gemaakt. „ En zult gij zulk een wreeden en on„ menſchelijken, en die zich zoo wreekt over het „ onregt dat hij maar zegt geleden te hebben, „ (want geleden heeft hij 't niet) zult gij dezen, „ als gij hem zelven betrapt op mishandeling eens

„ bur-

„ burgers, loslaten? En zult gij hem, die zich
„ noch aan feest, noch aan Godsdienst, noch aan
„ wet, noch aan iets hoegenaamd bekreunt, niet
„ veroordeelen? hem niet tot voorbeeld ftellen?
„ Wat zult gij dan zeggen, regters? Welk billijk
„ of redelijk voorwendfel zult gij om 's hemels wil
„ kunnen gebruiken? Dat hij ontuchtig en onbe-
„ fchaamd is? Want dat is waar. Verfoeijen moest
„ gij zulk eenen liever dan fparen. — Of, dat
„ hij rijk is? Maar dit zult gij immers zien dat de
„ oorzaak van zijn moedwil is: zodat men hem die
„ aanleiding veeleer behoorde aftenemen, dan hem
„ er om te verfchoonen. Want een baldadig en
„ liederlijk man meester te laten van veel geld, is
„ hem de wapenen tegen u zelven in handen la-
„ ten. — Wat blijft er dan over? Indedaad,
„ medelijden? Want hij zal zijne kinderen voor u
„ ftellen, en ftaan fchreijen, en daarmeê zijn be-
„ houd affmeken. Dit is toch het eenige. Maar
„ weet dan, dat zij medelijden verdienen, die tegen
„ alle regt aan mishandeld worden, en het niet
„ kunnen verdragen, niet zij, die om bedreven
„ kwaad geftraft worden."

„ Ik weet wel, (zegt hij elders) dat hij met zijne
„ kinderen misbaar zal komen maken, en zich met
„ woorden en tranen zal vernederen, om zoo veel
„ mogelijk beklag te verwekken. Maar zoo nederig
„ als hij zich nu mag aanftellen, zoo veel te hate-
„ lijker moet hij voor u zijn. Waarom? Omdat,
„ wanneer nederigheid hem volftrekt onmogelijk ge-
„ weest ware, en hij dáárom een buitenfporig en

„ on-

„ ondeugend leven leidde, maar iets aan zijn na-
„ tuur, en aan 't fortuin, dat hem zoo gemaakt
„ had, kon toegeven: maar indien hij zich ingeto-
„ gen kan houden, wanneer hij wil, maar liever
„ anders verkiest te leven, dan is 't klaar, dat,
„ wanneer hij u nu zal bedrogen hebben, hij weer
„ dezelfde als te voren zal worden. Gij behoort
„ er niet op te letten, en het veinzen van een
„ oogenblik moet gij niet krachtiger of geloofwaar-
„ diger achten, dan al den verloopen tijd, waar-
„ van gij getuigen waart. Ik heb geene kinderen,
„ en kan er dus geen meêbrengen, en ſtaan
„ ſchreijen en ſnikken om den geleden ſmaad.
„ Moet daarom ik, die mishandeld ben, minder bij
„ u voor hebben, dan hij die mij mishandelde?
„ Vast niet. Maar als hij met zijne kinderen
„ komt, en van u vergt dat gij ten hunnen ge-
„ valle ſtemt, verbeeldt u dan, dat ik met de
„ wetten bij mij voor u ſta, en met den eed, dien
„ gij gezworen hebt, en ik daarvoor uwe ſtem
„ vraag en afſmeek: waaraan gij veel billijker ge-
„ hoor zult geven, dan aan hem. Want gij hebt
„ gezworen, *Atheners*, aan de wetten te gehoor-
„ zamen, gij zijt uwe gelijke regten aan de wetten
„ verſchuldigd, en al wat gij goeds geniet hebt gij
„ door de wetten, niet door MIDIAS kinderen."

Merkwaardig is de vergelijking tusſchen MIDIAS en ALCIBIADES. Nadat DEMOSTHENES beweerd had, dat men niet te vreden moest zijn, al had MIDIAS dezen met geld, genen met bedreigingen tot zwijgen gebragt; maar dat hij als een gemeen

vijand van den ſtaat moest beſchouwd worden, gaat hij dus voort. „Eenmaal, zegt men, in die „oude gelukkige dagen van ons land, leefde ALCI- „BIADES. Bedenkt nu eens, na hoe veel goeds „door hem aan 't volk bewezen, hoedanig uwe „vooronders hem behandeld hebben, toen hij „meende ongebonden en baldadig te mogen wezen. „En dit zeg ik niet om MIDIAS met ALCIBIADES „te vergelijken: zoo dwaas en zinneloos ben ik „niet: maar opdat gij weet, *Atheners*, en erkent „dat er niets is noch zijn kan, noch geboorte, „noch rijkdom, noch vermogen, 't geen wij als „volk, wanneer het tot moedwil ſtrekt, behooren „te dulden. ALCIBIADES immers ſproot van va- „derszijde van de *Alcmeoniden* af, die, in eene „ſtaatsomwenteling ten gevalle van de vrijheid „verbannen, met geld te *Delphi* geleend, den ſtaat „weder bevrijd, en de zonen van PISISTRATUS „verjaagd hebben: van moederszijde uit HIPPONI- „CUS, een huis waaraan het volk mede vele en „groote verpligtingen had. Dit was 't niet alleen „dat hij vóór had: maar, ook zelf meermalen voor „de vrijheid te wapen getrokken, had hij met zijn „eigen lijf, niet met geld of woorden, zijne va- „derlandsliefde getoond. Daarenboven ſchitterde „hij met overwinningen en kroonen uit de Olym- „piſche wedſtrijden, was een uitmuntend krijgs- „overſte, en in welſprekendheid ſcheen hij een „ieder, zoo men zegt, te overtreffen. En „nogtans hebben toen onze voorouders zich om „niets van dat alles van hem laten mishandelen,

maar

„ maar hebben zij hem als balling uitgestooten; en
„ terwijl de Lacedemoniers toen ter tijd magtig
„ waren, ondergingen zij verlies van handel en
„ schepen, en achteden het verkieslijker, alles
„ hoegenaamd gedwongen te dragen, dan uit vrije
„ beweging zich te laten verguizen. En welk een
„ moedwil had hij dan zoo groot bedreven als met
„ MIDIAS misdrijf kan gelijk staan? — Hij had
„ TAUREAS, den reibezorger, in 't aangezigt ge-
„ slagen. — Goed: maar de eene reibezorger deed
„ het den anderen, en nog niet tegen onze wet,
„ die toen niet bestond. — Hij had den schilder
„ AGATHARCHUS gevangen gehouden, immers zoo
„ men zegt. — Nu ja, toen hij hem op eene fout
„ betrapt had; zoodat het niet verwijtenswaardig
„ was. — De *Mercurius*-beelden had hij ver-
„ minkt. — Alle heiligschennis, geloof ik, ver-
„ dient dezelfde verontwaardiging: maar het geheel
„ vernietigen van het heilige kleed is meer dan het
„ verminken der *Mercurius*-beelden. Welnu, dat
„ heeft MIDIAS, zoo als bewezen is, gedaan. Ver-
„ gelijken wij nu wie hij is, en waarmede hij zich
„ bekend maakte. Niet alleen ongepast, maar on-
„ geoorloofd moet gij het achten, regters, en
„ onheilig, wanneer gij, die van zulke mannen
„ afstamt, eenen booswicht, eenen geweldenaar en
„ baldadigen en die geene waarde ter wereld heeft,
„ betrappende, hem vergeving, of medelijden of ge-
„ nade bewijst. Want waarom toch? Om zijne dien-
„ sten als krijgsoverste? — Maar als bloot soldaat
„ beteekent hij niets, ik laat staan als bevelhebber

„ over anderen. Om zijne welſprekendheid? — „ In 't openbaar heeft hij nog nooit iets goeds „ gezegd, maar in 't bijzonder belastert hij een „ ieder. Om zijne geboorte, God betere 't! — „ En wie kent dan zijn geheimen oorſprong niet? „ waarbij twee tegenovergeſtelde omſtandigheden „ hebben plaats gehad. Want zijne ware moeder „ was de ſlimſte, en zijne gewaande moeder, die „ hem geëigend heeft, de dwaaste aller vrouwen. „ Ik bewijs het. Want de eerſte verkocht hem „ dadelijk na de geboorte, de laatſte, die zich voor „ denzelfden prijs een veel beteren had kunnen „ aanſchaffen, kocht hem. En terwijl hij nu hier- „ door meester werd van goed dat hem niet toe- „ behoorde, en een vaderland verkreeg, dat meer „ dan alle andere ſtaten naar wetten wordt beſtuurd, „ kan hij ze volſtrekt niet dulden noch betrachten; „ maar zijn echt barbaarſche en den Goden ongeval- „ lige inborst vervoert en overweldigt hem, en toont „ ons hoe hij, wat hij bij ons vindt, als vreemd „ behandelt, zoo als hij zelf een vreemdeling is."

Maar MIDIAS had vermogen, en had zich, ſchoon te onregt, den naam verworven van het in die kostbare lastposten ten dienſte van het land gebruikt te hebben. Ook dezen ſchijn beſtrijdt DEMOSTHENES, en maakt hem voor een ſnoever en ondragelijken windmaker uit. „Maar al had hij (dus vervolgt hij) „ alle die posten gedragen, en dat alles gedaan wat „ hij voorgeeft, en al was dit alles niet zoo, als „ ik het u aantoon; dan nog behoorde hij de ſtraf „ voor den mij aangedanen ſmaad niet om zijne

„ be-

„ bewezene diensten te ontkomen. Ik weet immers „ dat er velen zijn, die zich meermalen en grootelijks bij u verdienstelijk hebben gemaakt, waarmee de posten van MIDIAS op verre na niet te „ vergelijken zijn, deze door overwinningen ter „ zee, genen door het innemen van steden, anderen door menigvuldige op den vijand behaalde „ voordeelen. Maar evenwel hebt gij nog nimmer „ aan één van hun zulk eene beloning geschonken, „ (en zoudt gij 't ook niet doen) dat het hem „ geoorloofd was om hunne bijzondere vijanden, „ wanneer, en hoe zij wilden, te mishandelen: „ zelfs niet aan HARMODIUS en ARISTOGITON, die „ toch de grootste belooningen van u ontvingen, en „ om de schitterendste diensten: noch zoudt gij het „ geduld hebben dat iemand dit nog bij het opschrift voegde, *zij vermogen ook te mishandelen* „ *wie zij willen.* Want juist daarvoor hadden zij „ de overige belooningen ontvangen, dat zij aan „ den overmoed een einde gemaakt hadden."

Reeeds bij de eerste openlijke aanklagt van DEMOSTHENES, even na 't geleden ongelijk, had zich MIDIAS schandelijk aan het aldaar vergaderde volk vergrepen, en gezegd dat hij door tooneeldansers en huurlingen, niet door burgers, veroordeeld werd. „ Want zoo verre (zegt nu DEMOSTHENES) ging „ zijn euvelmoed en onbeschaamdheid, regters, zo „ als gij allen weet die er bij waart, dat hij met „ schelden en dreigen, en met zijne oogen gedurig „ op de woelende vergadering gevestigd, het „ gansche volk dacht te verpletten. Waarom dan

 ook

„ ook nu zijne tranen, dunkt mij, belagchelijk „ moeten ſtaan. Wat zegt gij, ſchandvlek? Zult „ gij vergen dat men met uwe kinderen, of met „ u medelijden hebbe? Of dat zij u genegen zijn, „ die gij in 't openbaar veracht en beſpot hebt? „ Zoudt gij op alle ſtervelingen eene uitzondering „ maken, en in uw leven en wandel zoo vol „ van hoogmoed en laatdunkenheid omtrent iedereen „ zijn, dat zelfs die genen, met wie gij niets te „ maken hebt, geërgerd worden wanneer zij uwe „ onbeſchaamdheid, en uwe ſtem en houding, en „ uwen aanhang en rijkdom en euvelmoed maar „ aanzien; en dan in 't geregt aanſtonds beklaagd „ worden? Waarlijk, gij zoudt eene groote magt, „ of liever een wonderkunst hebben uitgevonden, „ wanneer gij twee zoo tegenſtrijdige dingen in „ zoo korten tijd kondet verwekken, afkeer door „ uwe levenswijs, en medelijden door uw bedrog. „ Neen, van niemand komt u medelijden toe, in „ geen het minste opzigt, maar integendeel haat „ en verfoeijing en toorn! want dat verdient gij."

Hetgeen DEMOSTHENES meermalen in zijne rede aandringt, is dit, dat MIDIAS vergrijp van zulk een aard is, dat zich iedereen het behoorde aan te trekken, en dat er de vrijheid der burgers, en de wetten van den ſtaat mede gemoeid waren, wanneer zulk een deugniet ongeſtraft bleef. Hij komt hierop terug, tegen het ſlot. „ Daarenboven (zegt hij) „ heeft hij toen niet mij alleen geſlagen, *Atheners*, „ of met zijne gedachten beleedigd, maar een iegelijk „ die men maar begrijpen kan dat minder dan ik

„ in

„ in ſtaat zou wezen om zich regt te doen ver-
„ ſchaffen. Wanneer gij niet allen werdt geſlagen,
„ of in dien post gehoond, bedenkt dan dat gij
„ niet allen tegelijk reibezorgers waart, en dat
„ niemand ooit in ſtaat zou wezen om u allen
„ tegelijk met ééne hand te mishandelen. Maar
„ wanneer één enkele dit ondergaan heeft, zonder
„ gewroken te zijn, dan behoort een ieder te ver-
„ wachten dat hij daarna de eerſte zal zijn om be-
„ leedigd te worden; en dat niet te verzuimen, noch
„ te wachten tot het aan hem toe kome, maar
„ zoo vroeg mogelijk op zijne hoede te zijn. MIDIAS
„ is mijn vijand! — Goed: maar ieder onder u
„ heeft er een ander. Zult gij dan, wie ook ieders
„ vijand mag zijn, hem meester laten om aan een
„ ieder van u dat te doen, wat deze mij deed?
„ Ik denk, neen. Wel nu, dan moet gij ook mij
„ niet, *Atheners*, aan hem prijs geven. Ziet maar
„ eens, aanſtonds, wanneer de vergadering opſtaat,
„ gaat een ieder van u, de een ſnel, de andere
„ langzaam, huiswaarts, zich om niets bekomme-
„ rende, zonder omzien, zonder vrees, 't zij een
„ vriend, 't zij hem een vijand mogt ontmoeten,
„ noch of hij groot of klein, ſterk of zwak zij;
„ niets van dat alles. Waarom toch? Omdat hij
„ er innig van overtuigd is, en ſteunt en vertrouwt
„ op onze Conſtitutie, dat niemand hem zal lastig
„ vallen, of honen, of ſlaan. En zult gij dan die
„ zelfde veiligheid, die gij voor u zelve te gemoet
„ gaat, mij niet eerst verzekeren? Met welk eene
„ redenering zal ik zulk een geleden onregt te

„ boven komen, en blijven leven, wanneer gij mij
„ nu laat loopen? Houd goeden moed, mogt
„ iemand zeggen: want voortaan zal u geen ſmaad
„ meer worden aangedaan. — Maar wanneer dat
„ evenwel gebeurt, zult gij dan uwe gramſchap
„ toonen, na hem nu ontſlagen te hebben? Neen,
„ *Atheners*, gij moet noch mij, noch u zelve, noch
„ de wetten prijs geven. Want als gij dit eens
„ wildet nagaan en onderzoeken, waar toch uwe
„ regters ſterk door zijn, en magt hebben over
„ alle burgers, of de Staat er tweehonderd, of dui-
„ zend, of hoe veel dan ook, toe aanſtelt, zoudt
„ gij zulks noch daarin gelegen vinden, dat deze
„ alleen van alle burgers onder de wapenen zijn,
„ noch omdat zij groot en ſterk van ligchaam,
„ noch omdat zij de jongſten zijn, noch om iets
„ dergelijks; maar dat zij door de wetten ſterk zijn.
„ Wat is dan die kracht der wetten? Zullen ze
„ dan, wanneer iemand onder u ſchreeuwt mis-
„ handeld te worden, komen aanloopen en u hel-
„ pen? — Neen: want het zijn geſchrevene letters,
„ en die zouden dat niet kunnen doen. Wat is
„ dan hun vermogen? — Wanneer gij ze bevestigt,
„ en laat gelden voor hem die er om vraagt. Dus
„ zijn de wetten door u ſterk, en gij door de
„ wetten. Men behoort ze derhalven te beſcher-
„ men, even als men zich zelven zou verdedigen, en
„ het onregt, den wetten aangedaan, gemeen te
„ achten, bij wien gij 't ook mogt vinden: en
„ noch lastposten, noch medelijden, noch eenig
„ mensch, noch eenigerlei kunst, noch iets hoe-

„ ge-

„ genaamd, uit te vinden, waarom hij, die de wetten „ had overtreden, ongeftraft kan blijven. Gij, die „ in den fchouwburg waart, hebt hem bij het in- „ komen uitgefloten en uitgejouwd, en alles gedaan „ wat haat te kennen geeft, toen gij nog niets „ van mij gehoord hadt. Waart gij, vóór dat de „ zaak bewezen was, zoo verftoord, en fpoordet „ gij mij aan tot wraak, en ontvingt gij mijne open- „ lijke aanklagt met handgeklap; en nu, nadat het „ bewezen is, en het volk, in den tempel gezeten „ hem vooraf heeft veroordeeld, en al het overige „ wat die fchelm gedaan heeft, onderzocht is, en „ gij door het lot tot regters gefteld zijt, en het „ in uw vermogen is om alles met uwe ftem uit „ de wereld te maken, — zult gij nu aarzelen om „ mij te helpen, om het volk genoegen te geven, „ de overigen tot ingetogenheid te brengen, u „ zelven voor het vervolg de meeste veiligheid te „ bezorgen, door hem tot voorbeeld voor anderen „ te ftellen? Om alles dan wat ik gezegd heb, „ en allermeest om diens Gods wil, wiens eeredienst „ hij ontheiligd heeft, moet gij, naar heiligheid en „ regt ftemmende, hem veroordeelen."

Dit zij tot eene proeve genoeg, M. H., ook omdat ik welligt reeds te lang misbruik van uw geduld heb gemaakt. Want ik had, bij het overnemen van die ftukken, moeten bedenken, hoe weinig zij misfchien berekend waren, om, vooral door mij vertolkt en voorgedragen, eenigen indruk bij u te maken, die ten voordeele van DEMOSTHENES afliep. Gewis moet het veel verbeelding

kosten, zich naar *Athene* te verplaatſen, en zich in die tijden en zeden terug te denken: en eene rede, voor honderde regters op eene opene plaats uitgeſproken, laat zich niet, zonder veel ſchade te lijden, in de engte eener kleine gehoorzaal dringen. Maar, wat ik er door mijn toedoen nog aan bedorven mogt hebben: vergezochte redeneringen, opgeſmukte denkbeelden, lange perioden, gedwongene vergelijkingen, ja zelfs die tegenwoordig zoo hoog geroemde kinderlijke en flaperige eenvoudigheid, zult gij er niet in gevonden hebben. Hebt gij er wel één eenig ſpoor van kunst in ontdekt? of was het de levendige en gezonde natuur? En toch bekent hij in deze rede zelve, ze beſtudeerd te hebben. Maar het is ook de krachtige en rijke natuur. En hoe ſpaarzaam zij zich hier ook moge vertoonen, wij erkennen den man met uitſtekende talenten uitgerust, en wiens genie niet binnen de enge grenzen van een enkel beroep was beperkt, maar van wien CICERO met regt oordeelt, dat, zoo hij zijn ſtijl had willen beſteden aan hetgeen hij van PLATO geleerd had, hij zijnen meester in keur en pracht van uitdrukking zou hebben geëvenaard.

B.

***

DE BESCHAVING VAN DEN GEEST,

DOOR HET BEOEFENEN VAN WETENSCHAPPEN EN LETTEREN,

ALS DE

HECHTSTE GRONDSLAG VAN 'S MENSCHEN GELUK EN VAN DEN DUURZAAMSTEN WELSTAND DER BURGER-MAATSCHAPPIJEN,

BIJ TWEE SPREEKBEURTEN,

op den 3[den] *en den* 10[den] *Maart des jaars* 1808,

IN EENE LETTERMINNENDE MAATSCHAPPIJ

VOORGESTELD,

door

Mr. *S. I. Z. WISELIUS.*

Ad summam, Sapiens uno minor est Jove, dives;
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

HORATIUS.

EERSTE VERHANDELING.

INLEIDING.

„ De wetenschappen zijn de bronnen des ge- „ luks." — „ Al ons waarachtig genoegen is gelegen „ in het gevoel van eenige volkomenheid in ons „ zelve ontwaar te worden. — Als kennis en „ wetenschappen te niet zijn gegaan, gaat ook alle „ regelmaat, ter goede rigting van ons gedrag en „ ter besturing van de algemeene belangen, tevens „ verloren." — Ziet daar spreuken van XENOFON (1), CARTESIUS (2), en CICERO (3), niet slechts in het afgetrokkene bewijsbaar en door de ondervinding gestaafd, maar die daarenboven, te regt begrepen zijnde, van het uitgestrektste nut zijn kunnen; waarom ik de ontwikkeling en verklaring van dezelven beschouwd hebbe als een onderwerp, dezer Gehoorzaal, die aan wetenschappen en kunsten geheiligd is, in alle opzichten volkomen waardig.

Het is mij niet onbekend, dat hetgeen tot deze stoffe behoort, meermalen is behandeld; doch heil-

za-

(1) *Cyropaed.* *L.* I. *c.* II.
(2) *Epist. ad Elisabetham. princ. Ep.* VI.
(3) *de Finib.* *L.* I. *c.* 19.

zame waarheden kunnen niet te dikwijls voorgedragen, nimmer altoos te veelmalen uit verſchillende oogpunten beſchouwd worden. Of ik nu daarin hebbe mogen ſlagen, om inderdaad hetgeen de aangevoerde ſpreuken in zich bevatten, onder geheel of ten deele nieuwe gezichtspunten voorteſtellen, zal uit den loop zelven van deze Verhandeling moeten blijken, terwijl ik, van ſtonde aan, met voorbijgang van uitlegkundige verklaring en redekunſtige ontleding van alle de bijzondere deelen, de gezamenlijke en onderling overeenſtemmende bedoeling der voormelde uitſpraken meen te mogen ſamenvatten en voorſtellen volgender wijze: *de beſchaving van den geest, door de beoefening van wetenſchappen en letteren, is de hechtſte grondſlag van 's menſchen geluk en van den duurzamen welſtand der burger-maatſchappijen.* — De waarheid dan van die ſtelling te betogen is dierhalve de taak, welke ik op mij neem en, van wege de rijkheid der ſtoffe, in twee Verhandelingen heb moeten ſplitſen, de eene voor dit uur, de andere voor eene volgende ſpreekbeurt beſtemmende, met dien verſtande, dat ik bij de laatſte mij meer in het bijzonder denk bezig te houden met eene kortbondige aanwijzing der middelen, welke, ter beſchaving van den geest, als de beste, en dus als boven andere in de eerſte plaats verkieslijk, te regt beſchouwd mogen worden. — Verleent mij dan bij dezen arbeid, G. H. uwe gunſtige en hoogstvereerende aandacht!

EER-

EERSTE AFDEELING.

De Natuur, waar men haar moge gadeſlaan, toont, overal en op de voor ons overtuigendſte wijze, dat zij, in haren gang en in alle hare werkingen, aan onwrikbare wetten is verbonden, en dat het ſchoone, het welk zij in zich bevat, geenszins afhangt van der menſchen wuft en veeltijds loszinnig oordeel, maar op de onfaalbare uitſpraak van die zelfde wetten berust, zoodanig, dat, welke verwarring van denkbeelden, welke verſchillende gevoelens voor het overige onder ons ſtervelingen mogen plaats hebben, den onbevooroordeelden en aandachtigen beſchouwer echter altijd eene zelfde ſchoonheid, eene ſteeds aan zich zelve gelijke orde in de oogen blinke. — Die éénheid van plan, welke wij in de zoo verſcheidene werken der Natuur gewaar worden, hoezeer wij daarvan ſlechts het kleinſte gedeelte kennen, kan ons ten teeken en zegel verſtrekken, dat zij alle van ééne oorzaak, die hoogst magtig en te gelijk hoogst wijs moet zijn, hun aanzijn ontleenen (4). Deze zelfde oorzaak heeft tevens, van den beginne af-

aan,

(4) Cic. *de nat. Deor.* L. II. c. 37. 38. *Quaest. Tuc.* L. I. c. 28. 29. *De divinat.* L. II. c. 27. — Auch ist in der that jeder Begriff einer geiſtigen Schönheit ein Blick in das Weſen der Gottheit. M. MENDELSSOHN *Phäd.* 1es *Gesp.*

aan, voor het geen wezenlijk waar, wezenlijk ſchoon is, en voor deszelfs eeuwige onveranderlijkheid, zorg gedragen, door van beide een levendig gevoel, met den geest der boven bedoelde wetten overeenſtemmende, onzen harten in te prenten, en waarheid en ſchoonheid, hoezeer wij die door woorden zoeken te onderſcheiden, in onze ziel tot één begrip ſamen te ſmelten en metderdaad te vereenzelvigen: en dit gevoel is van een zoodanig vermogen, dat het zich bij den niet geheel bedorven mensch ſchier altijd, nu eens duidelijker, dan eens meer bedekt en omzwachteld, aan den dag legge, zoo wel in het oordeelen over zaken, van welke het verſtand alleen zich begrippen kan vormen, als in de keuze tusſchen voorwerpen, die ons door de zintuigen kennelijk worden; zoo wel omtrent hetgeen ons als goed en betamelijk voorkomt, als omtrent datgene, wat zich ons als fraai en bekoorlijk vertoont.

Waarom toch willen ons de Wijsgeeren tweederlei Wetten opdringen: wetten der Natuur en Zedelijke wetten? Er is maar ééne Wet, zoo als er maar één Wetgever is: haar doel is ſchoonheid, orde, en ſamenſtemming. Het zelfde gevoel, verſchillend ſlechts gewijzigd, houdt mij opgetogen bij den APOLLO van Belvedère, bij de ſchilderſtukken van RAPHAËL en VAN DIJK, bij de hemelſche toonmengelingen van MOZART en HAYDN, perst mij weemoedige tranen af, als ik mij SOKRATES voorſtel, daar hij den gifbeker ledigt, of doet mij eerbiedig nederknielen voor het afſchijnſel van Gods heer-

heerlijkheid en het uitgedrukte beeld zijner zelfſtandigheid. De deugd, dat is de liefde voor orde en ſamenſtemming, ſtrekt mij tot regelmaat mijns gedrags, zoo als de tweederlei middelpuntskrachten de zonneſtelſels in ſtand en geregelde beweging houden; en zoo vast en onwankelbaar de orde is in de zienlijke wereld, even zoo onveranderlijk handhaaft de Godheid die in de zedelijke. Stormen en onweders, watervloeden en aardſchuddingen mogen dezelve in de eene ſchijnbaar verſtoren, verkeerde neigingen en ſpoorlooze driften haar in de andere met verwoesting bedreigen, die geweldige ſchokken zelve ſtrekken in het einde tot wezenlijke bevordering van het oogmerk, dat zich de Wetgever heeft voorgeſteld: dat is ter toenemende bevestiging van het geluk zijner ſchepſelen.

Wat is de ſchoonheid in de gewrochten der kunst? De ſamenſtemming of ineenſmelting van verſchillende deelen tot een volmaakt geheel. En wat is de deugd anders, dan de overeenſtemming onzer in- en uitwendige werkingen met het oogmerk onzes aanwezens? Wat dus anders, dan ſchoonheid? — Van hier ook die zelfbewustheid onzer bedrijven, welke, zoo wij weldoen, inwendige kalmte en tevredenheid, zoo niet, ſmart, ſchaamte, en berouw in ons te weeg brengt. Deze zelfsbewustheid, die niets anders is, dan het oorſpronkelijke gevoel voor het ſchoone, geſchraagd door de getuigenis van het voorledene, is een der onderſcheidsmerken tusſchen het redelijke, het redelooze, of min redelijke, en het bloot-ſtoffelijke, of

geheel werktuiglijke schepsel; maar het doel en de strekking der, uit de schepping zelve voortvloeiende, wet blijven desniettemin één en voor allen gemeen: te weten orde en samenstemming, waaruit schoonheid wordt voortgebragt.

Het is ondertusschen niet te ontkennen, (en boven deden wij het reeds met een enkel woord verstaan,) dat het gevoel van het ware en schoone niet in alle gemoederen met gelijke kracht en zuiverheid werkzaam is. Het is ook van zoodanigen aart, dat het door eene verstandige leiding en oefening versterkt en gelouterd, of door traagheid en nalatigheid verzwakt, of door een averegtsch bestuur bedorven kunne worden, terwijl daarenboven verscheiden andere omstandigheden op hetzelve eenen zeer grooten invloed hebben: dagelijksche voorvallen strekken tot bewijzen van deze waarheid.

Ziet men niet door een aantal menschen, zelfs in gewone zaken, zoo verkeerd oordeelen, dat zij aan het wanschikkelijke boven het ordenlijke, aan het schandelijke boven het betamelijke, aan het lage en verachtelijke boven het grootsche en verhevene eenen zichtbaren voorkeur geven? Hoe vele zijn er, bij welke het gevoel voor zedelijke schoonheid dermate is ontaart, dat zij de nietigste beuzelingen voor den kostbaarsten parel inruilen, of, (om beter, om duidelijker te spreken,) een vrij en onafhankelijk leven voor blinkende slavenkluisters ten prijs geven? — Verlangt gij den invloed van omstandigheden op dat gevoel bewezen

te

te zien, verplaatst u met uwe gedachten in en na de donkere dagen van het later keizerrijk: waar was toen het gevoel voor het ware en ſchoone te vinden? Meer nog misſchien bij de Barbaren, die op het gebied der Cezars roofgierige blikken vestigeden, of zich reeds uit deszelfs verſcheurde deelen nieuwe heerſchappijen hadden gevormd, dan bij de naneven van hen, die Rome van de prachtigſte praalgeſtichten voorzagen en met de heerlijkſte gewrochten van penſeel en beitelkunst opſierden; die HORTENSIUSSEN en CICEROOS teelden; voor wier kieſche ooren de MAROOS, de TIBULLUSSEN, de HORATIUSSEN ter naauwernood zoetluidend genoeg zongen. En in dit ſprekende voorbeeld treffen wij tevens een dadelijk bewijs aan voor de boven aangevoerde ſpreuk van den welſprekendſten wijsgeer: „ dat, als kennis en wetenſchappen te niet zijn „ gegaan, ook alle regelmaat, ter goede rigting van „ ons gedrag en ter beſturing van de algemeene „ belangen, tevens verloren gaat." — Inderdaad, het is zoo! De deugd is aan het gevoel voor het ware en ſchoone onafſcheidbaar verbonden. Het laatſte, niet geleerd noch geoefend wordende, is, zoo als CICERO elders zegt (5), gelijk een land, dat, alhoewel van aart vruchtbaar zijnde, zonder bearbeiding geene goede vruchten voort kan brengen. Zoo dan gaat ook de deugd verloren; en is er geen regelmaat meer ter rigting van ons zedelijk gedrag, hoe dan zouden de algemeene belangen

(5) *Quaest. Tusc. L.* II. *C.* 9.

gen met wijsheid, ten nutte en tot behoudenisſe van allen, beſtuurd kunnen worden?

Ik zal dan, zoo ik mag vertrouwen, de noodzakelijkheid eener verſtandige leiding en oefening van het gevoel voor het ware en ſchoone, als onontbeerlijk voor het wezenlijke geluk, zoo der éénlingen, als van geheele burgerſtaten, niet nader behoeven te betogen. — Maar in hoeverre is de mensch, zoo als hij dagelijks voorkomt, voor eene dusdanige leiding vatbaar, en waar treft men overvloedigst middelen aan, die allenthalve geſchikt zijn, om zulk een heilrijk einde, in den uitgebreidſten zin, te doen bereiken? Zietdaar twee vragen, die zich, als van zelve, voor den geest opdoen en, overeenkomſtig den aart der op mij genomene taak, door mij moeten beandwoord worden. De eerſte derzelven aftehandelen is voor dezen avond, de beandwoording der tweede vraag voor eene volgende ſpreekbeurt beſtemd.

TWEEDE AFDEELING.

Alle menſchen hebben in zich eenen meer of min levendigen trek tot het leeren kennen van velerlei zaken. Zeer onderſcheidendlijk laat dezelve zich opmerken bij jonge kinderen, als zich de natuurkrachten vrijelijk ontwikkelen en eenen onbelemmerden loop nemen. Beschouwt eens zulk een wicht, hoe het, brandend van verlan-

langen, met wankele schreden en bevende handjes, zich spoedt naar elk voorwerp, dat voor hetzelve nieuw is. Let er op, met hoe groot eene drift het naar dingen, welke het bevorens nooit of slechts zelden zag, zijne begeerte, onder het uitstamelen van onverstaanbare klanken, te kennen geeft, hoe het er zich op werpt, zonder vuur, snijdend staal, of andere gevaarlijke werktuigen te ontzien. Merkt op, hoe het, in jaren en krachten en tevens in stoutmoedigheid, toenemende, om over alles, waarvan het omgeven is, te mogen heen zien, de hoogste plaatsen tracht te beklouteren. Het bekreunt zich hitte noch koude, acht bedreigingen noch slagen, mag het, ook slechts van verre, onbekende voorwerpen begluren. Hoort het iemand iets zonderlings, iets treffends verhalen, het gedenkt aan geen speelgoed, gevoelt honger, dorst, noch slaap, maar luistert met eene gespannen aandacht naar den eindelijken afloop der geschiedenis: en deze begeerte naar het nieuwe en onbekende is bij groote en edelaartige gemoederen zoo veel sterker, naar mate deze, in vlugheid en scherpte van verstand en oordeel, boven anderen uitmunten.

Maar zou deze drift naar hetgeen vreemd is, der kindschheid alleen eigen zijn en metdertijd bekoelen? — Verre van daar! Veeleer neemt zij toe in vermogen, naar gelange wij beginnen te bemerken, dat zij van alles, wat in de zedelijke wereld schoon en voortreffelijk mag genoemd worden, de vruchtbare moeder is, en naar gelang de dingen, naar wier kennis wij reikhalzen, verheve-

ner en uitmuntender van aart zijn. — Te regt zegt daarom zekere Geleerde (6): „ er is geene „ zaak, welke, gedurig genoten wordende, geene „ walging baart: van kennis alleen wordt de ziel „ niet verzadigd, maar ontbrandt, als de vlam in „ het hout, daardoor meer en meer;" en zoo is het, dat ons die hooge trap van volmaking kenbaar wordt, welken te bereiken, offchoon het ons in dit leven niet gelukken moge, evenwel als het oogmerk onzes aanwezens moet worden befchouwd. — De wijsheid, het éénig middel, om dat oogmerk nader bij te komen, vertoont zich ons in haren geheelen omvang. Het gevoel, dat wij haar niet geheel ten eigendom kunnen verkrijgen, veroorzaakt ons eene grievende fmart. Wij ftreven niettemin naar haar bezit geftadig en met toenemende infpanning onzer krachten. De tijd wordt ons het kostbaarfte van alle dingen, zoodat elk oogenblik, nutteloos befteed, ons een gevoelig verlies is. Welverre van met den dwazen ALEXANDER te klagen, dat er niet nog meer werelden te veroveren zijn, hebben wij ons naauwlijks van eenen bol in het geheel-al der kennis meester gemaakt, of wij ontdekken van daar eene menigte andere, nog rijker en prachtiger, dan die, welken wij reeds bezitten, waardoor alzoo onze fteeds onverzadigde begeerte altijd heviger wordt geprikkeld.

Ik fchilder hier geen tafereel van uitftekende vernuften, van menfchen, gelijk er fchaars in den loop

(6) THRIVENUS *in Apopht.* 88.

loop eener eeuw geboren worden: Gij alle, die, met verſtandelijke vermogens toegerust, de loopbaan der letteren bewandelt, herkent er in uw eigen gevoel, uwe dagelijkſche gewaarwordingen, uwe eigen beeldtenis. En wat de algemeene vatbaarheid betreft, ook te dien opzichte heeft de algoede Schepper, als een liefderijke vader jegens het menschdom gehandeld; want zoo vele kinderen de ſtraks beſchrevene zucht naar hetgene vreemd is, aan den dag leggen, (en hoe luttel weinigen maken hierop uitzondering,) zoo vele ook hebben den aanleg, om, door leiding en oefening, in zedelijke volkomenheid geſtadig toetenemen en de ſtichters te worden van hun eigen geluk en van dat der maatſchappij.

Niemand zegge dan onbedachtelijk: „het is mijne „zaak niet, door het beoefenen van wetenſchap„pen en letteren, mijnen geest zoo zeer te be„ſchaven: dit blijve voor dezulken, die zich van „der jeugd aan der geleerdheid hebben toegewijd; „mij is het genoeg de tijdelijke belangen van mij „en mijnen te behartigen en mij te onthouden „van ongeoorloofde bedrijven, welke mij ſchade „of berouw zouden kunnen veroorzaken." Want is het voor de maatſchappij al niet noodzakelijk, dat zich alle hare Leden met hoogere wetenſchappen bezig houden, het is niettemin voor haar welzijn hoogstbevorderlijk, dat zij alle volledig onderrigt zijn van het geen behoort tot hunne beſtemming, ſtand, en betrekkingen, dewijl daarin het éénig behoedmiddel is gelegen tegen bijgeloof,

 geest-

geestdrijverij, zedeloosheid, en alle andere gebreken, die den burgerſtaat beroeren.

Hoe de Leden der maatſchappij meer nutte kundigheden bezitten, zoo veel te geruster zal zij zelve zich bevinden. Het is daarom eene valſche ſtelling, door de verfoeilijkſte ſtaatskunst uitgevonden, dat orde en ondergeſchiktheid te beter worden gehandhaafd, naar mate de volken in diepere onwetendheid worden gehouden: veeleer is dit van eene algemeene, welbeſtuurde verlichting te wachten. Welke de ſtand eens burgers zijn moge, als zijn geest beſchaafd, zijn verſtand geoefend is, zal hij alle zijne pligten te beter, te gemakkelijker, met te minderen tegenzin vervullen, en met gegewenschter gevolg arbeiden voor zijn bijzonder geluk, voor dat van zijn gezin, en ter inſtandhouding der maatſchappij, tot welke hij behoort, terwijl die kundigheden hem tevens worden een onuitputtelijke bron van de wezenlijkſte genoegens.

Een iegelijk dierhalve, die voor zich zelven het beoefenen van wetenſchappen en letteren voor noodeloos verklaart, lastert de natuur, miskent de verhevenheid van zijnen aanleg, ſchendt de pligten, hem door de oorzaak zijns beſtaans, in dat beſtaan zelve, voorgeſchreven, en ſluit zich den weg toe tot het verkrijgen van goederen, die voor alle ſchokken en omwentelingen veilig en buiten het bereik zijn van de geweldigen der aarde. — Doch laat ons deze algemeene verpligting, van den kant des geluks, een weinig van naderbij beſchouwen.

DER-

DERDE AFDEELING.

Als wij onzen geest verheffen tot buiten de grenzen van ons tijdelijk beſtaan, als wij eenen blik werpen in de toekomst, welke ons aan gene zijde des grafs is geopend, hoe dringend moeten wij ons dan de vermeerdering en uitbreiding van onze kennis zien aanbevolen! Het is toch het eigenaartig en onderſcheidend kenmerk van den Oneindige, in eens alles te zijn wat Hij zijn kan, terwijl daarintegen de natuur van den eindigen mensch denzelven niet veroorlooft, zich, met ééne enkele daad zijns verſtand, een duidelijk begrip te vormen van een groot en zeer ſamengeſteld geheel. Zijne aandacht kan zich niet gelijkelijk bepalen tot elk voorwerp in het bijzonder. De inwendige geſteldheid der wereld, het verband en den ſamenhang der deelen kan hij niet onderſcheidenlijk, op één en hetzelfde tijdſtip, beſeffen, en bij gevolg de werkelijke gebeurtenisſen, de uitwerkſels der oorzaken, niet dan door ondervinding, dat is bij achtereenvolging van tijd, kennen leeren. Duidelijke kennis onderſtelt dierhalve herhaalde werking van den geest, te menigvuldig, te veel verſcheiden, dan dat een bepaald wezen die alle te gelijk en op eenmaal volbrenge. Naar mate dan het getal onzer wezenlijke kundigheden vermeerdert, zoo veel te meer naderen wij ook het oneindige of vol-

maakte; en vermits de bron van nieuwe denkbeelden en kennis onuitputtelijk is, kan men ter goeder trouwe er niet aan twijfelen, of de voortgang in zedelijke volkomenheid moet in het oneindige voortduren. — Uit dat oogpunt gevolglijk behooren wij ons leven te befchouwen als eene voorbereiding tot dien ftaat van fteeds aanwasfend geluk, welken wij uit het oorfpronkelijk vermogen onzer natuur, om door oefening van den geest en verfiering des verftands, van den eenen trap van volmaking tot den anderen te kunnen overgaan, met den besten grond als aanftaande verwachten mogen.

Is dan de drift der kinderen naar hetgeen hun vreemd is, als den grond uitmakende van onze zucht tot vermeerdering van onze kennis, niet de zekerfte waarborg voor de edelaartigheid van onzen oorfprong, zoo wel als van de verhevenheid onzer eindelijke beftemming? Kunnen wij wel eene meer ftellige verzekering van elders ontvangen, dat ons beftaan niet beperkt is tot dit leven? Maar kunnen wij tevens wel elders eene meer vermogende aanfporing vinden, om, verre van de voortreffelijke ftrekking onzer natuur door eenigerhande beletfelen, die van onzen wil afhankelijk zijn, te laten dwarsboomen, ons integendeel aan hare aandrift volkomen overtegeven, en ons langs dezen weg tot dien verheven en zoo zeer wenfchelijken ftaat meer en meer voortebereiden?

Maar wat daarenboven is, ook reeds hier, de mensch, die zich met nuttige werkzaamheden bezig gehouden, noch met verhevene kundigheden verrijkt

rijkt heeft? Wat anders, dan een krachteloos schepsel, het welk het volle gewigt dier mate van ellende, die aan de stoffelijke natuur van den mensch onafscheidbaar verbonden is, gestadig moet torschen, zonder van zijne zedelijke hoedanigheden ondersteuning of troost te mogen erlangen? Is zijne loopbaan met veelvuldige doornen bezaaid, niets heeft hij in zich, om de smart der hem toegebragte wonden in het minst te verzachten. Met eene ruwe en ondoordringbare schors omtogen, heeft zijne ziel geen gevoel voor het schoone, maar de gevoelloosheid is integendeel dikwerf de hoogste trap zijner gelukzaligheid. Door eenen ingeschapen trek, door eene blinde beweegkracht geleid en voortgestuwd, kan hij in zijn gedrag slechts ééne noodzakelijke streeklijn volgen. Op het einde zijner dagen, als de vermogens des ligchaams hem ontzinken, zich zelven en anderen tot een drukkende last, wordt hij in zijne ziel een verschrikkelijk ledig gewaar, en vindt hij zich overal vergezelschapt door het ontzettende spook der zelfsverveling en door het niet min verschrikkelijke beeld van eenen schielijk naderenden dood.

Hij daarintegen, die het oogmerk zijns bestaans overwogen en zich steeds overeenkomstig hetzelve gedragen heeft, mag het tooneel zijns levens met eene waarachtige zelfsvoldoening beschouwen. Gaan zijne tijdelijke goederen, der dwazen éénige rijkdom, verloren, in kalmen gemoede zegt hij met den wijzen BIAS: „al wat het mijne is, voer ik met mij!" Zijne kinderen, het dierbaarste, wat

hij

hij bezit, worden hem door den dood ontrukt, of een affchuwelijke dwingeland doe hem de wreedfte folteringen ondergaan, ongefchokt roept hij uit met ANAXAGORAS: „ het was mij bekend, dat ik ftervelingen geteeld had;" of kloekmoedig met ANAXARCHUS: „ vermorfel vrij het uitwendige omkleedfel „ van ANAXARCHUS, ANAXARCHUS zelf is buiten „ het bereik van uwe woede!" — Door eene gezette en aandachtige befchouwing heeft hij alle, hem omringende, voorwerpen en, (hetgeen van veel grootere waarde is,) ook zich zelven leeren kennen. Zijn hart heeft hem nu en dan kunnen misleiden; hij heeft gezondigd, omdat hij een mensch geboren was; maar zijn geest, aan opmerking gewoon, heeft hem weldra zijne misftappen aangewezen. Vond hij zich in eenen doolhof verdwaald, door bruisfchende draaiftroomen voor een oogenblik medegefleept, zijn geoefend oog deed hem, zonder den tooverdraad van ARIADNE te behoeven, eenen veiligen uitweg ontdekken; door zijne eigen fterkte brak hij den flag der tuimelende baren. De helderfchijnende fakkel van zijn befchaafd oordeel verlichtte hem fteeds in het midden der nevelen, welke zijne hartstogten nu en dan rondom hem verfpreidden. Hij heeft geleerd, de weldaad van te mogen beftaan, op haren geregten prijs te fchatten, en met eene vertrouwelijke gelatenheid ziet hij den onvermijdbaren fchok te gemoet, die aan zijne tijdelijke loopbaan een einde moet maken, terwijl hij CICERO (7) nazegt: „ Hoe bekoorlijk, ô onfter- [illegible] „ fe-

(7) *Tusc. Quaest. L. I. c.* 40.

„ felijke Goden! is die weg, langs welken wij het „ einde bereiken van alle verdrietelijkheden en kom„ mer;" of vindt hij eenigen grond, om over de kortſtondigheid des levens te klagen, hij doet het, als THEOPHRASTUS, alleen in zoo verre, omdat, zoo het leven van langeren duur ware, men, in alle kunſten en wetenſchappen beter volleerd, uit hetzelve zoude mogen ſcheiden.

Zoo groot, zoo onvernietigbaar is het geluk, dat zich de mensch, door de oefening en beſchaving van zijnen geest, mag verwerven! Beſchouwen wij verders het heil, dat voor de geheele maatſchappij uit de ware verlichting, welke deugd en godsvrucht teelt, onmisbaar zeker voortvloeien moet!

VIERDE AFDEELING.

Alle rampen, welke de burger-maatſchappijen treffen, voor zoo verre zij niet de uitwerkſels of gevolgen zijn van eenen buitengewonen loop der natuurlijke dingen, of van geweldige ſchokken in de natuur, hebben, (wie zoude het durven ontkennen?) zonder uitzondering hunnen oorſprong in het zedelijk kwaad, welks bron te zoeken is in de onkunde, de dwalingen, en de vooroordeelen der bijzondere perſonen, die gezamenlijk de maatſchappij uitmaken. — Zietdaar waarheden, waar aan niemand, die het verband en den ſamenhang der menſchelijke lotgevallen ooit met

met een wijsgeerig oog heeft gadegeslagen, ter goeder trouwe een oogenblik zal kunnen twijfelen!

De heer ROUSSEAU heeft, niet zonder eenigen uiterlijken schijn van gegrondheid, beweerd, en andere schrijvers zijn hem hierin bijgevallen: „dat „ de algemeene wil der maatschappij, dat is de ver„ zameling van de willen der éénlingen, waaruit de „ maatschappij bestaat, het wezenlijke geluk des „ geheels, of van allen, onafgebroken zoude behar„ tigen." — Maar kan zulk eene stelling de toets der rede en der redekunstige ontleding wel doorstaan? Vloeit, althands uit hare algemeenheid, niet noodzakelijk dit algemeene gevolg voort: „dat, offchoon „ de leden van eenen burgerstaat zich zelve en „ anderen door hunne gebreken ongelukkig maakten, „ zij niettemin gezamenlijk het geluk van allen „ zullen blijven voorstaan?" En is dit wel minder, dan te willen staande houden, dat het menschelijk ligchaam gezond en welvarend zijn kan, offchoon hetzelve in- en uitwendig door ziektestoffen en smartelijke kwalen moge gefolterd worden?

Het is wel, in het afgetrokkene, zeker, dat de algemeene wil het algemeene welzijn steeds zoekt te bevorderen, in zoo verre, namelijk, ieder éénling, achtervolgends de eerste natuurwet, of de wet van zelfsliefde, zijn bijzonder heil onafgebroken zoekt te vergrooten; maar deze pogingen van den éénling strekken zich uit naar het geen hij zelf als geluk beschouwt en daaraan bevorderlijk meent te zijn. — Doch zoo nu zijn oordeel door valsche voorstellingen van geluk misleid, zoo hij zelf door de verlokselen

der

der zinnelijkheid bedwelmd en zijne rede, door vooroordeelen en ongeregelde hartstogten, van het regte ſpoor gevoerd wordt; in één woord; zoo, bij gebrek van oefening en beſchaving van den geest, het oorſpronkelijke gevoel voor het ſchoone, dat is in het algemeen de liefde tot de deugd, bij hem is verſtompt of weggeſtorven, dan ſtelt hij zich gemeenlijk het wezenlijke kwaad voor onder de gedaante des goeds ..... en zietdaar de bron der ondeugden!

Maar is de bijzondere mensch aan zulke misleidingen blootgeſteld; is hij, voor hetgeen hem afzonderlijk betreft, zoo vaak, gelijk de droevige ondervinding leert, een ſpeelbal van zijne hartstogten en verkeerde voorſtellingen, de burger-maatſchappij en de daaraan verbondene vermeerdering van betrekkingen, vergrooten het getal der omſtandigheden, die uit haren aart geſchikt zijn, om der menſchen driften in vlam te zetten en aan den breidel van rede en overleg geheel te onttrekken. Is nu de algemeene wil een geheel, dat ſamengeſteld wordt uit de bijzondere willen der éénlingen, zoo is hiervan het gevolg: dat, als deze in de beſchouwing des geluks dwalen, de algemeene wil ook dat gene voor geluk kan, en bij wijlen zal, houden, wat in waarheid ongeluk mag genoemd worden.

De hartstogten en de vooroordeelen hebben op elkander eenen wederkeerigen invloed. De eerſte, die op zich zelve tot ons geluk noodzakelijk zijn, wijzigen onze aandoeningen veelzins en tot goede einden; maar het zijn de vooroordeelen, welke aan dezelven eene verkeerde en verderfelijke ſtrekking

ge-

geven, waarna zij, aldus van het regte ſpoor vervoerd, op hare beurt weder de vooroordeelen in ſterkte en getal doen toenemen. Op deze wijze worden wij ijdel, trotsch, opvliegend, wraakgierig, dweepziek, wellustig, nijdig, wangunstig, wreedaartig en zoo voorts, naar mate van de ſtrekking, de hevigheid en de kracht, welke de vooroordeelen en de hartstogten elkanderen wederkeerig hebben gegeven en medegedeeld. In dezen zin zoude men de maatſchappelijke opvoeding kunnen beſchouwen, als ware zij de PROMETHEUS, die aan het menschvormige ſtandbeeld, aan den dier-mensch, den adem des dierlijken levens inblaast. — Laat dan BRUTUS, laat TIMOLEON in het ſeraï eens Aziatiſchen Despoots het eerſte licht aanſchouwen, zij zullen, onder den hoop der hen omringende ſlaven, onbekend ten grave dalen. — Voer den nog jeugdigen zoon van den Sybariet, wien de plooi in een blaadje van zijn rozen-leger den ſlaap doet derven, naar het nog onverbasterde *Sparta*, ras zijn de zwarte brij en het baden in den *Eurotas* zijne geliefſte genietingen, en, tot jaren van onderſcheid gekomen zijnde, trekt hij blijmoedig op onder de vanen van LEONIDAS, om bij de *Thermopylen* voor de vrijheid van *Griekenland* zijn leven te laten. — Een kanibaal van de *Karaïben*, door FENELON opgevoed, zal zelf eenmaal een FENELON kunnen worden; en een FENELON, op een der Zuid-zee-eilanden van zijne vroegſte jeugd opgekweekt, zal ſlechts een menſchen-eter te meer zijn, wiens verſlindende woestheid de natuur met ijzing vervult. — Hebben

wij

wij Nederlanders, ſchoon in godsdienſtige begrippen onderling wijd verſchillende, niet doorgaands in vrede ſamen verkeerd? En beſchouwt niet de Spanjaard, niet de Portugees, met inwendige zelfsvoldoening, het afgrijslijke tooneel van een *auto-da-fé*, waarbij zijne, van hem in Godsdienst verſchillende, natuurgenooten aan de vlammen worden opgeofferd?

Zal men nu te dier oorzaken aan deze volken eenen oorſpronkelijk wreden en bloeddorſtigen aart mogen toeſchrijven? Geenszins! De hoedanigheden hunner ziel zijn uit den aart niet ſlechter, dan de onze; maar, ſpeelbal der vooroordeelen en in den dwaalſtroom der geestdrijverij en des bijgeloofs opgetogen, hebben zij, van hunne geboorte afaan, de denkbeelden van Godsdienst, gewetensdwang, en geestelijke vervolging leeren aaneenkoppelen en onder elkanderen verwarren. Door deze gedrochtelijke vereeniging van ongelijkſlachtige, of veeleer tegenſtrijdige, begrippen is in hen het denkbeeld te weeg gebragt, dat het eene der hoogſte verpligtingen is, den Schepper des heelals te wreken op den zoodanigen, die Hem zich anders voorſtelt, of Hem op eene andere wijze meent te moeten dienen, dan zulks door eene Kerkvergadering, eene onfeilbare Kerk, of iets diergelijks, is geleerd, of voorgeſchreven. De bloote naam van ketterij doet in hunne herſenen eene gisting ontſtaan, die dezelven in verwarring brengt; die alle indrukken van regt, billijkheid, misdaad, en ſtraffe uitwischt, en hen doof maakt voor de luide ſtem der menschlijkheid. In dezer voege wordt die zelfde ſterveling, die ge-

boren was, om zijne natuurgenooten te dienen en als zijne broeders te beminnen, nu door vooroordeelen misleid, ontaart, en bedorven, een verdelger zijner medemenschen, een bloedgierige vervolger, een gewijde moordenaar, een onderzoeker des geloofs.

Wil men dit alles op geheele maatschappijen hebben toegepast, men stelle zich dezelfde volken voor, in verschillende tijdvakken. Vestigt, bij voorbeeld, uw oog op de Romeinen, toen het getal hunner schitterende bedrijven en edelaartige zelfsopofferingen het getal der dagen te boven ging; toen hunne wijze en mannelijke instellingen, toen hunne gestrenge en tevens verstandige opvoeding, toen de geestdrift voor het vaderland, welke zij met de moedermelk inzogen, uit elken jongeling eenen held, uit elken burger eenen vriend van deugd en redelijkheid vormden. Beschouwt vervolgends die zelfde Romeinen, toen hunne zeden bedorven waren, toen het veronachtzamen hunner staatkundige leefregelen, de grondslagen van hun staatsgebouw ondermijnd had. Ziet dan hen, wier aanblik alleen weleer genoeg was, om geheelen vijandelijken heirlegeren den moed te doen ontzinken, weekhartig, ontzenuwd, verwijfd, als laffe bloodaarts de vlugt nemen voor kleine horden van barbaren. Ziet alzoo dat zelfde volk, wiens moedige voorvaders de koningen verdreven, *Karthago* vernield, BRUTUSSEN geteeld, en CEZARS omgebragt hadden, zich, met eene menschonteerende laagheid, krommen voor den zetel van gekroonde

mon-

monſters en, met eenen ſidderenden eerbied den ſcepter kusſen van de uitvaagſels des menſchelijken geſlachts.

Ware het hier te doen om veelvuldige voorbeelden, eene groote menigte biedt zich aan, niet alleen in de Oude, maar ook in de Hedendaagſche Geſchiedenis; doch het bijgebragte is meer dan genoegzaam ter ſtaving van mijne redekavelingen en beſluiten.

Het is dan niet de goede en weldadige natuur, die den eenen mensch boven den anderen, of den menſchen in het algemeen, eene grootere helling tot de ondeugd, dan tot de deugd heeft ingeplant. Hij is niet ondeugend of boosaartig, omdat zijn ſchedel op deze, niet op eene andere wijze, is gevormd, en evenmin omdat zijne vochten deze of wel gene getemperdheid hebben; maar alleenlijk, omdat hij geene opvoeding heeft genoten, ingerigt en gewijzigd naar den aart van zijn oorſpronkelijk karakter; omdat men hem van zijn wezenlijk belang onkundig heeft gelaten; omdat hij, alzoo bedorven en den aanleg eens gevoeligen en gezelligen wezens miskennende, zich zelven en zijne natuurgenooten bedriegt, zoo omtrent de voorwerpen der hartstogten, als omtrent het waarachtige geluk, en de wegen, langs welke men hetzelve opſporen en verkrijgen moet; omdat hij zich geene duidelijke begrippen vormt van het oogmerk der ſamenleving en de dadelijke voordeelen, welke zij aanbiedt, hem onbekend zijn; omdat het oorſpronkelijke gevoel voor het ſchoone en goede

bij hem niet opgewekt, ſoms zelfs verdoofd is geworden. Op deze wijze het enge verband, dat tusſchen redelijke wezens plaats heeft, niet beſeffende, bemerkt hij ook niet, dat zijn eigen geluk met dat zijner natuurgenooten op het naauwſte is verbonden. Zoo zoekt hij die onderlinge aantrekkingskracht, waardoor de orde, in de zedelijke, zoowel als in de natuurlijke wereld, moet worden in ſtand gehouden, te verzwakken, of, door het vergrooten der afſtanden, haar vermogen te ontwijken, ten einde, door zijne eigene zwaarte alleen voortgedreven, zich, in eene regte, middelpuntſchuwende lijn, geſtadig daarheen te bewegen. Nu pleegt hij, in de beraming en uitvoering zijner ontwerpen, alleenlijk raad met zijne driften. Hij bedient zich, ter bereiking van zijne oogmerken, onbekommerd van list of van geweld. In eene redelooze verblindheid kiest hij de middelen, om de voorwerpen zijner begeerten magtig te worden. Schaduwbeelden prikkelen zijne verlangens, en luttel bekreunt hij zich, of hij zijn ingebeeld geluk, ten verderve zijner medeſchepſelen, moet bereiken, offchoon hij weten konde, dat derzelver toegenegenheid en hulp hem ieder oogenblik kunnen te ſtade komen, ja zeer dikwijls noodzakelijk zijn. — En wie gevoelt niet, zonder dat het behoeve gezegd te worden, dat de bron en ſpringveder van alle deze dwaze handelingen eeniglijk en alleen te zoeken zijn in eene ſpoorlooze eigenliefde?

Maar waar zal men de hulpmiddelen zoeken, om dezen eerſten indruk der natuur binnen de

hem

hem voorgeſchrevene perken te bepalen? — Gewigtige vraag, doch niet moeilijk te beandwoorden: want, waar toch anders, dan in de verlevendiging van het gevoel voor het goede en ſchoone, door de beoefening van wetenſchappen en letteren? Daardoor moeten wij een redelijk beſef erlangen, hoe, door de wetten en voorſchriften der deugd getrouwelijk natevolgen, wij het meest ons wezenlijk zelfsbelang bevorderen, en ons den weg zien geopend, langs welken wij onze eigenliefde, hoe ſterk deze zich ook doe gevoelen, het volkomenst kunnen bevredigen.

Wat toch, bij voorbeeld, kan ſtreelender zijn voor dat gevoel, dan onzen naam met roem aan de nakomelingſchap over te brengen? En is niet de beſchaving van den geest, is niet de beoefening van letteren en geleerdheid hiertoe het meest verkieslijke middel? Het nageſlacht bepaalt met wijsheid en billijkheid de vereerende beloningen, welke men den uitſtekenden vernuften ſchuldig is, en duizenden van jaren, nadat zij het zienlijke tooneel der wereld hebben verlaten, wordt hun roem nog alomme verkondigd. Niemand wordt er gevonden, die den tempel der wijsheid binnentreedt, zonder een lieflijken wierook te ontſteken op het altaar van ware verdienſten.

Groot, zeer groot zelfs is het voordeel, dat te dezen opzichte de man van letteren heeft boven den zegepralenden veldheer, boven den veroveraar. De nagedachtenis van dezen biedt der verbeeldingskracht niets anders aan, dan de lijst van ettelijke

voorledene bedrijven, maar de gewrochten der geleerden doen het vernuft, den ſmaak en de kundigheden hunner werkmeesteren overgaan van geſlachte tot geſlachte. Eene reeks van eeuwen na hun verſcheiden, ziet men hen, als 't ware, nog hunne gaven ten toon ſpreiden met dezelfde kracht, met dezelfde keurigheid; men bewondert nog evenzeer hunnen arbeid, men hangt nog met dezelfde aandacht aan hunne lippen, als toen zij het oog, de verwondering, den eerbied hunner tijdgenooten tot zich trokken. Hun geest blijft weldadig omzweven en deelt zich, tot aan het einde der tijden, mede aan allen, die wijsheid en kunſten ijverig ter harte nemen. — Zoo wekt ACHILLES onze verwondering, HOMERUS onzen eerbied, onze liefde. In ALEXANDER treft ons de held, maar tevens de geesſelroede van het menschdom; in ARISTOTELES den verlichter der wereld. Het ſtandbeeld van AUGUSTUS herinnert ons wel den doorzichtigen ſtaatsman, den alles vermogenden Keizer, maar tegelijk den wreedaartigen Drieman, den huichelenden dwingeland; HORATIUS en VIRGILIUS verlichten thands nog ons verſtand, vormen nog heden onzen ſmaak, openen ons nog dagelijks den toegang tot de kennis van het echte ſchoone, en hunne namen zijn niet minder geëerd in onze dagen, dan zij gevierd werden aan het prachtige Hof van den Alleenbeheerſcher der geheele bekende wereld. SOKRATES en PLATO worden door ons, niet minder dan door de oude Grieken, geëerbiedigd. Wij deelen van geheeler harte in de droefheid van

OVI-

OVIDIUS, als wij zijne treurgezangen lezen. Aan de hand van LUKRETIUS doorwandelen wij al het geſchapene.

Zietdaar, wat de beoefening van wetenſchappen en letteren is voor den bijzonderen mensch en wat zij zijn kan voor de burgerſtaten! — Ligtelijk gevoelt men, dat dit alles, inzonderheid het laatſte gedeelte, voor eene veel grootere uitbreiding vatbaar is, als men het oog ſlaat op het beſtuur en de huishoudelijke inrigting der maatſchappijen en op eene ontelbare reeks van voordeelige kunſten en heilzame uitvindingen van vroegere en latere eeuwen. — Wel en te regt drukt zich dan de geleerde PETRUS RABUS in een zijner Brieven uit in dezer voege: „ Het is door de oefening van „ den geest, dat de wijsgeer wijzer, de oorlogsman „ onverſchrokkener wordt. Het is door haar alleen, „ dat de Vorst kan leeren regeren met billijkheid; „ en er is niemand op de wereld, in welken ſtand „ of weg het lot hem geplaatst hebbe, wien de „ behartiging der wetenſchappen geene nieuwe vol„ maaktheden doet verwerven." „ Zij dient," zegt CICERO, „ ons overal. Zij vergezelt, zij vertroost „ ons, als wij ons eenzaam bevinden. Zij ontheft „ ons van de zware last eener verdrietelijke wer„ keloosheid. Aan den tijd geeft zij vleugels, en „ laat eene inwendige voldoening in de ziel achter. „ Der jeugd verſchaft zij nieuwe genoegens; den „ gevorderden leeftijd eene verrukkende bezigheid; „ den ouderdom een zoet en voordeelaanbrengend „ vermaak. Zij wendt onze oogen af van de boozen

„ en van de beroeringen onzer eeuw, om ons te „ verplaatfen in een vreedzaam heelal, in het mid„ den der wijzen."

Het is dierhalve zoo: „ als kennis en weten„ fchappen zijn verloren gegaan, gaat ook alle „ regelmaat, waar wij ons gedrag naar inrigten en „ de algemeene belangen befturen zullen, tevens „ verloren, en de wijsheid is de echte, de éénige „ bron des geluks."

Zoo dan mogen wij volmondig de fpreuk beamen van den wijzen van *Samos*, waar hij zegt: „ dat „ de mensch niet gelukkig zijn kan, ten zij gedekt „ door het fchild der wijsheid."

TWEE-

TWEEDE VERHANDELING.

INLEIDING.

Mag ik mij met eenigen grond vleien, bij mijne voorgaande Verhandeling, U eenigermate ten genoegen betoogd te hebben: „ dat de beſchaving
„ van den geest, door het beoefenen van weten-
„ ſchappen en letteren, den mensch voor zich zel-
„ ven gelukkig maakt, en van het hoogſte belang
„ is voor het heil der burgermaatſchappijen," het is voor heden mijn taak „ eenen blik te werpen
„ op eenigen der voornaamſte middelen, welke
„ inzonderheid tot het bereiken van dat doel ge-
„ ſchikt zijn; voorts het bevorens betoogde door
„ toepasſing en het aanvoeren van voorbeelden,
„ nader aan te dringen, en tevens, al ware het
„ ſlechts in het voorbijgaan, te doen opmerken,
„ hoezeer, waar het op verſtandelijke volmaking
„ aankomt, de ſchriften van Grieken en Latijnen
„ boven andere den voorkeur verdienen, wegens
„ derzelver oorſpronkelijke zuiverheid van denk-
„ beelden, volledigheid van bearbeiding, voortref-
„ felijkheid van ſtijl, kracht van uitdrukking,
„ wijsheid van lesſen, en rijkheid van treffende
„ voorbeelden." — Vereert mij bij die vlugtige

befchouwing, (want meer dan vlugtig zal zij, ter oorzake van de kortheid der tijd, welke mij tot fpreken vergund is, niet zijn kunnen;) met dezelfde aandacht, welke ik bevorens heb mogen ondervinden, en ontzegt mij vooral uwe toegevendheid niet.

Het zal niet noodig zijn breedvoerig te herhalen, wat wij gezegd hebben nopens de drift naar leering, zich in jonge kinderen reeds zoo zichtbaar vertoonende, en mitsdien aangemerkt moetende worden, als den ftervelingen in het gemeen van nature eigen: gij herinnert u dat alles M. H! — Ik zal evenmin behoeven te betogen, dat, in de werken der eerfte vernuften en wijsgeren van latere tijd, een rijke voorraad tot het beoefenen van wetenfchappen en letteren ligt opgefloten; want bij eenen zoo befchaafden kring, als deze, is dit zonder twijfel volkomen bekend. Maar wat zoude men denken van iemand, die, door eene brandende zucht naar leering geprikkeld en van verftandelijke vermogens rijkelijk voorzien, zich, ter bevrediging van die zucht, begeeft tot een aandachtig lezen en overwegen van de Gefchriften der Ouden? — Wat zal, naar uw oordeel, voor hem daarvan het gevolg zijn? Zal zoodoende alleenlijk zijn geheugen worden beladen met eene dragt van woorden? Zal hij de gebeurtenisfen, welke hem te voren komen, flechts als bloote verhalen van voorledene zaken en zonder verdere belangftelling lezen? Zal hij de ftaats- en zedelesfen, daarin, als door den mond der wijsheid zelve, gegeven, alleenlijk als fraaie fpreuken befchouwen?

Zal

zal hij bij hen niets anders opmerken, dan de dwalingen, welke hij aldaar, vooral in de wijsbegeerte en natuurkunde, ontmoet, en zich hierdoor van eene verdere beoefening afkeerig laten maken? — Verre van daar. — In de woorden zal hij de keuze en welluidendheid, in de volzinnen de sierlijke plaatsing en koppeling der woorden, in het geheel de wijsheid der lessen, de zinrijkheid der spreuken, het mergvolle der uitdrukking, de schranderheid der redekaveling gevoelen en bewonderen. — In de Geschiedenissen zal hij de schitterende voorbeelden van allerlei deugden en de rampzalige gevolgen, of wel de verachtelijkheid van het misdrijf, met de levendigste kleuren gemaald zien, en beide met gezette oplettendheid overwegen; ja zelfs de dwalingen, die zijne aandacht niet ontslippen, zullen zijne genoegens vergrooten, niet alleen omdat het zijne eigenliefde streelt, in die opzichten, zulke groote mannen te overtreffen, maar voornamelijk door te bevinden, dat zij, tot zelfs in hunne grootste dwalingen toe, den verhevensten geest aan den dag leggen. Op die wijze zal zijn smaak worden geprikkeld en gezuiverd, zijn oordeel opgescherpt, en het gevoel voor het goede en schoone eene grootere kracht bekomen; in één woord, hij zal van dag tot dag, van uur tot uur, al duidelijker beginnen te ontwaren, dat er geen vak van kennis en geleerdheid kan worden uitgedacht, waarover die Ouden niet met de hoogste scherpzinnigheid gehandeld, niet de voortreffelijkste werken geschreven hebben; dat zij in alles, wat den naam van men-

menfchelijke deugd en adeldom verdient, hebben uitgeblonken, en zelfs in hunne misvattingen en faalgrepen, de onfchatbaarfte leefregels en den veiligften weg tot de kennis der waarheid achtergelaten en gebaand hebben. Dit een en ander nader te ontwikkelen en met voorbeelden op te helderen, zal het verdere doel zijn van deze mijne Tweede Verhandeling.

EERSTE AFDEELING.

Is het de Wijsbegeerte, die ons trekt, terftond bieden zich de zelfdenkers der Oudheid aan, met hunne befpiegelingen over het Opperfte Wezen, de zon, de maan, de ftarren, den aardbol, het heelal. Wij zien de Wijsbegeerte als in hare wieg, flaan haren groei gade, en volgen hare vorderingen, tot waar zij zich, in den voortreffelijken Leermeester en vriend van XENOFON en PLATO, als het fieraad van *Griekenland*, ja van de geheele wereld met den heerlijkften luister aan ons vertoont, en wij met dien grooten man een verbond van onverbreekbare vriendfchap fluiten: met hem, van wien onze beroemde landgenoot, DESIDERIUS ERASMUS, getuigde: „als ik aan SOKRATES denk, kan ik mij „naauwlijks wederhouden van uit te roepen: „Heilige SOKRATES, bid voor ons!"

Of is misfchien zulk eene verklaring van onzen uitmuntenden Rotterdammer overdreven, buitenfporig?

ſporig? Neen waarlijk! Wie kan hem, die door de Delfiſche Godſpraak te regt de wijsſte der ſtervelingen genoemd werd, leeren kennen, zonder hem aan te hangen, vurig te beminnen? — De Geneeskunst wordt, ten einde de kwalen des ligchaams weg te nemen of te verbeteren, met reden zorgvuldig geleerd en bearbeid; maar zoo verre de overgankelijkheid der ziel het kortſtondige beſtaan des ligchaams overtreft, zoo veel te meer, oordeelde hij, de vader der gezonde wijsbegeerte, behoorde men alle zijne vermogens in te ſpannen, om de ziekten en ongeſteldheden van den geest te genezen en teregt te brengen, en den mensch, die van de lesſen der ware wijsheid, niet opgetogen, maar getroffen, niet uitwendig aangeroerd, maar in bloed en gebeente doortrokken is, in alle omſtandigheden des levens ſtaande te doen blijven, als een ſtevige rots in het midden der beukende golven, zonder ooit, door verkeerde gezinningen of aanlokſelen der begeerlijkheid, van zijn verheven ſtandpunt afgerukt te kunnen worden. — Hierom dan ook was het, dat, terwijl alle anderen, die zich den naam van wijsgeeren toeëigenden, met uitzondering alleen van PYTHAGORAS en deszelfs volgelingen, zich op niets anders toeleiden, dan op de beſchouwing van den hemel en de daaraan lichtende bollen, SOKRATES integendeel zich bezig hield met over de zedekunde, de regeling der burgerſtaten, en het beſtuur van landen en volken, de voortreffelijkſte lesſen uit te deelen; met menſchen, door gebreken en vooroordeelen van het redeſpoor afgedwaald,

daar-

daarop te rug te leiden; met op de gedragingen zijner natuurgenooten eene onvermoeide aandacht te vestigen; met de befpiegelende overpeinzingen, welke zich toen gemeenlijk bezig hielden met weinige betekenende dingen, tot meer verhevene voorwerpen te bepalen; eindelijk, met aan te toonen, dat alleen in de beoefening der deugd dat geluk gelegen is, waar wij ftervelingen met eene zoo brandende begeerte naar reikhalzen. — Zoude het dan wel ten onregte van hem gezegd zijn, dat hij de wijsheid uit den hemel gelokt en haar eenen duurzamen zetel op aarde gefticht heeft?

Of zoude zulk een onder het getal der gelukkigen mogen gerangfchikt worden, die, zich den dwang der zinnen overgevende, aan begeerlijkheden des vleefches en aan onmatigheid den losfen teugel viert? Of wel hij, die, door een averegtsch begrip van roem vervoerd, naar de inblazing der heerschzucht het oor neigt en het bloed zijner natuurgenoten ftroomen doet? Of de zoodanige, die naar weidfche tijtels, dat nietige klatergoud, hongerende, zich daarom aan de voeten werpt van de magtigen der aarde en derzelver grillige wenken met eene angstvallige oplettendheid gade flaat? Of hij, die, ijdele pracht en praal beminnende, of door den glans van rijkdommen betooverd, werkt, wroet, zweet, en de nachten flapeloos doorbrengt, alleenlijk om goederen te verkrijgen, welke door den krijg of de vlammen verflonden en door de roest verteerd worden? SOKRATES de Wijze leerde den mensch, om waarlijk gelukkig te worden,

de

de wellust beteugelen, de trotschheid vlieden, de gierigheid uitrooien, en wekte hem op, om, door het beoefenen der wijsheid en het betrachten der deugd, zich eenen ſchat te vergaderen, welke, als veilig voor de rampen der wereld en de nukken der Lotgodinne, hem op geenerhande wijze kan ontwrongen worden. — En hoe velen zijn er na hem opgeſtaan, bij wier ſchriften wij ons ieder oogenblik als opgetogen gevoelen, als wij hunne denkbeelden over het Opperwezen, over de dienst, welke wij hetzelve verſchuldigd zijn, en over de onſterflijkheid der ziel gade ſlaan en overwegen! — Wat al heerlijke lesſen, wat onſchatbare onderrigtingen zijn ons van eenen PLATO, van eenen PLUTARCHUS, en van eene menigte anderen, nagebleven! „ God, één zijnde, vervult, met het ééne „ *nu*, de geheele eeuwigheid. Hij is het éénige, dat „ in die geheele eeuwigheid waarlijk *is*, niet ge„ weest is of zijn zal; dat noch aanwezen heeft „ verkregen, noch ophouden zal te beſtaan. (1)" — Hoe zoude men eene meer grootſche en tevens eene meer waarachtige beſchrijving kunnen wenſchen? — En heeft niet CICERO op de voortreffelijkſte wijze geredekaveld over het Noodlot, over de Goddelijke Voorzienigheid? Hoe ſchoon is zijne taal, waar wij hem over een toekomſtig leven hooren ſpreken! „ Dwaal ik" zegt hij, „ daarin, dat ik de zielen der menſchen onſterfelijk „ geloove te zijn, zoo dwaal ik uit vrije keuze,

en

(1) PLUTARCH. *de* EI *ap. Delph. T.* VII. *p.* 534. ed. REISKII.

„ en ik wil niet, zoo lang ik leve, dat men mij „ deze dwaling, welke mij tot genoegen ſtrekt, „ ontneme." Heerlijke woorden! gulden ſpreuk! ſpreuk, door latere wijsgeeren te veel veronachtzaamd, ſchoon waardig, om eens iegelijks geheugen diep te worden ingeprent; ſpreuk, die ons kan leeren, dat ook zelfs de verhevene wijsbegeerte in zaken, welke op 's menſchen geluk en het heil der maatſchappijen eenen regtſtreekſchen invloed hebben, geenszins met de uiterſte geſtrengheid alles behoeft te verwerpen, waarvoor ſlechts geene ſtellige bewijzen kunnen worden bijgebragt.

Wenden wij ons tot de Dichtkunst, die, als hield zij zich voor edeler en voortreffelijker dan de Wijsbegeerte zelve, met een innemend gelaat en den bekoorlijkſten glimlach, ons tot hare beoefening uitnoodigt, hoe zeer verlevendigen zich dan onze reinſte gewaarwordingen! — Hoe verheft zich ons gevoel, hoe klaren zich onze denkbeelden op, hoe verfijnt zich onze ſmaak, als wij ons mengen in de woelige gevechten bij HOMERUS; als wij hem, met een hemelsch vuur, zien ſchilderen de geheiligde liefde voor het vaderland, den heldenmoed, welken zij teelt, den onverwelkbaren roem, die den dapperen, en de onuitwischbare ſchande, die den bloodaart op de hielen volgt; als hij ons den gouden keten vertoont, welke, voor het alziend oog van den Vader der Goden, het heelal in deszelfs ſtandpunt bewaart, of den tooverenden gordel van de Moeder der Bevalligheden; als hij den hemelſchen *ichor*, het onſter-

ſterfelijke bloed der Godinne van *Cythera*, laat vloeien onder de felle ſlagen van den onſtuimigen DIOMEDES; als hij ons JUNO vertoont, waar zij, op het gebergte *Ida*, den God, wiens alvermogende vuist de blikſemſchichten ſlingert, van liefde en genot zwijmende, in hare armen ontwapent.

Doch waartoe ons met de bekoorlijkheden der Dichtkunst alleen bezig gehouden? Nemen wij liever, als tot ons oogmerk behoorende, de onſchatbare weldaden in oogenſchouw, door haar aan het menschdom bewezen; weldaden, waardoor zij van alle andere kunſten en wetenſchappen den prijs ſchijnt te winnen. — Of zou niet het grootſte gedeelte der aardbewoneren nog in bosſchen ronddwalen, of in holen nevens het wild gedierte een ellendig leven leiden, hadde zij niet ruwe, onwetende menſchen ſamengelokt; hen niet de oude woestheid doen afleggen; hun niet den weg ter beſchaving aangewezen en gebaand; hen niet, door den beminnelijken band der maatſchappij, tegen den euvelmoed van bloedgierige roovers en de vraatzucht van verſcheurend gedierte, beveiligd?

Getuigt ons niet de grijze Oudheid, hoe LINUS, hoe AMFION, hoe ORFEUS, door de zoetluidendheid hunner zangen, onhandelbare wilden getemd, derzelver woeste harten verteederd en hen zoetvoerig tot eene zachtere leefwijze geleid hebben? Of wil men andere voorbeelden van het weldadige vermogen der Dichtkunst, men gedenke aan dien wijdberoemden Dichter en Cytherſpeler, die, door het

betooverende zijner zangen en de welluidendheid van zijn ſnarenſpel, de ontzettendſte woelingen in *Sparta* tot bedaren bragt; men gedenke aan TERPANDER, den landgenoot van de beminnelijke SAPFO.

Brengt u wijders voor den geest de vermaarde TELESILLA, die, volgends de getuigenis van den achtbaren PAUSANIAS, toen de mannen van *Argos* reeds door de ſcherpte des zwaards gevallen waren, alle vrouwen, in ſtaat om wapenen te voeren, door haar dichtvermogen tegen CLEOMENES, den zoon van ANAXANDRIDAS, deed ten ſtrijde ſnellen, en alzoo, door de klanken harer luid, haar vaderland voor het juk van *Lacedemon* behoedde. — Ik zwijg van SOLON en TYRTEUS, die, door hunne verhevene liederen, hunne medeburgers de luisterrijkſte overwinningen op derzelver hardnekkigſte vijanden deden behalen.

Dringen ook de voorſchriften der deugd, door dichterlijke ſieraadjen opgeluisterd, niet dieper in 's menſchen hart? En zoude dit niet te regt mogen gehouden worden voor de reden, waarom een THEOGNIS, een FOCYLIDES, een PYTHAGORAS, en zoo vele andere uitmuntende beſchavers en verbeteraars hunner tijdgenooten, hunne lesſen mededeelden in eene dichterlijke kleedij? Ja, (laat ons der waarheid hulde doen!) het is de ondervinding, welke het getuigt, dat de vermaningen der wijsgeeren, zijn zij niet in een ſierlijken en behaaglijken vorm gegoten, voor de meesten droog en verdrietelijk zijn, en een ſtroef en terugſtotend voorkomen vertoonen.

Door-

Doorbladert nu de latere fchrijvers over zedekundige onderwerpen; hoort hen fpreken over de regtvaardigheid, de trouw, de billijkheid, de ftandvastigheid: men luistert, ja! maar, zijns ondanks, gevoelt men zich dikwerf afgetrokken, en nogthands van het hooren of lezen afgemat. — Raadpleegt daarintegen de beste wijsgeeren der Oudheid, XENOFON, PLATO, ANTISTHENES, ARISTOTELES, THEOFRASTUS en meer anderen, terftond fmaakt gij bij hun onderwijs eene onbefchrijfbare wellust; gij gevoelt u tot het naftreven van de deugd, op eene verwonderlijke wijze, uitlokken en aanfporen.

Maar van waar dit verfchil? — Van waar deze voortreffelijkheid der vroegeren boven de lateren? — Omdat deze hunne leeringen ongetooid, niet zelden zelfs in een platten of gedrongen ftijl voordragen, terwijl de anderen, ook bij het behandelen van de afgetrokkenfte onderwerpen, ons in twijfel laten, of hunne geleerdheid en fcherpzinnig oordeel door de fierlijkheid van den ftijl en de keurigheid der voordragt, dan of omgekeerd deze door genen worden opgeluisterd.

Kan nu de meerdere voortreffelijkheid van die leerwijze wel iets anders ten grond hebben, dan dat zulke mannen, met een echt dichterlijk gevoel begaafd, en van dichterlijke gedachtenbeelden en voorftellingen als vervuld, overal de vonken van het hen bezielende vuur deden fchitteren, en daardoor aan alles, wat hun verheven en vruchtbare geest wrocht en te voorfchijn bragt, glans, kracht en leven wisten bij te zetten?

Zal ik nog noodig hebben in het breede te gewagen van de nuttigheid van het Treur-tooneel, van het Blijfpel, het Hekel-dicht, de Fabel? Wie durf aan het eerfte het vermogen ontzeggen, om de beminnelijkheid en de voordeelen der deugd, aan den eenen, en de affchuwelijkheid en de jammerlijke gevolgen van het misdrijf, aan den anderen kant, treffend voor te ftellen en als voor onze oogen te verzinnelijken? Wie kent niet het Blijfpel als een helderen fpiegel, waarin wij onze eigene zedelijke mismaaktheid en die van anderen levend kunnen befchouwen? Gispt niet het Hekel-dicht de diepst verfcholene gebreken en rukt het der huichelarij niet haar bedrieglijk mom van het fchijnheilige gelaat? — En de Fabel.... hoe zoetvoerig ftrookt zij, met eene fluwelen hand, de oneffenheden des gemoeds, om alle verkeerde en verderfelijke uitwasfen te keer te gaan en te doen verdwijnen! — Zal ik hier herinneren aan het hooggefchoeide Griekfche Driemanfchap, aan MENANDER, HORATIUS, JUVENALIS, PERSIUS, EZOPUS, FEDRUS? — Zal ik de grootere verdienften dezer mannen boven alle, die hen in latere dagen hebben zoeken na te ftreven, met de ftukken aanwijzen? — Waar is de echte Geleerde te vinden, die hun deze uitftekendheid in ernst betwisten durf? — En daarenboven; waar zoude men hedendaags het Treur- en Blijfpel, het Schimpdicht en de Fabel te zoeken hebben, zoo niet de dichtader der latere vervaardigers van dergelijke kunstwerken uit de rijke bron der Oudheid gevuld, zoo niet derzelver monden

uit

uit die altijd vloeiende beek nog dagelijks bevochtigd wierden?

Alles wat de natuur nabootst, door hare voetſtappen van nabij te drukken, heeft op ons een verrukkend, een betooverend vermogen. Hierom is het, dat wij voorwerpen, die, in wezenlijkheid en in leven, ons naauwelijks eenen aanblik waardig ſchijnen, met een waar genoegen beſchouwen, als zij, door een bedreven kunſtenaar op paneel of in marmer afgemaald, zich aan ons oog vertoonen; en toch, ook in dit opzicht, ſpant de Dichtkunst boven de Schilderkunst en hare tweelingzuster, de Beeldhouwkunst, verre de kroon. Zal, bij voorbeeld, een watervloed, door het penſeel, of het beklaaglijk uiteinde van een teederminnend paar, door den beitel voorgeſteld, ons even zoo diep roeren, als wanneer wij daarvan de taferelen bij OVIDIUS lezen? — Hoe natuurlijk zien wij de wederzijdſche liefde van PYRAMUS en THISBE wortel vatten, groeien, zich als voor de eeuwigheid vestigen! Hoe volgt hen ons hart naar de noodlottige plaats der ſamenkomst! Hoe deelen wij in hunne angſten en zieleſmart! Welk eene weemoedige aandoening verſpreidt zich over ons geheele aanwezen, als wij eindelijk de wanhoop der jonkvrouwe haar het ſtaal door den maagdelijken boezem zien jagen, opdat zij op het lijk van haren geliefde, door dat zelfde ſtaal gegriefd, den laatſten adem uitblaze! — Niet minder levendig doet de Dichter ons de alles verzwelgende meiren en ſtroomen, de geopende ſluizen van hemel en van afgrond aanſchouwen: wij wandelen aan zijne hand door de

akelige ſtilte van eenen aardbodem, die door de wateren verwoest en ontvolkt is; wij hooren den grijzen DEUKALION tot zijne getrouwe PYRRHA de hartroerendſte taal voeren. — En waar is de APELLES, waar de FIDIAS, wiens verhevene kunst ons dat mededogen, die huiverende aandoeningen zal mededeelen, welke LUKRETIUS ons doet gewaar worden, als hij ons door de ledige ſtraten van *Athenen*, over de eenzame velden van *Attika*, midden door lijken en ſtervenden, in de paleizen en hutten, zoo vele ſchouwplaatſen van de verwoestingen der pest, met zich rondvoert?

Ja, waarlijk! de Dichtkunst overtreft alle andere ſchoone kunsten in kracht en bekoorlijkheid. Zij heeft den ſleutel tot de verborgenſte ſchatkameren der natuur; hare hand is met een ſcheppend vermogen bedeelt; zij heerscht over de zienlijke wereld.

Onwaardeerlijke gave! Leerzame Godheid! Kunst boven alle kunsten verheven! Gij zijt de aardſche zaligheid van den gevoeligen mensch, wiens hart met warmte klopt voor deugd en godsvrucht, ſtreelende den geest, zoozeer als het gevoel en de verbeeldingskracht! Het vuur van de edelſte, van bovenzinnelijke, van hemelſche gewaarwordingen brandt in uwen reinen boezem! — En hoe zalig de ſterveling, die zich door uwen invloed zoo voelt beſtralen, verwarmen, opvoeren, om, terwijl zijne hand met het geoefendſte kunstvermogen de ſnaren doet trillen, zijn eigen gevoel in de gemoederen zijner natuurgenooten over te mogen ſtorten! Zijne ſtem doodt den tijd en klinkt door

de

de oneindigheid der eeuwen. Alle uitmuntende vermogens zijn in hem vereenigd.

Vrijmagtig ſchikt de Poëzij
Van mensch, en dier, en jaargetij,
Van vreugd en ſmart, en dood en leven;
Maar, ô hoe weinigen op aard,
Wier hand zoo ſtout het ſpeeltuig ſnaart,
Om dus Natuur de wet te geven!

Hij, hij alleen, wiens vaste hand
Met ſtouten greep de ſnaren ſpant,
Gevormd tot ſceptervoerend zingen;
Die weet, door zangrig woordgeſtreel,
Nu minnezuchtjes aan de keel,
Dan tranen aan de ziel te ontwringen.

Wiens Lier, in 't bloedig oorlogsveld,
Veelmeer, dan kling, of beuklaar, geldt,
Door moed in 's krijgers borst te ontſteken,
En volken, door uitheemsch geweld,
In 't juk der ſlavernij gekneld,
Hun regt en vrijheid fier doet wreken.

Wiens zang, waar hij den ſtraftoon heft,
Veel ſterker klemt, veel feller treft,
Dan ſtormgeloei en donderſlagen;
Wien dus Apolloos gunst beſcheen,
Hij mag te regt, ja hij alleen,
Den grootſchen naam van Dichter dragen.

TWEEDE AFDEELING.

Dan, gelijk de beste gronden zouden bederven en het aardrijk geene goede vruchten voortbrengen, indien de dampkring onveranderlijk den zelfden graad van hitte of koude, van droogte of vochtigheid behield, zoo ook zoude het gebeuren met den menfchelijken geest, wierd hij door geene afwisfeling verkwikt en verlevendigd. Die afwisfeling is hem zoo noodzakelijk, dat deze behoefte bijkans in alle talen tot een fpreekwoord is geworden. — Welk een genoegen dan, wanneer wij, onze Dichters voor een wijl ter zijde leggende, ons wenden mogen tot de onfterfelijke Redenaren, „ door wier „ mond de Wijsheid zelve, in de gefchiktfte en „ met den aart der zaken meest overeenkomftige „ bewoordingen, hare overdenkingen en lesfen „ fchijnt medegedeeld en voorgedragen te heb„ ben (3).” Welk eene wellust wordt ons uit derzelver welfprekendheid geboren! Hoe zeer gevoelen wij ons opgetogen door eene kunst, „ die „ de geleidfter en de meesteresfe is van den geest „ der menfchen; welker voornaamfte bezigheid „ beftaat in de bearbeiding van de zedelijke eigen„ fchappen en de aandoeningen des gemoeds, die, „ als 't ware, even zoo vele toonen en ftemmen der

(3) CICERO *de Oratore.*

„ der ziel zijn, vereiſchende met afgerigte en kunſt- „ keurige vingers en ſtrijkſtokken getokkeld en „ beſpeeld te worden (4)." — Of weet zij niet, beurtelings en naar welgevallen, het ſluimerend gevoel te doen ontwaken en heftig bruiſchende hartstogten tot kalmte terug te brengen? Rigt zij de hoofden der in het ſtof ter nedergebogenen niet op? Verzacht zij niet, door hare troostredenen, de grievendſte ſmarten? Droogt zij niet de tranen der weduwen? Beſchermt zij niet den verlaten wees tegen ongelijk? Wreekt zij niet het regt op den euvelmoed? Geleidt zij niet bedorvene en afgedwaalde menſchen op het redeſpoor terug? Voert zij niet een onbepaald gebied, ook in de woestſte harten? — Ja! bij haar verzinkt het vermogen der Koningen in het niet. — Laat de Macedoonſche Overweldiger het verdrukte menschdom aan zijne triomfkar kluisteren, alleen over de ligchamen ſtrekt zijne magt zich uit, de ziel der verwonnelingen blijft buiten het bereik van zijn vermogen; maar de Welſprekendheid beheerscht ook de zielen en geleidt den geheelen mensch, werwaarts het haar moge gelusten. „ Door haar donderde en „ bliksemde PERIKLES (5)." Door haar verpletterde THRASIJBULUS de Dertig Dwingelanden en wierp hij den troon des gewelds, door LYSANDER te *Athenen* opgerigt, omverre. Door haar maakte DEMOSTHENES zijne ſtad onverwinnelijk en zich zel-

(4) PLATO *in Phaedro.*
(5) ARISTOPH. *Acharn. vs.* 530.

zelven voor FILIPPUS geduchter, dan alle de Attifche burgers te famen. Door haar bragt MENENIUS AGRIPPA het Romeinfche Volk van den Heiligen Berg terug in de ftad, en verzoende de, in regtmatigen toorn ontftokene, burgerij met hare eigenbatige beftuurders. — Hooren wij CICERO fpreken, wij ijlen met ons hart ter hulpe van *Sicilië*, door de geldzucht en knevelarijen van VERRES verdrukt en uitgemergeld; wij verijdelen met hem de bloedige ontwerpen van den woesten KLODIUS, beteugelen den euvelmoed van KATILINA, drijven dien onverlaat MAVORS vesten uit, en doen hem, met zijne verfoeilijke medeftanders, naar de legerplaats van MANLIUS de wijk nemen. Wij varen met hem in gramfchap uit tegen PISO, en weren MARKUS ANTONIUS, waar hij, na de dood van den eerften overweldiger der vrijheid, voor den Staat nieuwe kluisters fmeedt, van de muren. — Zoo groot is het vermaak, zoo onwaardeerlijk het nut, dat uit de beoefening van de Wijsgeeren, Dichters, en Redenaars der Oudheid voor ons zelve voortvloeit, voor de geheele maatfchappij getrokken kan worden! — Werpen wij nu nog, ten befluite, eenen blik op de Gefchiedenis en befchouwen wij kortelijk de voordeelen, welke zij haren beoefenaren aanbiedt!

„ Onkundig te zijn," zegt CICERO, „ van het
„ geen gebeurd is, eer wij geboren waren, is zoo
„ veel als altijd kinderen te blijven. Wat toch
„ is de leeftijd der menfchen, zoo niet de ge-
„ heugenis onzer eigene lotgevallen wordt famen-
„ geweven met de leeftijd van hen, die vóór ons
„ be-

„ beſtonden?” — In waarheid; geene wetenſchappen kunnen zich zonder den bijſtand der Geſchiedenis lang ſtaande houden. Uit hare bron putten Wijsgeeren, Dichters, en Redenaars; want zij is eene levendige ſchilderij van het verledene, zij ſchetst ons een, wel flaauw, maar toch onderſcheidend kenbaar, tafereel van het toekomende, en leert ons, in alle ſtanden en betrekkingen, hoe wij ons behooren te gedragen.

Prikkelt ons de begeerte, om verre verwijderde volken, vreemde zeden en gewoonten, prachtige geſtichten, eerwaardige overblijffels, treffende bouwvallen, de eerwaardige gedenkteekens van lang vervlogene eeuwen, te leeren kennen, aan de hand der achtbare KLIO doorreizen wij, in korte oogenblikken, zonder gevaar, zonder de geringſte vermoejenis, gewesten, op eenen verbazenden afſtand van elkander verwijderd; wij bezoeken niet ſlechts de vermaardſte ſteden, ook dezulken, die voor lang reeds vernield zijn en wier puin naauwlijks meer eenig ſpoor heeft achtergelaten, maar beſchouwen tevens derzelver oorſprong, wasdom, lotgevallen en omwentelingen; wij maken eene naauwe kennis met alle volken, zoo vele op den aardbodem beſtaan hebben, of nog beſtaan, en wij dringen, werwaarts wij reizende ons naauwelijks eenen veiligen weg kunnen openen, door, tot in de verborgenſte ſchuilhoeken van der menſchen hart. — Zoo ſchuift de Geſchiedenis van voor onze oogen weg de gordijn, welke eene menigte kostbare geheimenisſen bedekte; zoo ſchenkt zij ons het vermogen

der

der voorſpelling, het edelſte gunstbewijs van den God van *Parnasſus*, doende ons, op grond van voormalige gebeurtenisſen, met tamelijke zekerheid bepalen, welke gevolgen, uit plaats hebbende gebeurtenisſen, zullen voortvloeien en welke lotgevallen de toekomst in zich beſloten houdt.

Zijn wij geroepen om landen te beheerſchen, volken te beſturen, of in den ſtand der zulken geplaatst, wier bedrijven eenen dadelijken invloed hebben op het geluk der Staten, de Geſchiedenis kan ons den weg aanwijzen, dien wij behooren te bewandelen. Met afſchrik zal zij ons doen beſchouwen zoodanige booswichten, die, door eene afgrijslijke zelfzucht aangeblazen en vervoerd, hun vaderland van een ſcheuren, of aan vreemde overweldigers ten prijs geven, en voor hunne nakomelingen achterlaten en de kluisters, welke zij met heiligſchendende handen geſmeed en de ſchande, die zij op hunnen naam geladen hebben. Zij zal ons de echte bronnen ontdekken, waaruit het geluk der Rijken ontſpringt, en de middelen ons aantoonen, waardoor de tronen der Vorsten bevestigd, het heil der Volken verzekerd, en die kalme en overeenſtemming te weeg gebragt worden, die het leven en de kracht der Staten in zich bevatten.

Zien wij daarintegen ons bedrijf bepaald tot een ambteloos leven, ook in die betrekking leert ons de Geſchiedenis, wat het vaderland, wat de burgermaatſchappij van ons vordert. Zij ſtelt ons die groote mannen tot voorbeelden, die, door ware verdiensten, door onwrikbaren moed, door grootſche

zelfs-

zelfsopofferingen, door edelaartige belangloosheid, door heilrijke uitvindingen, zich verre boven het gros hunner tijdgenooten verheven hebben. Zij geeft ons klare denkbeelden, zoo wel van de feilen, die uit der menfchen verdorvenen aart worden voortgebragt, als van de deugden, die er tegenoverftaan, en tevens van de beste wijzen, waarop de gebreken, welke de burgerlijke vereeniging zoo vaak folteren en ten gronde rigten, eenmaal weggenomen en genezen kunnen worden. Zij fchildert ons, met de zuiverfte verwen, het vervaarlijke fpel der hartstogten, de zwakheid van hen, welke men Goden der aarde noemt, en het nietige, het dwaze, het gevaarlijke, en het verfoeilijke van die groote ondernemingen, waardoor de volks hoogmoed zich geftreeld voelt, maar het geluk der Landen wordt vernietigd.

Stelt u nu in het bijzonder de oudere gedenkrollen der wereld voor den geest; overweegt het nut, dat zij ter onzer befchaving, tot verlevendiging van de liefde tot de deugd toebrengen, wanneer men ze niet als bloote verhalen van gebeurde zaken befchouwt, maar als taferelen van de treffendfte voorbeelden, en men de lesfen, daarin opgefloten en door eene opwekkende verfcheidenheid veraangenaamd, met aandacht leest en overweegt. Of zoude het niet eenen beflisfenden invloed moeten hebben op ons verftand en op ons hart tevens, als wij duizenden voorbeelden van eerbied voor de Goden, van onwrikbare trouw, van onkreukbare regtvaardigheid, van vurige vaderlandsliefde, van onverbijsterbare dapperheid, van ftren-

ſtrenge ingetogenheid, van vlekkelooze kuischheid, als in één punt verzameld, of in eene geregelde volgreeks, onder den ſchoonſten tooi en in het behaaglijkſte licht, voor ons gezicht ten toon zien geſteld? — Vraagt men naar zulke voorbeelden, voorwaar! zij zullen niet verre te zoeken zijn.

Hier hebt gij LUCIUS ALBINIUS, die, uit eerbied voor de Goden, zich zelven, zijne dierbare gemalinne en zijnen ſchreienden zoon aan de woede der Gallen prijs geeft, om den Kwirinaalſchen Priester en de Vestaalſche Maagden, met de gewijde tempelgereedſchappen beladen, aan het dreigende gevaar te onttrekken. — Ginds ziet gij KAIUS FABIUS DORSO, die de altaargeraden, midden door de vijanden, op zijne ſchouders draagt en, na de offerplegtigheid, naar den eisch der godsdienstwetten, op den Kwirinaalſchen heuvel volbragt te hebben, met denzelfden vasten tred naar het Kapitool terugkeert en de vijanden zelve door zijnen moed van verwondering doet opgetogen ſtaan.

Aanſchouwt hier dien KAMILLUS, die de *Faliscers*, veelmeer door zijne grootmoedigheid, dan door de wapenen, overwint; of dezen FABRICIUS, die, TIMOCHARIS en alle bedrog en onregt verfoeiende, den vijand, niet dan op eene eerlijke wijze, begeert te onder te brengen.

Slaat ginds het oog op KODRUS, die zijn leven opoffert, om zijn vaderland voor een vreemd juk te behoeden; of op JUNIUS BRUTUS, die zijne eigene zonen en den zoon zijner zuster de regtmatige ſtraf voor hun landverraad doet ondergaan;

of

of op de DECIËN, die voor het heil van den Staat een onvermijdelijke dood te gemoet rennen. Ja! geheele keurbenden kunt gij zien, die, in gelijke liefde voor het vaderland ontſtoken, blijmoedig daar henen trekken, van waar zij weten nimmer terug te zullen keeren.

Moet ik nog gewagen van MILTIADES en de Marathonſche Velden? Van CYNEGIRUS, dien Atheenſchen krijgsman, wiens edele voetſtappen de Romein KAIUS ACILIUS, in den ſcheepſtrijd bij *Masſilia*, zoo luisterijk drukte? Van KALLIMACHUS en van den Spartaanſchen Koning LEONIDAS, die, met eene hand vol volks, de tallooze benden van XERXES wederſtond en zich, ter behoudenisſe van Griekenland, een onmisbare dood getroostte? Van HORATIUS KOKLES en van MUCIUS SCEVOLA, wier bedrijven, met wonderdaden gelijk te ſtellen, het meest hebben toegebragt ter vestiging van de Romeinſche vrijheid? Van KLELIA, een jeugdige maagd, die noch de ſchichten der vijanden, noch den ſnellen vloed des Tijbers ducht, om geweld en ſlavernij te ontgaan? Van LUKRETIA, die eene onvrijwillige bezoedeling van haar ligchaam, met haar onſchuldig bloed, vrijwillig meent te moeten afwasſchen? Van VIRGINIUS, die zijner geliefde dochter den dolk in den hijgenden boezem drukt, om haar te vrijwaren voor de ſchandvolle aanſlagen eens eerloozen wellustelings? Van die Ouden van dagen, die, zich tot de dadelijke verdediging des vaderlands onmagtig gevoelende, zich op hunne zetels voor de deuren hunner huizen plaatſten, en in het oog

der

der vijanden Goden fchenen, zoodat hun geen hair zoude zijn gekrenkt geworden, hadt gij, ô MARKUS PAPIRIUS! de razernij der Gallen niet ter kwader uur getergd en doen ontbranden.

Begeert gij nog meer levendige bewijzen van kalmte des gemoeds, van onbaatzuchtigheid, van ingetogenheid, herinnert u dien FABIUS MAXIMUS, die zich onverdroten den fpotnaam van *Zammelaar* hoorde toevoegen, en liever de verfmading van zijn reukeloozen ambtgenoot verdroeg, dan naar den roem van onverfchrokkenheid te dingen, met gevaar des vaderlands. Herinnert u KWINCTIUS KAPITOLINUS, hem, die, om des Gemeenebests wille, zijne eigene glorie als niets achtte. — Brengt u FABRICIUS voor den geest, daar hij de aangebodene fchatten, met een deel des rijksgebieds van PYRRHUS, grootmoedig van de hand wijst. — Leent het oor aan de mannentaal van KURIUS, als hij, het goud der Samniten verachtende, hun toevoert: „ Ik befchouw het niet als roemrijk goud te bezitten, „ maar wel over hen, die er overvloed van hebben, „ het gebied te voeren." — Gedenkt aan SCIPIO, en hoe hij, in de kracht des levens en bloeiende van gezondheid, zijne fchoone gevangene aan haren bruidegom ongerept wedergeeft, en den, voor haar aangeboden, losprijs weigert te behouden.

Hoe vele voorwerpen nu van eerbied en verwondering wij bij de Griekfche en Romeinfche fchrijvers ontmoeten, niet geringer is het getal der zulken, die zich door hunne euveldaden eene affchuwelijke vermaardheid hebben verworven en

ons

ons een deugdbevorderend afgrijzen van het misdrijf inboezemen. — Men overweegt den gantſchen levensloop dier groote booswichten; men neemt de onrustigheid des gemoeds waar, die hun, reeds hier op aarde, tot beul verſtrekte; men merkt op, hoe de misdaad, doorgaands reeds hier beneden, een gedeelte van haar loon ontvangt. Of is het, dat ergens een landverrader, een onderdrukker, een dwingeland, een AUGUSTUS, (het afſchuwelijkſte wangedrocht van alle de monſters, welke *Rome* immer opleverde,) gerust en veilig op zijne legerſtede den jongſten adem uitblaast, ook daarmede kan men zijn nut doen, want het verſterkt en bevestigd ons geloof aan een ander leven.

Onwaardeerbare letteroefeningen dan! Gij, die eenen zoo weldadigen invloed hebt op het geluk der menſchenkinderen! Beſchaving van den geest, hooger te ſchatten, dan goud, purper, en robijnen! Edele zucht ter zelfsvolmaking, die eenen TITUS, eenen MARKUS AURELEUS, de onſterfelijke ANTONIJNEN vormdet; die eenen wereldgebieder den troon deed verlaten, en een blijmoedig vaarwel zeggen aan den ſchijnſchoonen luister van het hof, om in de valleien des doods, in de grafſteden van zijn voorgeſlacht, eenen vrijen loop te geven aan zijne verhevene beſpiegelingen! Gij zijt het, die ons geluk verzekert; een geluk, dat van alles, wat ons omringt, onafhankelijk is en ons altijd alomme vergezelt! Gij verheft ons verre boven het ſtof, waaruit wij gevormd zijn, en bereidt ons voor, om eenmaal burgers te worden van een beter vaderland.

Laten dan vrij lage zielen zich verlustigen in het aanſchouwen van de ſtapels goud, welke zij bijeen wisten te ſchrapen; hun oog ſcheppe een kittelend welbehagen uit de glans van kostbare geſteenten; wat zullen zij er tegen zetten, als zij zich beſprongen zien door rampen, die, hoe veilig zij er voor meenen te zijn, hun gedurig, onder verſchillende gedaanten, dreigend boven het hoofd hangen? Hun vertroeteld of ongeoefend gemoed is er niet tegen beſtand, en, midden in hunne ſchatten, bevinden zij zich diep rampzalig.

Wel alzoo ons, die geleerd hebben, op welken hoogen prijs wijsheid en kennis te waarderen zijn! Wel ons, die alle gelegenheden, om ons weten te vermeerderen, gretig aangrijpen en, met zulke edele bedoelingen, ook in deze gehoorzaal zijn verſchenen! Wel ook mij, zoo ik iets heb mogen toebrengen, om den geest van onderzoek te verlevendigen en te verſterken, en dierhalve ter vergrooting der hoeveelheid van onze deugd en van ons wezenlijk geluk!



NASCHRIFT.

Bij het nazien der laatfte proef herinnerde ik mij, ten tijde, toen ik deze Verhandelingen had uitgefproken, eene aanmerking te hebben vernomen, welke op dezelven gemaakt was, te weten: dat het fcheen, als of ik alle heil voor den mensch geput wilde hebben uit de Heidenfche Geleerdheid, en de Godsdienst, of liever het licht, ons door den Heere JEZUS CHRISTUS aangebragt, bijkans voor van geene waarde hield. Ik acht zoodanige aanmerking wel niet als een andwoord of eene wederlegging behoevende; ook geloof ik geenszins, dat iets van dergelijken aart nu nog in onbenevelde hersfens ligtelijk zal oprijzen; doch voor zoo verre ik mij hierin mogt bedriegen, verwijs ik de zulken (uit eene menigte andere geleerde en geletterde Christen-leeraars en fchrijvers, van vroeger en later tijd,) inzonderheid tot den beroemden HUGO BLAIR, en bidt hen te vergelijken, wat deze ter bevordering der zoogenaamde Heidenfche Geleerdheid gearbeid, en op wat hoogen prijs hij dezelve gefchat heeft, met 's mans Godgeleerde fchriften, vooral met zijne twee Leerredenen *over den invloed van de Godsdienst op den vóór- en op den tegenfpoed.*

Zoude men, uit de voorgedragene ftukken eene gevolgtrekking afleiden, met opzicht tot de Christelijke

 Gods-

Godsdienst, mij dunkt, zij moest deze zijn: „Kan „men, blootelijk in de echte befchaving van den „geest, zulke krachtige middelen vinden, om den„zelven boven de zinnelijkheid te verheffen en „aan zijne zedelijke pligten, als mensch en als „burger, getrouw te blijven, tot welk eenen hei„ligen handel en wandel zijn zij dan gehouden, „die met het licht des Euangeliums daarenboven „begenadigd zijn!"

⁂

IETS

OVER DE

HEDENDAAGSCHE MUZIJK; (*)

door

J. DE VOS Wz.

Algemeen bekend en dikwerf herhaald is het zeggen van CICERO, dat alle kunften door een onderlingen band vereenigd zijn. Aan deze uitfpraak van den Romeinfchen redenaar heeft de nakomelingfchap het zegel harer goedkeuring gehangen. — En indedaad, allen ftreven zij, fchoon met verfchillende middelen, naar het zelfde doel, namelijk om de gedachten en fcheppingen van het vernuft, hetzij door taal, door penfeel, beitel en graveerftift, of wel door geluiden aan de zinnen voor te ftellen. Elke kunst echter heeft hare grenzen, binnen welke zij zich moet bewegen, en die zij niet mag overfchrijden, zonder zich zelve te benadeelen; die grenzen mogen voor den gewonen kunftenaar, onder de benaming van kunstregelen, be-

(*) Voorgedragen in de vierde Klasfe van het Koninklijk Nederlandfche Inftituut, in Maart 1825.

belemmerend zijn, hij die met den echten geest bezield is, overtreedt ze niet, en zoo hij dit tot bereiking van zijn oogmerk foms dienftig oordeelt, doet hij het als tegen wil, met fpaarzaamheid en gevoel, maar hij beklaagt zich nimmer over eene beperking, die alléén den middelmatigen tot een last is. Dit onderling verband heeft tevens ten gevolge, dat ieder die zich met een zuiver gevoel aan ééne der kunften heeft toegewijd, voor de overige zelden onverfchillig is, maar de dichter doorgaans verlustiging vindt in de voortbrengfelen van fchilderkunst en muzijk, terwijl de beoefenaars der beide laatften wederkerig aan de dichtkunst oprechte hulde toebrengen. Het is waar, niet allen worden door dezelfde voorwerpen even zeer getroffen. Zoo zal de historiefchilder, in de *Iliade* of *Odyssee* in *het verlost Jeruzalem* van TASSO of in de *Divina Comœdia* van DANTE meer behagen fcheppen, dan in de *Idyllen* van THEOCRITUS of de *herderskouten* van VIRGILIUS, welke laatfte den geest des landfchapfchilders meer zullen boeijen, en wederkerig zal de treurfpeldichter eenen RAFAËL, MICHEL ANGELO of D'AVINCI verre ftellen boven onze voortreffelijke meesters der zeventiende eeuw, om dat de voorftellingen der eerften meer met zijn genie overeenkomen, maar het fchoone, hetgeen de laatften bezitten, zal hij niet nalaten te bewonderen.

Dit algemeen verband der kunften, moest dan ook, zou men zeggen, een zekeren maatftaf opleveren, waarnaar de verdienften van elk kunstvoortbrengfel in het bijzonder te beoordeelen,

het

het waarlijk fchoone in elk derzelven niet moeijelijk op te fporen zoude zijn.

Met weinige uitzonderingen is dit ook zoo, wat de vroegere kunstwerken betreft; in de beflisfing over lateren fpreekt dikwerf wangunst of vooringenomenheid luider, dan het onbevooroordeeld gemoed. Hoe veel er toch, vooral in den laatften tijd, gefchreven zij over het ideale fchoon in de kunften, over het aesthetifche in de letteren, en hoezeer ieder fchrijver van een ander beginfel moge uitgaan, waarin hij het echte fchoon zoekt en meent te vinden, in de toepasfing is men veelal eenftemmig. Zij daarenboven, wier kennis minder gefchikt is tot foortgelijke nafporingen, houden zich met de eensgedane uitfpraak tevrede, zoodat niemand de voortreffelijkheid van HOMERUS heldendichten, van SOPHOCLES treurfpelen, van HORATIUS lierzangen, even min als de uitnemendheid van den *Apollo*, van het Atheenfche *Parthenon* of van RAFAËLS *Madonna's* durft betwisten.

Sommigen hebben ter vernedering der kunst wel eens willen beweren, dat zij aan de grilligheden der mode onderworpen was, daar men verfcheidene harer voortbrengfels vroeger hoog geprezen had, welke naderhand als nietswaardig befchouwd waren geworden. Het is niet te ontkennen, dat zij zich fomtijds naar den tijd wijzigt; dat in dagen van roem en ftrijd hare ftoutere onderwerpen en krachtiger behandeling daarvan veelal blijken dragen, terwijl bij overheerfching en druk een meer flaaffche geest wordt waargenomen; maar wat eenmaal met

regt den ſtempel der goedkeuring verworven heeft, blijft ſchoon door alle eeuwen heen. Dit zien wij aan de klasſieke voortbrengſelen der Oudheid in alle vakken, en aan die van lateren tijd, wier makers op dit voetſpoor zijn voortgegaan; terwijl datgene, wat den toets der tijden niet heeft kunnen doorſtaan, offchoon het vroeger bewonderd is, alleen bewijst, dat zoo weinige menſchen uit vaste grondbeginſelen denken en oordeelen, en zich de groote hoop menigmaal door eenige weinige ſchreeuwers, zonder nadenken, laat rondleiden.

Alleen de muzijk ſchijnt op dezen algemeenen regel eene uitzondering te maken; hoe is dit mogelijk bij het zoo even genoemd onderling verband der kunsten? Wat mag de reden zijn, dat men in het oordeel over werken van toonkunst zoo hemelsbreed verſchilt? Ik ſpreek niet van de beſlisſing derzulken, die zich zelven nimmer afvragen *waarom* een kunstwerk hun bevalt of mishaagt, noch der menigte, die zich ſlechts aan deze of gene partij houdt, om, goed of verkeerd, het oordeel van anderen te pas brengende, mede te kunnen praten, maar van de zoodanigen, die met meerdere of mindere kennis de muzijk beoefenen en wier oordeel geldend mag gehouden worden. — Hoe kan het zijn, vraag ik andermaal, dat Italianen, Franſchen en Duitſchers in dezen elk een afzonderlijk gevoelen aan den dag leggen, elkander, als het ware, verketteren, de een het werk des anderen veracht, of ten minſte op lagen prijs ſtelt? hoe is het mogelijk dat bij hetzelfde volk, ja onder ons, die in deze althans

gee-

geene nationaliteit te verdedigen hebben, zoo veel verschil hieromtrent kan bestaan, dat men schier zoude vragen of dan alle muzijk even zoowel goed als slecht te noemen ware en het alleen van den hoorder afhing, met welken naam zij te bestempelen zij.

Het is waar, de muzijk alleen klanken en geluiden zijnde, op zich zelve zonder eenige bepaalde beteekenis, zoo moet derzelver uitwerking noodwendig afhangen van de denkbeelden, welke de hoorder in zich voelt opgewekt, daar de komponist zich nimmer volkomen duidelijk aan hem kan uitdrukken. Geheel eenstemmig of volkomen hetzelfde kunnen dus de verschillende hoorders niet gevoelen, noch hetzelfde stuk op denzelfden hoorder ten allen tijde gelijke werking doen, daar dit dikwerf van zijne eigene gemoedsstemming afhangt; ook heeft deze onbestemdheid aan den anderen kant dit voordeel, (gelijk dit voor eenigen tijd door ons medelid, den heer WILMS, (*) zoo juist is aangetoond,) dat de verschillende hoorders, door hetzelfde muzijkstuk op verschillende wijzen getroffen wordende, ieder datgene op zich kan toepassen, wat met zijnen toestand en aandoeningen op dat tijdstip het meest overeenkomt.

Doch dit is het eigenlijke punt des verschils niet; dit laatste betreft meer den ganschen vorm en de middelen, welke tot eene treffende uitwerking beho-

(*) In eene voorlezing bij de vierde klasse van het Instituut gehouden.

horen aangewend te worden. In vroegeren tijd werd de muzijk voornamelijk en ſchier bij uitſluiting tot godsdienſtige zangen en plegtigheden gebezigd, men kon haar meerdere of mindere voortreffelijkheid daaraan toetzen en beoordeelen, in hoeverre zij aan dat oogmerk beantwoordde; maar ſedert eene eeuw is zij zoodanig van aard veranderd, dat men haar bijna als eene nieuw geboren kunst kan aanmerken; zij heeft zich vooral in de laatſte vijftig jaren zoodanig uitgebreid, dat het ſchier onmogelijk wordt, het vroegere met het latere te vergelijken.

Velen juichen dien ſnellen voortgang toe, en meenen dat men door al verder en verder te gaan, eindelijk het toppunt der kunst zal bereiken; anderen zijn van gedachte, dat men wel zal doen zich niet langer op die duizelende hoogte te wagen en tot de vroegere min ſteile baan terug te keren.

Maar zou er dan geen maatſtaf zijn, om, zonder vooringenomenheid voor deze of gene ſchool, zonder partijdigheid voor dezen of genen meester, over muzijkwerken uitſpraak te doen, even als men over de meerdere of mindere voortreffelijkheid van een dicht- of ſchilderſtuk beſlist; en indien er zulk een maatſtaf ware, zou men dien aan anderen niet mogen aanbevelen?

Het zal welligt vermeten ſchijnen M. V.! dat ik, die ſlechts geringe kennis in deze kunst bezit, en met hare grondregelen ſlechts zeer oppervlakkig, ja naauwelijks bij name bekend ben, daartoe eenen ſtap durve doen, maar het is dat onderling

ver-

verband der kunſten, waarvan ik bij den aanvang ſprak, dat mij doet wagen, hieromtrent eenige bedenkingen aan u voor te dragen, terwijl ik mij uwe aanmerkingen op dezelve, indien ik mogt gedwaald hebben, gaarne ten nutte zal maken.

En welke zijn dan de hoofdtrekken, die elk kunstwerk moet bezitten, om op den naam van waarlijk ſchoon en voortreffelijk, aanſpraak te kunnen maken? Het zijn die trekken, welke in alle werken gevonden worden, die den proef der tijden hebben kunnen doorſtaan, en waaraan, volgens het oordeel van alle bevoegde kunstregters, het goede of het verkeerde kan herkend worden: Eenvoudigheid en Waarheid.

Gij verwacht zeker niet van mij M. H. dat ik u ontlede, wat ik door beide deze woorden verſtaan wil hebben. — De heer DE VRIES (*) zegt in zijne verhandeling *over het eenvoudige* te regt: „ Woorden, door een ieder verſtaan, door allen „ gevoeld, behoeven geene uitpluizing, die de „ kracht der beteekenis verlamt, het zinrijke ver„ armt; de zuivere en gangbare munt eener kern„ volle uitdrukking, tot draden van verſiering en „ niet zelden van verwarring uitrekt. Het een„ voudige bovenal duldt deze omſchrijving niet, „ daar het uit zijn eigen aard, door eigene duide„ lijkheid zich aanbeveelt." — En zoo is het ook met waarheid gelegen; welk regtſchapen en zuiver hart gevoelt niet wat waarheid zij in eenig kunst-

(*) *Over het eenvoudige*, door J. DE VRIES. 1818. bl. 4.

kunstwerk en erkent niet dat de vereeniging van deze beide hoedanigheden, alleen aan hetzelve een blijvende waarde kan geven. De eenvoudigheid die wij bedoelen, is even ver van dor- of kaalheid verwijderd, als dat de waarheid naakt en zonder eenigen tooi zou behoren te zijn. Wie was eenvoudiger en tevens rijker, wie meer waar dan HOMERUS? maar wie was tevens meer verwijderd van alle bijſieraden en noodelooze verſiering? zijn niet alle zijne tafreelen waar en eenvoudig tevens?

Doch ik gevoel uwe tegenwerping. Een dichtſtuk, een ſchilderſtuk, zegt gij, ſtelt mij de denkbeelden van den kunſtenaar, door woorden of verwen, duidelijk en klaar voor oogen. Ik kan dus hun werk aan het gekozen onderwerp toetzen, en beoordeelen of uitvoering en behandeling met de gekozene ſtof of de voorgeſtelde daad overeenkomt; ik kan, als het ware, met den vinger aanwijzen, waar zij het pad van eenvoudigheid en waarheid verlaten; doch wat zal mij bij een muzijkſtuk ten gids zijn, bij een kunst, geheel in eene vrije *fantaſie* rondzwevende, door geluiden, op zich zelve van onbeſtemde beteekenis en waar alle punten van vergelijking ontbreken?

Ik beken het, zoo beſtemd als in letterkundige voortbrengſelen of in die der beeldende kunſten, kan dit zeker niet geſchieden; beproeven wij echter in hoeverre wij de bedoelde vereischten van ware kunst ook op de muzijk kunnen toepasſen.

Al aanſtonds komt mij bij deze beſchouwing voor den geest de ſtrijd, in het midden der vorige eeuw

in

in *Frankrijk* gevoerd, tusfchen de *Gluckisten* en *Piccinisten*, en die ook thans nog het mufikale *Europa*, vooral *Italië* en *Duitschland*, fchoon onder eene andere benaming, verdeeld doet zijn, wat namelijk den voorrang verdiene, *melodie* of *harmonie?* Maar zou die ftrijd kunnen plaats hebben, indien men zich onbevooroordeeld een duidelijk begrip van de zaak vormde, en zonder zich aan deze of aan gene zijde te laten medeflepen, die aan het gezond verftand toetste? Zou die ftrijd immer zoo hevig geweest zijn, indien men zich enkel had afgevraagd, wat Harmonie doen moet? Melodie zonder Harmonie is in allen gevalle iets verftaanbaars, even als de omtrek van eene fchilderij mij van de gedachten des fchilders een denkbeeld geeft, Harmonie moet daaraan kleur en leven bijzetten. Enkele Harmonie daarentegen is onverftaanbaar, even als de klanken eener Eolusharp, en ftaat gelijk met kleuren, in verfchillende fchakeringen, met de fchoonfte overgangen op het doek gebragt, maar zonder eenige vormelijke voorftelling. Zou men daaruit het befluit niet mogen trekken, dat Harmonie altijd de dienaresfe der Melodie moet blijven, en dat zij de hoofdzaak niet kan zijn.

Offchoon dus bij alle muzijkftukken mijn's oordeels, melodie op den voorgrond moet ftaan, zoo behoort dit vooral bij zangftukken plaats te hebben. — GRETRY zeide, en met veel waarheid: *que la musique declamée n'est que le dessin d'un drame, qu'il faut ensuite colorier au moyen du chant, et que toute musique, qui ne chante point,*

dont

dont les phrases sont mal liées, n'a point de charme et ne produit point d'illusion.

De Italianen gaan hierin misſchien wat al te ver, daar zij de harmonie te veel aan den zang opofferen, maar evenzeer wijkt naar mijne gedachte, de tegenwoordige Duitſche ſchool met BEETHOVEN, SPOHR en WEBER aan het hoofd, van de waarheid af, daar hunne opera's meer inſtrumentale harmoniën met obligate zangpartijen, dan eigenlijk gezegde zangſtukken genoemd kunnen worden. Behalve dat de ſtem door al dat overladen van inſtrumentering te veel gedekt wordt, laat het voor den echten, gevoeligen zanger, bijna geene gelegenheid over, om dat gevoel uit te drukken, daar hij zich door de zamengeſtelde harmoniën en telkens afwijkende Intonatiën, in alle zijne verſieringen en Colloraturen gebonden vindt. — Misſchien is dit mede wel eene der redenen, dat men thans zoo weinig goede zangers aantreft, terwijl de ſtem daarenboven ſpoediger afſlijt door de meerdere inſpanning en vermoeijenis om tegen alle de inſtrumenten den boventoon te behouden. Deze klacht toch is algemeen, en er is, behalve het zoo even genoemde, veel dat daartoe aanleiding geeft.

In *Italiën* zelve, voormaals de ſchool van goeden zang, ſchijnt eene zekere zucht tot *virtuositeit* en *pasſagen* maken, den waren zang verdrongen te hebben, en vaardigheid met de keel als het hoofddoel der kunst geſchat te worden. Dezelfde geest ſchijnt aldaar ook voor de inſtrumenten de overhand te hebben, en de eenige glansrijke zijde,

die

die het in dit opzigt aanbiedt, gelijk onlangs de *Muzikale Zeitung* ons mededeelde; daar een DRAGONETTI de contrabas als een viool bespeelt, PAGANINI een voorgedragen allegro, op slechts eene snaar herhaalt, SCHUMALTZ de fagot als eene fluit behandelt. Maar mag men niet veilig zeggen, dat waar *la difficulté vaincue* voor het toppunt en doel der kunst gehouden wordt, dit een duidelijk blijk van haar verval oplevert.

Ongelukkig dat de zang-manier van *Italiëns* roemrijkste tijdperk voor ons verloren is, daar zoo iets alleen door het te hooren kan naargevolgd worden. De beste, de duidelijkste schrijver toch, is niet in staat met woorden een denkbeeld te geven van de manier eens voortreffelijken zangers, aan hem, die het niet gehoord heeft. Een dichter kan de werken der beroemste mannen lezen, en zich daarnaar vormen; de schilder kan uit de voorbeelden zijner uitstekende voorgangers, wijze van voorstelling, teekening, behandeling coloriet leren, maar wie zal ons verklaren hoe eene TODI, eene MARA gezongen hebben, en waardoor zij elk die haar hoorden in verrukking bragten. Bij velen daarenboven, (zoo als onder anderen van PECCHIAROTTI gezegd wordt,) bestond de tooverkracht der kunst niet in eene groote treffende voordragt, maar in de fijnste schakeringen van voorslagen, uithoudende en wegsmeltende toonen, die geene taal kan verklaren. De levendige voordragt van een groot meester kan dus alleen het voorbeeld zijn, waar anderen zich naar vormen, en er zal derhalve

een

een nieuw zanger moeten opſtaan, die uit eigen geest en gevoel ſcheppende, door uitſtekende bekwaamheden over het verkeerde zegepraalt.

Ook in de tooneelſpelkunst (op dat ik dit in het voorbijgaan aanmerke) heeft hetzelfde plaats. Ik beroep mij op u allen M. H.! die den grooten LARIVE gezien en zijne voortreffelijke gaven hebt mogen bewonderen. Wie kan zijne ſtanden, zijne gebaarden, zijne zeggingskracht beſchrijven? dit is zoo geheel verloren, dat de tegenswoordige jongere Franſchen zelve er geheel geen begrip van hebben, en TALMA voor den grootſten, den eenigſten tooneelſpeler houden, ſchoon hij, mijns achtens, behoudens al zijne wezenlijke verdienſten, de kunst achteruitgezet heeft en door zijn voorbeeld, daar elk zijne gebreken ligter kan naarvolgen dan zijne bekwaamheden, aan het franſche treurſpel een verkeerde rigting gegeven heeft, van welke het zich moeilijk herſtellen zal: ook daartoe zal een man van de uitſtekendſte talenten gevorderd worden, die de kunst, van het romantiſche, waartoe zij door hem vervallen is, tot het klasſiſche terugbrengt. Dit klasſieke toch beſtaat niet enkel in de naauwkeurige naarvolging van costumen, (waarvan men hem ook alleen de eer wil geven, offchoon LARIVE hem daarin reeds was voorgegaan) maar in dat edele, eenvoudige, en ware, hetgeen alle de voortbrengzelen van Griekſche kunst kenmerkt. Ik ſpreek over TALMA, naar hetgeen ik voor twaalf of vijftien jaren van hem gezien heb; onlangs kwam mij in een der dagbladen voor, dat hij zijne ma-

manier van dien tijd verlaten en eene betere had aangenomen: als dit zoo is, zou het mijne gemaakte aanmerking bevestigen.

Doch keeren wij van dezen uitſtap tot ons onderwerp terug.

Gevoelt gij met mij M. H., dat Harmonie de dienaresſe der Melodie behoort te zijn, laat ons dan nu beſchouwen, hoe zij moet aangewend worden, om aan eenvoudigheid en waarheid, die hoofdvereischten van alle kunst, indedaad te beantwoorden.

Ik zoude op u de voorbeelden van MOZART en HAYDN kunnen wijzen, die nimmer melodie aan harmonie hebben opgeofferd, maar die altijd waar en eenvoudig gebleven zijn; velen uwer zijn, beter dan ik, in ſtaat, hunne onſterfelijke meesterſtukken, met de werken der ſtraksgemelde, thans zoo hoog geroemde, ja bijna vergoodde componisten te vergelijken, en ik vertrouw, dat die vergelijking uwe hoogachting voor de beide eerſten nog zou vermeerderen: maar ik vraag u, wanneer gij bij voorbeeld in de minneklacht eens jongelings, of van een onſchuldig landmeisje, een rijkdom van harmonie, door ſchier alle toonaarden heenlopende, aantreft, of dit met de waarheid overeenkomſtig is? Gij moogt de kennis van den komponist bewonderen, maar zoudt gij zijn ſmaak niet moeten afkeuren; en echter hoe dikwerf hoort men niet iets ſoortgelijks, terwijl het bewonderd wordt? is dit niet even verkeerd, als wanneer men de razende woede eener *Medea* door eene aangename melodie wilde uitdrukken.

Het is de gepaste aanwending van melodie zoo wel als harmonie, die door de nieuweren te veel uit het oog verloren wordt, zoowel bij ROSSINI als bij vele Duitſchers, waardoor men de aria's van den eerſten in alle rollen kan inleggen, en de laatſten tevrede zijn, wanneer zij ſlechts alle harmonie hebben uitgeput. Daarom ook, (men vergeve mij deze ketterij,) komt mij het oude trio: *veillons mes sœurs*, van GRETRY, beter aan het oogmerk voldoende voor, dan dat van SPOHR in zijne *Zemire en Azor*: offchoon het laatſte oneindig meer techniſche verdienſten bezit, is het eerſte meer overeenkomende met den toeſtand der handelende perſonen.

Om waarlijk te treffen, dat toch het oogmerk der kunst moet zijn, is zoo veel verſpilling van geleerdheid niet noodig, maar elke zang moet naar den aard des onderwerps geſchikt zijn, en wat dan melodie, door ſlechts eenvoudige harmonie onderſteund, kan uitwerken, vraag ik aan u allen, die immer het koorgezang der Hernhutters te *Zeyst* hebt bijgewoond; niemand voorzeker van welk kerkgenootſchap ook, zal ooit zonder godsdienſtige ſtemming daarbij tegenwoordig zijn. Hoe grootsch en eenvoudig, ſchier van alle kunſtige wendingen ontbloot, is niet het *ſtabat mater* van PERGOLEZE, en wie heeft niet meermalen hooren ſpreken van het gezang op goeden vrijdag in de Sixtijnſche kapel, dat zich toch door geene harmonieſche gangen aanbeveelt? wie werd niet getroffen, toen hij van GRASSINI het *ombra adorata* hoorde, waarvan het

ac-

accompagnement nu velen als mager voorkomt. Men zegge niet, dat tot dit alles uitgezochte ſtemmen noodig zijn: thans bederven komponisten en zangers elkanderen, gelijk ik ſtraks reeds aanmerkte.

Daarenboven, wat moeten al die overgangen en afwijkingen van toonen beteekenen? men wordt er eindelijk gevoelloos voor en zij misſen al hunne kracht. Ja misſchien is de bijval, dien het jagerkoor uit den *Freyſchutz* overal en in alle landen vindt, voornamelijk daarin te zoeken, dat men van al het *chromatique* moede, eindelijk eens tot rust komt, en de meer zuivere terzen en ſextengangen het oor ſtreelen, dat door al die geleerdheid in verwarring gebragt was. Waarom ook treft ons, zoo menigmaal wij het gehoord hebben, in het Tenor aria uit de ſchepping: *mit wurde und hohheit angethan*, de overgang van *c* in *as.*, waarom anders, dan omdat die uitwijking, zoo ſpaarzaam aangebragt, hier juist zijne werking doet? — Wijst mij in een der nieuwe voortbrengſelen iets daarmede gelijk ſtaande!

Over het algemeen deelt de muzijk, vooral bij de Duitſchers, in den geest der tijden, door de onrust en verwarring der laatſte dertig jaren geboren. Ieder haakt telkens naar iets nieuws, naar iets dat de zinnen ſtreelt en prikkelt, het gevoel voor het eenvoudige ſchoone ſchijnt als het ware verſtompt te zijn. „Gelukkig," ſchreef mij dezer dagen een mijner vrienden, „gelukkig de minkundige, die „liever geſtreeld dan verbaasd wordt: de groote „lekkerbekken in alle betrekkingen willen tegen„woordig niets dan *haut goût*."

Aan dien geest vooral, ſchrijf ik het toe, dat in de letterkunde het romantiſche, waarvan de modellen in den dageraad der westerſche beſchaving, even na het verdrijven van den nacht der middeleeuwen te zoeken zijn, het gebied der klasſieke oudheid, waar alleen zuivere ſmaak te vinden is, heeft ingenomen. Zelfs het meer fijn beſchaafde *Frankrijk* begint in dien geest te deelen, en de voorbeelden van eenen CHATEAUBRIANT en D'ARLINCOURT in proza, van LA MARTINE in poëzij hebben reeds menig een weggeſleept, die het hoogdravende voor verheven, en losbandige weelderigheid voor echt genie houdt; terwijl zij, die zich aan het meer *klasſieke* houden, ſchier alle verheffing verbannen, en wanen daarin het edele en eenvoudige te zullen vinden. „ Ziet hier den ſtaat „ des geſchils tusſchen de *klasſieken* en *romantieken*," dus ſchreef onlangs DE MERCURE: (*) „ beiden bij uitſluiting van hunne middelen tot „ behagen, gebruik makende, ſlagen de eerſten „ alleen, in ons door hunne eentonige werken in „ ſlaap te wiegen; terwijl de laatſten ons met hunne „ gedrongen voortbrengſels vermoeijen. Dezen ver„ heffen zich, ſchoon met moeite, op de groote „ voorbeelden, en hunne zamenſtellingen zijn ſlechts „ kopijen zonder kleur, of liever weinig beteeke„ nende omtrekken. — De anderen druisſchen te„ gen alle gezonde denkbeelden aan, en beelden „ zich in ſcheppers te zijn: zij gelooven den band „ der

(*) *Liv.* 73. *vs.* 824.

„ der kunstregelen te ontkomen, door zich van het „ juk des gezonden verſtands los te maken. Om „ niet in het ſpoor te blijven, verlaten zij den „ grooten weg en gaan op bijpaden verloren: zij „ houden wanorde voor ſtoutheid, buitenſporigheid „ voor het verhevene, ſtuiptrekkingen voor genie."

Dan het zijn de Duitſchers vooral die dezen weg bewandelen: SCHILLER, die in het *Dramatiſche* voornamelijk SHAKESPEARE tot voorbeeld koos, heeft dien *romantiſchen* ſtijl ingang doen vinden: niet alleen hunne dichters, maar zelfs hunne prozaſchrijvers geven zich alle moeite, om ingewikkeld en onduidelijk te zijn, en ſchijnen daardoor hunnen *Philoſophiſchen* geest aan den dag te willen leggen. — Jongere ſchrijvers volgen dit voetſpoor, en hij, die eenvoudig en klaar zou durven zijn, zou voor plat worden uitgekreten. Gelukkig zijn wij voor dezen valſchen ſmaak bevrijd gebleven. FEITH en voornamelijk BILDERDIJK, die destijds het gezag in handen hadden, hebben hierin zekerlijk veel goeds gedaan. Enkelen zijn wel van den geest der oudheid afgeweken, en hebben door het zoeken naar nieuwe en vreemde beelden, of door hoogdravenheid pogen te ſchitteren, doch de nieuwere dichterſchool is over het geheel bij het eenvoudige en ware gebleven, en toont ook hierdoor, dat men dan de harten het meest treft. Onder onze redenaars behoef ik ſlechts VAN DER PALM te noemen, om u te doen gevoelen wat waarheid en eenvoudigheid zij. Hij en zoo vele anderen, in wier bezit wij ons mogen verheugen, van de

klasſieke oudheid doordrongen, in derzelver beoefſening doorkneed, zijn de beste tegenſpraak aan hun, die ook maar eenigzins den lof van het *romantismus* zouden durven aanheffen. Wij zien aan hun, dat het alsdan aan geene verſcheidenheid noch aan ſtoutheid ontbreekt, en dat men tot gezwollenheid zijn toevlucht niet behoeft te nemen, om op het gemoed der hoorders te werken. Te regt zegt daarom de heer VAN LIMBURG BROUWER in zijne uitnemende verhandeling over het nationaal tooneel. (*) — „Eenvoudigheid, duidelijkheid, „gemakkelijkheid van uitdrukking, ware taal van „het hart moet ſteeds bekoren, wegſlepen; maar „wat zullen ons vernuftige ſpelingen, valſche ver„hevenheid, gezwollenheid, voor genoegen aan„brengen: of zal ons, die ſoms zoo geheimzinnige, „bijna geheel onverſtaanbare taal, die vele Duit„ſchers tegenwoordig zich eigen gemaakt hebben, „kunnen wegſlepen en treffen, meer dan de „eenvoudige taal van den waren hartstocht?" —

Dit zelfde geloof ik op de nieuwere muzijk in het algemeen te mogen toepasſen, daar mijns oordeels, BEETHOVEN, SPOHR en C. M. V. WEBER, even zoowel als ROSSINI en zijne navolgers, ſchoon op verſchillende wijzen, het *romantismus* huldigen, en den vroegeren *klasſieken* geest geheel miskennen.

Ten aanzien van WEBER las ik onlangs het volgende, dat met het gezegde geheel overeenkomt: „WEBER is voor de muzijk, wat JEAN PAUL RICHTER voor de letterkunde is. De groote vereisch-

(*) bl. 148.

eischten, zonder welke het *genie* verbijsterd wordt, en flechts wanfchepfels voortbrengt, zamenhang, eenheid en harmonie van het geheel, namelijk, ontbreken hun te dikwijls; wonderlijke en vreemde voorwerpen, als het ware, op te fporen, het *triviale* met het reusachtige te verbinden, ziedaar hunne gebreken; de verbeelding in beweging te brengen, fchokken en contrasten te verfpillen, dit zijn hunne verdienften. Men kan aan WEBER eene gezochtheid verwijten, om oorfpronkelijk te heten: hij wil iets doen, dat nog niemand gedaan heeft, als hij die neiging laat varen, is hij groot. In eene *Cavatina*, een *Rondo*, of eenig klein ftuk, bezit hij natuurlijke bevalligheid en geestdrift, maar wil hij iets groots voorftellen en verheven zijn, zoo is hij onverftaanbaar. In den *Freyfchutz* vindt men eene vreemde en woeste ftoutheid, de *partituur* fchijnt in een droom gefchreven. FUESLI de zwitferfche fchilder nam zijn penfeel nimmer ter hand, dan na middernacht en na het nuttigen van raauw vleesch; zijne fchilderijen kunnen, fchoon in een ander vak, met de vreemde compofitiën van WEBER vergeleken worden: men moet hem rangfchikken onder de verwilderde vernuften, die zich aan hunne inblazingen overgeven, als aan een ijlende koorts. Zijn *Freyfchutz* fchittert door fchoonheden, die door het zoeken naar het wonderbare en het onbeftemde der beteekenis verduisterd worden. (*)

Dan

(*) *Pandore*, 31 October, 1824.

Dan het is gelijk ik zoo even zeide, de woeling der gebeurtenisfen zijn hiervan mede de oorzaak; tot ons ongeluk heeft verzadiging van genot, het gevoel voor het ware fchoon als verftompt. Het publiek wil getroffen, bewogen zijn, of verveelt zich. Men wekt zijn aandacht op door prikkelende middelen, het verflindt ze, doch valt weldra in zijn doodflaap terug en eischt nog fterker middelen. Wie zal bepalen tot hoe verre die razernij gaan zal? intusfchen bederft zij den goeden fmaak en zal ware talenten bederven, tot dat een man van genie opftaat, die door waarheid en natuur te vereenigen, met die oorfpronkelijkheid en die kracht, welke thans gevorderd wordt, palen weet te ftellen aan dezen ftroom van barbaarsheid, waarmede wij bedreigd worden.

Tot dus verre heb ik voornamelijk de zang muzijk, hetzij voor kerk of tooneel, op het oog gehad, en dewijl voor beiden een tekst of woorden ten grondflag ligt, is het gemakkelijker te bepalen, waarin de muzijk aan de waarheid getrouw blijft, of daarvan afwijkt. Ik geloof echter dat men op eene *Sijmphonie* of eenig ander muzijkftuk, waarin de *phantafie* geheel vrij en door niets gebonden is, hetzelfde kan toepasfen.

Zien wij, bij voorbeeld, een *Sijmphonie* van MOZART of HAYDN in, zoo ontwaren wij dadelijk een zeker karakter, hetwelk het geheele ftuk door heerfchende is; het eens gekozen denkbeeld, hetzij van droeven of vrolijken, van heldhaftigen of teederen aard, wordt nimmer uit het oog verlo-

loren; en tevens welk eene verfcheidenheid? hoe groot is niet het onderfcheid, om flechts twee bekende te noemen, tusfchen HAYDN's *Sijmphonie* in *es* die met den *Pauken-flag* begint, en zijne militaire *Sijmphonie;* die van MOZART zijn mede alle verfchillend. Vergelijk zijne *Ouvertures* van *Don Juan*, de *Zauberflöte* en *Figaro*, en ziet of gij eene enkele gedachte kunt vinden, die naar de andere gelijkt. In den *Don Juan* hoort gij reeds bij den aanvang, wat het lot van den trotfchen en baldadigen onverlaat zijn zal, in de *Zauberflote* het geheimzinnige der leer van ZOROASTER, in *Figaro* de fpotachtige fcherts van den flinkfchen barbier, en de verwarring, die ftraks door de liefdes intrigue van den fpaanfchen Grande zal plaats hebben.

Steeds is bij MOZART en HAYDN één hoofdgedachte, die zich langzaam ontwikkelt, en in al de verfchillende figuren behouden blijft. Bij de nieuweren vind ik dikwerf een goed denkbeeld, maar dadelijk wordt dit door een ander vervangen, en bij het flot laat het mij weinig in de ziel achter: aan het gehoor wordt geen rust gelaten om bij het eens gekozen denkbeeld te vertoeven, waardoor mijn geest zich zou kunnen verheugen in deze of dusdanige ftemming gebragt te zijn, maar oogenblikkelijk wordt dit door een ander opgevolgd, hetgeen mijn gemoed op eene andere, dikwijls geheel tegenovergeftelde wijze aandoet, en ik dwaal in dien maalftroom rond, tot dat ik, na vele klanken gehoord te hebben, niet meer kan zeggen, wat het eigenlijk was, hetgeen ik hoorde. De

ernstigste pasfages worden menigmaal terstond door iets vrolijks vervangen; even als of men met iemand over eene belangrijke zaak in gesprek was, en deze daarin telkens aardige kwinkflagen en spotternijen wilde mengen. Trouwens, dit is een der kenmerkende eigenschappen van het *romantismus!* maar wie, die eenigen smaak, bezit zou dit kunnen goedkeuren? en echter wordt het door velen in de hedendaagsche muzijk toegejuicht, en met den naam van *genie* bestempeld; maar strijdt dit niet tegen waarheid en gezond menschenverstand?

MOZART en HAYDN (want het zijn deze twee, die ik het liefst tot voorbeeld kies, omdat zij de muzijk eene andere wending gegeven hebben en als hetware tusschen de vroegere school en de lateren, die van hunne lessen misbruik maken, in staan.) MOZART en HAYDN durfden ter bereiking van hun oogmerk en om te treffen, gerust afwijken in verschillende toonaarden, doch zij deden dit niet, om slechts hunne geleerdheid te toonen, maar wel om meer kracht aan hunne gedachten bijtezetten.

Zij bleven daardoor altijd klaar en verstaanbaar. De nieuwe Duitschers schijnen er hun' roem in te stellen, van in hetzelfde stuk het geheele *toonsijsthema* door te loopen: het wordt schier overbodig aan te teekenen in welken toon het stuk geschreven is. Bij de tweede of derde maat is men reeds van huis; wandelt of springt van het een op het ander, tot dat men zich eindelijk gelukkig rekent, van uit dien doolhof tot het punt teruggekeerd te zijn, waarvan men was uitgegaan. Wat

is

is hiervan het gevolg? wat anders, dan dat men dikwerf niet weet of het orchest valsch of zuiver ſpeelt, daar de overgangen zoo menigvuldig en gecompliqueerd zijn, dat men bij kwalijk treffen, al ligt denkt, een nog onbekend accoord te hooren. — Het is zoo! M. H.! ik zeg niet te veel, daar ik zelve heb bijgewoond, dat in een zeer goed bezet orchest, bij een repetitie van SPOHR's *Zemire en Azor*, de hoorns, door twee verdienſtelijke kunstenaars geblazen, een geheel ſtuk door een maat te vroeg doorgeſpeeld hadden, zonder het te bemerken.

En waartoe al die omſlag? moet dan een muzijkſtuk een *cours d'harmonie* zijn, of moet het iets beteekenen, iets uitdrukken? dat daartoe al die ſchoolgeleerdheid niet noodig is, bewijzen ons de ſtraks genoemde meesterſtukken. Zoude tot dit *pedantismus*, niet ook gebragt mogen worden, het thans zoo algemeen in zwang zijnde, om in allerleije min gebruikelijke maten 6/4, 12/8 en ſoortgelijken te ſchrijven, waarin men bij den eerſten opſlag meent, dat wonderen verſcholen liggen, doch dat veelal ſlechts dient om de armoede aan vinding te bedekken, en der ligtgeloovige menigte zand in de oogen te ſtrooijen?

Verre van mij, dat ik de wezenlijke verdienſten der bedoelde componisten geen regt zou willen doen: zij bezitten vele ſchoonheden, maar het *romantiſche* doet hen menigwerf van het regte ſpoor dwalen. Ook is het voornamelijk dat uitſluitende, door velen aan hun toegekend, als of hun muzijk

de

de eenigste voortreffelijke was, en dat als men de namen van SPOHR of BEETHOVEN slechts op het tijtelblad leest, het dan zeker goed moet zijn, hetgeen ik op het oog heb en meen te moeten tegenspreken. Men moge uit modezucht met zulke kunst hoog loopen, echte kunst van blijvende waarde kan zij niet zijn, want zij is noch waar, noch eenvoudig.

Gaarne geloof ik, dat voor iemand die in staat is ze te beoordeelen, eene zoodanige *partitie* bewondering kan verwekken, door te zien en op te merken, hoe men regelmatig van den eenen toon in den anderen is gekomen, welke meer of minder stoute afwijkingen men zich veroorloofd heeft, maar ik vraag nogmaals, of het zoo noodig was, al die kennis te gebruiken, tot hetgeen men wilde uitdrukken? en dit moet toch het voornaamste zijn: of zouden MOZART en HAYDN dit welligt zoo goed niet geweten hebben?

Als men in eenig kunstwerk, van welken aard ook, het *technische* te veel ziet, is dit een zeker en geldend bewijs voor deszelfs mindere waarde: de kunst te verbergen, werd altijd voor een blijk van voortreffelijkheid gehouden, waarom zou dit in de muzijk anders zijn? In de school van de CARATZEN en MICHEL ANGELO legde men zich bijzonder toe op *anatomie*; hunne leerlingen spreidden dan ook die kennis gedurig ten toon: RAFAËL kende ze even zoo goed, maar zocht er niet door te schitteren; en wie zal twijfelen aan wien hij den lauwerkrans zal toereiken?

In

In de schilderkunst loopt men met de schetzen der meesters dikwerf hooger, dan met hunne afgewerkte stukken; met hoeveel genoegen beschouwen wij die van eenen REMBRANT, RUBBENS en VAN DIJK, of der *Italianen?* Hoe kunnen de etsingen van BERCHEM, POTTER of VAN DE VELDE ons menigmaal meer bekoren dan hunne schilderijen? is het niet omdat de ziel en het leven des kunstenaars daarin geheel is uitgedrukt, en dat het ons tevens genoegen geeft, het ontbrekende aan te vullen? Waarom treft een lierzang, waarin eenige denkbeelden zijn weggelaten, en sommige gedachten slechts aangestipt zijn, meer dan een lang uitgerekt vers, waarin alles tot in de geringste bijzonderheden is uitgepluisd?

Misschien kan dit in de muzijk op die wijze niet geschieden, daar het stuk, zal het uitgevoerd worden, afgewerkt dient te zijn, dit evenwel is zeker, dat, waar alles uitgeput, waar niets voor de gedachten is overgelaten, in een muzijkstuk zoowel als in een dichtstuk of schilderij, op den duur moet vervelen, om dat wij bij het hooren of beschouwen, zelven iets willen medewerken, en niet enkel lijdelijk willen zijn.

Ik heb dikwerf moeten glimlagchen om de aanmerking, die wel eens door sommige veteranen onder de *Musici* gemaakt is, wanneer men hun zeide, vele producten der nieuwere componisten niet te verstaan, dat ook zij voor dertig of veertig jaren, de muzijk van HAYDN en MOZART niet verstonden, en er weinig mede op hadden; dat dit

waar-

waarfchijnlijk het geval nu ook zoude zijn, en aan het opkomend geflacht duidelijk zou worden, wat fommigen onzer thans als onzin en wartaal voorkomt, en hetgeen zij zelven ook nu gaarne betuigen, niet regt te begrijpen.

Behalve dat dit zeggen weinig kunstgevoel en kennis verraadt, daar het jongere geflacht zeer wel de waarde van de *Schepping* en de *Jaartijden*, van den *Don Juan* en *Figaro* weet te fchatten, is het op zich zelve belagchelijk. Een echt kunstwerk toch behoeft niet meermalen gehoord, of gezien te worden om te treffen, die bij de eerfte lezing van een gedicht, bij het eerfte zien van een fchilderij in den geest van hetzelve niet indringt, die zal het te vergeefs naderhand pogen te bewonderen. Wanneer hij niet van gevoel en behoorlijke kennis verftoken is, dan hapert het aan het kunftuk, dat, zoo het waar en eenvoudig is, hem moet aandoen. Is het indedaad voortreffelijk, dan zal eene herhaalde lezing of befchouwing hem telkens nieuwe fchoonheden doen ontdekken, en die herhaling, in plaats van hem te vervelen, zal hem telkens nieuw genot fchenken.

Wie voelt zich niet ontroerd bij de eerfte lezing van HECTORS affcheid bij HOMERUS? Waarom zou ik de aflating van het kruis of de St. Roch van RUBBENS meermalen moeten zien, om er van getroffen te worden? de fchoonheden liggen voor ieder die flechts gevoel heeft, bloot, maar een kunftuk, waarbij ik eene uitlegging noodig heb om het mij verftaanbaar te maken, kan dien naam niet dragen.

En

En waarom zou dit met de muzijk anders zijn? Neen! het is daarmede even zoo gelegen, maar men heeft in het algemeen te weinig vaste denkbeelden en laat zich te veel door het zeggen van anderen, tot goed- of afkeuring wegflepen. Voor eenigen tijd las ik in de *Mufikale Zeitung* de volgende aanmerking, die met het gezegde volkomen overeenftemt: „Bezwaarlijk ontdekken wij bij het „ eerfte aanhoren alle de fchoonheden van een „ muzijkftuk, maar merken de fouten, het „ vreemde en aanftotelijke, zoowel als den geest, „ die in het geheel heerscht, dadelijk op. Bij „ den eerften indruk wordt men best gewaar, „ tot welke foort, het kunstwerk gebragt moet „ worden, en waarin het zich van anderen onder- „ fcheidt; even zoo gevoelen wij aan den anderen „ kant het verkeerde in zijn gantfchen omvang, „ alleen de eerfte maal. De herhaling doet onze „ ftrengheid verminderen. Terwijl de fchoonheden, „ naar mate wij er meerder mede bekend worden, „ des te dieper in ons gemoed dringen, fchijnen „ de gebreken, bij de herhaling onze zinnen als „ het ware te verftompen."

Ik ftem volkomen toe, dat men in muzijk voor enkele inftrumenten of zoogenaamde Concerten, een belangrijken ftap voorwaards gedaan heeft; de oude flendrian, waarbij men het eerfte *folo* in den hoofdtoon met de aanverwante toonen liet ronddwalen, om vervolgens bij een tweede in den *mineur* over te gaan, en ten laatfte weder in den hoofdtoon, met genoegzaam gelijkfoortige *pasfages* als de

de eerſte maal te fluiten, is door doelmatiger inrigting vervangen: ook worden de voornaamſte afwijkingen meest alleen bij het *accompagnement* gebezigd. De meerdere volkomenheid der inſtrumenten zelve, en de grootere bekwaamheid en vaardigheid der *Virtuoſen*, ja der *dilettanten*, boven vroegeren tijd, geeft eene ruimte, waarvan dikwerf met vrucht gebruik wordt gemaakt. Vele der nieuwere klavierconcerten echter maken hier eene uitzondering. Misſchien heeft de meerdere volmaaktheid en omvang van dit inſtrument, aanleiding gegeven tot die vaardigheid, welke nu van elken ſpeler, zal hij voldoen, geëischt wordt; zou het welligt ook tevens oorzaak zijn, van het onophoudelijk *moduleren*, dat thans bij alle muzijk de overhand heeft? zeker is het, dat kunstvaardigheid, welke tegenwoordig tot uitvoering volſtrekt onmisbaar is, algemeen meer bewondering wekt, dan kunstgevoel.

Ongetwijfeld wanneer MOZART de volmaaktere inſtrumenten gekend had, en vooral de *regiſtratie*, waarin men zeker vooruitgegaan is, hij zou ook in dit opzigt getoond hebben, welk een onderſcheid er is, tusſchen een man van waar *genie* en dezulken, die zonder een bepaald doel, ſlechts alle middelen te baat nemen, waardoor zij voor onkundigen kunnen ſchitteren.

Misſchien meent iemand, dat ik te veel eisch en de lateren te ſtreng beoordeel; maar ik vraag u, wie is ſtrenger in zijne beoordeeling, hij die bij uitſluiting eene enkele ſchool huldigt en al het ove-

overige zonder naar iets te willen hooren, als laf en zouteloos verwerpt, of hij, die flechts vraagt of het kunstwerk aan het voorgeſtelde doel beantwoordt? hij, die alles goedkeurt, wanneer het flechts *chromatiek* en ingewikkeld is, of hij, wien een enkele *romance* met eenvoudig *accompagnement* meer voldoet, dan een *Symphonie* voor vol orchest, waarin men het gebalk van ezels meent te hooren, (*) en die zich dit niet voor ſchoon wil laten opdringen, alléén, omdat het den naam van een geliefd komponist voor het hoofd draagt? Hij die alleen ooren heeft voor SPOHR en BEETHOVEN, of hij die tusſchen Italianen, Duitſchers en Franſchen, tusſchen vroegeren en lateren tijd geen onderſcheid maakt, dan voor zoo verre ieders kunstwerk een zeker karakter bezit, en daaraan in de behandeling getrouw blijft; die daarënboven niet wil dat men in den een zal goedkeuren, wat men in den ander berispt?

Het is zoo, M. H.! Italianen zoowel als Duitſchers zijn in vele opzigten, op eenen verkeerden weg. Slechts een voorbeeld diene ter opheldering. Met regt verwijt men aan ROSSINI, dien men, in weerwil der ſcherpſte berispingen, overal en dagelijks hoort en wil hooren, zoodat bijna nergens in gansch Europa een concert gegeven wordt, waar niet iets van zijne compoſitie wordt voorgedragen; met regt, zeg ik, verwijt men ROSSINI, van altijd met dezelfde middelen, naar dezelfde uit-

(*) Ik bedoel hier een *Symphonie* van BEETHOVEN.

uitwerking te zoeken. Offchoon zich zeer ongelijk, heeft hij intusfchen dikwerf oogenblikken van uitdrukking die onverbeterlijk, die waar en eenvoudig zijn, maar zoodra er eenige kracht gevorderd wordt, komen al fpoedig de turkfche trom, bekkens en kleine fluitjes voor den dag, en dan is hij alles, behalve origineel: maar zoeken niet de Duitfchers even zoo al hunne kracht van uitdrukking in ongehoorde wendingen der harmonie, onverfchillig of het te pas komt of niet? Waarom verachten zoo velen den eerften, die voor de gebreken der laatften blind zijn? Waarom is men niet regtvaardiger in zijn oordeel?

Hoe geheel anders is HAYDN? Welk een grootheid, welk een kracht, en hoe eenvoudig in zijne middelen? Wie wordt niet in zijne *Schepping* bij den *Chaos* tot in de ziel geroerd? Wien treft niet de fombere aanvang in C *mineur*, waar het woelen der elementen, door het gemakkelijk en geleidelijk doorloopen der aanverwante toonen, wordt uitgedrukt, en eindelijk bij het *daar was licht*, alles in het volmaakt *accoord* van C wordt opgelost?

Dit is de eenvoudigheid en waarheid die ik bedoele, en die de *Schepping* tot een meesterftuk verheffen, en haar zullen doen bewonderen, zoo lang men voor het echte fchoon gevoel blijft bezitten.

Wat de Fransche muzijk aangaat, waarover ik minder gefproken heb, omdat zij als het ware tusfchen de beide uiterften inftaat, men moge daarover denken zoo als men wil, het is toch niet

te

te ontkennen dat zij veelal naar waarheid ſtreeft. Zij is doorgaans gepast aan het onderwerp, en men kan er geene onverſchillige woorden onder zetten, zoo als bij veel muzijk van zeer beroemde en toegejuichte meest rs. Ook geloof ik dat de Franſchen, wat de *Opera* betreft, zoo al niet in de middelen, althans in het doel boven Italianen en Duitſchers te ſtellen zijn. De text tot dezelve is altijd beter bewerkt; heeft noch het onzamenhangende en zoutelooze der eerſten, noch het gezochte en vreemde der laatſten; als dichtſtuk moet die text bij hun zich aanbevelen, en zelfs in tover- of ſpookhistoriën, verlangen zij eene doorloopende handeling, en dat de verſchillende karakters door de muzijk worden uitgedrukt. GRETRY heeft daarvan een goed en naarvolgingwaardig voorbeeld gegeven. Had hij eenige jaren later geleefd, hij zou welligt in ſtaat geweest zijn, in hare ſoort, vrij volmaakte *Opera's* te ſchrijven, daar men bij hem altijd uitdrukking van hartstochten vindt, en zijne melodiën gepast aan het onderwerp zijn.

Onder de tegenwoordige Franſche komponisten huldigen velen, zoo als AUBERT, den Italiaanſchen of liever *Rosſiniaanſchen* geest. Met de anderen, die zoo als MEHUL, CHERUBINI en SPONTINI een tegenovergeſtelden weg bewandelen, kan ik mij, offſchoon enkele gedeelten op prijs ſtellende, in allen deele niet vereenigen. In het inſtrumentale, vooral in hunne *ouvertures*, heerscht mijns oordeels, eene eentoonigheid, die zij te vergeefs door harmonieſche gangen zoeken te kleuren, terwijl zij

geene ſtoutheid genoeg bezitten, om door verrasſende wendingen te ſchitteren.

Ongelukkig dat wij, als Nederlanders, in de muzijk geene afdeeling uitmaken. Ik heb het meermalen gezegd, en durf het gerust herhalen: konden wij, vooral die der noordelijke provintien, (welligt meer zelfſtandig dan de zuidelijke, die gewoonlijk tot de Franſche zijde overhellen,) ook in de toonkunst ons doen gelden, ongetwijfeld, zou hetzelfde karakter van waarheid en natuurlijke eenvoudigheid, dat onze ſchilderſchool altijd gekenmerkt heeft en nog blijft kenmerken, zich ook in onze muzijk openbaren. Wij zouden noch tot Italiaanſche *Virtuoſiteit*, noch tot Duitsch *Mysticismus*, noch tot Franſche oppervlakkigheid vervallen, maar onze muzijk zou het merk onzer degelijkheid dragen. Niet lang geleden hebben wij nog gehoord, wat onze kunſtenaars zouden kunnen doen, indien er ſlechts aanmoediging ware, en zij meer in de gelegenheid geſteld werden, hunne krachten te beproeven en hunne talenten te ontwikkelen. (*)

Als bevordering daartoe zouden gewis kunnen dienen, de pogingen vroeger door deze klasſe aangewend, en die ik zoo hartelijk wenschte dat hernieuwd mogten worden, die namelijk, om het *Gouvernement* op te wekken tot de vestiging eener muſikale ſchool, waardoor met den tijd, voor een na-

(*) Bij het Lijkfeest op J. M. KEMPER, in de Maatſchappij *Felix Meritis*.

nationaal tooneel gewerkt, en daardoor nationale zang zou bevorderd worden.

Het vooroordeel tegen onze taal heeft toch reeds lang zijne kracht verloren bij allen, die niet ziende blind willen blijven: en wat dat, tegen ons klimaat betreft, als of het voor de ftem nadeelig zoude zijn, zouden wij alleen kunnen wijzen op den tegenwoordigen algemeen geachten TENORIST, wiens wedergade men ligt te vergeefs elders zoekt, zoo wij het niet met de voorbeelden van zoo velen als wij gekend hebben en nog kennen, geheel konden ontzenuwen.

Intusfchen meen ik nog een middel te mogen aanprijzen, dat van ons zelven afhangt, en den goeden en echten geest zou kunnen doen herleven. Het weder opzoeken en uitvoeren namelijk van oude *klasfieke* muzijk, van LEO, ALLEGRI, DURANTE, IOMELLI, MAIO en zoo vele anderen, van HÄNDL, GRAUNN, HASSE en foortgelijken, die nu als vergeten zijn. — Men zou dan gevoelen en leeren, welk een diepe geest daarin heerscht, en veel omflag en fchoolvosferij der lateren op de regte waarde leeren fchatten. Daar men toch zoo naar nieuwigheden en verfcheidenheid tracht, zou dit nieuwe misfchien bevallen, en daar het buiten twijfel tot eene betere praktijk zou geleiden, ware de proef gerust te nemen. Ik wil toch niet gelooven, dat men door de algedurige prikkels der nieuwere komponisten zoo ftomp en gevoelloos zou geworden zijn, van bij het *Stabat mater* van PERGOLEZE, of den *Mesfias* van HÄNDL, (offchoon

 flechts

flechts door het *quartet* begeleid,) geene tranen te ftorten. Neen! daarvoor is het Hollandfche hart te edel, te zuiver. Tot mijn leedwezen zijn de zoo even genoemde muzijkftukken, de eenigfte van die foort, welke ik gehoord heb, maar zij deden mij altijd naar meerdere verlangen. Het is waar, zij zijn iets verouderd in den vorm, vooral der *folò* partijen, en deze behagen daarom in den eerften opflag minder, maar de *enfembles*, vooral de kooren, vergoeden dit rijkelijk: zij kunnen daarenboven de ftem tot goeden zang opleiden, en daar zij de borst meer dan de keel oeffenen, vermoeijen zij minder, dan de onophoudelijke *pasfages*, waarmede de tegenwoordige zangmuzijk overladen is.

Het is er eenigzins mede gelegen als met de oude fchilderftukken uit de vijftiende Eeuw, die men niet moet befchouwen en beftuderen, om ze, gelijk de Duitfchers, in allen deele flaafsch naar te volgen, maar om van die meesters af te zien, hoe zij met veel geringer hulpmiddelen, het gemoed hebben weten te treffen en te veredelen. Dat men dan ook in de muzijk van de vorderingen der lateren vrijelijk gebruik make, maar van de vroegeren lere, wat ware kracht van uitdrukking zij, en overtuigd worde, dat waarheid en eeuvoudigheid in een muzijkftuk, zoowel als in eenig ander kunstwerk onmisbaar zijn, om aan hetzelve eene blijvende waarde bij te zetten.

Over het geheel is, vooral in deze ftad, veel zucht voor de toonkunst, ook de zang begint zich, onder de *dilettanten* meer en meer te verfpreiden; men

men is niet te vrede met het middelmatige, maar zoekt het goede en degelijke: vele en verſchillende vereenigingen onderſcheiden zich met lof, waarom zou aan die drift voor het goede niet eene betere leiding kunnen gegeven worden? Wierd ſlechts het voorbeeld gegeven, aan een goed gevolg was niet te twijfelen, en die invloed zou zich wijd en zijd verſpreiden.

Op die wijze zou de toonkunst onder ons veredeld, en het gevoel voor het ware ſchoon onder ons opgewekt worden; men zou het echte metaal van het klatergoud leren onderſcheiden: door zulk eenen geest geleid, zou men niet aan namen blijven hangen, maar, overtuigd van het onderling verband der kunſten, ook bij het aanhooren van een nieuw muzijkſtuk, zich zelven afvragen, niet of het hier of daar verrast door nieuwe nog onbekende wendingen, of het oor gekitteld en geſtreeld wordt, maar of het voldoet aan het vereischte karakter, of de gebezigde middelen aan het doel beantwoorden, met één woord of het waar en eenvoudig is. De muzijk zou alsdan (waartoe zij zoo bij uitnemendheid geſchikt is,) een genot voor het hart worden, in plaats van eene ſtreling der zinnen, waartoe zij nu, veelal alléén gebezigd wordt; en zoo zoude zij tot het eenvoudige en ware te rug gebragt, tot de veredeling van ons geſlacht, op de zigtbaarſte wijze, medewerken.

GESCHIEDENIS.

OVER
DE VOORDEELEN
DER
SCHEEPVAART;
DOOR
C. DE KONING, Lz.

Gewis had hij een borst van staal,
  Die op de zee voor de eerste maal
Een brooze kiel bestond te wagen.
  Geen stormen van 't zuidwest en 't noord,
  Elkaâr bestokende als verstoord,
Geen regenstarren, boôn van vlagen
  Ontziende, noch voor 't woên bevreesd
  Des zuidenwinds, die allermeest,
't Zij hij de golven hoog doet zwellen,
  Of slechts, op 't Adriatisch meer
  Zich gelden laat als voogd en heer,
Door lucht en zee de wet te stellen.
  Wat dood zou hem vervaard doen staan,
  Die zonder schrik het oog kon slaan
Op hooge zeeën, holle baren,

Op zwemmende gedrogten, op
Epirusbergen, (om wier top
De blikſems ſchitt'ren) vol gevaren?
Wat baat het, dat het wijs beleid
Der goôn de landen perkt en ſcheid
Door waat'ren, die het drooge omringen,
Als kielen, die geen goôn ontzien,
Ondanks hun willen en verbien
De onmeetb're ruimten overſpringen.

Zoo ſprak HORATIUS, M. H.! zoo ſpraken VONDEL en anderen na hem. En inderdaad, de ſcheepvaart verdient onze aandacht wel; want zij is voor de meeste landen, maar bovenal voor *Nederland*, van het hoogſte gewigt. Noemt een land, zonder koophandel en ſcheepvaart, en gij noemt een land vol armoede en gebrek. Noemt er een, waarin zij bloeijen, en gij noemt een land vol welvaart en geluk.

Nog in onze dagen, M. H.! nu wij de zeevaart kennen, nu wij weten, van welke hulpmiddelen zich de zeeman ter beveiliging tegen gevaar en dood kan bedienen, verbaast ons de koenheid dier mannen, welke, op den oceaan daar henen drijvende, zich even veilig achten, alsof het rusteloos element hen niet treffen, alsof de ſtormwind hun niet verbrijzelen kon. Die ſtoutheid verbaasd ons, en wij weten hoe gering de gevaren zijn in vergelijking van de vele duizenden ſchepen, welke jaarlijks op alle zeeën omzwervende, veilig de havens hunner be-

begeerte bereiken. Wekt nu elke fcheepstogt onze verwondering op, M. H.! hoe verbaasd, hoe diep getroffen moeten dan niet die allervroegfte aardbewoners, die kleinkinderen van den ftamvader des menfchelijken geflachts geftaan hebben, toen zij den eerften fchipper zagen! Een fchip van den tegenwoordigen bouw behoef ik niet te befchrijven; want ieder uwer kent het. Maar wendt de oogen terug naar de vroegfte eeuwen der wereld, naar den kindfchen leeftijd van ons geflacht; daar ftaat aan de boorden van de roode zee, het zij USOUS, ERYTHRAS (*) of wie het ook geweest is; daar ftond hij en zag op den wentelenden ftroom. De begeerte, om te zien, wat aan de overzijde toch wezen mogt, ontvlamde zijne ziel wel; maar het middel, om daartoe te geraken, ontbrak hem. Niemand, dan alleen een hooger wezen kon hier raad en bijftand fchenken, en dat wezen voldeed aan het verlangen des ftarenden mans. Het zij dan, dat de blikfem eenen boom velde, of dat een licht voor hem opging, en hij zelve handen aan het werk floeg: genoeg, M. H.! de boom was omgeworpen; hij werd uitgehold, de kloekmoedige fchipper ftapte daar in, en de fcheepvaart was gevonden. Het kan zijn, dat duizend juichtoonen den ondernemenden man begroet hebben; maar ik verbeeld mij den angst der bloedverwanten en vrienden, de verbaasdheid der zaamgevloeide fchaar, die het wonderwerk aanfchouw-

(*) PLINIUS, *Nat. Hist.* I. D. LVII. H. 101. — HOOGSTRATEN, *Woordenb.* X. D. 28.

fchouwde; want een wonder fcheen het, om in een uitgeholden boom op de vlakte des waters te drijven; maar wij verbeelden ons ook de blijdfchap der wachtende fchare, toen de moedige reiziger veilig en behouden terug kwam. Eene onzigtbare hand had hem geleid, want roer of zeilen kende hij niet.

Het is ons oogmerk niet, M. H.! de gefchiedenis der zeevaart voor u open te leggen, of u hare toenemende vordering te doen zien; de tijd, tot eene fpreekbeurt bepaald, zou te kort en uwe aandacht te lang op één punt gevestigd moeten wezen. Zoo ik in weinige trekken iets tot haren lof kan zeggen; zoo die vlugtige fchets u niet geheel ongevallig is; maar vooral, zoo gij in die trekken de grootheid van *Nederland* ziet afgemaald, dan M. H.! zal ik mij gelukkig achten, en mijn wensch zal voldaan wezen.

Niet gelijk in de kindsheid der wereld was de ftaat der fcheepvaart in de vroegfte dagen van *Nederland;* want de Batavieren waren reeds op vlotten den *Rijn* afgezakt, en CIVILIS had, ruim eene eeuw later, de Romeinfche vloot op diezelfde rivier verflagen en vier en twintig fchepen vernield. Gelijk de Romeinen de fcheepvaart van de Karthagers geleerd hadden, zoo leerden onze voorouders die kunst van dat volk, hetwelk, trotsch op zijne overwinningen, uitriep: „ Wij zijn den oceaan omgezeild, met een wonderbaar geluk; wij zijn de *Elve* opgevaren en hebben de volken overwonnen. Dank zij de onfterfelijke goden en TIBERIUS CESAR,

die

die ons geleid heeft!" En die zelfde overwinnaars werden andermaal geflagen! zulke vorderingen had de fcheepvaartkunde toen reeds in *Nederland* gemaakt. Met zoo veel oplettendheid hadden onze voorouders de grondige kennis der Romeinen gezien en hun voordeel daarmede gedaan.

Die kundigheden waren op zich zelven groot; maar wat zijn zij in vergelijking bij die van lateren tijd? Immers niets. Wat was de koophandel onzer voorouders, ook na hunne verbindtenis met de Romeinen? Immers van zoo weinig aanbelang, dat de gefchiedenis daarvan naauwelijks fpreekt. Wat was hij in de vijfde, zesde, zevende, achtfte en negende eeuwen? Wat kon hij wezen in een aanhoudenden ftaat van verwarring, plundering en moord? Ik laat het aan uw eigen oordeel over, M. H.! en gij zult mij toeftemmen, dat het te verwonderen is, hoe in zulk eene gefteldheid van zaken, nog een *handels-traktaat* met *Engeland* kon gesloten, en nog granen, olie, visch, vruchten, lakens en kruidenierswaren konden verhandeld worden.

Aan den toenemenden handel was de uitbreiding der fcheepvaart verbonden. Men moest wel kanalen graven, om de goederen te vervoeren. Men moest wel fchepen bouwen, om dezelve daarin te laden; men moest wel tollen heffen, om de onkosten goed te maken; men moest wel bruggen flaan, om de gemeenfchap tusfchen de rivier- en kanaaloevers open te houden; men moest wel markten tot gemak der koopers en verkoopers aanleggen; en zoo moest van langzamerhand alles wel medewerken

en zamenloopen, om *Nederland* tot dien trap van grootheid en geluk te voeren, waarop het eenmaal door zijnen koophandel en zeevaart ſtond.

Welk eene verwonderlijke zamenloop van omſtandigheden! Uit verwarring ontſpringt eene bron van welvaart. Uit de duisternis rijst het licht. Dat licht ſchiet zijne ſtralen, het vertroost de lijdenden, en de hoop op betere tijden verheldert en verheugt den nedergedrukten geest.

Die betere tijden zijn gekomen, M. H.! Wij kunnen de geſchiedenis op den voet niet volgen, maar moeten met verwondering uitroepen: zeven kleine provinciën, verdeeld in belangen, maar eenſtemmig in afkeer van dwingelandij en liefde voor vrijheid in godsdienst en burgerſtaat, vereenigen zich te zamen en worden een magtig gemeenebest, dat koningen de wet ſtelt, en de zegevlag in alle werelddeelen laat waaijen!

Ja, M. H.! ons vaderland was eeuwen achter den anderen een wonder in de oogen der volken, en het is het tot op den huidigen dag. Zoo de hand der Voorzienigheid kenbaar is in de lotgevallen der wereld; zij is het bijzonder in die van *Nederland*. Hoe menigmalen is het uit de grootſte gevaren als door eenen magtigen arm gered! De bloedige oorlogen, welke het gevoerd heeft, de binnenlandſche verdeeldheden, waarmede het te worſtelen had, bewijzen het. Geen land op de wereld heeft de afgunst der koningen zoo zeer opgewekt, als het onze; maar onder alle die woelingen is het ſtaande gebleven; het heeft zijne zeevaart en koophandel uit-

uitgebreid; zijne ſtaatslieden en helden hebben het groot en gelukkig gemaakt; maar *Nederland* genoot door deszelfs ſtaatsgeſteldheid voorregten, welke andere volken ontbeeiden.

Immers was dit land de wijkplaats der onderdrukten. Hier was het, dat zij adem haalden en rust genoten. Hier was elk de heer van zijn eigen perſoon en goed. Dwingelandij en onderdrukking kende men niet. Verdreef een onberaden ijver voor de godsdienst duizenden uit hun vaderland; hier vonden zij toevlugt. Hier ſtond de tempel der vrijheid open; hier kon ieder zijnen God aanbidden naar de inſpraak van zijn hart. De bedehuizen van den God van *Israël* ſtonden en ſtaan nog bij de heiligdommen der Christenen van alle gezinten; en wie wordt verhinderd, om in volle vrijheid binnen te gaan en zijnen eeredienst te verrigten?

Kon het wel anders, M. H.! of ons vaderland moest, uit hoofde van deszelfs gelukkige ſtaatsgeſteldheid, bijzonder geſchikt voor de zeevaart wezen? Noch de krijg met *Spanje*, noch de oorlogen van lateren tijd kon de zucht der Nederlanders voor de ſcheepvaart betoomen. Integendeel nam zij van jaar tot jaar toe. Edelen en onedelen begunſtigden haar. Zij ſchonk voordeel en gewin; zij ontwikkelde zielskrachten, die men te voren niet kende. Door haren invloed verwierven de ſteden gunstbewijzen en voorregten, waaraan niemand in vroeger eeuwen dacht. Was het *Amſterdam* niet, waren het de ſteden *Kampen*, *Enkhuizen* en anderen niet, welke in de eerſte helft

der zestiende eeuw voorregten in *Denemarken* verwierven, waaraan zij haren aanwas en toenemende grootheid verſchuldigd zijn? Hebben die zegenrijke gevolgen van koophandel en zeevaart zich niet uitgeſtrekt over den geheelen vaderlandſchen grond? En daar ieder de voordeelen der zeevaart zóó duidelijk zag, als men de zon op den middag ziet, was niemand dwaas genoeg, om een ledig aanſchouwer te blijven en niet mede te werken tot algemeen geluk. Door deze werkzaamheid werden de kundigheden in den ſcheepsbouw vergroot; wat men voorheen niet ontdekt hadt, dat zag men nu. De kennis van landen en ſtroomen, van alles, wat tot de zeevaart en het ſcheepsbeſtuur betrekking heeft, nam toe. De goede trouw der Nederlanders werd bij vreemden bekend. De verbindteniſſen met hen waren heilig, dit wist men. Het woord van een Hollander was zóó vast en vaster, dan de eeden van anderen. Al wat men van hen ontving, was deugdzaam en goed. De Hollandſche ſchippers waren altijd en overal welkom. Moest, bij zoodanig eene geſteldheid van zaken, de ſcheepvaart niet bloeijen, de koophandel geen rijke bron van welvaart worden? Van de zuinigheid en nijverheid der Nederlanders behoeven wij niet te ſpreken; dezelve zijn overal bekend, en worden zelfs dáár gehuldigd, waar het onbillijkſte vooroordeel den Hollander alle andere deugden ontzegt.

Moed en voorzigtigheid, M. H.! waren de gidſen, onder wier geleide de Nederlanders veilig in zee ſtaken. De oorlog tegen *Spanje* was in den

aan-

aanvang niets dan verwerende te lande; maar ter zee was het aanvallen, ſtrijden en overwinnen. Naar afgelegene oorden tot de hagchelijkſte ondernemingen over te ſteken, was als eene gebeurtenis van den dag. Met eene vloot van twintig of dertig ſchepen in zee te zeilen, daarmede een veel ſterkeren vijand aan te grijpen; daarover bevreemdde zich niemand. „ Het vaderland zal ons levend of dood wel bedanken," zoo ſprak de beroemde HEEMSKERK, en duizenden dachten en deden als hij. Op 's vijands kusten eene landing te doen; zijne ſteden en ſterkten en eilanden te overweldigen; zijne gallioenen te overzeilen; zijne koopvaarders bij menigte, en daaronder eene geheele zilvervloot, prijs te maken; zijne zeemagt voor *Gibraltar* te vernielen: dit, M. H.! waren de ſtoute daden van dien tijd; dit waren de zegenrijke gevolgen van die zeevaartkunde, waaraan *Nederland* zoo veel grootheid verſchuldigd is.

En waren dit alleen de zegeningen, welke de zeevaart ſchonk? O, M. H.! ik heb uwe oogen ſlechts kunnen bepalen op één enkelen ſtip, op één klein rustpunt. Opent het geſchiedboek en ziet. De begeerte, om de ſchatten van het *Oosten* in onze voorraadſchuren te verzamelen, bezielde de Nederlanders ſinds lang. Zij wisten wel, dat *Portugal* die landen al ſedert eene eeuw in bezit had genomen; zij kenden de gevaren wel, die een togt derwaarts verzelden; zij overlegden en berekenden de gevolgen eener zoo gewigtige onderneming zóó goed, dat men oordeelde, dezelve veeleer te moeten

ten ſtaken, dan uit te voeren; maar de voordeelen waren onberekenbaar en de moed was groot.

De afgunst moge het eigenbelang heeten; maar wij noemen vaderlandsliefde die heilige zucht, om *Nederland* rijk en gelukkig te maken. Door die vaderlandsliefde bezield, werd in de laatſte helft der zestiende eeuw een ſchat van meer dan tien millioenen Hollands beſteed, om een getal van over de duizend haringbuizen uit te reeden en ter nering te zenden. Door die vaderlandsliefde gedreven, werden over de zeven millioenen bijeengebragt tot uitrusting van ſchepen, om vreemde landen te bezoeken. O! op den onmetelijken oceaan leven de namen van L'HERMITE, van HOUTMAN, van VAN NECK, van VAN SPILBERGEN, van LE MAIRE, van DE WEERDT, van MATELIEF, van TASMAN en van zoo vele andere helden, en de zeevaart roemt op de onverſchrokkenheid en de kundigheden van die edelen des volks. Dank zij u toegebragt, o moedige reizigers! want door u is de zegeſtandaard geplant; door u heeft de Nederlandſche vlag tot aan de einden der aarde gewaaid; — door u hebben de Oosterſche vorsten ons die vleijende brieven geſchreven; die gezantſchappen gezonden; die uitſtekende voordeelen toegeſtaan. Door u is de trouw der Nederlanders hun ter oore gekomen; de kracht van onzen arm heeft hun eerbied ingeboezemd.

Wij kunnen hier niet breeder uitweiden; maar wie is er, die nadenkt en de voordeelen der zeevaart niet gevoelt? Is het denkbeeld niet groot, niet verheven, bekend te wezen in alle de deelen der

we-

wereld? Is het niet ſtreelende voor het Nederlandſche gemoed: de Hollandſche naam wordt genoemd op alle zeeën en ſtroomen; in alle landen is hij bekend; alle volken ſpreken hem uit. Overal, waar de Nederlander komt, heeft hij bekenden, vindt hij vrienden, met welke hij in betrekking ſtaat, bij welke hij geacht en bemind is. Die voordeelen, gij weet het, M. H.! ſchenkt ons de zeevaart. Zij is het, die de verdeelde volkeren te zamen brengt en in een huisgezin van broederen herſchept. Zij is het, die rijkdom en overvloed in den ſchoot der volken werpt en de huisgezinnen gelukkig maakt. Door de zeevaart zijn nieuwe landen ontdekt; de ligging, de uitgeſtrektheid, de kusten, de havens, de voortbrengſelen van den grond, de geaardheid der volken; hunne zeden, gewoonten, wetten, ſtaatsbeſtuur en godsdienst; alle deze belangrijke ontdekkingen zijn wij aan de ſcheepvaart verſchuldigd. Wat zou de aardrijkskunde, de ſterrekunde zijn, zonder haar? Zouden wij die uitgebreide kennis in de natuurlijke historie wel verkregen hebben, zonder hare magtige hulp? Zou die onſchatbare voorraad van vreemde dieren, van planten en delfſtoffen onze kunstzalen wel verſieren, zoo de ſcheepvaart ons dezelve niet geſchonken had en nog bij aanhoudendheid ſchenkt? O, M. H.! wij hebben den ſtaat van ons eigen vaderland ſlechts met een vergelijkend oog te beſchouwen; terug te gaan naar de vroegere eeuwen; ſtil te ſtaan bij de gedenkteekenen van werkzaamheid en moed, welke de Nederlander in alle de deelen der wereld, onder

den

den zegen des Almagtigen, heeft opgerigt. Dit doende, M. H.! zullen wij overtuigd wezen, dat *Nederland* zonder koophandel en zeevaart niets, en met dezelven alles is; en wij zullen dankbaar vereeren Hem, die ons vaderland uit den nederigften ftand, uit den ftaat van onkunde en barbaarschheid tot dien van kennis en verlichting, tot zulk eenen hoogen trap van welvaart en geluk heeft gebragt.

De fcheepvaart behoort vrij en onbelemmerd te wezen, M. H.! Wie zich de heerfchappij der zeeën aanmatigd, pleegt onregt en geweld; want niemand, dan God alleen, is de oppermagtige beheerfcher der zeeën; en die oppermogendheid heeft Hij aan niemand der volken, die op den aardbodem wonen, afgeftaan.

Om die vrijheid der zeeën, niet om de heerfchappij over dezelven, hebben onze vaderen eeuwen achter den anderen geftreden; ftroomen bloeds zijn vergoten tot behoud van dat onderpand van welvaart en geluk. De gefchiedenis leert het op elke bladzijde. Niets is voordeeliger, dan de zeevaart met den daaraan verbonden koophandel; maar geen beroep is ook met grooter gevaren verzeld. VONDEL, den lof der zeevaart bezingende, zegt:

— — — — — — — — wat fterfelijke lippen
Ooit melden ftuurmans zorg, de blinde en ziende klippen,
De ftaarten hard van fteen, de banken onder zee,
Daar menig vlugge kiel zijn' bodem ftoot aan twee;
Charybden, Scyllen, die nu braken, dan weêr florpen;
Afgronden, die geen lood kan peilen noch beworpen,

En

En platen, ſtijf van rug, draaiſtroomen, diep van kolk,
En rotſen, dik ontzien van 't zeebevaren volk;
Der winden dwarreling, de blikſems, donderſlagen,
Onmatigheid van hitte en koude en wintervlagen;
De naarheid van den nacht, langdurig, zonder licht
Van ſterren en van maan; de nevel, die 't gezigt
Der baken hem beneemt; het waken en het braken
Des waters vochtigheid, het klokken en het kraken
Der golven tuimeling; de broosheid van het hout,
Daar hij zijn leven op onzeker heeft betrouwd;
De verheid van de reis, van magen afgeſcheiden,
Van vrouw en kinders, die met wenſchen hem geleiden;
Nooddruftigheid van kost, van takel en van touw;
Het ſpillen van zijn volk, door ongemak en koû;
Weêrbarstigheid van weêr, des roovers dreigementen,
En wat angstvallig brein kan ſchrik en vrees inprenten.

Gelijk HORATIUS ſprak, zoo ſpreekt ook VONDEL. De gevaren der zee zijn bij hem met dezelfde kleuren geteekend:

„ Wat dood zou hem vervaard doen ſtaan,
„ Die zonder ſchrik het oog dorst ſlaan
„ Op hooge zeeën, holle baren?....”

zegt HORATIUS. En VONDEL voegt bij hetgeen wij reeds hoorden:

„ Die arbeid, dunkt me, zou een ARCHIMEDES pasſen,
„ Een man, die wrikken kost de wereld uit haar asſen.
„ Hier dient een HERCULES of ATLAS opgeſpoord,
„ Die met zijn ſchouderen den hemel onderſchoort.”

Schrik-

Schrikken zou men, M. H.! wanneer men dergelijke befchrijvingen hoort of leest; maar overwegen wij aan den anderen kant de voordeelen, welke de zeevaart fchenkt;

Dan ftaan wij (gelijk ANTONIDES zegt) voor het hoofd
geflagen en verzet,
Als men op 't goed beleid der ftoute zeelui let,
En hoe de maatfchappij alom weet oog te houên
Op alles, wat haar magt en koopmanfchap kan bouwen,
Wanneer zij zelf den fchat der Indianen veilt
In 't Indifche gewest, en met haar kielen zeilt
Van de een' op d' andre kust, en weet de vijf Molukken
Van foelie, nagels en muskaatnoot leêg te plukken;
't Ceilonfche paradijs, den aardkloot door geacht,
Om zijn kaneelbosfchaadje, alleen hier in zijn kracht,
De reuken wijd en zijd verfpreidende op de ftranden,
Te fnoeijen van kaneel en geurige waranden,
Om die, op al de kust en eilanden verfpreid,
En tweemaal duizend en meer mijlen uitgebreid;
Van daar *Japan* met vreugd verwelkomt onze vloten,
Tot daar het roode meer in zee komt uitgefchoten,
En de engte van *Bassore* op *Ormus* ftoot en brand,
Weêr te verhandlen voor de waren van elk land.

Wanneer wij op deze voordeelen letten, M. H.! dan moeten wij uitroepen:

Gezegend is de zeevaart! Gezegend is de koophandel! Zij hebben *Nederland* groot en gelukkig gemaakt! O! dat zij altoos toenemen en bloeijen mogen!

VERGELIJKING

TUSSCHEN DE

PHOENICIËRS EN HOLLANDERS;

DOOR

Mr. *F. E. BERG VAN MIDDELBURGH*,

ADVOCAAT *te Amsterdam.* (*)

Wanneer men, met een oplettend oog, het uitgeſtrekte en afwisſelende veld der geſchiedenis gadeſlaat, en de lotgevallen overweegt der volken, welke elkander op hetzelve beurtelings achtervolgd zijn, moet men noodwendig getroffen worden door de gelijkenis in geaardheid, levenswijze, zeden en bedrijf, welke men bij ſommige van dezelve aantreft, hoezeer zij in de meest verſchillende wereld-deelen, en bij eene tusſchenruimte van vele eeuwen, gebloeid hebben.

Zoo ziet men *Carthago* en *Groot-Britannië* hetzelfde tafereel in geheel andere tijden opleveren. Beider regering heeft groote gelijkvormigheid. Beider ſtaatkunde verſchaft hun dezelfde voordeelen. Beider koophandel voert hen ten top van rijkdom en luis-

(*) Voorgelezen te *Amſterdam*, in de Maatſchappij *Felix Meritis*, en in de *Hollandſche Maatſchappij van Fraaije Kunſten en Wetenſchappen.*

luister. Beiden oefenen de heerſchappij uit ter zee, en weten die evenzeer te doen eerbiedigen. Beiden, eindelijk, daarmede niet tevrede, ſtrekken ook te lande, zoo veel mogelijk, hun gebied en hunnen invloed uit.

Zoo brengt ons de ligtzinnigheid en geestige ſcherts der bewoners van *Attica* een volk te binnen, hetwelk wij maar al te zeer van nabij hebben leeren kennen, en *Athene*, de zetel der ſchoone kunſten, herinnert ons *Parijs*, waar wij de edelſte gewrochten van menſchelijk vernuft en van ſmaak als in één punt vereenigd vinden. Beiden, en Atheners en Franſchen, maken zich even beroemd door den voorſpoed hunner wapenen, als door hunne verdiensten omtrent wetenſchappen, letteren en welſprekendheid. Beiden, eindelijk, zoeken meer te behagen, dan de achting hunner tijdgenooten te winnen.

Verlangen wij van dit toppunt van beſchaving af te dalen tot volken, wier beſchouwing ons ſlechts een tafereel van ruwe en barbaarſche zeden aanbiedt; de onſchatbare werken van CAESAR en TACITUS doen ons de oude Germanen kennen als zoodanig, dat de wilde Amerikaanſche volksſtammen, met welke wij ons, door de werken van verdienſtelijke ſchrijvers van lateren tijd, gemeenzaam kunnen maken, met dezelve, tot in kleine bijzonderheden, eene verwonderlijke gelijkenis opleveren.

Deze gelijkvormigheid tusſchen het karakter, de zeden en het bedrijf van vele, in tijd en plaats zoo ver van elkander verwijderde natiën is te treffend, dan

dan dat zij niet meermalen zoude zijn opgemerkt geworden; doch juist dit treffende ſchijnt ons tot vele dwalingen aanleiding te hebben gegeven. Zoo wilden, bij voorbeeld, de geleerde BOCHART, en zoo vele letter- en geſchiedkundigen als, na hem, den oorſprong der volken onderzocht en derzelver verſpreiding over den aardbodem behandeld hebben, uit die meergemelde overeenſtemming eene verwantſchap tusſchen de meest van elkander verwijderde volken afleiden, en dikwerf, op enkele etymologiën nog verder voortbouwende, hebben zij niet geſchroomd voor zeker te ſtellen, dat dezelve eenerlei oorſprong hadden, ja, dat zij ſlechts verſchillende ſtammen van eene en dezelfde natie waren.

Zonder ons tot de poging te vermeten, om de redenen, door deze geleerden tot ſtaving van hunne meening aangevoerd, beſlisſend te wederleggen, hetgeen onze jaren en geringe kennis niet minder dan deze plaats verbieden, achten wij het echter zeer geoorloofd, van hen in gevoelen te verſchillen; want wij meenen, dat de gelijkenis tusſchen zoo vele] volken op eene andere zeer eenvoudige en meer waarſchijnlijke wijze kan worden opgelost en uitgelegd, en dat men, om zich van eene dergelijke overeenſtemming reden te geven, niet tot zoo onzekere en dikwerf zoo onwaarſchijnlijke gisſingen, als die, waarvan wij gewaagd hebben, de toevlugt behoeft te nemen. Wij gelooven namelijk, dat het karakter, de zeden en het bedrijf der natiën afhangen van de uiterlijke omſtandigheden en den maatſchappelijken ſtaat, waarin zij zich bevinden,

 en

en van de ſtaatkundige inſtellingen, welke bij hen gevonden worden, en dat volken, in dezelfde omſtandigheden geplaatst, in alle tijden en in alle werelddeelen, ook nagenoeg dezelfde zeden en dezelfde geaardheid zullen vertoonen.

Ieder uwer, M. H.! gevoelt echter ligtelijk, dat het bewijs van deze ſtelling, voorgedragen met de vereischte uitgebreidheid en volledigheid, dat is, toegelicht uit den oorſprong en de geſchiedenis van alle volken, bij welke overeenkomst in karakter en zeden kan opgemerkt worden, de grenzen eener ſpreekbeurt verre zoude te buiten gaan. Wij zullen ons derhalve heden avond ſlechts bij eene bijdrage tot dat bewijs bepalen, in het voorlezen van eene *Vergelijking tusſchen de Phoeniciërs en Hollanders*, twee volken, welke, hoezeer door eene reeks van eeuwen van elkander afgeſcheiden en in geheel verſchillende werelddeelen bloeijende, in karakter, zeden en bedrijf eene opmerkelijke gelijkvormigheid opleveren. Wij wenſchen uit onze behandeling het bewijs te doen voortvloeijen, dat deze gelijkvormigheid alleenlijk moet toegeſchreven worden aan de *gelijkenis* van den oorſprong dezer volken, en aan de overeenkomst tusſchen den maatſchappelijken ſtaat en de uiterlijke omſtandigheden, waarin zij zich, bij hunne vorming, hebben bevonden. Deze ſtoffe hebben wij met het vraagſtuk, zoo even behandeld, te liever in verband gebragt, dewijl zij daarvan een dubbel belang ontleent. Wij gevoelen toch ten ſterkſte, hoe zeer onze behandeling en voordragt den krachtigen ſteun van een aanlokkelijk onderwerp behoeven.

Wan-

Wanneer men de zeden en het karakter van eene natie met vrucht wil beſchouwen, en derzelver lotgevallen oordeelkundig begeert te overwegen, moet men, volgens den raad van wijsgeerige beoefenaars der geſchiedenis, beginnen met het onderzoek naar de uitgeſtrektheid, de ligging en den aard der landſtreek, naar het klimaat en naar den ſtaat der bevolking. Vandaar kan men zijne blikken wenden op de wijze van zich het levensonderhoud te verſchaffen en op de hulpmiddelen, welke ieder volk heeft te baat genomen, om in zijne behoeften te voorzien. Vervolgens moet men den ſtaat van den landbouw nagaan, en dan eerst vestige men zijne aandacht op kunſten, wetenſchappen en letteren. Wanneer men zich omtrent alle deze punten heeft ingelicht, mag men eindelijk de beſchouwing van den regeringsvorm en van de ſtaatkundige en burgerlijke inſtellingen ondernemen; want dit onderwerp is gewis het moeijelijkſte.

Daar deze wijze van beſchouwing ongetwijfeld de zekerſte en duidelijkſte reſultaten oplevert, zullen wij dezelve, bij onze voorgenomene vergelijking, tot leiddraad nemen, ons ter bevordering van orde, duidelijkheid en belang, met opzigt tot zeden, bedrijf en inſtellingen, bepalende bij het tijdvak, waarin *Phoenicië* en *Holland* derzelver hoogſten bloei beleefden, en hetwelk wij alzoo ſtellen, voor het *eerſte*, tusſchen SALOMO en NEBUCADNEZAR, en voor *Holland*, van onze bevrijding uit het Spaanſche geweld tot aan onze overheerſching door *Frankrijk*. De aard van deze vergelijking brengt

mede, dat wij hier bepaaldelijk *de provincie Holland* bedoelen.

Phoenicië was, ook ten tijde van deszelfs hoogften luister, een der kleinfte landen van de oude wereld. De trotfche fteden, welke deszelfs fieraden uitmaakten, ftrekten zich, op eene kleine en fmalle landftreek, langs de oevers van de *Middellandfche zee*, van het Zuiden noordwaarts uit. Die zee, welke aldaar met geweld tegen het rotfige voorgebergte aandruischt, had, waarfchijnlijk in die tijden, welker gefchiedenis met een' ondoordringbaren fluijer bedekt is, eenige van die rotfen van het vaste land afgefcheurd, ten minfte, er lagen op een' geringen afftand van den oever eenige eilanden, welke, even als deze, met fteden en gebouwen waren overdekt. Alles te zamen, en het vaste land en de eilanden, leverden een verrukkelijk fchouwfpel op, en fcheen ééne groote ftad te zijn.

Het zoude ongepast zijn voor Nederlanders eene aardrijkskundige befchrijving van *Holland* te doen; doch de aard van ons onderzoek brengt hier mede, ulieden te herinneren, dat, gelijk weleer *Phoenicië* gelegen was aan de oevers van de *Middellandfche zee*, zoo ook *Holland* zich langs de oevers van den ouden *Germaanfchen Oceaan*, nu de *Noordzee*, uitftrekt. En fchoon onze handelfteden niet zoo onmiddellijk aan die oevers gebouwd zijn, is derzelver gemeenfchap met de zee echter niet minder natuurlijk en gemakkelijk door onze ligging aan en tusfchen den mond van verfcheidene voorname rivieren. Dat ook ons land allerwege bewoond en be-

bebouwd is, en, naar deszelfs uitgeſtrektheid, eene zeer ſterke bevolking heeft, verlangt naauwelijks melding.

Gelijk weleer het aloude *Tyrus*, alomme geroemd wegens deszelfs handel en rijkdommen, eene ſchitterende parel was aan den kroon van het *Oosten*, zoo blonk ook eenmaal *Amſterdam*, met helderen glans, onder de handelſteden van het *Noorden* uit. En even hoog als de luister was, tot welken beide ſteden weleer opklommen, even nederig en gering was ook beider oorſprong, eenige ellendige visſchershutten, gebouwd van leem en bedekt met ſtroo. SANCHONIATHON toch, de eenige Phoeniciſche ſchrijver, bij welken wij ons wegens den oorſprong van het eerſte *Tyrus* kunnen onderrigten, zegt in de *fragmenten*, die ons door de Griekſche vertaling van PHILO VAN BYBLUS bekend zijn, het volgende, hetgeen tevens voor den oorſprong van de zeevaart belangrijk is: „ En toen zette HYPSURIANUS zich te *Tyrus* neder, en hij vond de kunst uit, om hutten te bouwen van tienen. En er ontſtond eene groote vijandſchap tusſchen hem en zijnen broeder USOUS, die het eerst zijne naaktheid had bedekt met huiden van wilde dieren. En een hevige ſtorm van wind en regen de takken tegen elkander gewreven hebbende, vatteden deze vuur. En het woud van *Tyrus* werd door de vlammen verteerd. En USOUS eenen boom nemende, brak daar de takken af, en was de eerſte, welke onderſtond, zich daarop aan de golven te vertrouwen."

Het is ons niet onbekend, dat HEEREN (in zijne

Ideën) en andere fchrijvers *Tyrus* voor eene volkplanting van *Sidon* houden, doch bij de onzekerheid dezer gisfingen, volgen wij liever, met GOGUET (*Dissertation sur le Sanchoniaton*) en CHATEAUBRIAND (*Essai sur les Révolutions* enz.), de opgave van eenen Phoenicifchen fchrijver, dan die van vreemden.

Even als van den oorfprong van *Tyrus*, door de grijsheid der eeuwen tot welke die opklimt, weinig bekend is, zoo hebben wij ook flechts zeer weinige befcheiden wegens het ontftaan van *Amfterdam*, hoezeer zoo vele eeuwen later te ftellen. De oudfte befchrijver van onze vaderftad, PONTANUS, zegt flechts, „ dat *Amsterdam*, zoo lang het onder de Heeren VAN AMSTEL ftond, zeer klein was en weinige ingezetenen had, die, voor 't grootfte gedeelte, visfchers waren." Hiermede ftemt ook de oude overlevering overeen, zoowel als de vrucht des onderzoeks van geleerde mannen, onder welke wij flechts onzen LUZAC (*Richesse de la Hollande*) behoeven te noemen. Eindelijk maakte de gelegenheid der plaats aan het IJ en den Amftel dezelve ten duidelijkfte bekwaam tot de visfcherij.

Het moge bij den eerften opflag wonder baren, dat volken, welke zoo kleine ftreken lands bewoonden, zoo weinig door de natuur bevoordeeld, als *Phoenicië* en *Holland*, tot zulk een' trap van welvaart, ja van luister ftegen, als dien, welken beiden eenmaal bereikten; een nadenkend onderzoek zal ons overtuigen, dat, en de dorre, onvruchtbare grond van *Phoenicië*, en de lage, moerasfige

lig-

ligging van *Holland*, juist de oorzaken van dien bloei geweest zijn, en dat de ongenade der natuur beiden tot grooter weldaad heeft verſtrekt, dan hare zoetſte gaven. Armoede en nooddruft toch, zijn ſteeds, gelijk HERDER (*Ideën zur Philoſophie der Geſchichte der Menschheit*) teregt aanmerkt, de drijfveeren geweest, die alles van den mensch gemaakt hebben; want gedurige rampen noodzaken hem, zijne vermogens ſteeds ten meeste nutte in te ſpannen.

En inderdaad, wat heeft de Phoeniciërs, wat heeft de Hollanders gevormd? Wat anders, dan gebrek, ligging en toeval? Van andere, misſchien vruchtbare, ſtreken, door de, in oude tijden zoo gewone, veranderingen van woonplaatſen, op onbekende en onvruchtbare oevers gekômen, maakte de honger hen bekend met de golven, daar zij door de visſcherij in hun ſchamel onderhoud moesten voorzien. Aldus langzamerhand meer en meer gemeenzaam geworden met de zee, hebben zich die volken, in hunne ruwe en gebrekkige vaartuigen, langs de kusten, al verder en verder van hunne woonplaatſen durven verwijderen: eindelijk hebben zij zich dieper in zee gewaagd, en zoo is de ſcheepvaart volmaakt, zoo is de zeehandel ontſtaan. Gebrek aan natuurlijke hulpmiddelen en behoeften des levens veroorzaken en vermeerderen nijverheid en ſcherpzinnigheid in het zoeken der hulpmiddelen van kunst en eigene vinding. Daarom hebben volken, door de natuur zeer begunstigd, zich zeldzaam op den handel toegelegd, of ten minſte daarvoor dien

aanleg bezeten, welken wij niet anders dan *handelsgeest* of *handelsgenie* weten te noemen. Op dezen regel kunnen als uitzonderingen, misschien *Carthago* onder de ouden, en *Florence* onder de nieuweren genoemd worden.

De zeehandel der Phoeniciërs en Hollanders ontstond evenwel niet dadelijk en onmiddellijk uit gebrek aan nooddruft of uit de plaatselijke ligging. Hij had tot nadere oorzaak, het varen op buit en zeeroof. Wij mogen hier de aanmerking van den schranderen HEEREN niet achterwege laten, dat zulks het geval is geweest met de meeste ter zee handelende volken. „Het schijnbare voordeel," zegt hij, „hetwelk zeeroof oplevert, is te nabij en te treffend, dan dat hetzelve door onbeschaafde volken voorbijgezien zoude kunnen worden; het nut daarentegen van eenen vreedzamen omgang en regelmatigen handel te zeer verwijderd, dan dat het in den beginne niet buiten hunnen gezigteinder zoude liggen. Doch," voegt hij er wat verder bij, „eenige vorderingen in de beschaving doen den mensch spoedig inzien, hoe zeer de voordeelen van den handel die van de zeerooverij overtreffen. En in dezelfde mate als de eerste toeneemt, vermindert de laatste."

Deze aanmerking vinden wij ten volle in de geschiedenis van *Phoenicië* en *Holland* bewaarheid. HOMERUS en HERODOTUS verhalen ons reeds, dat de eerste noemenswaardige zeetogten der Phoeniciërs zeeroof beoogden, en dat zij de Grieksche eilanden en de kusten van het vaste land als roovers of

als

als kooplieden bezochten, al nadat de gelegenheid zich voordeed. En deze handelwijze wordt ook door hunnen oorſprong niet gewraakt, daar de Phoeniciërs, volgens de geloofwaardigſte beſcheiden, van een diefachtig en roofzuchtig volk afſtamden, welks zeden en levenswijze verre waren van door de naburige volken geprezen te worden.

De geſchiedenis der eerſte zeetogten van onze voorvaderen biedt mede veeleer een tafereel van zeerooverijen, dan van vreedzame ſcheepvaart en gezelligen handel aan. Om van andere togten niet te gewagen, zullen wij ulieden hieromtrent alleen den rooftogt herinneren, welken de Batavieren, met de, op den keizer PROBUS veroverde, ſchepen ondernamen. Zij ſtaken daarmede in zee, zeilden naar *Arragon*, in *Spanje*, hetwelke zij verwoesteden, begaven zich daarop naar *Sicilië*, plunderden *Syracuſe*, en keerden, na alvorens, in *Afrika* de kusten afgeſtroopt, en eene vruchtelooze poging op *Carthago* aangewend te hebben, naar hunne haardſteden weder. Deze rooftogten treffen wij ook nog veel later in de geſchiedenis van *Holland* aan. Want met welken anderen naam zal men de zoo menigvuldige gevechten beſtempelen, welke de Hollanders en Gelderſchen zich, bij voorbeeld, onder de regering van KAREL VAN EGMOND, Hertog van *Gelder*, op de *Zuiderzee* leverden, en welke de bewoners dezer ſtreken tot beproefde zeelieden vormden, door hen gemeenzaam te maken met alles, wat het leven en de ſtrijd te water met zich brengen.

De-

Deze zee- en ſtrooptogten dan der Phoeniciërs en der Hollanders hebben, hoe laakbaar en onbeſchaafd hun doel ook geweest zij, gewis niet weinig tot het ontſtaan en de uitbreiding van derzelver zeehandel toegebragt. Bij het gevoel van hunne behoeften en van het gemis der eerſte levensnoodwendigheden, veroorzaakt door de onvruchtbaarheid der ſtreken, welke zij bewoonden, op die togten bekend geworden zijnde met de hulpmiddelen, welke de voortbrengſelen van andere gewesten en de uitvindingen van derzelver bewoners hun aanboden, hebben zij alras de voordeelen ingezien van eene vriendſchappelijke, boven eene vijandige verkeering met dezelve. Zoo heeft de behoefte aan zaden, granen en verdere noodwendigheden des levens, den eerſten handel der Phoeniciërs naar het *Oosten* gerigt; zoo hebben dezelfde behoeften, doch vooral ook gebrek aan vee en bouwſtoffen, de vaart der bewoners van ons land, in den beginne, voornamelijk op het *Noorden* bepaald: en dat uit dezen omgang en handel met andere volken, beide voor Phoeniciërs en Hollanders, verzachting en beſchaving van zeden en levenswijze ontſtaan is, zullen wij wel voor niemand uwer behoeven te betoogen.

Het doel van ons onderzoek vereischt niet, even min als de daartoe beſtemde tijd zoude toelaten, dat wij den aanwas en de uitbreiding des handels, zoowel bij de Hollanders als bij de Phoeniciërs, op den voet volgen, en deszelfs geſchiedenis in alle hare wijzigingen en wisſelingen nagaan. Wij zul-

zullen ons dus vergenoegen met alleen de hoofdtrekken en den aard des handels bij die volken te schetsen, en daarbij op die punten letten, welke de treffendste overeenkomst aanbieden.

Uit de meermalen gemaakte opmerking, dat noch *Phoenicië*, noch *Holland*, hunne bewoners door de voortbrengselen van den grond eenigerlei hulpmiddelen verschaften, en uit de wijze, waarop wij daaruit den oorsprong van beider scheepvaart en zeehandel hebben afgeleid, is het ligt op te maken, welke de aard en de voorwerpen van dien handel geweest zijn. Toen de tijd en de nijverheid der inwoners *Phoenicië* de moeder van zoo vele bloeijende steden hadden doen worden, gingen derzelver schepen de onbewerkte voortbrengselen van vruchtbaarder streken afhalen, welke alsdan, door de kunstvlijt der fabrieken, meestal in voorwerpen van weelde en pracht, ten gebruike van andere natiën, werden herschapen. Deze ruwe materialen werden hun niet alleen ter zee toegevoerd, maar ook door den landhandel aangebragt. Want indien de ligging van *Phoenicië* gelukkig was voor scheepvaart en zeehandel, niet minder voortreffelijk was zij voor den handel landwaarts in. Het geheele schoone *Azië*, met alle deszelfs schatten, met alle deszelfs waren en uitvindingen lag achter hetzelve; en zoo de Phoeniciërs zich met hunne schepen door de *Middellandsche zee* tot voorbij *Gibraltar*, tot *Groot-Britannië*, ja genoegzaam zeker tot in het midden der *Oostzee* gewaagd hebben; zoo zij, naar de grootste waarschijnlijkheid, van uit hunne volk-

plan-

plantingen aan de *Arabische golf*, *Afrika* omgezeild zijn, om hunnen handel ter zee uit te breiden; niet minder gunstig was deze op het vaste land, met de kooplieden van *Arabië*, *Egypte*, *Assyrië*, *Babylonië*, *Armenië* en den *Caucasus*, welke met hunne karavanen togten naar *Phoenicië* ondernamen, om door ruiling van waren in hunne wederzijdsche behoefte of weelde te voorzien. Zoo werden de Phoeniciërs in staat gesteld, om deze waren wederom, bewerkt of onbearbeid, aan andere volken over te brengen, en zoo waren zij het, die het eerst de landen en natiën, tusschen welke de zee eene eeuwige scheidsmuur scheen te hebben daargesteld, door verkeering, en spraak en kunstvlijt aan elkander verbonden, en welke die verbindtenis door hunnen handelsgeest en hunne volkplantingen meer en meer wisten toe te knoopen.

Op de uitzondering na van eenige weinige voortbrengselen van eigen grond of vinding bestond dus de handel der Phoeniciërs in het vervoeren en verwerken der waren en voortbrengselen van andere landen, en in eenen ruilhandel, waaruit zij de grootste voordeelen trokken. — *Arabië* leverde hun reukwerken en specerijen, waarvan zij geheel *Griekenland* voorzagen. De voortreffelijke wol, welke de naburige Nomadische volksstammen hen in ruimen voorraad toevoerden, werd in de Phoenicische weverijen en fabrieken tot kleederen van uitmuntende fijnheid en deugd verwerkt, en, gedoopt in het wereldberoemden Tyrische purper, werd het Sidonische lijnwaad een der algemeenste en voornaamste voorwerpen

van

van de pracht der oudheid. Van Griekſchen en Phoeniciſchen wijn voorzagen zij *Egypte*, hetwelk hun daarentegen zaden, granen, balſem en linnen opleverde. Met dit Egyptiſche linnen, met de ſnuisterijen en ſpeelwaren, welke zij uit Indisch ebbenhout en elpenbeen, uit barnſteen en uit glas vervaardigden, begaven zij zich naar *Spanje*, waaruit zij daarentegen, voor eigen gebruik, gedroogde en ingelegde groenten, doch vooral ook ſtaven zilvers togen, niet als den maatſtaf der waarde hunner aangebragte waren, maar als waren zelve. Dit zilver werd met de kooplieden van *Gelukkig Arabië* wederom tegen ſtaven gouds verruild, en zulks mede als waren, en hieruit kan men de voordeelen opmaken, welke de Phoeniciſche kooplieden uit dien handel maakten. — Hunne ſchepen bragten van de geheimzinnige togten aan gene zijde der *Zuilen van Herkules*, waarſchijnlijk van de westkusten van *Europa*, tin, ijzer, lood en barnſteen, en daarentegen ontvingen zij wederom uit *Indië* edelgeſteenten, myrrhe en kaneel, van welks vaderland zij ſteeds een geheim poogden te maken, doch hetwelk, naar de hoogſte waarſchijnlijkheid, door hen uit *Ceylon* werd afgehaald. Want de Phoeniciërs dreven eenen aanmerkelijken zeehandel in *Indië*, daar zij verſcheidene volkplantingen aan de *Arabiſche golf* hadden geſticht. Van uit dezen werden de aangebragte waren, over land, naar *Rhinocolura*, eene Phoeniciſche haven aan de *Middellandſche zee*, en van daar eindelijk, te water, naar *Tyrus* vervoerd. — Uit den *Pontus-Euxinus* en de *Aegei-*

ſche

ſche zee, uit *Athene*, *Corinthe*, *Thracië*, *Phrygië*, *Macedonië* en *Armenië*, werd *Phoenicië* voorzien van olie, vruchten, honig, was, leder, hout, vazen en bronzen, ſlaven, paarden en koperwerk, met al hetwelk zij eenen uitgebreiden handel dreven, en waarvan, hoezeer die zich over het geheele land uitſtrekte, toch vooral *Tyrus* de hoofd- en ſtapelplaats was.

En wie uwer, M. H.! zoude, al bragt ook ons onderwerp dit niet mede, hier niet aan den Hollandſchen, aan den Amſterdamſchen handel denken? Voorzeker niemand! De aard toch van onzen handel en van onze verkeering met andere volken, hoezeer dan verſchillende waren tot voorwerpen hebbende, hoezeer naar verſchil van tijden, zeden en behoeften gewijzigd en meer of minder bloeijend, was immers in het tijdvak, hetwelk wij behandelen, en is immers nog, aan dien der vaderen van de ſcheepvaart geheel overeenkomſtig? Gelijk de onvruchtbaarheid van den grond en het daaruit voortvloeijende gebrek aan levensmiddelen bij de Phoeniciërs de oorzaken van ſcheepvaart en zeehandel waren, zoo verwekten zij ook hier die arbeidzaamheid, die ſchranderheid, die ſcherpzinnigheid in het opſporen en ſcheppen van hulpmiddelen, die nijverheid, welke ons bij vreemden deden zoeken, wat ons eigen land ons weigerde, en die, waar de natuur geen onderhoud verſtrekte, vernuft en kunst deden te baat nemen. En zoo heeft zich immers ook bij ons van lieverlede die uitgeſtrekte wereldhandel gevormd, welke daarin beſtond, om

in

in ieder gedeelte der wereld de voortbrengfelen en den overvloed van andere ftreken te verfpreiden, en om aldus den handel, de betrekkingen en de verkeering tusfchen alle, ook de meest verfchillende en verwijderde natiën levendig te houden?!

Ik behoef hier in eene maatfchappij, welke zoo vele doorkundige en geletterde kooplieden onder hare leden telt, de verfchillende voorwerpen van onzen voormaligen handel wel niet op te fommen. Ik heb zulks van *Phoenicië* gedaan, dewijl ik de deswegens opgegevene bijzonderheden als minder algemeen bekend, en dus niet onbelangrijk mogt veronderftellen. Ten opzigte van *Holland* zal het genoegzaam zijn, ulieden te doen opmerken, dat de aard en de ftrekking van onzen koop- en zeehandel met dien der Phoeniciërs de treffendfte gelijkenis aanbiedt, daar beider bedrijf en nijverheid fteeds beftond in het verwisfelen en vervoeren van de voortbrengfelen der bekende werelddeelen, hetzij ruw, hetzij bearbeid; en eindelijk, dat de oudfte en voornaamfte tak van handel in eigene of zelf verkregene voortbrengfelen bij beide volken de visfcherij was, en hetgeen deze opleverde. De ligging van ons land is voor dezen ruil- en wereldhandel niet minder voordeelig, dan die van de ftreken, weleer door de Phoeniciërs bewoond. Aan de zee, bij de monden van verfcheidene groote rivieren gelegen, maken wij daarenboven het middelpunt uit, tusfchen het noordelijke en het zuidelijke gedeelte van *Europa*, en dit werelddeel ftrekt zich uit achter *Holland*, gelijk *Azië* achter *Phoenicië*. — Door deze ligging werd ons land

weleer de algemeene marktplaats, werwaarts de kooplieden van alle natiën den overvloed van derzelver voortbrengſelen plagten henen te voeren, om die tegen zoodanige waren te ruilen, waaraan zij zelven behoefte hadden. En van deze markt- en ſtapelplaats was *Amſterdam* de grootſte voorraadſchuur, gelijk *Tyrus* het in *Phoenicië* was.

Een ander belangrijk punt van gelijkenis tusſchen de Phoeniciërs en de Hollanders vinden wij in beider koloniën en hunne handelsbetrekkingen met dezelve.

Voorzeker niemand zal de voordeelen ontkennen, welke en een volk, hetwelk koloniën ſticht, zelf, en de beſchaving van het menſchelijke geſlacht in het algemeen, gewinnen bij de volkplantingen, uitgezonden tot uitbreiding van den handel. De voordeelen van eene dergelijke verbreiding der natiën zullen ons vooral in een helder licht verſchijnen, wanneer wij deze met de vergrooting en aanwinst van land uit veroveringszucht vergelijken, en zelfs wanneer wij dezelve ſtellen naast militaire koloniën, gelijk die oudtijds door de Macedoniërs en Romeinen, en, in onze dagen, vooral door *Rusland* aangelegd zijn. Want terwijl veroveringen meestal het verval en den ondergang der nijverheid en welvaart van bloeijende ſteden, ja van geheele gewesten ten gevolge hebben: of terwijl militaire koloniën alleen als bezettingen ter beteugeling van eigen grondgebied of wingewesten dienſtig zijn, zoo hebben volkplantingen, om den handel geſticht, juist het tegenovergeſtelde gevolg. Zij verſpreiden de voortbrengſelen van natuur en kunst van het eene

ge-

gedeelte des aardbodems over het andere; maken kennis en wetenſchappen meer en meer algemeen; veroorzaken of vergrooten vlijt, nijverheid en handel, en hebben eindelijk beſchaving en welvaart ten gevolge. Dit alles is ſlechts in één punt meer toepasſelijk op de koloniën der Phoeniciërs, dan op die der Hollanders; het is dit: dat de volkplantingen der eerſte geheel vredelievende en vrije nederzettingen waren, terwijl de laatſte niet zonder geweld en onderdrukking gevestigd werden, en ſteeds aan het moederland onderworpen bleven. Doch wij merken hierbij op, dat die volkplantingen, bij beiden, toch evenzeer tot uitbreiding van den handel geſticht zijn, en bij beiden ook, en voor het moederland en voor de Coloniën zelven, welvaart, beſchaving en het verlevendigen van bedrijf ten gevolge hebben gehad. Het is vooral uit dit oogpunt, dat wij hier van deze overeenkomst gewag maken.

Dezelfde oorzaken, welke aan volken, wier ſcheepvaart en handel toeneemt en zich naar verre landen begint uit te ſtrekken, de behoefte doet gevoelen, van zich aldaar gedeeltelijk te vestigen en er volkplantingen te ſtichten, die zelfde oorzaken hebben ook dit gevolg, dat de hoofdgang van derzelver handel, zich ſpoedig en ſteeds tot die volkplantingen bepaalt. Deze opmerking vinden wij mede in de geſchiedenis des handels van *Phoenicië* en van ons Vaderland bewaarheid, want beider handelsbetrekkingen waren, hoe uitgeſtrekt ook, toch het levendigſte en het naauwſte met hunne Koloniën.

Het is opmerkenswaardig, dat, gelijk onze alge-

meene handel op de Koloniën zich in twee hoofdtakken verdeelde en nog verdeelt, in dien op de *Oost-* en in dien op de *Westindiën*, zoo ook de Koloniehandel der Phoeniciërs gelijkelijk op twee geheel aan elkander tegenovergeſtelde ſtreken gerigt was, welke ook zij met eenen algemeenen naam, dien van *Ophir* en van *Tartesſus* beſtempelden. De geleerde HEEREN toch heeft vrij zeker bewezen, dat de, vroeger zeer algemeene, opvatting, als of *Ophir* de naam zijn zoude, van ééne plaats of ſtad, het zij op *Ceylon*, of in *Gelukkig Arabië*, of eindelijk aan de *Oostkust van Afrika*, eene dwaling is. *Ophir* zoude diensvolgens de algemeene naam zijn der rijke ſtreken aan de zuidelijke kusten van *Arabië* en *Afrika*, zoo verre die bekend waren, werwaarts de Phoeniciërs, uit hunne volkplantingen aan de *Arabiſche Golf*, eene regelmatig ingerigte ſcheepvaart hadden, en waaruit zij elpenbeen, ebbenhout en goud in hun vaderland terug bragten. *Ophir* was alzoo niet de naam van een bepaald oord of van ſlechts ééne plaats, doch duidde, bij de Phoeniciërs, een zeker gedeelte des aardbodems aan, juist als in de nieuwere aardrijkskunde de benamingen *Oost-* en *Westindiën* deze algemeene beteekenis hebben.

Even zoo ſchijnt het met den naam *Tarſis* of *Tartesſus* gelegen te zijn, welke, volgens de gronden, daartoe, door den pas vermelden ſchrijver, opgegeven, geene rivier, geen eiland, geene ſtad, geen landſchap, zelfs niet alleen het geheele, aan de Phoeniciërs onderworpen, zuidelijke gedeelte van *Spanje* aanduidde, maar al die ver verwijderde ſtreken van

het

het westelijke *Europa* omvatte, omtrent welke de geheimzinnigheid der Phoeniciers, uit handelsnaijver voortgefproten, bekend is.

De vaart van dit volk op deszelfs Kolonielanden, komt ook hierin met onze vaart, vooral op *Oost-indië* overeen, dat ook zij zich onderwege plaatfen hadden bereid, welke zij gewoonlijk, althans des behoevende, aandeden, hetzij ter inname van leeftogt op hunne reis naar *Tartesfus*, hetzij om hunne fchepen te herftellen. Zoo fchijnen de Phoenicifche volkplantingen op *Sicilië* en *Sardinië* tot hetzelfde einde geftichten aangelegd te zijn, als waartoe *de Kaap de Goede Hoop*, weleer onze volkplanting, aan onze fcheepvaart op *Oostindië* dienftig is. Want op *Sicilië* en *Sardinië* hadden de Phoeniciërs geene hoofdvaart. Zij hadden op die plaatfen geenen hoofdzetel van hunnen handel gevestigd, doch fchijnen die veeleer als wisfelplaatfen, als *ftations*, op hunne meer verwijderde togten naar en buiten *de Zuilen van Hercules*, befchouwd te hebben. En zelfs hier mogen wij de gelijkenis zonder gezochtheid nog verder uitftrekken. Want even als *Batavia* niet alleen de zetel is van onze magt en koophandel in de *Oost*, maar ook middellijk dient, tot het voortzetten van onzen handel met nog meer verwijderde ftreken, gelijk bij voorbeeld met *Japan* en *China*; even zoo begaven zich ook de Phoeniciërs uit *Gades* en *Carteia*, de hoofdplaatfen van hunne Tartesfifche volkplantingen, naar de westelijke ftreken van *Europa*, naar *Britannië*, ja tot in de *Oostzee* en aan de Pruisfifche kusten. Zoo was *Gades* niet alleen de ftapelplaats van

de voortbrengfelen en goederen waarmede de Phoeniciërs den Spaanfchen handel dreven, maar het was ook wederom het punt hunner afreize naar die gewesten, welke hun het tin en den barnfteen opleverden, en ook zeer waarfchijnelijk het begin van hunne vaart op den *Atlantifchen Oceaan*, naar *Madera* en naar de *Canarifche Eilanden.*

Hetgene wij van de uitgeftrektheid, ligging en gefteldheid van *Phoenicië* en van ons land weten, maakt het duidelijk, dat wij bij de vergelijking van beider landbouw niet lang zullen behoeven ftil te ftaan, of liever, dat de overeenkomst dezer twee volken, onder dit opzigt, veeleer daarin beftaat, dat zij vooreerst, vanwege de weinige gefchiktheid der ftreken door hen bewoond, en, bijgevolg, ook vanwege hunne fcheepvaart en koophandel, zich op den akker- en landbouw niet konden toeleggen dan in zeer geringe mate. De groote handel in granen, welken de Phoeniciërs en Hollanders van den beginne aan fteeds dreven, was zijnen oorfprong alleen daaraan verfchuldigd, dat zij zelfs in hunne dagelijkfche behoeften, door hunnen akkerbouw, niet konden voorzien. Wij moeten hier echter erkennen dat onze uitgeftrekte landerijën en weiden, ons, in het mesten van hoornvee, en in den overvloed van melk, boter en kaas, welken hetzelve oplevert, groote hulpmiddelen voor ons beftaan, en een' gewigtigen tak van handel gefchonken hebben, welken de Phoeniciërs misten.

Het is te bejammeren dat gebrek aan oorfpronkelijke bronnen ons, ten opzigte der vorderingen en verdienften van de Phoeniciërs in het beoefenen

van

van kunsten, wetenſchappen en letteren, in eene zeer groote onzekerheid laat. Dit is evenwel inzonderheid op de wetenſchappen en letteren toepasſelijk, daar wij, uit hetgene wij wegens hun fabrijkwezen en de gedeeltelijke voorwerpen van hunnen handel weten, aangaande de door hen beoefende kunſten vele inlichtingen kunnen verkrijgen. Hiertoe behoeven wij ulieden ſlechts, met een woord, te herinneren de voortreffelijkheid der Sidoniſche lijnwaden en der Tijriſche verwerijen, het door hen uitgevonden glas, benevens de kunst om zoowel daaruit, als uit goud, zilver, elpenbeen, hout en barnſteen, allerlei voorwerpen van ſmaak en weelde te vervaardigen, wier uitmuntende ſchoonheid HOMERUS reeds roemde.

Daar de volken, welke zich met uitſluiting op den handel toeleggen en daarin hun beſtaan zoeken moeten, zich gewoonlijk minder aan beſpiegelende wetenſchappen en fraaije letteren wijden, mogen wij met veel waarſchijnelijkheid ſtellen, dat de Phoeniciërs zich vooral die wetenſchappen zullen hebben eigen gemaakt, welke eene practiſche toepasſing gedoogden, en hun, tot het hoofddoel hunner denkbeelden, pogingen en bedrijf, tot handel en zeevaart namelijk, dienſtig konden zijn. Hetgene dan nog ten opzigte van de in *Phoenicië* beoefende wetenſchappen tot onze kennis is gekomen, bevestigt ons hierin ten volle; want men ſchrijft hun de uitvinding toe van maten en gewigten, van de cijfer- en van de ſchrijfkunst, en de Ouden zelven waren reeds overtuigd, dat de Phoeniciërs de kunst hadden uitgevonden van rekeningen te ſtellen,

van registers te houden en hetgene verder van dien aard onmisbaar is voor volken, welke een' uitgebreiden handel drijven. Hieruit kunnen wij de ſtrekking opmaken, welke de wetenſchappelijke ijver der Phoeniciërs waarſchijnelijk gehad heeft.

Van hunne letterkunde is, ten minste voor zoo verre wij weten, ſlechts zeer weinig bekend. Wij meenen echter met grond te mogen veronderſtellen, dat de verdienſten der Phoeniciërs omtrent de fraaije letteren niet gelijk waren aan die van de volken der oudheid, welke gelijktijdig met hen bloeiden, en in wier onſchatbare letterkundige nalatenſchap wij ons nog dagelijks verheugen. De beroemdſte namen van Phoeniciſche geleerden, tot op onzen tijd doorgedrongen, zijn van SANCHONIATHON, den geſchiedſchrijver, van welken wij reeds vroeger geſproken hebben, en van MOSCHUS, wiens Systema der Atomen, door PYTHAGORAS aangenomen, naderhand door EPICURUS uitgebreid is.

Hoezeer dierhalve hetgene van de wetenſchappelijke en letterkundige geſchiedenis der Phoeniciërs tot ons is gekomen, zeer gering althans zeer oppervlakkig zijn moge, en daarom geene geregelde en op bijzonderheden gevestigde vergelijking toelaat, meenen wij echter daarin genoegzame gronden te vinden tot eene algemeene opmerking, wegens de overeenſtemming in den aard der wetenſchappen, welke en de Phoeniciërs en de Hollanders beoefend hebben. Wij geloven namelijk, dat hetgene wij wegens de ſtrekking van de beoefening der wetenſchappen bij de Phoeniciërs gezegd hebben, ook op de Hollanders toepasſelijk is, en dat beider

werk-

werkdadig of practisch bestaan, voortgesproten uit de overeenstemmende uiterlijke omstandigheden dezer volken, bij beiden ook hierin dit zelfde gevolg heeft gehad, dat bij Phoeniciërs en Hollanders steeds en vooral die wetenschappen het meest geliefkoosd en met den grootsten ijver beoefend zijn, welke met vrucht op het dagelijksche leven kunnen worden toegepast. Dat zulks inderdaad ook bij ons plaats heeft, en vooral plaats had in het tijdvak, waarbij wij ons bepaald hebben, zal wel geen betoog vereischen. Wij behoeven met den geest van onze natie en met de geschiedenis der wetenschappen in ons land slechts oppervlakkig bekend te zijn, om ons hiervan te overtuigen; en eene vergelijkende beschouwing van dezelve, met die van een volk, welks geest meer tot het bespiegelende en afgetrokkene overhelt, bij voorbeeld met onze Duitsche naburen, zal ons de waarheid van deze opmerking nog meer bevestigen.

En eindelijk, wat de letteren aangaat. Wij zijn verre van de letterkundige verdiensten onzes Vaderlands eenigermate te willen verkorten; even verre van zulks te willen doen in een genootschap, aan de letteren gewijd: doch wij gelooven de gemaakte opmerking, dat volken, welke zich uitsluitend op den handel toeleggen, minder algemeene verdiensten omtrent de fraaije letteren hebben, zoowel omtrent *Holland* als omtrent *Phoenicië* te moeten doen gelden, hierbij dit in het oog houdende, dat wij zulks niet onbepaald, maar betrekkelijk, en minder ten opzigte van onzen leeftijd, dan wel van het tijdperk, waarin nijverheid en

 han-

handel bij ons den hoogſten bloei beleefden, willen verſtaan hebben.

Dat een bloeijende handel met eenen despotieken regeringsvorm en ſlaafſche onderwerping op den duur onbeſtaanbaar is, mag eene bekende waarheid heeten, welke rust op den aard van het menſchelijke geſlacht, en op de geſchiedenis der volken, welke in handel en zeevaart hebben uitgemunt. De geſchiedenis toch leert ons, dat de handel ſteeds daar het weligſte bloeide, waar eene gematigde vrijheid beſtond, en de aard van den mensch is zoodanig, dat die vlijt, die veerkracht, die geest van onderneming, zonder welke de groote handel, en vooral de zeehandel, niet beſtaan kan, onder een despotiek beheer ſpoedig moeten kwijnen, en eindelijk geheel te niet gaan. Van daar dat men bij handeldrijvende volken, welvaart en burgerlijke vrijheid ſteeds hand aan hand ziet gaan, en dezelve altijd tegelijk ziet aangroeijen of wel afnemen. Het zal daarom ook niemand verwonderen dat tusſchen den regeringsvorm van *Phoenicië*, vóór deszelfs overheerſching door NEBUCADNEZAR, en tusſchen dien van *Holland*, vóór dat het onder den verwinnenden ſchepter van NAPOLEON moest bukken, dus tijdens beider hoogſten bloei in handel en nijverheid, eene groote overeenkomst beſtaat.

Phoenicië was, zelfs van de oudſte tijden aan, tot op de Babyloniſche, ja tot op de Macedoniſche overheerſching, nimmer een land, aan één opperhoofd, aan éénen koning onderworpen, maar het was een ſtaat, zamengeſteld uit een aantal op zich

zel-

zelven ſtaande ſteden, ieder met een eigen grondgebied.

Hoezeer wij nu ook hier de armoede aan geſchiedkundige bronnen te betreuren hebben, is echter hetgene wegens de ſtaatsinrigting der Phoeniciërs tot ons is gekomen, genoegzaam en voldoende tot het bewijs van de overeenkomst, welke tusſchen onzen voormaligen regeringvorm en dien der Phoeniciërs in het algemeen beſtond. Want het is vooral den aard, de ſoort van die regeringsvormen, welke wij hebben te vergelijken en welke belangrijk is, en deze is bekend. Bijzonderheden doen hier minder ter zake af, dewijl het van zelf blijkt, dat hoe overeenſtemmend de aard der regeringsvormen van verſchillende volken ook zijn moge, derzelver toepasſing echter naar klimaat, tijden en zeden moet gewijzigd zijn, en dat daarom bijzonderheden kunnen verſchillen, zonder dat de kracht der algemeene overeenkomst daardoor in het geringſte verminderd wordt.

Het ſchijnt dan aan geenen twijfel onderhevig te zijn, dat de ſteden van *Phoenicië* wel ieder in het bijzonder hare afzonderlijke inſtellingen en regeringen hadden, en, in dit opzigt, van elkander geheel onafhankelijk waren; doch tevens, dat de noodzakelijkheid eener gemeenſchappelijke verdediging tegen vijandelijke aanvallen van naburen of andere volken, en de zwakheid van iedere ſtad op zich zelve, het tusſchen de Phoeniciſche ſteden tot een verbond had gebragt, aan welks hoofd TYRUS ſtond. De aard van deze onderlinge verbindtenis en de maat van haren invloed op iedere

ſtad

ſtad in het bijzonder, zal ons echter duidelijker blijken, nadat wij de afzonderlijke regering en magt der Phoeniciſche ſteden zullen onderzocht hebben.

Iedere Phoeniciſche ſtad bezat haar eigen grondgebied, waarover zij het volle bewind had. Dit bewind nu werd wel uitgeoefend door enkele perſonen, door Vorſten of Koningen, welke hunne waardigheid, bij erfenis, op hunne nakomelingen deden overgaan, doch hetzelve was geenszins onbepaald of despotiek, maar beperkt, en helde ten ſterkſte naar den republikeinſche vorm over. Naast de Koningen toch ſtonden de Magiſtraten der Phoeniciërs, niet zoo zeer onder, als naast hen. Zij behartigden en behandelden te zamen het welzijn van den ſtaat; de gezantſchappen bij voorbeeld, aan vreemde volken, werden in beider naam uitgevaardigd en handelden uit beider volmagt.

Deze afzonderlijke, aldus op zich zelve ſtaande ſteden, waren echter, gelijk wij reeds met een woord hebben gezegd, door een algemeenen band met elkander verbonden. Het hoofddoel van dit verbond was allerwaarſchijnelijkst onderlinge verzekering en waarborg tegen den inval der magtige Aziatiſche veroveraars, of tegen buitenlandsch geweld. Men vindt dan ook in de geſchiedenis gewag gemaakt van gemeenſchappelijke raadsverzamelingen der groote Phoeniciſche ſteden, tot welker vergaderplaats de ſtad *Tripolis* uitdrukkelijk beſtemd was. In deze vergaderingen werd alsdan door de Koningen, tegelijk met de Magiſtraatsperſonen of den Raad der Steden, gemeenſchappelijk over de algemeene belangen en onderlinge aangelegenheden geraadpleegd.

Hoe-

Hoezeer *Tripolis* de vergaderplaats dezer zamenkomst was, ftond echter *Tyrus*, als de voornaamfte en eerfte ftad van *Phoenicië*, aan derzelver hoofd.

Bij deze fchets, welke wij, om der gefchiedenis getrouw te blijven, niet uitvoeriger mogten maken, hebt gijlieden, M. H.! gewis reeds gedacht aan de voormalige ftaatsinrigting van ons gemeenebest, gedurende dat tijdvak, hetwelk wij ter vergelijking met *Phoenicië* hebben gekozen. En inderdaad, tusfchen beiden treft men ook wederom hier eene groote overeenkomst aan. Immers ook de Hollandfche fteden waren destijds geheel onafhankelijk van elkander. Iedere ftad had hare eigene keuren en handvesten, hare eigene regering en magiftraten, door de burgers verkoren. Aan het hoofd van die regering ftonden dan wel geene Vorften of Koningen, daaraan ftonden Burgemeesteren, doch deze waardigheden gedoogen hier eene groote toenadering. Want van den eenen kant was de koninklijke magt bij de Phoeniciërs, gelijk wij reeds hebben aangemerkt, verre van onbegrensd of onbeperkt te zijn. Zij werd door de republikeinfche vormen van de overige deelen der regering van dat land, zeer bepaald; en daarenboven hechtten de Ouden aan de woorden *Vorften* of *Koningen*, zoo afwisfelende zinnen, en gebruikten zij die meestal in eene beteekenis, zoo geheel van de onze verfchillende, dat men uit die benamingen alleen, niet aanftonds en met zekerheid tot den waren aard van den regeringsvorm mag befluiten. Van den anderen kant weten wij allen, wat in *Holland* weleer *Burgemeesteren* waren, en hoe uitgeftrekt derzelver bewind was in het grondgebied

bied, waarover zij waren gefteld. Wanneer wij dus nagaan, hoeveel grooter magt, dan eene oppervlakkige befchouwing doet denken, moet gehecht worden aan deze laatfte waardigheid, en hoeveel minder aan de eerfte, alsdan gelooven wij, zonder voooringenomendheid met ons onderwerp, onze voormalige burgervaderen geene te hooge eere aan te doen, door ze naast de koningen der Phoeniciërs te plaatfen, welke, niet minder dan zij, gehouden waren den Raad der Voornaamften te raadplegen.

Even als een band van algemeen belang de Phoenicifche fteden verbond, beftond die ook ten opzigte van gemeenfchappelijke aangelegenheden tusfchen de fteden van *Holland*. Wij kunnen hier den aard en de zamenftelling van dien band niet omftandig befchrijven, en mogen dien ook bij alle Hollanders bekend achten. Wij merken dus alleen, ter billijking van onze vergelijking aan, dat onze Provinciale Staten, gedurende het tijdvak, hetwelk wij behandelen, zamengefteld uit de Edelen en gemagtigden der Steden, de oppermagt, vooral ten opzigte van buitenlandfche en algemeene betrekkingen, in handen hadden, even als zulks bij de Phoeniciërs fchijnt te hebben plaats gehad. Hoezeer toch *Holland*, zoowel als de overige Nederlandfche gewesten, ten behoeve van de, uit hunne afgevaardigden zamengeftelde, Algemeene Staten van de gedeeltelijke uitoefening dier opperfte magt afftand gedaan had, heeft echter het gevoelen, dat die magt niettemin fteeds bij de Provinciale Staten van ieder gewest bleef huisvesten, bij GROTIUS, MATTHAEUS, VAN BIJNKERSHOEK en de fchranderfte kenners van ons ftaatsregt, fteeds in-

ingang gevonden; en wanneer wij dan nog eene ſchrede rugwaarts doen, en onderzoeken vanwaar de Provinciale Staten zelven de opperſte magt ontleenden, alsdan komen wij wederom op de Steden en Edelen terug, en vinden alzoo de juistheid der vergelijking van onzen regeringsvorm met dien der Phoeniciërs, zoo wij ons niet bedriegen, ten volle bewaarheid. Beide volken waren verre van aan eene volſtrekte magt onderworpen te zijn, of onder een despotiek beheer te moeten zuchten. Onze vormen waren vertegenwoordigend, en daaraan grensden die der Phoeniciërs ten allernaauwſte. Beider Steden ſtonden op zich zelve, hadden hare eigene inſtellingen en regering, en waakten ieder voor hare eigene en afzonderlijke belangen. Bij beide volken beraadſlaagde eene vergadering, uit afgevaardigden van de afzonderlijke deelen van den ſtaat zamengeſteld, over de algemeene en vooral over de buitenlandſche aangelegenheden van het geheel. En zekerlijk genoten beiden, en Phoeniciërs en Hollanders, eenen regeringsvorm, waaronder burgerlijke vrijheid bloeide, en de handel, welke onder het despotismus niet gedijt, wijd en zijd zijne welige takken vermogt uit te breiden.

Alzoo hebben wij, M. T.! heden avond, in de Phoeniciërs en Hollanders twee volken beſchouwd, welke in hunnen oorſprong trekken van volmaakte gelijkheid opleveren; welke beide, van de armoedigſte beginſelen, tot het toppunt van rijkdom en luister geſtegen zijn; welke tot een overtuigend bewijs verſtrekken van den graad van volmaaktheid, dien

de

de mensch met de geringste hulpmiddelen vermag te bereiken. Wij hebben de natuurlijke omstandigheden gadegeslagen, waarin de Phoeniciërs en Hollanders bij hunnen oorsprong zich bevonden, en wij hebben gepoogd ulieden de oorzaken, de middelen, en den weg aan te wijzen, waardoor zij volken geworden zijn, die door vlijt, schranderheid en nijverheid, steeds even zeer de bewondering hunner tijdgenooten tot zich trokken. Zoo hebben wij gezien, hoe hoog de handel volken kan verheffen, welke zich daarop, onder gunstige omstandigheden, met ijver toeleggen. De armoede der geschiedenis ten opzigte van de Phoeniciërs, heeft ons belet, onze vergelijking van dat volk met de Hollanders tot eene volledigheid te brengen, waarvan wij zelven het gemis gevoelen, of dezelve tot bijzonderheden en punten uit te strekken, wier behandeling daaraan gewis een groot belang zoude hebben bijgezet. — Kunnen echter de bijgebragte daadzaken den toets van geschiedenis en waarheid doorstaan; hebben de Phoeniciërs en Hollanders inderdaad die gelijkenis, welke wij in hen meenen te vinden; en bedrogen wij ons niet in de aanwijzing der oorzaken, waaruit dezelve ontstaan is: alsdan hoopen wij niet te vermetel gezegd te hebben, dat wij, in deze verhandeling, eene bijdrage tot het vroeger vermelde gevoelen zouden leveren. Mogt onze leiding in de beschouwing van een zoo belangrijk onderwerp ulieden niet onaangenaam geweest zijn, dan zullen wij onzen arbeid op het zoetst beloond achten.

—

OVER DE

OPVOEDING DER JEUGD

BIJ DE ROMEINEN;

DOOR

N. G. VAN KAMPEN.

Veelgeachte Hoorders!

In eene vorige leesbeurt ſprak ik over *de opvoeding der jeugd bij de Grieken.* Ik beloofde toen een *vervolg* op hetzelve, *de opvoeding bij de Romeinen*, te zullen leveren, en ik wil mij thans van die belofte kwijten. Vooraf echter moet ik u berigten, dat gij hier minder verſcheidenheid en misſchien minder genoegen zult ſmaken, dan toen wij bij de Grieken vertoefden. *Rome* had nooit die bloem der echte zielsbeſchaving; zij bezat geene dier bevallige vormen, welke aan de Grieken eigen waren. Gij zult hier goede voorſchriften, maar bijkans niet dan ſlechte voorbeelden zien. *Rome's* geſchiedenis is van het begin tot het einde met bloed geſchreven, en ik zie geene kans, u die bloedige letters te beſparen, die ook de jeugd reeds bezoedelden. Ik zal echter, zoo veel mogelijk, uw gevoel ſparen,

en mij slechts met enkelde trekken vergenoegen, waarbij ik het weinige goede, zoo veel doenlijk, op den voorgrond zal stellen. *Eerst* zal ik met u de eerste onderwijzers van het kind; *daarna* de lessen, ons door de Ouden nopens het onderwijs nagelaten; *vervolgens* de voorbeelden, die het kind bekwam; en *eindelijk* de verdere opvoeding tot den mannelijken leeftijd beschouwen.

I. Wij moeten ons eerst herinneren, dat *Rome* langen tijd, men mag zeggen gedurende vijf eeuwen, een geheel krijgshaftige staat was, van alle letteroefeningen verwijderd en zelfs afkeerig, en welke zich alleen op zijnen wapenhandel beroemde. Het is dus te verwachten, dat de kinderen in de eerste eeuwen geene andere opvoeding bekwamen, dan zulk eene, welke soldaten voegt, namelijk geschiktheid tot ligchaamsoefeningen. Bij volken, die zoo denken, wordt doorgaans het vrouwelijke geslacht meer verwaarloosd, dan het mannelijke; en het moet ons dus min of meer verwondering baren, reeds in het begin der derde eeuw van *Rome's* stichting, ook van scholen voor meisjes te hooren gewagen. Immers in de beschrijving der wandaad van APPIUS CLAUDIUS, die VIRGINIA zocht te rooven, zien wij, dat zijn dienaar de hand aan haar leide, terwijl zij dagelijks naar de school ging, die zich op de markt te *Rome* bevond. Ook lezen wij, eenige jaren later, van eene groote school in het naburige *Falerü*, waar de kinderen der voornaamsten aan éénen onderwijzer werden toevertrouwd, die

die daarvan het bekende misbruik maakte, en door CAMILLUS zoo voorbeeldig geftraft werd. Doch het fchijnt, dat in deze fcholen niet meer dan (behalve ligchaamsoefeningen voor de knapen) eenvoudig lezen en fchrijven geleerd werd. De voornaamfte jongelingen te *Rome* begaven zich naar het naburige *Tuscië* of *Etrurië*, alwaar zij zich echter minder in hetgeen bij ons letteren of wetenfchap heet, dan in de kunst der wigchelaars of waarzeggers uit allerlei natuurverfchijnfelen, *het bezweren van het onweder*, en dergelijke bijgeloovigheden, oefenden. Het is mogelijk, dat hun onder dit omkleedfel ook eenige natuurkundige waarheden werden bijgebragt, maar zeker is het niet. Over het algemeen weten wij zeer weinig van de opvoeding der Romeinen in het bedoelde tijdvak, eer zij met letterkundige befchaving, die een weinig verder ging, dan de eerfte beginfelen, bekend werden. Den vader leerde het kind meer vreezen, dan beminnen; want de vaders hadden het regt van leven en dood over hunne kinderen. Zij mogten die tot driemaal toe als flaaf verkoopen, en maakten van die beide regten wel eens gebruik. Doch hunne zeden waren, over het algemeen, zeer geftreng; ook hunne zedelijkheid muntte verre boven die van latere tijden uit; en gelijk een Romein van die latere tijden getuigt: ieder kind, de teelt van kuifche ouders, werd niet in de woning eener gekochte min, maar in den fchoot en aan de borst der moeder opgebragt, wier grootfte lof daarin beftond, dat zij het huis hield, en zich aan hare kinderen

toewijdde. Men koos eene bejaarde bloedverwante, aan wier beproefde en onberispelijke zeden het geheele kroost uit één huisgezin werd toevertrouwd, in wier tegenwoordigheid men niets ſchandelijks mogt zeggen, niets onwelvoegelijks doen. Niet alleen de oefening en inſpanning der knapen, maar ook hunne ſpelen en uitſpanningen, wist deze vrouw met zekere deftigheid en betamelijkheid te regelen, en deze geſtrengheid diende daartoe, dat het gemoed van ieder kind rein, zonder afleiding, onbezoedeld van alle verkeerdheid, zich terſtond met de borst op alle eerlijke bedrijven zou toeleggen, hetzij op de krijgskunst, hetzij op de regtsgeleerdheid, hetzij op de welſprekendheid, en dat het zich daartoe uitſluitend en geheel zou bepalen. (*)

Spoedig echter veranderde deze wijze van opvoeding, toen de eenvoudigheid van het volkskarakter door de tallooze veroveringen al meer en meer werd bedorven. Slechts in ſommige ouderwetſche huisgezinnen, gelijk bij CORNELIA, moeder der *Gracchen*, AURELIA, moeder van CESAR, ATTIA, moeder van AUGUSTUS, bleef zij nog over. Vooral de omgang met de reeds bedorvene Grieken en Klein-Aziatiſche volken had op de zedelijke opvoeding den nadeeligſten invloed. Van toen af werd de jeugdige knaap of het meisje niet meer door de moederlijke borst gevoed, maar eerst aan eene of andere Griekſche min toevertrouwd, en, wanneer

het

(*) TAC. *de caussis corruptae eloquentiae* c. 28.

het deze verliet, aan de Griekſche ſlavinnen of ſlaven, die toen te *Rome* zeer menigvuldig waren, of, hetgeen nog erger was, aan lijfeigenen uit *Syrië*, welke onder den naam van *Syrus* of *Syra* zoo dikwerf in de Blijſpelen van PLAUTUS of TERENTIUS voorkomen. Men koos daartoe niet de beste, de verſtandigſte, maar wel eens lieden van de gemeenſte ſoort, die den toekomſtigen burger van *Rome* van kindsbeen af met ongerijmde vertellingen, de grofſte dwaſingen, en, hetgeen nog veel erger is, met het voorbeeld en de lesſen der ergſte ongebondenheid voorgingen, en het goede, dat in hem lag, reeds in de kiem verſtikten. Zij behoefden zich voor de ouders niet in te binden; want deze zelve bekommerden zich om hunne kinderen weinig, en het was hun althans niet der moeite waardig, in tegenwoordigheid der kinderen hunne dartelheid, ongebondenen ſcherts, en ſlordige zeden eenigzins te beteugelen. Deze ſchildering, M. H.! zoo weinig vleijend voor de latere Romeinſche zedelijke opvoeding, heb ik bijna letterlijk overgenomen uit eenen ſchrijver van het hoogſte gezag, dien men, hoewel dit werk naamloos verſchenen is, voor den grooten TACITUS houdt. CICERO komt daarmede in allen opzigte ovreeen; en de klagten over het zedebederf, als een gevolg der verwaarloosde opvoeding door het overlaten aan vreemden, worden bijkans bij alle ſchrijvers van naam in het latere *Rome* herhaald. Aan deze zoo deerlijk vervallene opvoeding ook der meisjes moet men die ſchandelijke vrouwelijke karakters toeſchrijven, waarvan

Rome even vóór en onder de Keizers zulke afzigtige voorbeelden aanbiedt.

Wanneer de knaap nu eenigzins tot jaren gekomen was, werd hij toevertrouwd aan eenen *Pedagoog*, (want dit woord, gelijk de zaak, hadden de Romeinen van de Grieken overgenomen.) Het moesten toch ook vreemdelingen zijn, die den kinderen met de beginfelen der geliefkoosde Griekfche taal al pratende gemeenzaam maakten, gelijk men tegenwoordig hier te lande bekwame landgenooten verfmaadt, en liever halfkundige Franfche Zwitfers tot opvoeding onzer Hollandfche kinderen neemt, om hun toch jong de goede Franfche uitfpraak bij te brengen. Zijn deze vreemdelingen hier te lande dan met weldaden overladen, zoo bekomen zij het heimwee, en gaan met eene rijk gevulde beurs naar huis, om hunne gal over de ondragelijke Hollandfche lucht en manieren uit te ftorten. Dit nu hadden de Romeinen echter niet te vreezen; want hun *Pedagoog* was een flaaf, dien men naar verkiezing al of niet met de vrijheid begunstigen kon; maar zelfs dan bleef hij, als vrijgelaten, een afhangeling van zijnen heer, op wiens gunst en befcherming hij den hoogften prijs ftellen moest. Het was dus, zeiden wij, voornamelijk met de Griekfche taal, dat het kind in de eerfte jeugd werd gemeenzaam gemaakt, en men dreef dit zoo ver, dat de beroemde QUINTILIAAN zegt: „ De knaap moet beginnen „ met Grieksch te fpreken; het Latijn leert hij wel „ van zelf door het algemeene gebruik: doch ik „ meen dit niet zoo, alsof het kind met zekere

„ bij-

„ bijgeloovigheid niets dan Grieksch moest ſpreken „ of leeren, zoo als bij de meesten in gebruik is; „ want dit bederft zelfs onze taal en uitſpraak." Behalve deze verdienſte dan van vlug Grieksch te leeren praten, die het eigene wel eens deed verwaarloozen, leerde de knaap van den *Pedagoog* zeer dikwijls weinig goeds. Men nam die menſchen wel eens uit de onkundige menigte. (zoo weinig belang ſtelde men in zijne kinderen!) Zekere *Pedagoog*, die de kinderen naar ſchool verzelde, moest aldaar gelijkelijk met hun het *abé* leeren. NERO, die oorſpronkelijk niet tot de keizerlijke waardigheid was beſtemd, had twee *Pedagogen*, namelijk een' danſer en een' baardſcheerder. En hadden zij dan nog hunne onkunde ſlechts willen weten! Maar neen! — Dezelfde QUINTILIAAN, wien ik zoo even aanhaalde, zegt: „ Ik verlang „ van de *Pedagogen* twee dingen, *of* dat zijn kun„ dig zijn, *of* dat zij weten, dat zij het niet zijn. „ Want niets is ondragelijker, dan dat iemand, „ die naauwelijks iets meer dan lezen kan, zich „ verbeeldt al heel geleerd te zijn; dan willen zij „ voor kundige onderwijzers niet onderdoen, en „ prenten hunne domheid als magt hebbende (want „ dit ſoort van volk is niet weinig opgeblazen) „ op een' gebiedenden toon en ſomtijds bulde„ rend in."

In lateren tijd werden de ligchaamsoefeningen geheel verwaarloosd, vroeger hadden die nog plaats. HORATIUS wil, dat de knaap zich, door het zwemmen in den *Tiber*, worſtelen en andere oefeningen

tot den krijgsdienst zal voorbereiden. Deze dichter, de menschkundigfte en wijsgeerigfte van zijnen tijd, had eene huisfelijke opvoeding genoten. Zijn vader onderwees hem door voorbeelden; hij deed hem onder zijne bekenden alle degenen opmerken, die zich door een flecht levensgedrag, door verkwisting of andere ondeugden ongelukkig maakten. „ Ziet gij niet, hoe deze en die zijn goed verfpild „ heeft, en nu doodarm is? Dit was mij (zegt „ de dichter) een fpoorflag, om het vaderlijk erf- „ goed niet te verkwisten." Voorts waarfchuwde hem de vader ook tegen ontucht door het noodlottige voorbeeld van anderen, en deed hem het kwade gerucht opmerken, waaraan fommigen zich door hunne ongeregeldheid blootftelden. „ Waarom „ gij dat vermijden, dit doen zult, (voegde hij er „ bij) zal eenmaal een wijze u leeren; het is mij „ genoeg, de oude zeden bij u te bewaren, uw „ leven en goeden naam in ftand te houden zoo „ lang gij nog opzigt behoeft: eens zult gij, als „ man, op uwe eigene wieken moeten drijven."

II. Wij hebben nog over de opvoeding uitnemende lesfen en voorfchriften bij den reeds genoemden Romeinfchen redenaar en onderwijzer der redekunst, QUINTILIANUS. Vergunt mij, u eenige derzelven voor te dragen. Sommigen zeggen, dat men het kind niet voor de zeven jaren iets moet laten leeren; anderen, dat men hen van de drie jaren af, wanneer zij van de min komen, reeds moet beginnen te onderwijzen. De redenaar voegt zich bij

de

de laatſten. „ Ik weet wel, (zegt hij) dat men in
„ die vier jaren naauwelijks zoo veel zal uitwerken,
„ als naderhand in één jaar; maar wat zullen zij
„ dan toch doen, als zij praten kunnen? Want
„ iets moeten zij toch doen. Of waarom zouden
„ wij ook die kleine winst vóór de zeven jaren
„ verſmaden? Zoo is het ook in het vervolg:
„ hetgeen men toch leeren moet, beginne men niet
„ te laat te leeren. Maar ik ben nooit zoo dwaas,
„ om te denken, dat men den kleinen reeds dade-
„ lijk moet beginnen forsch aan te tasten, en veel
„ werk van hun te begeeren. Men moet hun al
„ ſpelende leeren: men vrage hun iets, men prijze
„ hen, en het moet hun vermaak doen, wanneer
„ zij iets weten. Somtijds keere men zich in het
„ onderwijs tot een ander, en wekke dus den naijver
„ op. Ook door beloningen, waarvoor die leeftijd
„ zoo geſchikt is, worde de knaap opgewekt. Im-
„ mers, men moet zich boven alles wachten, dat
„ het kind het onderwijs, dat hij nog niet bemin-
„ nen kan, leere haten, en dat de eens geſmaakte
„ bitterheid hem het leeren ook in meergevorderden
„ leeftijd vergalle." Vervolgens gaat de redenaar
over, om aan te tonen, dat het onderwijs dezer eerſte
beginſelen geenszins moet gering geſchat worden,
daar zelfs ARISTOTELES zich niet geſchaamd heeft,
die aan ALEXANDER te leeren; — hij daalt vervolgens
nopens het onderwijs der eerſte beginſelen zelfs tot
kleine bijzonderheden af: hij wil, dat men den
kinderen met ivoren letters zal laten ſpelen, om
hun dezelve dus in te prenten; hij dringt er op

 aan,

aan, om den kinderen tevens goed en ſchielijk te leeren ſchrijven, iets, zegt hij, dat door fatſoenlijke lieden wel een weinig verwaarloosd wordt. Hij wil, dat men den kinderen geene gemeene voorſchriften, maar nutttige ſpreuken, gezegden van beroemde mannen, en uitgelezene plaatſen uit dichters doe ſchrijven: „ want (zegt hij) de gedachtenis daarvan „ zal hen verzellen tot in den ouderdom; en het- „ geen in de nog ongevormde ziel wordt ingeprent, „ zal geenszins ook voor de zedelijkheid nutteloos „ zijn." — Vervolgens onderzoekt hij de vraag, of huisſelijk onderwijs, of wel dat op de ſcholen, te verkiezen zij, een onderwerp van gewigt, dat ook nog in onzen tijd veel is behandeld. QUINTILIAAN verklaart zich voor het eerſte. Hij wil, dat men den knaap zal leeren in niets zijne begeerten toe te geven, zijne drift te volgen, noch ſlechte daden te doen; maar wil niet, dat men hem ſlaan zal, „ hoewel dit (zegt hij) de gewoonte is, en „ door den wijsgeer CHRYSIPPUS niet afgekeurd „ wordt. Vooreerst is het ſlaan vernederend en „ ſlaafsch. Ten anderen: wiens gemoed zoo laag „ is, dat berisping hem niet verbetert, die zal zich „ ook, even als lijfeigenen van de ergſte ſoort, „ tegen ſlagen verharden; eindelijk, omdat zelfs „ deze kastijding niet noodig is, wanneer de onder- „ wijzer ſlechts in zijne taak niet verſlapt. Thans „ verwaarloozen vele *Pedagogen* hunnen post, en „ men zet den kinderen niet zoo zeer aan, om wél „ te doen, als men hen troost, omdat zij het niet „ gedaan hebben. Daarenboven, indien gij den

„ knaap

„ knaap met ſlagen dwingt, waarmede zult gij dan „ den jongeling beteugelen, dien gij toch niet ſlaan „ kunt, en die nog meer heeft te leeren? Om nu „ niet te ſpreken van de heillooze gevolgen van „ het ſlaan voor ligchaam en zedelijkheid." — Bewondert met mij, M. H.! dezen verlichten Romein, die zich met zoo vele redenen tegen een gebruik verzette, dat nog eerst in onzen tijd met zoo veel moeite uit de ſcholen van een der verlichtſte Christenlanden verdrongen is.

De ſchrijver wenscht zich boven anderen een kind tot onderwijs, dat gevoelig is voor lof en eer, dat weent, wanneer het zich overtroffen ziet. „ Dit „ kind (zegt hij) moet de eerzucht voedſel geven, „ dit zal berisping grieven, dit de roem prikke„ len; bij hem vrees ik nimmer voor traagheid. „ Doch men moet den boog niet te ſtrak ſpan„ nen, hoedanig ook de geaardheid der kinderen „ zij. De lust beſtaat in den wil, en de wil kan „ niet worden gedwongen. Derhalve brengen de „ kinderen, na genoten uitſpanning, weder verſchen „ lust en verſche krachten tot het leeren mede; „ zoo zij daarentegen gedurig gedwongen worden, „ vergaat hun de lust. Gaarne zie ik daarom ook, „ dat de kinderen ſpelen: het is een blijk van op„ gewektheid; de druiloor, die altijd het hoofd „ laat hangen, zal waarſchijnlijk ook niet ijverig „ in het leeren zijn, daar de natuurlijkſte zucht in „ dien leeftijd bij hem verkwijnt. Doch er moet eene „ zekere mate aan de uitſpanningen zijn, opdat zij „ niet, wanneer men dezelven beſnoeijen moet,

„ het

„ het leeren doen haten, of gewoonte van ledíggang
„ doen ontftaan.”

Het door QUINTILIANUS te berde gebragte wordt door vele gezegden van SENECA, JUVENALIS en anderen verfterkt. Eerstgemelde wijst ook de klip aan, waarop men zoo ligt bij het volgen van den weg, door QUINTILIAAN voorgefchreven, zou vervallen, en die velen uwer reeds voor den geest zweeft. „ Het is (zegt hij) van het grootfte nut,
„ de kinderen dadelijk verftandig op te voeden.
„ Maar dit is moeijelijk: want wij moeten zoowel
„ zorg dragen, geene drift of opvliegendheid in
„ hun voedfel te geven, als hunnen geest te ver-
„ ftompen. De zaak vereischt de naauwkeurigfte
„ oplettendheid. Toegevendheid wekt den geest
„ op, flaaffche vrees flaat hem ter neder. De lof
„ verheft het gemoed, en vervult het met goede
„ hoop op den uitflag zijner pogingen; maar die-
„ zelfde lof brengt ook onbefcheidenheid en ligt-
„ geraaktheid voort. Men moet dus den koers
„ tusfchen beiden heenwenden; nu eens den brei-
„ del, dan weder de fporen gebruiken; maar nooit
„ moeten wij het kind laag of verachtelijk behan-
„ delen; het moet nooit behoeven te fmeeken, en
„ dit fmeeken moet het kind niets baten. Heeft
„ het iets misdaan, en men wil het vergeven, zoo
„ doe men daarbij zijn vorig gedrag en beloften
„ voor de toekomst iets gelden. In den wedftrijd
„ met anderen moet het niet overwinnen, maar ook
„ in geen geval boos worden. Het zij de vriend
„ zijne medeftrijderen, en zoeke dus in die worfte-

„ ling

„ ling flechts de zegepraal voor zich zelven, maar „ nooit de benadeeling van een' ander. Heeft hij „ iets loffelijks gedaan, zoo mag hij daarover blijde „ zijn, maar moet er zich nooit op beroemen; „ want daarop volgt opgeblazenheid, en te hoogen „ dunk van zich zelven. Uitfpanning moet het „ kind hebben; lediggaan moet het nooit. Wij „ moeten het kind vooral niet door weekelijkheid „ laten befmetten. Niets toch maakt iemand op- „ vliegender en ligtgeraakter, dan eene al te zachte, „ verwijfde opvoeding. Hij zal geene ware of ge- „ waande beleediging overftappen, wien nooit iets „ geweigerd is, wien de zorgvuldige moeder altijd „ de traantjes heeft afgedroogd, die voldoening „ heeft ontvangen voor alles, wat de *Pedagoog* „ het onaangenaams heeft gezegd."

Eene andere voortreffelijke les, die ouders nooit genoeg kunnen behartigen, geeft de hekeldichter JUVENALIS. „ Onthoud u van kwaad doen. Dit „ is het eenige middel, om uw kroost te behoeden, „ dat het onze misdaden niet navolge, daar wij „ allen zoo leerzaam en geneigd zijn het flechte en „ verkeerde te volgen. Geen fchandelijk gezegde, „ geene onzedelijke vertooning befmette den drem- „ pel, waarin de knaap zich bevindt. Den jon- „ gen knaap toch is men den grootften eerbied „ verfchuldigd. Zoo gij iets verkeerds in den zin „ hebt, veracht dan zijne jaren niet, maar uw „ kind zweve u fteeds voor den geest, eer gij het „ kwade bedrijft."

III. Ziedaar, M. H.! de lesfen der Romeinfche zedemeesters. Befchouwen wij thans de voorbeelden, die het kind bekwam, en of die ook eenigermate aan deze voorfchriften beantwoordden. — Reeds in mijne vorige Verhandeling deelde ik u eene plaats van CICERO mede, die ons doet zien, hoe de opvoeding te dien aanzien gefteld was. Nog zeer vele andere zou ik daarbij kunnen voegen; doch ik zal mij vergenoegen, u na het vermelden eener enkele plaats van denzelfden fchrijver, welken ons leerde, hoe het zijn moest, ten bewijze hoe het was, kortelijk te doen zien, welke vertooningen den knaap en de jongeling in de dagen van *Rome's* grootften uitwendigen luister dagelijks voor oogen bekwam. „ Gave God, (zegt QUINTILIANUS) dat „ wij de zeden onzer kinderen niet zelve be- „ dierven! Reeds de kindsheid wordt terftond „ door weelde befmet. Die vertroetelde opvoe- „ ding, die wij teêrhartigheid noemen, doet alle „ kracht van ziel en ligchaam verflappen. Wat zal de „ jongeling niet begeeren, wanneer de knaap reeds „ in purpergewaad op den grond kruipt? Hij kan „ nog niet praten, en reeds vraagt hij ftamelend „ om oesters. Wij vormen eerst hun gehemelte, „ en dan hunne fpraak. Zij groeijen op in draag- „ bedjes, en raken naauwelijks den grond, of twee „ menfchen fnellen toe, om hen te dragen. Wij „ zijn blijde, hen onwelvoegelijke gezegden te „ hooren uitflaan. Over bordeeltaal lagchen wij, „ en kusfen hen daarvoor. Geen wonder; wij „ hebben hun die geleerd, van ons hebben zij die

„ op-

„ opgedaan, zij zien onze *vriendinnen*, onze bij-
„ zitten. Elke maaltijd weêrgalmt van ongebondene
„ liederen; men ziet.... doch de eerbaarheid ver-
„ biedt mij zulks te vermelden. Dit wordt eene
„ gewoonte, vervolgens eene natuur. Dit leeren
„ de ongelukkigen, eer zij weten, dat het ondeug-
„ den zijn: dus zijn zij reeds verdarteld en onge-
„ bonden, vóór dat zij op de ſchool komen; zij
„ ontvangen dáár de ondeugden niet, maar brengen
„ ze derwaarts."

„ Wat denkt gij, (zegt JUVENALIS) zal een va-
„ der, die vermaak ſchept in het hooren der geeſel-
„ ſlagen, die hij aan zijne ſlaven doet uitdeelen,
„ die het geluid der zweep liever hoort, dan ſire-
„ nengezang, zal deze tiran zijner bevende huis-
„ genooten, deze beul zijnen kinderen zachtaardig-
„ heid, toegevendheid voor kleine misſlagen leeren,
„ en hun kunnen beduiden, dat de ſlaven en wij
„ uit dezelfde ſtof en dezelfde ziel zijn te zamen
„ geſteld? Immers deze zelfde vader juicht, wan-
„ neer een zijner bedienden om het verlies van een
„ paar linnen doeken met een gloeijend ijzer gebrand-
„ merkt wordt, of verheugt zich, (een heerlijk voor-
„ beeld voor den jongeling!) wanneer de ongeluk-
„ kige in de boeijen geklonken wordt. Denkt gij,
„ dat LARGAS dochter geene overſpeelſter zal zijn,
„ die alle de boeleerders harer moeder nooit zoo
„ ſpoedig kan opnoemen, of zij moet wel dertien
„ maal adem halen? — Ook het meisje was in het
„ geheim; zij ſchrijft, onder het opzigt der moe-
„ der, reeds kleine minnebriefjes, en doet die door

„ der-

„ derzelver verachtelijke bedienden aan haren minnaar overbrengen." — Doch in dezen poel der Romeinſche zedeloosheid zal ik niet verder afdalen, M. H.! om niet uwe kieschheid te kwetſen. Bezien wij liever den knaap, hoe hij tot de openbare volksvermaken geleid wordt.

Ook wij voeren onze kinderen wel eens in den ſchouwburg, als er ſtukken vertoond worden, die de beproeving der deugd en hare eindelijke zegepraal, of vaderlandſche deugden, of groote daden van vroegeren of lateren tijd ten onderwerp, of eindelijk opwekking eener vrolijkheid ten doel hebben, die de zedelijkheid niet beleedigt. Anders was dit te *Rome*. De ſchermſpelen waren, volgens de uitdrukkelijke getuigenis van een' hoogst achtingswaardig' ſchrijver, het dagelijkſche geſprek, en de hoogſte liefhebberij van knapen en jongelingen. En welke waren die ſchermſpelen? Daar verrijst het prachtige *Colyſéum* voor mijn oog, nog de bewondering aller reizigers, als een der ontzettendſte gevaarte der bouwkunst, hetwelk vele duizenden aanſchouwers bevatten kan. Derwaarts ſtroomt alles heen, wat den wijden omkreits van *Rome* vervult: mannen en vrouwen, jongelingen en maagden, grijsaards en kinderen. In een' ſchier onoverzienbaren kring zitten de aanſchouwers achter en boven elkander: de keizer en de raadsheer en ridder zoowel als de gemeenſte der onderdanen. Verbeeldt u nu den jeugdigen knaap voor het eerst in het midden dier tienduizenden geplaatst, die allen met geſpannen aandacht ſtaren naar de wijde ruimte in

het

het midden. Welk zal dit ſchouwſpel zijn, dat allen reeds in de verwachting zoo boeit? Eerst zijn het boschgedrochten, leeuwen, tijgers en panthers, tegen elkander losgelaten ten ſtrijde, om elkander met woedende grimmigheid te verſcheuren. Reeds dit gewent het kind aan bloedige tooneelen; doch nu verandert het tooneel. Er verſchijnen weder leeuwen en tijgers; doch nu niet om tegen elkander te ſtrijden, maar om menſchen lid voor lid te verſcheuren; menſchen, wel eens misdadigers, doch ook dikwerf ſlechts krijgsgevangenen of ſlaven, door hunne onverbiddelijke heeren tot dezen afgrijsſelijken dood gedoemd, of onſchuldige Christenen. De mensch, tegen het boschdier uitgelaten, mag zich verdedigen; doch hoe ongelijk is deze ſtrijd! Met genoegen en onder handgeklap ziet de menigte eenen ſtouten ſprong van den leeuw, die den ongelukkigen bij de keel grijpt, en het leven beneemt. De knaap hoort dit donderend gejuich, en klapt mede. Doch de bloeddorst is nog niet verzadigd. Andermaal wordt het tooneel ontruimd; daar verſchijnen nu ſchermers, menſchen, met een klein ſchild en klein zwaard gewapend, om tegen elkander te vechten. Deze ongelukkigen, meermalen bij honderde paren te gelijk, zijn ſlaven, door hunnen meesters tot dat einde aan den ſtaat of de grooten, die de ſpelen gaven, verhuurd, die, tot vermaak des Romeinſchen volks, elkander moeten ter dood brengen. Verdedigt zich een dier ongelukkigen goed, zijgt hij eindelijk, met wonden bedekt, zonder een woord te ſpreken, ter aarde, en ſterft hij bevallig; zoo weergalmt het reusachtig *amphi-*

theater van algemeen handgeklap. Doch wanneer nu een dier fchermers, door de natuurlijke vrees voor den dood getroffen, denzelven zoekt te ontwijken, zoo ontftaat er geen medelijden, geene deernis met den beklagenswaardigen; neen! het volk wordt vergramd, alsof hetzelve onregt gefchiedde, alsof het veracht werd, en het eischt luid den dood des mans, die het zich niet tot eere rekent, aan zulk eene vergadering het vermaak der bloedftorting te geven. Slechts zelden fchonk het volk eenen overwonnen fchermer het leven, die, op den grond uitgeftrekt, nu den laatften flag wachtte, wanneer de toefchouwers zulks niet door een gegeven teeken verhinderden. En let wel, M. H.! het is de bloem van *Rome*, die hier vergaderd is; de knaap verzelt er zijnen vader en zijne moeder, en deze is vooral niet de laatfte in het handgeklap over een' bevallig ftervenden fchermer. Wat, denkt gij, moeten zijne gewaarwordingen zijn? Zal of kan bloeddorst, ongevoeligheid, barbaarschheid hem vreemd blijven?

Maar de tooneelvertooning is nog niet ten einde. Door eene meesterlijke kunst, die wij tegenwoordig niet kunnen navolgen, wordt de geheele ruimte van het *amphitheater* eensklaps in een' ruimen waterplas veranderd, waarop twee vloten, tegen elkander ten ftrijde gefchaard, elk van twaalf fchepen, zich vertoonen. Ook dit zijn vloten van fchermers, meestal onfchuldigen, die tot vermaak des Romeinfchen volks elkander moeten ombrengen. Bij het voorbijvaren van 's keizers zitplaats roepen zij uit: „Vaarwel keizer! wees gegroet van mannen, die weldra zullen fterven!" Zij willen niet vechten, toen de kei-

keizer hen weder groet, en flechts door de bedreiging van hen allen door vuur of ftaal te zullen dooden, worden zij gedrongen, de zucht naar bloed des vergaderden volks niet te leur te ftellen. Dit waren de tooneelvertooningen der Romeinen; dit de wellust hunner burgers en burgeresfen; dit de voorbeelden, aan hunne kinderen gegeven!

Maar die kinderen behoefden zelfs hunne woningen niet te verlaten, om bloedige tooneelen te zien. Het is uit de gefchiedenis bekend, dat de Romeinen bij hunne maaltijden, gelijk bij ons wel eens gefchiedt door tafelmuzijk, zich vermaakten door het zien van gevechten der fchermers op leven en dood. In de gefchriften van den doorgeleerden LIPSIUS, die alles betrekkelijk deze ftof heeft verzameld, vindt men eene plaat, waarin verfcheidene paren fchermers elkander beftrijden, terwijl hunne heeren gemakkelijk aan hunne tafelbedden rusten, onder het genot van overvloedige fpijzen en wijn. Het bloed dier doodelijk gewonde rampzaligen befpat den vloer en bijkans de tafel der wellustelingen, die ook hier hun hoogfte vermaak genieten in het bevallig zien fterven. Dit gebruik was bij fchatrijke Romeinen gansch niet zeldzaam; en het getal van de paren der fchermers, die elkander moesten bevechten, fomtijds aanzienlijk. En hoe denkt gij, M. H.! dat zulk een huisfelijk tooneel het hart der kinderen moest aandoen? Was het wel mogelijk, beginfelen van hardheid, ongevoeligheid, wreedheid uit hun harte te weeren? De gefchiedenis heeft dan ook beflist. Reeds onder AUGUSTUS vond men raadsheeren, die de visfchen in hunne vijvers met

ſlaven mestten, opzettelijk tot dat einde ter dood gebragt; en gij allen weet, wat er van het Romeinſche volk ten tijde van CALIGULA, NERO, DOMITIAAN en COMMODUS is geworden. Het gevoel van waarheid en regt verbasterde zoodanig, dat geen der voortreffelijkſte Romeinſche ſchrijvers immer zijn afgrijzen voor deze helſche gewoonte, van bloedvergieten uit ſcherts en tot vermaak, te kennen geeft. Zij ontleenen beelden en vergelijkingen uit die gewoonte, of verhalen droogweg het getal der ſlagtoffers, die gelijktijdig op het een of ander feest, als blijken van de mildheid des keizers, gevallen zijn; — dit is het al!

IV. Doch wenden wij ons oog van deze gruwelen af, en beſchouwen wij nu den jongen Romein verder in zijne verstandsontwikkeling. Uit de lesſen van den *Pedagoog*, die dikwerf tevens taalmeester of *Grammaticus* was, is hij overgegaan in die van den redenaar (*Rhetor*). Tevoren echter werd met het taalkundige onderwijs ook vooral dat der muzijk, alsmede dat der zaken en meetkunde verbonden. Het eerſte was een bijkans onmisbaar vereischte, ten minſte onder de keizers, toen de Griekſche zeden algemeen waren doorgedrongen; want bij de oudere Romeinen werd het ſpelen en zingen voor eene oefening geacht, vrije menſchen onwaardig. De meetkunde leerde men meest aan om de verſtandsontwikkeling; de rekenkunde, om haar onbetwistbaar nut in het gemeene leven. De redenaar QUINTILIANUS verlangt ook, dat de knaap zich eenigermate tot leiding van ſtem en gebaarden en hou-

houding des ligchaams in de tooneel-, ſcherm- en danskunst zal oefenen. Dit moet echter vroeger ook geheel anders geweest zijn; althans CORNELIUS NEPOS, een tijdgenoot van CESAR, zegt, dat, volgens de Romeinſche zeden, niet alleen de muzijk door geen man van aanzien beoefend, maar het danſen zelfs onder de ondeugden werd gerekend; en CICERO zegt: „ Niemand (behalve de ſlaven) zal danſen, „ of hij moet dronken of krankzinnig zijn." Zelfs van vrouwen zegt een ander ſchrijver: „ Zij danste „ bevalliger, dan het eene vrouw van goeden naam „ voegt." Doch ook hier zegepraalden de Griekſche zeden over die van *Oud-Rome.*

Wij zeiden, dat de knaap uit de taalkundige ſchool, waarin hij zijne moedertaal en de beginſelen van het Grieksch leerde, overging tot die van den redenaar, waarin hij de eigenlijke welſprekendheid leeren moest. Want er waren voor vrijgeborene lieden te *Rome* ſlechts drie wegen tot aanzien, roem en vermogen; de krijgsmansſtand, te voren algemeen de hoogstgeachte en onmisbaarſte, doch waaraan zich onder de keizers, toen het rijk gevestigd was, de aanzienlijke ſtand allengs begon te onttrekken, deels uit verſlapping en verwijfdheid, deels omdat de keizers eene hoogst gevaarlijke jaloezij aan den bekwamen krijgsoverſten lieten blijken, dien zij vreesden, dat hun eenmaal den titel van opperveldheer (*Imperator*) betwisten zou. Dus bleven er nog twee ſtanden aan den voornamen Romeinſchen jongeling over: de beoefening der welſprekendheid en die van het burgerlijk regt, welke toen geſcheiden, dat is, niet *noodzakelijk* vereenigd waren;

 want

want groote redenaars maakten zich meester van beiden. In de laatste tijden der Republiek dan werden de jongelingen, na hunne voorbereidende studiën te hebben volbragt, tot een' beroemden redenaar gevoerd, om denzelven overal te volgen, zich naar hem niet alleen door bespiegeling, maar ook door beoefening zijner kunst te vormen, en, om zoo te spreken, al strijdend te leeren vechten. Hier werden zij doordrongen met ware en echte welsprekendheid; en hoezeer zij slechts éénen redenaar volgden, hoorden zij toch op dat groote strijdperk der redekunst, de marktplaats van *Rome*, alle pleitbezorgers de meest verschillende onderwerpen behandelen, en van allerlei kanten beschouwen. Doch hieromtrent had een groot verschil plaats ten tijde van het gemeenebest, of der Keizers. In het eerste tijdperk, vooral in deszelfs laatste dagen, leefde de staatkundige welsprekendheid nog te *Rome*, en de jongeling kon uit den mond van eenen CICERO of CATO de ondeugd hooren ontmaskeren, het gevaar van den staat aanwijzen, en de vrijheid of orde verdedigen. Dit alles verviel met het keizerrijk. Toen verstomde de mond der groote redenaars, die voor het volk of den raad de belangen der beschaafde wereld behandelden. Slechts pleitgedingen omtrent bijzondere zaken, beschuldiging en verdediging van enkelde burgers, was de stof, die den gevormden redenaar overbleef, en den leerling kon vormen. Misschien drong toen ook het reeds vroeger aanwezige gebruik meer algemeen door, dat de zoogenaamde *Rhetoren* of redekunstenaars, meestal Grieken, scholen openden, waarin de jeugd onmiddellijk uit

die

die der taalleeraars overging, en in de kunst van wél te fpreken onderwezen werd. Doch hoedanig was dit onderwijs? Men leerde het kind tweederlei onderwerpen behandelen: *raadgevingen* en *twistvragen.* Hoe geheel nutteloos deze laatfte voor de vorming des jongelings en het gemeene leven waren, zal u blijken uit de vermelding van fommige onderwerpen derzelve: de belooning van tirannenmoord, naar de oude Griekfche zeden, — en dat onder NERO en DOMITIAAN! — middelen tegen de pest, of pleitgedingen wegens bloedfchande met de moeder; gewis uit de oude Griekfche gefchiedenis en fabelkunde ontleend. Zulke nuttelooze twistvragen leerde de Romeinfche jongeling behandelen, tot verdriet van liefhebbers der oud vaderlandfche zeden en der echte welfprekendheid. Zij werden flechts vlugge praters, geene bekwame fprekers; de Romeinfche welfprekendheid verviel, kort na de Romeinfche dapperheid. Behalve voor de redekunst waren er ook fcholen voor de wijsbegeerte geopend. Van deze waren de *Stoïcynen* en *Epikuristen* te *Rome* verreweg de meest geachte. De eerfte waren bij alle hunne overdrijving nog de beste, door in het diepe zedebederf eenige kiemen van mannelijke deugd aanwezig te houden; doch hun trots bedierf veel, en de *Epikuristen* ontzenuwden alle goede beginfelen door de ontkenning der Voorzienigheid, der voortduring na den dood, en van alle belangelooze aandoeningen. De nieuwere *Academici* trokken alles in twijfel.

Het fpreekt echter van zelve, dat deze ongunftige fchildering, die ik aan den meergemelden fchrijver,

over het bederf van de welsprekendheid bij de Romeinen, ontleend heb, slechts op den algemeenen geest toepasselijk is, en dus talrijke uitzonderingen had. Niet alleen was in de vele Romeinsche volkplantingen, zoowel in, als buiten *Italië*, de krijgsmansgeest nog verre van uitgedoofd, zoodat ook van dáár nog die helden en dappere Keizers te voorschijn kwamen, die, na het diepste zedebederf onder NERO, het rijk nog meer dan vierdehalve eeuw staande hielden; maar te *Rome* zelve, in het hart der ergste verbastering, die ons bijna ongeloofelijk moet voorkomen, werden nog verscheidene deugdzame mannen gevormd, die tot de edelste sieraden der menschheid behoorden, en onder welke het genoeg zal zijn, u den *Stoïcynschen* raadsheer THRASEA, den uitstekenden veldheer AGRICOLA, den wijsgeerigen geschiedschrijver TACITUS, den beminnelijken jongeren PLINIUS, en de twee deugdzame keizers ANTONYN *de vrome*, en MARCUS AURELIUS op te noemen, om nu van vroegere tijden niet eens te spreken. Deze namen slechts de goede zijde der Romeinsche opvoeding aan; en het is buiten twijfel, dat deze opvoeding ook zulk eene zijde had. Wij behoeven slechts het meergemelde werk van QUINTILIAAN door te loopen, om te zien, hoe gezet, hoe naauwkeurig en oordeelkundig vele Romeinen de meesterstukken der Grieken van jongs af leerden kennen, beoefenen, waardéren en navolgen; meesterstukken, waarvan zij velen nog kenden, die thans geheel of gedeeltelijk voor ons zijn verloren geraakt. Hoe de beoefening der Grieksche wijsbegeerte ook op het hart der jonge Romeinen kon

wer-

werken, zien wij in het heerlijke onderhoud met zich zelve van MARCUS AURELIUS, die naderhand Keizer werd; wij zien het in het voorbeeld van den veelbeloovenden zoon des redenaars QUINTILIANUS, wien de ongelukkige vader in den bloei zijner jaren verloor, en als een voorbeeld niet alleen van alle bekwaamheden, maar ook van alle deugden roemt, gelijk hij zulks bij zijn onheil, en bij de hem zoo ongunſtige Goden bezweert. Maar indien niet bijzondere ouderlijke zorgvuldigheid, of een zamenloop van gunſtige omſtandigheden, den knaap en den jongeling voor het beſmettende voorbeeld bewaakte, zoo ſleepte de ſtroom van deszelfs verleiding hem mede, en hij werd, gelijk de latere Romeinen, een kruipende ſlaaf der verachtelijkſte Keizers, ja hun aanbidder, zelfs bij hun leven, eene geesſel en verdrukker der andere volken, gelijk zijner eigene ſlaven, en een bloeddorstige wreedaard, die niet leven kon zonder gruweltooneelen, om welke hij zijne Keizers in éénen adem met brood op het dringendst verzocht.

Met het zestiende of zeventiende jaar werd de jongeling van de zorg van zijnen *Pedagoog* zoowel, als uit de ſchool van den *Rhetor* ontſlagen, en in de orde der burgers aangenomen; alsdan deed hij doorgaans twee of drie veldtogten met het leger, (hetwelk echter onder de Keizers meer in onbruik geraakte) of voltooide zijne opvoeding door te reizen, in vroegere jaren naar *Hetruriën* of *Marſeille*, later naar *Athene*, waar hij de wijsbegeerte nog meer uit de bron leerde kennen, gelijk CICERO, zijn zoon en BRUTUS, of naar *Rhodus*, of, digterbij, naar

 Apol-

Apollonië, gelijk AUGUSTUS, ook menigmaal naar *Klein-Azië*, waar hij doorgaans eene gezwollene en bloemrijke voordragt opdeed, die de latere Romeinsche redekunst zoo zeer ontſierde. Men moet echter erkennen, dat deze reizen over het algemeen meer met nuttige doeleinden, en over het algemeen ook met meer *praktisch* nut ondernomen werden, dan die der tegenwoordige, vooral Engelſche grooten en rijken, welke ſlechts den grooten *tour* maken, om verveling te ontgaan, of hunne nieuwsgierigheid, niet weetgierigheid, te bevredigen.

En hiermede, M. H.! heb ik dan gepoogd aan mijne belofte te voldoen, door u eene korte en zekerlijk gebrekkige ſchets der opvoeding bij de Romeinen te geven. Ontvangt deze zwakke proeve met toegevendheid, en verblijdt u met mij, dat onze tijden, vooral in ons vaderland, wel verre van de troostelooze wijsbegeerte van EPIKURUS, of ijdele woordenpraal te leeren, of de kinderen met tooneelen van bloedſtorting en wreedheid gemeenzaam te maken, de pligten omtrent God, hunnen evenmensch en zich zelve, en de nuttige kundigheden voor hunnen ſtand zelfs aan de behoeftigen inprenten, zoodat de weldaad der beſchaving zich uitſtrekt tot alle klasſen, en niet enkel, gelijk bij de Romeinen, alleen tot de hoogere ſtanden bepaald is. Mogen wij ons nog lang in dit geluk verblijden!

—

VERDEDIGING

VAN DEN OORSPRONKELIJKEN

GEEST VAN HET ISLAMISMUS;

DOOR

H. A. HAMAKER,

Hoogleeraar te Leijden.

De langgerekte en bloedige worsteling tusschen de Turken en Grieken; de wreedheid, onregtvaardigheid en hebzucht der eersten, die den regtmatigen opstand veroorzaakten; de onbezonnenheid en woede, waarmede het opperhoofd der Muzelmannen zich in het bloed zijner geloofsgenoten baadt, in den ijdelen waan, dat hij door moord en verwoesting zijnen wankelenden troon kan bevestigen, vertoonen ons de aanhangers van MOHAMMED van zulk eene ongunstige zijde, dat elk, die slechts oordeelt naar de verschijnselen van den tegenwoordigen tijd, de diepste verachting gevoelt voor eene leer en godsdienst, die zulke gruwelen *of* toelaat *of* heiligt. Intusschen is het zoo onbillijk als gewaagd, om over eene zaak van groot gewigt alleen naar de uitkomsten te beslissen, wier hoofd- en bij-oorzaken meestal zoo veelvuldig en ingewikkeld zijn. De betrachting

de-

dezer gewigtige wet, die ons in al onze oordeelvellingen leiden moet, is welligt nergens noodzakelijker, dan bij de ware ſchatting der hedendaagſche gebeurtenisſen van het *Oosten.* Meer dan twaalf eeuwen zijn er verloopen, ſedert MOHAMMED den ſtandaard van het *Islamismus* te *Medina* plantte. Het rijk der *Khalifen* van *Damascus* en *Bagdad*, van *Kairo* en *Corduba* is gevallen: de Arabieren, de ſtichters eener nieuwe leer en eener onmetelijke heerſchappij, zijn naar hunne woestijnen teruggekeerd: Turkſche horden, uit *Noord-* en *Middel-Azië* opgedaagd, hebben de godsdienst omhelsd en het gebied veroverd der nakomelingen van MOHAMMED en ABBAS; eindelijk duizenderleije overleveringen, ontelbare uitleggingen en uitbreidingen des Korans, veelvuldige ſcheuringen, hebben het gevoel der Muzelmannen voor de oorſpronkelijke eenvoudigheid hunner leer verſtompt, hunne zeden doen ontaarden, en hunne kracht verlamd. Welk eene verbazende ommekeer van zaken! Hoezeer zouden wij ons dan niet vergisſen, wanneer wij de Turken der negentiende, met de Arabieren der zevende eeuw, wanneer wij de onderdrukkers der Grieken, met de dappere en dikwerf edelmoedige veroveraars van *Syrië*, *Egypte* en *Perſië* wilden vergelijken! Verre van ons zij eene zoodanige onregtvaardigheid! Neen, het Islamismus is geen godsdienst, die de zeden bederft, of de wetten der menſchelijkheid en der maatſchappelijke orde met voeten treedt! Het zwaard, wij geven het toe, heeft den Koran doen zege-

vie-

vieren, maar de Koran eerbiedigt en bevestigt de regten der overwonnenen. Vergeten wij nooit, dat, die leer alleen uitgezonderd, met wier openbaring God zelf het menschdom heeft verwaardigd, dat er, zeg ik, behalve deze, geene eeredienst bestaat in vorm en zedeleer Gode en den mensch waardiger! U dit te herinneren, uwen aandacht te bepalen bij den oorspronkelijken toestand van het Islamismus, en bij den weldadigen invloed, dien hetzelve op de Arabieren heeft uitgeoefend, is het doel dat ik mij in de rede van dezen avond heb voorgesteld, en waarvoor ik uw gunstig gehoor inroepe. De duidelijkheid, de eerste pligt van den spreker, eischt dat ik u vooraf met den gang der voordragt en derzelver verdeeling bekend make. Ik zal ul. in de eerste plaats eene korte schets geven van de deugden en gebreken der Arabieren vóór de opkomst van MOHAMMED; ten tweede wensch ik door eenige voorbeelden te bewijzen, dat de stichter van het Islamismus de goede eigenschappen zijner landgenooten heeft trachten te veredelen, de kwade daarentegen te verbeteren en te verzachten. Eindelijk zal ik de beslissing der geschiedenis inroepen ten betooge, dat de leer en de zedelijke voorschriften des Korans inderdaad juist zoodanig eene gewenschte uitwerking hadden op de daden en gevoelens der aloude Muzelmannen, als hun leeraar en hervormer bedoelde. Ik ga dan dadelijk over tot de beschouwing van den alouden toestand der Arabische natie.

Het is dikwerf aangemerkt door hen, die zich met

met de wijsgeerige beoefening der geſchiedenis bezig houden, dat de geſteldheid, de ligging en het klimaat der landen, den aard en de zeden der bewoners wijzigen, en den vasten grondſlag uitmaken van het karakter der volken. Wij laten het onbeſlist, of de ondervinding de waarheid dezer ſtelling in alle tijden en plaatſen evenzeer bevestigt. Zoo veel is zeker, dat er in den geheelen omvang der geſchiedenis geen land en volk beſtaat, meer geſchikt om aan dat gevoelen de hoogſte waarſchijnlijkheid bij te zetten, dan het Arabiſche. Alle de oorſpronkelijke deugden en gebreken der natie ſchijnen evenzeer het eigendom van het klimaat en van den grond te wezen, als de doornſtruik en bladerlooze heester, die opſchiet uit de eentoonige zandvlakte, of de ſtruis en de kemel die de woestijnen doorkruisſen. Verbeeldt u een gewest van onmetelijke uitgeſtrektheid, dat meerendeels of geen, of een hoogst karig onderhoud aan zijne bewoners aanbiedt. Hier en daar lokt eene vallei, door een' bergſtroom bevochtigd, die zich ſpoedig in het ſtuivende zand verliest, den herder of jager uit om er zich neder te ſlaan. Maar buiten dezen kring is het alles ſtilte en eenzaamheid. Nu en dan wordt, wel is waar, dat land des doods door eene voorbij trekkende karavane verlevendigd; maar het is ſlechts voor een oogenblik. Ieder haast zich om het zeerst om een woestijn te verlaten, die geen rust geeft aan zijnen voet, geen voedſel aan hem en de zijnen. — Maar ook de bevolkte plekken, de vruchtbare eilanden te midden der zee

van

van beweegbaar zand, zijn niet zelden ongefchikt voor een blijvende woonplaats. De hette doet den ftroom verdroogen, en met hem verdwijnt het leven der natuur, of het gras is afgefchoren, de ftruiken zijn afgeknaagd, zoodat kameel of paard voor het tegenwoordige faizoen op den kalen grond geen voedfel meer kan vinden. Dan verhuist de Arabier, met al wat hij bezit, naar andere ftreken, om aan zijn hongerig vee eene nieuwe weide te verfchaffen. Deze hoofdeigenfchappen des lands, M. H.! hebben het karakter der natie en haren maatfchappelijken vorm bepaald. Zij deden vooreerst de ftamverdeeling en het zwervend leven geboren worden. Immers elke bewoonbare ftreek, elk vruchtbaar eiland in de woestijn was van geringen omvang, en indien men enkele gewesten, vooral van gelukkig *Arabië* uitzondert, voor den akkerbouw onbruikbaar. Een klein aantal huisgezinnen, uit hetzelfde bloed gefproten, hield zich bijeen op het plekje gronds, dat hen, en hen alleen, bevatten kon, en maar zeldzaam verhief zich een ftam van het herders- en jagersleven tot de beoefening van den landbouw, die de menfchen boeit aan den grond dien zij bewonen, en den eerften oorfprong geeft aan orde, wetten en volksgeluk. Deze toeftand van zaken had natuurlijk ten gevolge, dat de Arabifche natie zich nimmer uit eigen beweging tot één groot geheel vereenigde, dat daarentegen de bijzondere op één punt verzamelde ftammen of familiën zich digter aaneen floten, en de andere horden, door eindelooze woestijnen van hen af-

ge-

gescheiden, zoo niet als vijanden, althans als vreemden, begonnen te beschouwen. Maar weldra werden de grenzen der *Oasen*, die slechts eene enkele bron of beek bevochtigde, te naauw voor de talrijke nakomelingschap van den eersten stamvader. Een deel der jongelingschap verwijderde zich om een ander verblijf te zoeken, maar hield zich echter, zoo na mogelijk, aan de oorspronkelijke woonstede. Zoo ontstonden de stammen van den tweeden rang, te zwak om afzonderlijk eenen vijandelijken aanval te weerstaan, of tot eenige magt te geraken, maar vereenigd door den band van eenen gemeenschappelijken oorsprong, en verpligt en bereid tot wederzijdsche hulp en ondersteuning in tijden van oorlog en gevaar, of bij verduurde beleediging. En voorwaar, de lust of de noodzakelijkheid deed zich maar al te zeer gevoelen, om de verwanten en bondgenooten tot aanval en verdediging op te roepen. Nu en dan ondernam men, met vereenigde krachten, eenen strooptogt tegen nabij- of ver af wonende stammen; hetzij uit gebrek, dat bij zulk eenen maatschappelijken toestand dikwerf nijpen moest, hetzij uit roofzucht, het natuurlijk gevolg van gebrek aan orde en wetten. Menigmaal kwam het tot een treffen tusschen de roovers en de verdedigers van hun eigendom, en wanneer nu de overwonnenen, door wraak genoopt en door verraad geholpen, hunnen moed naderhand aan een der overwinnaars koelden, dan waren de gevolgen onberekenbaar. De bloedwraak eischte het hoofd van den moordenaar, en ontweek hij den dood,

dan

dan werd de eerste zijner stamgenooten, die men ontmoette, in zijne plaats opgeofferd. De val van dezen moest op zijne beurt gewroken worden. De moord, door nieuwen moord betaald gezet, verhitte de gemoederen, en de horden, van wederzijde door een en denzelfden oorsprong verbonden, vlogen te wapen. Gij ontdekt reeds uit deze weinige trekken hoe de stamverdeeling *hier* dapperheid, gehardheid in gebrek en nood, en liefde en trouw voor zijn geslacht, *dáár* roofzucht, moord en burgerkrijg deed geboren worden. Maar ook alle de overige eigenschappen van het Arabisch karakter en volksbestaan zijn uit dat beginsel en den geringen trap van beschaving, die daarmede in verband staat, af te leiden. Zelfs de bloedwraak, wier gevolgen wij zoo even schilderden, de bloedwraak, die nog heden door elken Muzelman als een heilige pligt beschouwd wordt en van ouds de Arabieren der woestijn tegen elkander in het harnas joeg, was hare kracht en onuitwischbaren invloed eenig en alleen aan de stamverdeeling verschuldigd. Hoe zwakker het vermogen was van een gering getal familien, die een gemeen belang vereenigde, des te hooger rees het gewigt van elken bijzonderen persoon, des te levendiger gevoelde men het verlies van den held, wiens raad en daad men miste, en de moord, aan hem gepleegd, werd veel geduchter gewroken dan die van vrouwen, kinderen of slaven. Mannen toch had men noodig om het zwaard te voeren en de weerloozen te verdedigen; vrouwen en kinderen konden niets bijdragen tot in-

inſtandhouding der maatſchappij, en oorlog, handel of roof kon het verlies der ſlaven vergoeden. Daaruit laat zich dan ook de uitbundige vreugde des vaders verklaren, wanneer hem een zoon geboren werd, in wien hij reeds den ſteun en de toevlugt der zijnen meende te zien, en zijne vertwijfeling bij de geboorte eener dochter, die hij dikwerf in arren moede op ſtaande voet in den ſchoot der aarde bedolf.

Bepalen wij ons thans nog eens voor een oogenblik bij de overige gebreken en deugden van dit aloud en merkwaardig volk, en wij zullen hier weder dezelfde grondoorzaak beſpeuren. De Arabieren waren onder de Heidenen berucht door hun veelgodendom; maar wie twijfelt er aan of de drie honderd zestig godheden, wier beelden MOHAMMED in den tempel te *Mecca* verbrijzelde, vertoonen ons ten duidelijkſten, met welk eene verſcheidenheid en onafhankelijkheid het denkbeeld eener hoogere en onzigtbare magt zich ontwikkeld heeft bij de bijzondere ſtammen, die, meestal door groote tusſchenruimten van elkander geſcheiden, zich op den duur verſtoken zagen van de wederzijdſche mededeeling hunner gedachten en bevindingen. Zij waren aan ſterren- en vogelwigchelarij verſlaafd; maar deze ontſtaan als van zelf bij alle nomadiſche volken, die gewoon zijn den hemel en de hun omringende natuur met aandacht te beſchouwen en voor derzelver onverklaarbare verſchijnſelen eene oplosſing te zoeken. En zoo wij tot hunne deugden overgaan; vrijheidsliefde, matigheid, herbergzaamheid en

milddadigheid waren hun als aangeboren; maar de eerfte dier eigenfchappen was het natuurlijk gevolg zoowel van den aartsvaderlijken regeringsvorm, die in geen despotismus kan ontaarden, als van de zwervende en door geene wetten beperkte levenswijze. En de matigheid! hoe kon een volk tot zwelgerij vervallen, dat fomtijds aan de eerfte behoefte des levens gebrek leed en bijna nimmer in ftaat was zich eenig voorwerp van weelde te verfchaffen? De milddadigheid! maar men ftelt geen hoogen prijs op de goederen, men is mededeelzaam met den overvloed, die men niet door arbeid of infpanning, maar door roof en oorlog verkregen heeft. Wij eindigen met de gastvrijheid, die te allen tijde als een der hoofddeugden van den Oosterling befchouwd is. Ook deze was de dochter der woestijn en der onbefchaafdheid, het gevolg van de verfpreide en ver uiteenliggende woningen der ftammen. Wanneer de Arabier een' eenzamen reiziger afgemat en hongerig en dorftig tot zijne tenten zag naderen, raadpleegde hij zijne eigene ondervinding. Hij zelf had nu en dan op langdurige togten bij het naderen van den nacht hetzelfde lot ondervonden. Met welk eene aandoening had dan zijn oog de eerfte lichtftraal ontdekt der vuren, die de nabijheid van eenen ftam verkondigden; met welk een angst en infpanning had hij dan het naauwelijks hoorbaar geblaf der honden, het dof geruisch der ftemmen opgevangen, die hem het fpoedig einde voorfpelden van zijnen vermoeijenden togt! En zou hij dan nu den wandelaar verftooten, wiens ftam hem weleer mis-

schien dezelfde diensten bewezen had, of welligt bestemd was om bij vervolg hem in gelijken nood en kommer bij te staan? Ziedaar, M. H.! de oorsprong der gastvrijheid. Behoefte en belang deden haar, gelijk zoo vele andere deugden en gebreken, bij de Arabieren geboren worden; behoefte en belang maakten hare wederkeerige uitoefening tot eenen onschendbaren pligt.

II. Zoo vond MOHAMMED de Arabische natie, toen hij als profeet en hervormer onder zijne landgenooten optrad. Goed en kwaad, deugd en ondeugd, waren, gelijk wij zagen, in diervoege tot een geheel te zamengesmolten, en hadden het karakter der Arabieren zoo gewijzigd, dat het alle de kracht en al het beleid van een groot genie vorderde, om deze tegenstrijdige en diep gewortelde neigingen en begrippen te leiden en dienstbaar te maken tot een en hetzelfde doel. Bepalen wij thans in de tweede plaats onze aandacht bij de middelen die hij bezigde, bij den weg dien hij bewandelde, tot bereiking van zijn oogmerk. Om dat oogmerk juist te beoordeelen, moet men zich op het regte standpunt plaatsen, en den waarlijk zeldzamen man noch te hoog verheffen, noch te diep vernederen. Er zijn er die hem, van den eersten aanvang zijner openbare loopbaan af, de fijnste berekeningen der staatkunde toeschrijven, die hem ons vertoonen als naauwkeurig bekend met den innerlijken toestand van het Grieksch en Persisch rijk, als onderrigt van alle de gebreken der regering, van

de

de verflapping der krijgstucht, van de verdeeldheid en het misnoegen der onderzaten, als overtuigd van zijne zegepraal over die laffe en verwijfde naburen, wanneer hij flechts de ftammen der woestijn onder zijnen ftandaard bij een riep. Wij erkennen gaarne, dat naderhand, bij het rijzen zijner magt, deze gedachte zich bij hem ontwikkelde: de trotfche gezantfchappen, nog voor *Mekka's* verovering door hem aan KHOSROËS en HERACLIUS afgevaardigd, en de ftoute krijgstogt, dien hij, niet lang voor zijnen dood, aan het hoofd van dertig duizend gewapenden tegen de Grieken waagde, getuigen het. Maar toen MOHAMMED, vijf en twintig jaren vroeger, het eerst zijne leer te *Mekka* verkondigde, had de weifelende oorlogskans nog niet geleerd, dat het beide de rijken evenzeer aan innerlijke veerkracht ontbrak. *Perzië* vertoonde zich magtiger dan ooit, bedreigde het treurig overfchot der Romeinfche monarchie en fcheen naar de wereldheerfchappij te ftreven. En al ware het anders geweest, hoe kon de leeraar, aanvankelijk koelzinnig aangehoord, ja zelfs befpot en vervolgd door de zijnen, zich overgeven aan de zoete droomen eener toekomftige oppermagt en verovering? Wie had hem ingewijd in de geheimen der ftaatkunde en hem de mogelijkheid doen zien van een gelukkigen uitflag? In het hart van *Arabië* was daartoe geene gelegenheid, en een paar handelsreizen, weleer naar de grenzen van *Syrië* ondernomen, konden hem, den wel is waar fcherpzinnigen, maar ongeletterden man den waren toeftand des Griekfchen rijks niet ontdekken. Even-

Evenzeer is het af te keuren, wanneer men MOHAMMED tot eenen dweeper verlaagt, die zonder plan te werk ging, en zich geheel en al door de omſtandigheden liet leiden. Het was toch niet zonder reden, dat hij, eene reeks van jaren voor dat hij als profeet in het openbaar verſcheen, zich dikwijls dagen lang in een afgelegen grot verwijderde, om daar aan zijne gedachten den vrijen loop te geven; het was niet zonder reden, dat hij zich naderhand tegen de afgoderij verzette met eene bedaarde en mannelijke ſtandvastigheid, die bij elke beleediging en vervolging aanwies; het was niet zonder reden, dat hij telken reize, wanneer bijgeloof of belang de verst-verwijderde ſtammen naar *Mekka's* heiligdom voerde, hen uitnoodigde en aanſpoorde tot de erkenning van ALLAH en de verzaking der Goden. Neen! gewis niet! Van het eerſte oogenblik af zweefde MOHAMMED een grootsch en uitmuntend doel voor oogen. Het was hem niet genoeg zijne naastbeſtaanden, zijne ſtadgenooten te verbeteren; de geheele natie moest hervormd, en door één geloof tot één maatſchappelijk en godsdienſtig ligchaam vereenigd worden. Geboren en opgevoed in de ſchaduw van den tempel, dien alle de Arabieren evenzeer eerbiedigden en op gezette tijden bezochten, den tempel waarvan de overlevering ABRAHAM en ISMAËL als de ſtichters noemde, en vermaagſchapt aan het geſlacht, dat ſedert eeuwen als het eerſte onder ISMAËLS zoonen beſchouwd werd, eindelijk doordrongen van dat gevoel van kracht en onverzettelijkheid, hetwelk groote daden mogelijk maakt en moeijelijk-

lijk-

lijkheden voor niets acht, bezat hij zeker meer dan iemand de gelegenheid, het regt en de bekwaamheid om zijn volk te herſcheppen. En welk een meesterlijk gebruik maakte hij van de voordeelen, die hem het toeval en eigen aanleg ſchonk! Wanneer hij de eenheid van God op den voorgrond ſtelde, en alle beeldendienst en afgoderij beſtreed, dan trad hij niet op als een uitvinder van nieuwigheden, als een man die voorvaderlijke begrippen en inſtellingen verachtte. Integendeel, het was de leer van IBRAHIM, door het nageſlacht ontheiligd, die hij herſtellen; het was IBRAHIMS verontreinigde tempel, dien hij zuiveren, en, gelijk weleer, aan ALLAHS eerdienst heiligen wilde. Hoe juist was zulk een ſtelling berekend, om de gemoederen der Arabieren te winnen en te overmeesteren! Het is waar, de afgoderij bood eenen langdurigen en hardnekkigen wederſtand; maar de eenvoudige leer, door hare waarheid en verhevenheid, door al de pracht der Oosterſche welſprekendheid, en bovenal door den alom vereerden naam van den grooten ſtamvader gerugſteund, moest in het einde zegevieren. Zelfs *Mekka's* jaloerſche tempelwachters bukten voor haren invloed, want hun belang en hun vooroordeel was geëerbiedigd, en IBRAHIMS heiligdom bleef het middelpunt van de gezuiverde godsdienst. Eenmaal ten minſte moest ieder Muzelman den alouden tempel bezoeken: vijf maal daags wendden zich de blikken van alle de geloovigen naar de heilige ſtede, bij het aanroepen van ALLAH. Maar dit is niet alles M. H.! In de erkenning van deze ééne groote waarheid, in het geloof

aan ABRAHAMS God, den Opperheer van hemel en aarde, lagen al de verbeteringen die MOHAMMED in den zedelijken en maatſchappelijken toeſtand der Arabieren tot ſtand bragt, als in eene vruchtbare kiem verborgen. Het onmiddellijk gevolg was de vernietiging der wigchelarij, en althans gedeeltelijk van de bijgeloovige ſchrik voor de teekenen des hemels. ALLAH, de formeerder en beſtuurder van alles, had aan zon en maan en ſterren hare vaste loopbanen afgebakend, hare onverklaarbare verſchijnſelen waren ſlechts van zijne wenken afhankelijk. Op hem dus alleen en op zijn eeuwig en onwrikbaar raadsbesluit moest men het oog vestigen, en daaraan zich geloovig en lijdelijk onderwerpen; daar toch geen ſterrewigchelarij of vogelvlugt ons den weg kan aanwijzen tot ontwijking van de ſlagen des noodlots, beſtuurd door de hand des Almagtigen. Zoo trad dan het verheven leerſtuk van Gods albeſtuur in de plaats der Heidenſche bijgeloovigheden; het vast geloof aan die waarheid verſterkte den band tusſchen ALLAH en hen die zich beſchouwden als de eerſten zijner dienaren; het verhoogde hunne zedelijkheid en het ſchonk hun dien blinden moed in het midden der gevaren, die hen naderhand van overwinning tot overwinning voerde. Het beſef dat zij thans den God van IBRAHIM, den algemeen vereerden ſtamvader der natie, aanbaden, en dat het hun eerſte pligt was, zijn eerdienst te herſtellen, zijn eenheid te verdedigen, gaf daarenboven nieuwe kracht en levendigheid aan het gevoel van den gemeenſchappelijken oorſprong des Arabiſchen volks; het bragt de

ſtam-

ſtammen tot elkander, en verdoofde althans voor langen tijd de bijzondere twisten en oneenigheden. Voortaan beſchouwden zich allen als broeders, als leden van ééne en dezelfde maatſchappij; en MOHAMMED deed al, wat in zijn vermogen was, om dat beginſel van eendragt en overeenſtemming aan te kweeken en te bevestigen. Met dat oogmerk ſchonk hij aan alle belijders zijner leer, zonder onderſcheid van volk of geſlacht, gelijke regten en voordeelen, en zag, in de aanbidders van éénen zelfden God, op geen verſchil van magt of ſchatten of geboorte. In denzelfden geest beval hij, kort na zijne vlugt uit *Mekka*, dat zijne ſtamgenooten, die hem in zijne ballingſchap gevolgd waren, zich ieder eenen vriend en broeder kiezen zouden uit de inwoners van *Medina*, om met hen lief en leed, en moest het, zelfs den dood te deelen. Hij zelf ging voor, en koos zich — niet eenen Medinenſer, maar zijnen neef ALI, den zoon van ABOU THALEB, om daardoor te toonen, dat er geen onderſcheid van geſlacht beſtond, daar hij thans uit den edelen ſtam van *Mekka* tot dien van *Medina* was overgegaan. Zoo was dan door den band van deze nieuwe godsdienst en door het beleid van haren ſtichter de maatſchappelijke orde gewaarborgd en geheiligd, en de burgertwisten gedempt. Onder alle de wanbegrippen, die de ſtamverdeeling had doen geboren worden, was de bloedwraak alleen zoo diep in de gemoederen der Arabieren geworteld, dat het ondoenlijk ſcheen haar ganſchelijk te vernietigen. MOHAMMED zocht evenwel hare heillooze uitſpattingen, zoo veel mo-

gelijk, te ſtuiten of te verzachten; want ſchoon hij den moord, vooral dien eens Muzelmans, hetzij opzettelijk, hetzij onwillekeurig gepleegd, met de ſtrengſte ſtraffen bedreigde, en de wraak aan de bloedverwanten des vermoorden niet ontzeide, gaf hij echter niet onduidelijk te kennen, dat, althans bij onwillekeurigen manſlag, bemiddeling wenſchelijker, vergeving edelmoediger was. Ja, wat meer is, hij zelf gaf het voorbeeld, en toonde, dat hij ook de ergſte beleedigingen wist te vergeven en te vergeten. In den ſlag van *Ohod* hadden de Mekkaners HAMZA, MOHAMMED'S oom, *den leeuw van God en zijnen Profeet*, zoo als deze hem om zijne dapperheid noemde, om het leven gebragt. HENDA, de gemalin van het vijandelijk opperhoofd, had den geſneuvelden het hart uit het lijf gerukt en daaraan haren moed gekoeld. Jaren daarna viel *Mekka*, niet bij verdrag, maar door geweld, den overwinnaar in handen. Nu hadden zijne hardnekkige tegenſtrevers het ergſte te duchten. Het krijgsregt doemde hen ter dood of tot ſlavernij. Slechts zeer weinigen, intusſchen, werden op de lijst der verbannenen geplaatst, om voor de ſchuld der overigen te boeten. Eene der veroordeelden was HENDA, MOHAMMED'S onverzoenlijke vijandin. Onder de vrouwen van den ſtam van KOREISCH, genaderd om haren nieuwen meester te huldigen, bevond zich ook HENDA. Zij vleide zich, dat haar digte ſluijer haar voor het oog van den Profeet verbergen, en dat zij, dus doende, door list in de vergiffenis deelen zou, die hare medgezellinnen te beurt viel. Doch

MO-

MOHAMMEDS ſcherpe blik herkent haar, in weerwil van hare vermomming. Zij beſpeurt het, en roept moedig uit: „ Ik ben HENDA! Vergeef het gebeurde!" — „Het is u vergeven!" was het antwoord. Hierop wendt hij zich tot de *Mekkaners*, verzameld om den eed van getrouwheid af te leggen. — „ En wat verwacht gijlieden van mij? Hoe moet ik u behandelen?" — „ Zoo als het een edelaartig broeder betaamt." — „ Gij hebt mij regt beoordeeld, gij zijt vrij; keert terug naar uwe haardſteden." — Zulk een trek van grootmoedigheid ſtelt MOHAMMED in een ſchooner daglicht, dan alle de hoogklinkende zedelesſen des Korans. Zulk een gedrag boezemt ons het waar vertrouwen in voor de opregtheid en lofwaardigheid zijner bedoelingen; wij zien er uit, dat het geene ijdele woordenpraal, maar hartelijke welſprekendheid is, wanneer hij de wetten der deugd en der menſchelijkheid aanbeveelt, of zijne volgelingen toeroept: „ Muzelmannen! uw leven en uwe bezittingen behooren aan God en aan uwe broederen! Gij zijt dapper! Strijdt dan voor de uitbreiding der ware leer en tot beſcherming uwer geloofsgenooten! Gij zijt weldadig! maar ſtort dan uwe rijkdommen uit voor den heiligen oorlog, tot onderſteuning van weduwen en weezen, van armen en bedrukten. Gij draagt roem op uwe gastvrijheid! welnu, toont die edele gezindheid aan uwen armen broeder, die, zonder uwen bijſtand, zijne reize niet kan voortzetten. Eindelijk: gij zijt matig! blijft het in den overvloed, bij voorſpoed en overwinning; veracht wellust en weelde, en ziet al-

alleen op de onvergankelijke goederen, die God voor de geloovigen bespaart." Ik behoef het u naauwelijks te herinneren, M. H.! want gij ziet en gevoelt het, hoe alle deze voorschriften met elkander en met ééne en dezelfde oorzaak zamenhangen. Gelijk wij boven zagen, dat de deugden en gebreken der Arabieren uit de natuurlijke gesteldheid des lands en der stamverdeeling oorspronkelijk waren; zoo vloeit hier alles voort uit de innige vereering van één en denzelfden God en de van dat beginsel onafscheidelijke broederliefde.

III. Doch ik hoor evenwel sommigen uwer hier meer dan ééne bedenking in het midden brengen. Wij erkennen gaarne, dus denkt gijlieden, wij erkennen gaarne, dat MOHAMMED in vele opzigten door goede bedoelingen geleid werd; wij stemmen toe, dat er veel schoons in zijne leer, veel edels in zijn gedrag gevonden wordt; wij zien, dat het hem gelukt is, den moed en de oorlogsdeugd zijner volgelingen aan te vuren; want zij hebben de halve wereld veroverd: maar is het daarom bewezen, dat hij even gelukkig was in de zedelijke verbetering der Arabieren? Is het daarom bewezen, dat hij evenzeer geslaagd is in het wegnemen der gebreken, die hunne maatschappelijke hervorming belemmerden? — Om deze vragen te beantwoorden, zal de geschiedenis zelve moeten spreken, wier beslissend getuigenis ik voor het laatste gedeelte mijner rede bespaard heb. Zij zal u leeren, dat MOHAMMED hierin alles gedaan heeft, wat de omstandigheden gedoogden. De wetten der natuur, de ge-

gesteldheid van zijn geboorteland en haren invloed op het karakter van zijn volk, kon hij niet veranderen; maar hij kon het althans voor eenen tijd aan dien invloed onttrekken; hij kon het eenen nieuwen werkkring aanwijzen en het buiten zijne woestenijen voeren. En dit deed hij, toen hij den heiligen oorlog, de bestrijding en onderwerping der ongeloovigen, als eene der eerste verpligtingen voorschreef. Zoo lang zijne opvolgers dit beginsel getrouw bleven en van overwinning tot overwinning snelden; zoo lang de natie zich met deze gedachte uitsluitend bezig hield en daarnaar hare daden regelde, werd ook het meerderdeel der voorschriften van MOHAMMED met geestdrift gehandhaafd en geëerbiedigd. Maar toen eindelijk de verwoestende stroom in zijnen loop gestuit werd, trad weelde en wellust in de plaats van krijgstucht en orde: de Arabieren verloren trapswijze den schepter van het *Oosten*, en, tot het Nomadische leven teruggekeerd, hernamen zij weldra alle de eigenschappen en gebreken, die hun karakter en volksbestaan voor MOHAMMEDS verschijning hadden gekenmerkt. En geen wonder! want hoezeer godsdienstijver en dweeperij meestal de verfoeijelijkste buitensporigheden doen geboren worden, is he echter niet te ontkennen, dat zij nu en dan aan den mensch eene buitengewone zedelijke kracht bijgezet en hem in staat gesteld hebben tot het verrigten van groote daden, of het betrachten van deugden en het uitoefenen van pligten, tot wier verhevenheid hij in dagelijksche omstandigheden en bij eene kalme gemoedsstemming nooit zou zijn opgeklommen.

Bo-

Bovendien werd deze godsdienſtige aandrift bij de Arabieren nog door eene bijzondere oorzaak verhoogd. De ſchrijfkunst was ſlechts aan weinigen bekend, waaruit zich *en* de volſtrekte noodzakelijkheid laat verklaren, om zich den geheelen Koran in het geheugen te prenten, *en* de groote gemakkelijkheid, waarmede dit geſchiedde. Elk had dus den regel van zijn leer en leven geſtadig voor oogen, en de plegtige herinnering aan ALLAHS eigen woord gaf in elke moeijelijke omſtandigheid nieuwen moed tot volharding, en hooger kracht en klem aan het pligtgevoel. Langs dezen weg werd de zelfopoffering en het verzaken der dierbaarſte neigingen gemakkelijk. Muzelmannen van verſchillenden oorſprong en door tegenſtrijdige belangen verdeeld, die te voren niemands bevelen eerbiedigden, dan die van hun ſtamhoofd alleen, betoonen nu de ſtiptſte en onbepaaldſte gehoorzaamheid aan den bevelhebber, dien de Profeet hun aanwijst. Zij ſcharen zich eendragtelijk onder de vanen van — den ſlaaf van MOHAMMED! Waarom? zij zijn alle broeders. Het geloof heeft hen allen vereenigd, en alle onderſcheid van rang en geboorte vernietigd; en dit *nationaal* gevoel was binnen korten tijd zoo diep geworteld, dat het ook dáár, waar de godsdienst zweeg, ook dan, wanneer de ſtammen tot hunne oude burgertwisten terugkeerden, zich nimmer geheel verloochende. Zoo hadden, bij voorbeeld, onder de regering van OTHMAN, MOHAMMEDS derden opvolger, eenige Nomaden eene bron, (het kostbaarst geſchenk der natuur in deze dorre zand-

woes-

woestijnen) eene bron, die aan anderen toebehoorde, met geweld vermeesterd. De verongelijkten roepen hunne ſtam- en bondgenooten te wapen. De krijg ontbrandde; het bloed ſtroomde van wederzijde. Het hoofd der aanvallers ſneuvelt, en, bij het zien van zijnen val, ſlaat de geheele ſtam op de vlugt. Nu maken zich de overwinnaars gereed, om de vrouwen in ballingſchap weg te ſlepen; maar hun aanvoerder treedt tusſchen beide. „Laat af!" roept hij. „ Geen vrouwenroof onder Muzelmannen." En met deze woorden beveelt hij zijne gevangenen hare lastdieren te beſtijgen, laat haar gaan in vrede, en ſtaat toe, dat zij aan het lijk van den geſneuvelden bevelhebber de laatſte eere bewijzen. Zoo veel had het Islamismus toegebragt tot verzachting van de zeden, tot veredeling van het karakter der woestijnbewoners.

Beſchouwen wij thans de Muzelmannen uit een ander oogpunt, als kampvechters voor Gods eer en éénheid, als beſtrijders der ongeloovigen. Dáár lost zich dat beginſel van broederlijke eensgezindheid op in eenen edelen naijver tot gemeenſchappelijke beoefening en betrachting van alle deugden en pligten, die hun de godsdienst beval. Welk een verheven moed en edele opoffering van goed en bloed voor Gods zaak! Welk een onwankelbaar vertrouwen op zijnen bijſtand en ſtille berusting in zijn onveranderlijk raadsbeſluit! En wij durven er bijvoegen: welk eene krijgstucht, goede trouw en gematigdheid! ZEID, MOHAMMEDS vrijgelatene, trekt aan het hoofd van drie duizend mannen naar *Syrië!* Honderd duizend Grieken vallen hem

hem aan; maar niemand wijkt: want het paradijs was voor, de hel was achter hen, en God zou niet toelaten, dat de lamp des geloofs uitgebluscht werd door den adem der ongeloovigen. In den ſlag van *Termouk*, die het lot van *Syrië* beſliste, ſtonden zeven en twintig duizend Arabieren tegenover de tiendubbelde magt van het Griekſche keizerrijk. Men deinsde terug; maar het was ſlechts voor een oogenblik. De vrouwen zelve, in de achterhoede geplaatst, herſtellen de ſlagorde. Meer dan ééns was men genoodzaakt, om bij den aanvang van den ſlag of in het gezigt van den vijand de gebeden te verrigten, die de Koran op gezette tijden voorſchrijft. Doch al ſnorde ook een pijlregen om de hoofden der biddenden, niemands ijver en ſtandvastigheid wankelde; niemand dacht er aan, om zijn leven te beſchermen, voor dat hij zijnen pligt jegens God vervuld had. Verlangt gij voorbeelden van eenen anderen aard, van de overige deugden, die ik zoo even noemde? Toen MOHAMMED zijnen krijgstogt tegen *Syrië* ondernam, was de ſchatkist uitgeput; groote opofferingen waren onvermijdelijk. En wat deden de eerſte zijner volgelingen? ABUBEKER ſchonk al, wat hij bezat; OMAR de helft van zijn vermogen. Zelfs OTHMAN, hoezeer ook gehecht aan de goederen dezer wereld, overwon zijne verkeerde neigingen. Hij gaf duizend ſtukken goud, ſlachtte drie honderd kameelen en onderhield drie legerbenden gedurende den veldtogt. En voor diezelfde mannen, die alles over hadden voor de zaak des geloofs, was de geringſte wenk genoeg, om hen

van

van alle aanſpraak op den buit te doen afzien. Wij vinden hiervan een zeldzaam en aanmerkingswaardig voorbeeld in de geſchiedenis van MOHAMMEDS krijgsverrigtingen, dat evenzeer pleit voor zijne menſchenkennis en diepe ſtaatkunde, als voor de gehoorzaamheid en ingetogenheid zijner aanhangers. Na *Mekka's* verovering waagden de magtigſte ſtammen der Arabieren nog eene laatſte poging tot redding en onderſteuning der afgoderij. Zij verzamelden alle hunne krachten, en het kwam tot eenen beſlisſenden veldſlag, den grootſten en gewigtigſten, die nog ooit in het hart van *Arabië* geleverd was. De overwinning bleef lang twijfelachtig; de Profeet zelf was op het punt van in de handen zijner vijanden te vallen, en *Mekka's* vernederde grooten, die zich onzijdig hielden, verheugden zich reeds bij voorraad over den naderenden val der nieuwe leer. Maar MOHAMMEDS getrouwen hereenigen zich: met wonderen van dapperheid ontrukken zij hunnen gebieder, en de reeds half behaalde zege aan den vijand; alles vlugt, en de buit is onmetelijk. Nu verwacht gij misſchien, dat hij zijne redders met geſchenken en weldaden overladen, dat hij de hoofden van den ſtam van KOREISCH, zijne geheime vijanden en belagers, aan zijne wraak zal opofferen? Niets van dit alles, M. H.! Hij gevoelt, dat hij de geestdrift van *genen* door giften niet kan verhoogen; maar dat hij de wankelmoedigheid van *dezen* door eer en ſchatten kan bevestigen. Naarmate men hem heftiger tegenſtand heeft geboden, ontvangt men grootere bewijzen zijner

milddadigheid en grootmoedigheid. Maar zij, die hem in ballingſchap waren gevolgd, en bovenal de Medinenzers, die hem in zijn ongeluk hadden onderſteund, de grondleggers zijner magt, de handhavers zijner regten, beklagen zich en beginnen te morren over een in ſchijn zoo ongerijmd en onregtvaardig gedrag. Dadelijk heeft hij het antwoord gereed, waaraan zij zich allen gewillig en gehoorzaam onderwerpen. „ Wat hoor ik, benden mijner getrouwe medehelpers? Mort gij over de nietsbeduidende goederen der tegenwoordige wereld, waarmede ik dezen aan mijne leer zoek te verbinden? Ik maak ſtaat op uwe getrouwheid aan God en zijn dienst. Is het u dan niet genoeg, dat zij alleen die runderen en ſchapen naar hunne woningen voeren, terwijl gij uwen Profeet in uw midden naar *Medina* terugbrengt? Ik zweer het bij Hem, in wiens hand mijn adem is; al had ik ook niet moeten vlugten uit *Mekka*, ik zou toch een Medinenzer geworden zijn. Wat ook anderen mogen kiezen, ik zou de Medinenzers voor de mijnen gekozen hebben. O God! ſtort uwen zegen uit over mijne getrouwe Medinenzers, over hunne kinderen, en de kinderen hunner kinderen!" Met zoo veel beleid wist MOHAMMED den toomeloozen geest der Arabieren te breidelen en hunne hebzucht te bedwingen; maar ook de eerſten der Khalifen, de voornaamſten zijner aanhangers, verſtonden deze kunst niet minder, en dezelfde orde, tucht en gematigdheid bleef ook na zijnen dood heerſchen. Hoort ſlechts de bevelen, die zijn eerſte opvolger aan zijne

legerhoofden gaf, toen zij zich tot den inval in *Syrië* gereed maakten, en die ook aan de latere veroveraars ten voorbeeld en maatſtaf hebben gediend. „ Wacht u," dus ſprak hij, „ wacht u van uwe broederen te onderdrukken of te beleedigen, gaat met hun te rade in alle uwe omſtandigheden, en doet, wat regt en billijk is; want die anders handelt, kan het niet welgaan. Wanneer gij uwen vijand onder de oogen ziet, gedraagt u dan als mannen; maar wanneer gij overwint, doodt dan geen kinderen, geen oude lieden, geen vrouwen. Verwoest geene vruchtboomen, verbrandt geene koornakkers en brengt het vee niet nutteloos om het leven. Wanneer gij een verbond ſluit, bewaart het heilig, en doet uw woord geſtand. Leeft ſteeds godsdienſtig, en laat het genot van Gods tegenwoordigheid en de vreugde der toekomende wereld het doel van alle uwe ondernemingen zijn. Beſchouwt uzelven als ter dood beſtemd, en hebt altijd het einde van alle wereldſche zaken voor oogen; bedenkt, dat wij binnen kort toch allen ſterven moeten, dat de wederopſtanding ons allen wacht, en dat God van allen rekenſchap hunner daden zal vorderen." Dus luidden de bevelen van ABOUBEKER, en zij werden met zoo veel naauwgezetheid gehoorzaamd en volvoerd, dat de ſoldaat, wanneer hij zich nu en dan vergat in het genot van de goederen dezer wereld, en zich aan de minſte ongebondenheid overgaf, zijnen geheimen misſtap eigenwillig aan den bevelhebber openbaarde, om daarvoor de ſtraf, door de wet bepaald, te ondergaan. Geen

wonder, dat zulke helden alles vermogten; maar geen wonder dus ook, dat de welverdiende roem hunner ingetogenheid, goede trouw en billijkheid hunne legerbenden vooruitging, en den landzaat aanſpoorde, om zich liever aan zulke regtvaardige meesters te onderwerpen, 'dan aan de laaghartige en plunderzieke landvoogden van *Griekenland* en *Perzië*. Ten minſte, wat ook het geval in de overige landſtreken geweest zij, wij aarzelen geen oogenblik, om te verklaren, dat de zachtaardigheid, braafheid en menſchelijkheid van ABOU OBEIDAH, een der tien eerſte medgezellen en bijzondere vrienden van MOHAMMED, veel meer hebben toegebragt tot onderwerping der Syriërs aan den ſchepter der Khalifen, dan de woeste dapperheid van KHALED, het zwaard, zoo als men hem noemde, van God en den Profeet. De inwoners van *Damaskus* hadden het met bewondering gezien, met dankbaarheid erkend, hoe de edelmoedige veldheer zijn eigen leven gewaagd had, om het hunne te behouden. Na eene langdurige belegering hadden de voornaamſte burgers zich bij ABOU OBEIDAH vervoegd, om lijf en goed en vrijheid van Godsdienst van den overwinnaar te bedingen. Hij ſchenkt hun de billijkſte voorwaarden, en trekt aan het hoofd der zijnen vreedzaam ter ſtad in. Terwijl had KHALED, van het verdrag onbewust, zich door verraad van eene der poorten meester gemaakt, en drong, onder eene vreesſelijke ſlagting, voorwaarts. Dáár ontmoetten zij elkander in het midden der ſtad; de een, met het zwaard in de ſchede, omringd van

pries-

priesters en monnikken, het volk tegen alle overlast beſchermende; de ander aanrukkende bij het ſteken der trompet, en de kreet van: „ geen genade voor de vijanden des Heeren!" terwijl het Christenbloed langs de ſtraten van *Damascus* vloeit. KHALED wil van geen vergelijk, van geene beſcherming hooren; maar ABOU OBEIDAH bedenkt zich geen oogenblik. Zonder te overwegen, dat het ten uiterſte gevaarlijk was, den woedenden ſoldaat in zijnen loop te ſtuiten, ſtort hij zich in het midden der moordenaars, bezweert hen bij ALLAH, bij den Profeet, bij de goede trouw, bij hun belang eindelijk, het bloed der weerloozen te ſparen en de uitſpraak der bevelhebbers af te wachten. De barbaren luisteren naar de ſtem, en zwichten voor de achtbaarheid van hem, dien MOHAMMED weleer den getrouwen leidsman van zijn volk genoemd had. Nu wendt hij zich tot KHALED, overtuigt hem, met kracht van redenen, van het onbillijke en onſtaatkundige zijner handelwijze, en *Damaskus* is gered. Het kon wel niet anders, of dat waarlijk groot en edel karakter moest oneindig meer aan den Khalif, zijnen meester, behagen, dan de onſtuimige moed en de bloedgierigheid van zijnen wapenbroeder: want OMAR, de tweede bevelhebber der geloovigen, de boezemvriend van MOHAMMED, vond in ABOU OBEIDAH het evenbeeld zijner eigene naauwgezetheid en regtſchapenheid. Hij zelf voegde bij deze deugden zoo vele andere groote hoedanigheden, dat men hem het *ideaal* van den alouden en onbedorven Muzelman mag noemen, en dat ik geen

waardiger of deftiger besluit mijner redevoering kan uitdenken, dan de schildering van een karakter, waarin ik geen vlek zou weten aan te wijzen, zoo godsdienstige onverdraagzaamheid het niet bezoedeld had. — Wat OMAR geworden is, werd hij door het Islamismus. Reeds tot zijnen mannelijken leeftijd genaderd, vertoonde hij nog geene der uitstekende begaafdheden, die zich naderhand bij hem ontwikkelden. Hij bezat echter reeds in dien tijd dienzelfden geest van orde en tucht, die hem altijd onderscheidde. Daarom beschouwde hij MOHAMMED als eenen oproermaker, die de wetten des lands met voeten trad, en wilde hem met eigen hand aan de wraak der verongelijkte natie opofferen, toen de lezing van een welsprekend kapittel des Korans plotselijk zijne geestdrift opwekte, en hem in eenen ijverigen Muzelman herschiep. Sedert had hij alles veil voor de vestiging en uitbreiding van het nieuwe geloof. Hij volgde MOHAMMED in ballingschap naar *Medina*, was de ziel en steun zijner raadsvergaderingen, in menig gevecht en beleg de dappere voorganger der soldaten. Hoezeer hij reeds toen om zijne gestrenge zeden gevreesd en om zijne onpartijdigheid geëerbiedigd werd, kan men uit een paar voorbeelden opmaken, welke ons door de Oostersche schrijvers zijn opgeteekend. — Eens kwamen eenige vrouwen van den stam van KOREISCH tot MOHAMMED, en vielen hem lastig met luide klagten en gebeden. OMAR treedt binnen, en alle verstommen en zoeken haar aangezigt voor zijnen doordringenden blik te verbergen. „ Hoe," roept

nu

nu OMAR verontwaardigd uit, „ gij vijandinnen uwer zielen, toont gij meer ontzag voor mij, dan voor Gods Profeet?" „ Geen wonder," antwoorden zij eenparig, „ want gij zijt ſtrenger en geduchter." Op eenen anderen tijd had MOHAMMED eene regtzaak tusſchen eenen Jood en eenen Muzelman ten voordeele des eerſten beſlist. De Arabier, die zich verongelijkt waande, en misſchien begreep, dat men hem in allen gevalle meer dan den ongeloovigen had moeten begunſtigen, beriep zich op OMAR, en dwong den Jood, het vonnis aan deszelfs herziening te onderwerpen. Zij ontmoetten hem aan de deur zijner woning. De diepdenkende man veinst, beider redenen met oplettendheid aan te hooren; maar peinst intusſchen op de middelen, om den hoon, zijnen meester aangedaan, te wreken, en tegelijk anderen af te ſchrikken van eene handelwijze, die, zoo zij navolgers vond, het ſtaatsgebouw op zijne grondvesten zou doen waggelen. Hij beveelt de partijen een oogenblik te wachten, en zegt, dat hij op ſtaande voet de beſlisſing geven zal. Hierop keert hij terug in zijne woning, haalt zijn ſlagzwaard, en doet het hoofd des Muzelmans met éénen ſlag in het zand rollen, er bijvoegende: „ dit verdienen zij, die niet gehoorzamen aan de uitſpraak hnnner overheden." Het was te voorzien, dat het Saraceenſche rijk, wanneer de ſchepter in zulke handen overging, verbazend in magt en hechtheid zou winnen. Maar OMAR zelf was te diep doordrongen van de zorgen en verpligtingen, die op de beſtuurders der volken rusten,

om de eer der oppermagt te wenschen. Integendeel, hij ontweek die; en in plaats van zijnen invloed te doen gelden tegen den opvolger van MOHAMMED, den eersten Khalif der Muzelmannen, wilde hij veel liever zijn vriend en raadgever, dan zijn mededinger zijn. Ja, toen de stervende ABOU-BEKER hem voor zijn doodbed riep en hem tot zijn opvolger benoemde, gaf hij nog ten antwoord: „ Ik heb dat ambt niet noodig." — „ Het heeft u noodig," hervatte de grijsaard; en nu gehoorzaamde OMAR, alleen uit gevoel van pligt, alleen om het belang zijner geloofsgenooten, zoo veel hij kon, te bevorderen. Van dat oogenblik af beschouwde hij zich als den verzorger, den zaakgelastigden, den rentmeester der Muzelmannen, die van zijn beheer aan zijne broederen hier beneden en aan God hier namaals rekenschap schuldig was. Hij verscheen niet aan het hoofd des legers; want hij begreep teregt, dat de pligten van eenen vorst zich met die van eenen veldheer niet wel laten vereenigen; maar hij zorgde, dat de soldaten wél beloond, dat hunne familiën, dat hunne weduwen en weezen van eene blijvende ondersteuning verzekerd werden. De buit van *Alexandrië* en *Damaskus*, van *Antiochië* en *Ktesiphon*, die in zijne schatkist vloeiden, verdeelde hij onder zijne geloofsgenooten, en nam daarbij naauwkeurig elks behoefte en verdienste in acht. En bij dit alles vergat hij zich zelven zoo volkomen, dat men den beheerscher van een rijk, grooter dan dat van CYRUS of NEBUCADNEZAR, zelfs van den geringsten zijner onderdanen niet kon onderscheiden. Brood, zout en water was zijn

ee-

eenigst voedfel. In onaanzienlijke kleeding, zonder gevolg, zonder lijfwachten, wandelde hij door de ftraten van *Medina*, met een ftaf in de hand, om de overtreders te tuchtigen, die hij op zijnen weg ontmoette; doch, in weerwil van OMARS eenvoudigheid, was zijn ftaf meer geëerbiedigd en gevreesd, dan het wraakzwaard zijner opvolgers. De man, die zich zelven zoo behandelde, moest natuurlijk omtrent anderen de ftiptfte onzijdigheid in acht nemen, en dáár, waar het regt en billijkheid gold, geen aanzien des perfoons eerbiedigen. Wij hebben het gezien, hoe geftreng hij als ambteloos burger deze beginfelen handhaafde. Ook als vorst bleef hij deze edele gezindheid getrouw, en de gefchiedenis heeft ons daarvan een voorbeeld bewaard, te zeldzaam en te opmerkelijk, om het te dezer gelegenheid te verzwijgen. De laatfte Emir der Christen Arabieren, die te *Palmyra* zijnen zetel had en de oppermajesteit des Griekfchen keizers erkende, had de nieuwe godsdienst omhelsd, en met koninklijke pracht zijne intrede te *Medina* gedaan. Men had hem met groote eerbewijzingen ontvangen: want zijne bekeering was eene belangrijke aanwinst voor het Islamismus, daar hij over meer dan dertig duizend ftrijders gebood. De nieuwbekeerde ging met den Khalif ter heilige bedevaart, en volbragt in zijn gezelfchap de feestelijke ommegangen om den tempel van *Mekka*, die de Koran beveelt. Een Arabier trad onverhoeds op het ftaatfiekleed des konings, en deed het van zijne fchouders vallen. De vorst keert zich toornig

om, en geeft eenen geweldigen vuistſlag aan den onvoorzigtigen, die dadelijk zijn beklag bij den Khalif inbrengt. Hij laat den Emir voor zich komen en zegt: „Wat deed gij daar aan uwen broeder? Verzoen u met hem, en betaal, wat hij eischt; zoo niet, dan zal hij, op mijn bevel, u een gelijken vuistſlag teruggeven." — „Maar ik ben immers een koning, en hij is een man uit de heffe des volks." — „Het waar geloof maakt u beiden gelijk voor de wet; het waar geloof kent geen onderſcheid in het ſtraffen van koningen en ſlaven." Zoo onzijdig, zoo onwrikbaar was OMAR altijd en in alle zaken, die hij beſliste. Waar het op de billijkheid aankwam, waagde hij het duizendmaal liever, den eerſten zijner bondgenooten, den grootſten ſteun zijner heerſchappij te verliezen, dan het regt te krenken van den geringſten der Muzelmannen. Ik zou u des noods een aantal bewijzen kunnen geven van die onkreukbare regtvaardigheid, van dat diepgeworteld pligtgevoel, dat het kenmerk uitmaakte van zijn edel karakter en de ziel was zijner ganſche regering. Maar ik mag uwe aandacht niet meer vermoeijen; want de tijd, die mij tot ſpreken vergunt was, loopt ten einde. Werpt dus liever nog eenen enkelen blik op zijn ſterfbed; ook dáár zult gij de belangeloosheid van den edelen man op het heerlijkst zien uitblinken. Doodelijk gewond door den dolk van eenen ſluipmoordenaar, geſtuit in het midden zijner roemrijke loopbaan, houdt hij zich voor de laatſte maal bezig met het toekomſtig lot zijner natie. Men dringt bij hem

hem aan, dat hij zijnen opvolger zal aanwijzen. De eerste en edelste van MOHAMMEDS medgezellen worden achtervolgends genoemd. Hij zwijgt; want in niemand hunner vindt hij het ideaal van eenen waren bevelhebber der geloovigen weder, en daarom beveelt hij, dat een raad van zes der eerwaardigste Muzelmannen de zaak na zijnen dood beslissen zal. Nu meenden sommigen, dat zijne twijfeling voortsproot uit de zucht, om het gebied in zijnen eigenen stam te vestigen. Men noemde hem zijnen zoon. „Neen, dat nooit!" was OMARS antwoord. „Is het dan niet genoeg, dat één man van mijn geslacht rekenschap aan God zal moeten geven, hoedanig hij zijn volk bestuurd heeft? Neen," voegde hij er bij, „ik laat het rijk aan den waardigsten." En, met deze woorden van den stervenden ALEXANDER op de lippen, blies hij den laatsten adem uit.

Ik heb u den grootsten der Muzelmannen geschilderd, M. H.! en mijne taak is geëindigd. Gij hebt mijne redenen, mijne verdediging van het Islamismus gehoord. Uw oordeel beslisse, of een godsdienst, die woeste Nomaden tot beminnaars der maatschappelijke orde, tot beschermers der wetten verhief, en groote deugden baarde en aankweekte, de verachting verdient, waarmede men haar gewoonlijk beschouwt. Bedrieg ik mij, of is mijn gevoelen ook het uwe, dat de gruwelen, door zoo vele Muzelmansche vorsten en grooten bedreven, en in het bijzonder, dat de wandaden van den onwaardigen opvolger der Khalifen, die thans den troon van *Byzantium* bekleedt, even

min

min ſtrekken tot ſchande van het waar en oorſpronkelijk Islamismus, als de ſtroomen bloeds, zoo dikwerf in naam van God en den Heiland vergoten, een blaam kunnen werpen op het eenvoudig en gezuiverd Christendom, dat wij allen belijden?

FRAAIJE LETTEREN

EN

MENGELWERK.

BIJ HET LIJK

VAN

MIJN ZOONTJE

FREDERIK GEORGE WILLEM PAPE,

Geboren den 5 *Junij* 1819, *ontslapen den* 28 *Augustus* 1827.

(EEN DROOMGESPREK.)

VADER EN MOEDER.

Waartoe zoo koud? waarom 't gezigt,
Lief Jongske, niet naar ons gerigt?

EENE STEM.

Voor de aard' slechts is hij koud! — zijn oog
Is open, Ouders, hier om hoog!

VA-

VADER.

Waartoe die ernst op uw gelaat,
Dat anders altijd vriend'lijk ſtaat?

EENE STEM.

Die ernst kwam van den korten ſtrijd,
Bij 't naderen der eeuwigheid!

MOEDER.

Hoe doodsbleek is uw zachte wang,
Gekleurd door friſchheid acht jaar lang!

EENE STEM.

Zijn bleeke wang is voor u thans
De ſchaduw van zijn hemelglans!

VADER EN MOEDER.

Ach, lieve! heeft de dood, vol ſmart,
U weggeſcheurd van 't Oud'ren hart!

EENE STEM.

Voor korte ſmart, en uw gemis,
Werd hemelvreugd zijne erfenis!

VADER EN MOEDER.

Waarom moet eene kist zoo klein,
Waarom een graf uw woning zijn?

EENE STEM.

Van FRITSJES ſtof ziet gij de kluis,
Hij zelf, *hij* woont in 't heerlijkst huis,

MOEDER.

Och! drong mijn blik de wolken door,
Ik volgde u, lieve! op 't hemelspoor!

EENE STEM.

Ééns, Moeder, ééns, naar JEZUS leer,
Ziet — vindt ge *wis* uw' liev'ling weêr!

MOEDER.

Zóó lang, zóó lang toeft het geluk,
Eer ik u aan mijn harte druk!

EENE STEM.

Met de aard' verdween voor hem de tijd,
Geene uren telt ge in de eeuwigheid!

VADER.

Maar *ons* viel 't affcheid, ach! zoo bang!
Ons valt dat wederzien zóó lang!

EENE STEM.

Staart, Ouders! ftaart op 't fchoonst verfchiet,
Zij, die gelooven, haasten niet!

VADER.

Hoe is 't u Kind, in hooger sfeer,
Hoe is 't u boven 't ftarrenheir?

EENE STEM.

Ziet, Vader, Moeder! FRITSJE na,
Verengeld: — zingt Hallelujah!

VADER.

Wie zijt ge, onzigtb're, welke ſtem
Noemt FRITSJES naam, en ſpreekt van hem?

EENE STEM.

'K ben FRITSJES geest!.... Ai! treurt niet meer;
Gelooft en wacht, wij zien ons weêr,
Vaart wel, en juicht: „*De schelp verga,*
„*De parel blijft!*" — Halelujah! —

'K ontwaakte en ſprak: ja *dat* beklijft,
„*De schelp vergaat, de parel blijft!*"

C. W. PAPE.



